

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 3

Sayı: 1

Ocak 2003

TRAKYA UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE

Volume: 3

No: 1

January 2003

Trakya Univ J Sci

ISSN 1302 647X

ISSN 1302 647X

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 3	Ocak 2003	Sayı: 1
---------	-----------	---------

TRAKYA UNIVERSITY
Journal of Social Science

Volume: 3

January 2003

No: 1

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Dergisi

TRAKYA UNIVERSITY
Journal of Social Science

Cilt: 3 Sayı: 1 Ocak 2003

Volume: 3 Number: 1 January 2003

Dergi Sahibi / Owner
Trakya Üniversitesi Rektörlüğü
Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
Prof. Dr. Mualla ULUSAVAŞ

Editör / Editor
Doç. Dr. Sibel TURAN

Dergi Yayın Kurulu / Editorial Board
Başkan / Chairman
Prof. Dr. Mualla ULUSAVAŞ

Üyeler / Members
Prof. Dr. Süreyya BEYZADEOĞLU
Prof. Dr. Armağan TUĞRUL
Prof. Dr. Birsan TÜTÜNİŞ
Doç. Dr. Sibel TURAN
Doç. Dr. Recep DUYMAZ

Dizgi / Design
Arş. Gör. Caner EKİZCELEROĞLU

İletişim Adresi / Address
T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Güllapoğlu Yerleşkesi – Edirne / TÜRKİYE
Tel.-Faks: 0284 235 63 00-01
e-mail: sobedergi@trakya.edu.tr.
tusobeeditor@yahoo.com

Baskı / Publishing
Trakya Üniversitesi Matbaa Tesisleri / Trakya University Publishing Center

Basım Yılı: 2004

EDİTÖRDEN

Sayın Okurlar,

Elinizdeki bu sayıyla beraber Trakya Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Dergisi C Serisi Sosyal Bilimler, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi olarak isim değiştirmiştir. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi TÜBİTAK Sosyal Bilimler Veri Tabanı(SBVT) Oluşturma Kurulunca değerlendirilerek veri tabanına alınmaya uygun bulunmuştur.

Dergimizin önce ulusal bazda kabul görmesi bizleri onurlandırmıştır.Buradan hareketle dergimizi daha ileriye götürmek temel amaç ve hedefimiz olacaktır.

Destegini hiçbir zaman esirgemeyen Üniversitemiz Rektörü Prof.Dr. Osman İNCİ'ye,Üniversite Yayın Kurulu başkan ve üyelerine ve Dergi Yayın Kurulu başkan ve üyelerine, Bilim Kurulunda bulunan değerli üyelerimize yoğun işleri arasında gönderdiğimiz makaleleri değerlendirerek yapmış oldukları katkıdan dolayı sonsuz teşekkürler ediyorum.

Ayrıca Dergi Yayın Alt Komisyonu üyelerine,dergimizin dizgi işini üstlenen Araş.Gör.Caner EKİZCELEROĞLU ve dergimizin çıkmasında büyük emeği geçen Araş.Gör.Sevil ERTUĞRUL' a titiz ve özverili çalışmalarından ötürü teşekkür ederim.

Sosyal Bilimlerin Bilim Dünyasında hak etmiş olduğu yeri alması ve yeni sayılarda görüşmek dileğiyle.

Doç. Dr. Sibel TURAN
Editör

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Adnan KULAKSIZOĞLU
 Prof. Dr. Alemdar YALÇIN
 Prof. Dr. Aydın UĞUR
 Prof. Dr. Bekir ÖZER
 Prof. Dr. Bengü DERELİ
 Prof. Dr. Berrak KURTULUŞ
 Prof. Dr. Birsan ERSEL
 Prof. Dr. Cahit KAVCAR
 Prof. Dr. Deniz Ülke ARİBOĞAN
 Prof. Dr. Erdal CEYHAN
 Prof. Dr. Ferda AYSAN
 Prof. Dr. İlhan OR
 Prof. Dr. Mete OKTAV
 Prof. Dr. Metin ÇAKICI
 Prof. Dr. Mualla ULUSAVAŞ
 Prof. Dr. Mustafa DİLBER
 Prof. Dr. Mustafa ÖZKAN
 Prof. Dr. Münevver YALÇINKAYA
 Prof. Dr. Nilüfer TAPAN
 Prof. Dr. Nur SERTER
 Prof. Dr. Osman ALTUĞ
 Prof. Dr. Sedat MURAT
 Prof. Dr. Sema KÖKSAL
 Prof. Dr. Sema UĞURCAN
 Prof. Dr. Sudi APAK
 Prof. Dr. Şefik YAŞAR
 Prof. Dr. Şenay UÇDOĞRUK
 Prof. Dr. Şermin KÜLAHOĞLU
 Prof. Dr. Toktamış ATEŞ
 Prof. Dr. Tülin POLAT
 Prof. Dr. Veysel SÖNMEZ
 Prof. Dr. Yaşar GÜRBÜZ
 Prof. Dr. Yavuz ODABAŞI
 Doç. Dr. Nevin Yurtsever ATEŞ
 Doç. Dr. Sibel TURAN
 Doç. Dr. Türel YILMAZ

Marmara Üniversitesi
 Gazi Üniversitesi
 İstanbul Bilgi Üniversitesi
 Anadolu Üniversitesi
 İstanbul Üniversitesi
 İstanbul Üniversitesi
 İstanbul Üniversitesi
 Ankara Üniversitesi
 İstanbul Bilgi Üniversitesi
 Trakya Üniversitesi
 Dokuz Eylül Üniversitesi
 Boğaziçi Üniversitesi
 Dokuz Eylül Üniversitesi
 Işık Üniversitesi
 Trakya Üniversitesi
 Boğaziçi Üniversitesi
 İstanbul Üniversitesi
 Ege Üniversitesi
 İstanbul Üniversitesi
 İstanbul Üniversitesi
 Marmara Üniversitesi
 İstanbul Üniversitesi
 Marmara Üniversitesi
 Marmara Üniversitesi
 Trakya Üniversitesi
 Anadolu Üniversitesi
 Dokuz Eylül Üniversitesi
 Uludağ Üniversitesi
 İstanbul Üniversitesi
 İstanbul Üniversitesi
 Hacettepe Üniversitesi
 Yeditepe Üniversitesi
 Anadolu Üniversitesi
 İstanbul Bilgi Üniversitesi
 Trakya Üniversitesi
 Gazi Üniversitesi

İÇİNDEKİLER /CONTENTS

MAKALELER**Eğitim Bilimleri**

Psikolojik Danışma ve Rehberlik Öğrencilerinin Bir Takım Değişkenler Açısından Benlik Saygısı ile Mesleki Benlik Saygısı Düzeylerinin İncelenmesi / <i>An Investigation on Self-Esteem and Vocational Self-Esteem of Counseling and Guidance Students</i> Tolga ARICAK, Bülent DİLMAÇ	1
İlköğretim Dördüncü ve Beşinci Sınıflarda Eğitim Teknolojisi Alanlarının Kullanımı / <i>Usage of The Sections of Educational Technology in The Fourth and Fifth Grades of Primary Education</i> Şahin DÜNDAR	8
Özel Eğitim Alanında Çalışan Öğretmenlerin Tükenmişlik Duygusu Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma / <i>The Comparison Between the Level of Burn-Out of the Teachers Working in Special Education</i> Adnan KULAKSIZOĞLU, Bülent DİLMAÇ, Aydan AYDIN	15
Avrupa Yabancı Dil Eğitim Politikaları Işığında “Geni@L” Ders Kitabına Bir Bakış / <i>Auswertung des Lehrwerks “geni@l” im Hinblick auf die sprachlichen Ziele des Europarats</i> Sevinç Sakarya MADEN	25
Denetmenlerin öğretmenlere mesleki alanda rehberlik etmelerine ilişkin öğretmen, okul müdürü ve denetmen görüşleri / <i>The Opinions of the Teachers, the Principals & the Supervisors on the Guidance Service in Primary Schools</i> Bahtınur SAĞLAM	37

Dil ve Edebiyat

Tevfik Fikret’in “zelzele” şiiri üzerine bir tahlil denemesi / <i>An analysis essay on Tevfik Fikret's 'zelzele' poem</i> Özcan AYGÜN	47
İşlevsel Dilbilgisiyle Bir Öykü Çözümlemesi: Lüzumsuz Adam / <i>Analysis of a Story by Using Grammar Techniques: Unnecessary Man</i> Nesrin KAYA	55

İktisadi ve İdari Bilimler

Avrupa Birliği’nde Sosyal Diyalog ve Türkiye / <i>Social Dialog in EU and Turkey</i> E. Gül Altuntuğ	64
Ülkeler Arasındaki Öğrenci Hareketliliğinin Etkileri ve Sonuçları / Ayhan GENÇLER	74
Anonim ve Limited Şirketlerde Kısmi Bölünme ve Bölünme İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi / <i>Accounting Transactions of The Partial Spin-Off And the Spin-Off Process in Joint-Stock Corporations and Limited Liability Companies</i> Ayten Ersoy	85
Bilgi Toplumu Ekseninde Türkiye ve Bir Karşılaştırma / <i>Turkey Towards Information Society and a Comparison</i> Mevlûdiye ŞİMŞEK	93
Türkiye’de İşçi Sağlığı ve İş Güvenliğinin Faaliyet Kolları Açısından 1990-2000 Yılları Arasındaki Görünümü / <i>The Appearance of Worker Health and Work Security in Turkey In 1990-2000 From the Aspects of Activity Branches</i> Agah Sinan ÜNSAR	100
ABD Hegemonyası: İktidarın Şiddeti! N. Filiz İRGE	111
“Akdenizlilik” Üzerine Strateji Kurulabilir mi? - Metodolojik bir Değerlendirme – Galip B. İsen	124

1998-2002 Dönemi Avrupa Komisyonu İlerleme Raporlarına Göre İnsan Hakları Ve Azınlıkların Korunması Konusu Açısından Türkiye, Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti'nin Avrupa Birliği'ne Entegrasyonu Karşılaştırmalı Bir İnceleme Füsün Özerdem	137
Siyasal Terörizm:Neden ve Sonuçları Üzerine Bir İnceleme Abdullah Torun	157

BİLDİRİLER

2003 Yılında Bankacılık Sektörü / <i>Banking Sector in 2003</i> Sudi APAK	167
Büyüyen Yasadışı Göç Sorunu ve Türkiye Ayhan GENÇLER	174

PSİKOLOJİK DANIŞMA VE REHBERLİK ÖĞRENCİLERİNİN BİR TAKIM DEĞİŞKENLER AÇISINDAN BENLİK SAYGISI İLE MESLEKİ BENLİK SAYGISI DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Tolga ARICAK*
Bülent DİLMAÇ*

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi bünyesinde eğitim gören Psikolojik Danışma ve Rehberlik öğrencilerinin bir takım değişkenler açısından benlik saygıları ile mesleki benlik saygısı düzeylerinin incelenmesidir. Bu amaçla Psikolojik Danışma ve Rehberlik (PDR) bölümünde lisans ve yüksek lisans eğitimi gören ve ulaşılabilen 139 öğrenciye Arıcak (1999) tarafından geliştirilen Benlik Saygısı ve Mesleki Benlik Saygısı ölçeklerinin yanı sıra bir kişisel bilgi formu uygulanmıştır. Fakat inceleme sonucunda 97 öğrencinin (50 erkek, 47 bayan) ölçeklerinin eksiksiz olduğu görülmüş ve analizler SPSS paket programında 97 öğrenci üzerinden yapılmıştır. Bulgular doğrultusunda gerekli yorum ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Benlik Saygısı, Mesleki Benlik Saygısı, Psikolojik Danışma ve Rehberlik

ABSTRACT

AN INVESTIGATION ON SELF-ESTEEM AND VOCATIONAL SELF-ESTEEM OF COUNSELING AND GUIDANCE STUDENTS

The aim of this research is to investigate self-esteem and vocational self-esteem of Counseling and Guidance students along with some variables in Marmara University, Atatürk Faculty of Education. To reach this aim, a questionnaire, Self-Esteem and Vocational Self-Esteem scales developed by Arıcak (1999) were administrated to 139 undergraduate and graduate students. However, 97 students (50 male, 47 female) completed the scales exactly. Therefore statistical analysis was done on 97 students by SPSS. The findings of research were interpreted and some suggestions were made.

Key words: Self-Esteem, Vocational Self-Esteem, Counseling and Guidance.

GİRİŞ

Meslek, bir bireyin kendini ve hayatını tanımlamasında ve anlamlandırmasında önemli bir role sahiptir. Birey, mesleği vasıtasıyla toplum içinde bir yer edinir, geçimini sağlar ve geleceğini bu temel üzerine inşa eder. Meslek, bireyin kişiliğini ciddi anlamda etkiler. Benlik sistemiyle uyumlu bir meslek, benliği güçlendirirken; benlik sistemiyle uyumsuz bir meslek, birey için ciddi sıkıntılar yaratabilmektedir. Yine benliğiyle uyumlu bir mesleği icra eden bireylerin mesleklerinde daha başarılı ve verimli olmaları beklenirken; benliğiyle uyumsuz bir mesleği icra eden bireylerin çatışma ve doyumumsuzluk yaşama olasılıkları oldukça yüksektir (Super&Bohn, 1970).

Super ve Bohn'a (1970: 75~77) göre meslek, bireyin yaşam sürecini ve yaşamdan aldığı doyumu doğrudan etkiler. Bireyin yaşamına anlam katan önemli bir olgudur. Maslow (1971: 192), kendini gerçekleştirme sürecini yaşayan bireylerin, mesleklerini kendilerine mal ettiklerini ve mesleklerini yaşamalarının bir misyonu olarak gördüklerini ifade etmektedir.

Benlik ve mesleki benlik üzerine çalışan araştırmacılar, benlik kavramı ve mesleki benlik kavramı arasında uyum olan bireylerin daha doyumlu olduklarını bulmuşlardır. Bu araştırmacıardan Brophy (Akt: Super, 1963: 5), hemşireler üzerinde yaptığı bir araştırmada, benlik kavramı ile algılanan mesleki rol gereklilikleri arasındaki uyumun iş doymu ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğunu bulmuştur. Yine Super ve Bohn (1970: 108), benlik kavramı ve mesleki rol gereklilikleri; ideal meslek kavramı ve gerekli mesleki rol; gerçek benlik kavramı ve ideal rol kavramları arasındaki uyumsuzluğun iş doymu ile ters yönde ilişkili olduğunu belirtmiştir.

Mesleki benlik kavramı kadar önemli bir diğer kavram da mesleki benlik saygısıdır (vocational self-esteem). Mesleki benlik saygısı kısaca, bireyin tercih ettiği mesleğine ilişkin geliştirdiği değerlilik yargısıdır (Arıcak, 1999: 94). Mesleki benlik saygısı, bireyin kendi mesleğini ne kadar önemli ve değerli gördüğünü ifade eder. Öyleyse benlik saygısı (self-esteem), bireysel uyumun ve ruh sağlığının bir ön koşulu iken, mesleki benlik saygısı da mesleki uyum ve doymun bir ön koşulu olmaktadır. Özellikle bu

* Yrd.Doç.Dr., Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Edirne.

* Öğretim Görevlisi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Konya.

meslek, diğer insanlara yardımı ve sağaltımı içeren bir psikolojik yardım hizmetiye, bu meslek üyelerinin benlik saygısı ve mesleki benlik saygılarının sağlıklı düzeyde olması daha da önemli olmaktadır.

İşte bu çalışmada, psikolojik yardım hizmetlerine aday psikolojik danışma ve rehberlik öğrencilerinin bir takım değişkenler açısından benlik ve mesleki benlik saygılarının incelenmesi amaçlanmıştır. Böylece bu çalışma, aday psikolojik danışmanların, seçmiş oldukları mesleğin farklı eğitim düzeylerinde kendilerine ve mesleklerine bakışları hakkında bir fikir sahibi olmamıza katkı sağlayacaktır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi bünyesinde eğitim gören Psikolojik Danışma ve Rehberlik öğrencilerinin bir takım değişkenler açısından benlik saygıları ile mesleki benlik saygısı düzeylerinin incelenmesidir. Bu amaçla şu alt problemlere yanıt aranması amaçlanmıştır:

1. Cinsiyete göre benlik saygısı düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
2. Cinsiyete göre mesleki benlik saygısı düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
3. Sınıf düzeylerine göre mesleki benlik saygısı düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
4. PDR bölümünde eğitim görmekten memnun olanlar ile memnun olmayanların benlik saygısı düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
5. PDR bölümünde eğitim görmekten memnun olanlar ile memnun olmayanların mesleki benlik saygısı düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
6. Öğrencilerin benlik saygısı ile mesleki benlik saygısı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Araştırmanın Önemi

Bu araştırma, koruyucu ruh sağlığı mesleklerinden biri olan psikolojik danışma ve rehberlik alanında eğitim gören öğrencilerin mesleki benlik saygısı (mesleki benlik kavramından farklı olarak) düzeylerini inceleyen nadir çalışmalardan biridir. Türkiye’de Atıcı ve arkadaşlarının (2002) Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi PDR öğrencileri üzerinde yapmış oldukları bir araştırma dışında yayınlanmış bir başka araştırmaya rastlanmamıştır. Yine ERIC bünyesinde yapılan taramalarda da bu bağlamda yapılmış bir çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla araştırmanın alana bir katkı sağlaması umulmaktadır.

Araştırmanın Sayıtlısı

Araştırmaya katılan ve yanıtları analize alınan öğrencilerin ölçme araçlarına vermiş oldukları yanıtlar samimi ve doğrudur.

YÖNTEM

Bu çalışma, ilişkisel tarama türünde bir araştırmadır. Bu yönüyle önceden belirlenmiş alt amaçlar doğrultusunda bir takım değişkenler arasında ilişki ve farklılıklar betimlenmeye çalışılmıştır.

Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evreni, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Psikolojik Danışma ve Rehberlik bölümü lisans ve yüksek lisans öğrencileridir. Örneklem ise evrenin çok geniş olmamasından dolayı ulaşılabilen tüm PDR lisans ve yüksek lisans öğrencileri olarak kabul edilmiştir. Uygulama ders saatlerine denk getirilmiş ve toplam 139 öğrenciye ulaşılmıştır. Uygulama sonrası ölçme araçları incelendiğinde sadece 97 öğrencinin ölçme araçlarını eksiksiz doldurduğu görülmüş ve analize bu 97 öğrencinin verileri alınmıştır.

Araştırmada Kullanılan Ölçme Araçları

Bu araştırmada Arıca (1999) tarafından geliştirilen Benlik Saygısı ölçeği ve Mesleki Benlik Saygısı ölçeği ile bir kişisel bilgi formu kullanılmıştır.

Arıca (1999:110-120) tarafından geliştirilen Benlik Saygısı (Self-Esteem) ölçeği 32 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Cronbach alfa güvenirlik katsayısı .90 (n=152), test-tekrar test güvenirlik katsayısı .70’dir (n=92, p<.01). Ölçeğin kapsam geçerliliği dokuz farklı üniversiteden 34 uzmanın görüşü ile sağlanmıştır. Yapı geçerliliğini test etmek için faktör analizi tekniği kullanılmıştır. Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği ile benzer ölçekler geçerlilik katsayısı ise .69 (n=92, p<.01) olarak bulunmuştur.

Yine Arıca (1999:120-129) tarafından geliştirilen Mesleki Benlik Saygısı (Vocational Self-Esteem) ölçeği 30 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Cronbach alfa güvenirlik katsayısı .93 (n=152), test-tekrar test güvenirlik katsayısı .90’dir (n=92, p<.01). Ölçeğin kapsam geçerliliği dokuz farklı üniversiteden 34 uzmanın görüşü ile sağlanmıştır. Yapı geçerliliğini test etmek için ise faktör analizi tekniği kullanılmıştır.

Öğrenciler hakkındaki bir takım kişisel değişkenleri belirlemek için ise araştırmacılar tarafından hazırlanan yedi soruluk kişisel bilgi formu kullanılmıştır.

Verilerin Toplanması ve İstatistiksel Analizler

Veriler, 2001-2002 öğretim yılı bahar döneminde toplanmıştır. Uygulamadan sonra eksiksiz yanıtlandığı belirlenen ölçme araçları SPSS paket programına girilmiş ve alt amaçlar doğrultusunda analizleri yapılmıştır. Öğrenciler hakkındaki bazı kişisel bilgiler frekans ve yüzde olarak sunulmuş; iki sürekli değişken arasındaki ilişkiye Pearson korelasyon tekniği ile, iki grup dağılımı arasındaki farka ise bağımsız grup t-testi ile bakılmıştır. İki gruptan fazla grup dağılımı arasındaki farkı test ederken ise alt gruplardaki kişi sayısının az olması ve normal dağılım göstermemeleri nedeni ile non-parametrik bir teknik olan Kruskal-Wallis tekniği kullanılmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda yorum ve önerilerde bulunulmuştur.

BULGULAR VE YORUM

Öncelikle araştırmaya katılan öğrenciler hakkındaki bir takım bilgiler aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1
Öğrencilerin Cinsiyet Dağılımı

	Frekans	%
Erkek	50	51.5
Bayan	47	48.5
Toplam	97	100

Tablo 1’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan öğrencilerin %51.5’i erkek, %48.5’i bayandır.

Tablo 2
Öğrencilerin Sınıflara Göre Dağılımı

	Frekans	%
1.Sınıf	22	22.7
2.Sınıf	26	26.7
3.Sınıf	15	15.5
4.Sınıf	26	26.8
Yüksek Lisans	8	8.2
Toplam	97	100

Tablo 2’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan öğrencilerin %22.7’si birinci sınıf, %26.7’si ikinci sınıf, %15.5’i üçüncü sınıf, %26.8’i dördüncü sınıf ve % 8.2’si yüksek lisans öğrencisidir.

Tablo 3
Öğrencilerin Annelerinin Eğitim Durumu

	Frekans	%	Yığılmalı %
Okur-Yazar Değil	22	22.7	22.7
Okur Yazar	12	12.4	35.1
İlkokul	41	42.3	77.3
Ortaokul	2	2.1	79.4
Lise	8	8.2	87.6
Yüksekokul	5	5.2	92.8
Üniversite	7	7.2	100
Toplam	97	100	

Tablo 3’te de görüldüğü gibi araştırmaya katılan öğrencilerin annelerinin % 22.7’si okur-yazar değildir. %12.4’ü okur-yazar olup, sadece %44.4’ü sekiz yıllık bir eğitimden geçmiştir. Lise ve üstü eğitim alan anne sayısı ise grubun %20.6’sını oluşturmaktadır.

Tablo 4
Öğrencilerin Babalarının Eğitim Durumu

	Frekans	%	Yığılmalı %
Okur-Yazar Değil	3	3.1	3.1
Okur Yazar	7	7.2	10.3

İlkokul	38	39.2	49.5
Ortaokul	7	7.2	56.7
Lise	14	14.4	71.1
Yüksekokul	5	5.2	76.3
Üniversite	19	19.6	95.9
Yanıtız	4	4.1	100
Toplam	97	100	

Tablo 4'te görüldüğü gibi araştırmaya katılan öğrencilerin babalarının %3.1'i okur-yazar değildir. %7.2'si okur-yazar olup, sadece %46.4'ü sekiz yıllık bir eğitimden geçmiştir. Lise ve üstü eğitim alan baba sayısı ise grubun %39.2'sini oluşturmaktadır. Annelere ilişkin bulgularla karşılaştırıldığında bu sonuçların daha olumlu olduğu söylenebilir.

Tablo 5
Öğrencilerin ÖSYM Sınavında PDR Bölümünü Tercih Sıralaması

	<i>Frekans</i>	<i>%</i>
1. Tercih	36	37.1
2-5. Tercih	40	41.2
6-9. Tercih	14	14.5
10. Tercih ve üstü	6	6.2
Yanıtız	1	1.0
Toplam	97	100

Tablo 5'te öğrencilerin PDR bölümünü tercih sıralamasına bakıldığında bu bölümü ilk sırada tercih edenlerin %37.1 oranında olduğu görülmektedir. İki ve dokuz arası sıralarda tercih edenlerin oranı ise %55.7'dir. Bu oranlar Tablo 6 ile birlikte değerlendirildiğinde öğrencilerin büyük bir oranının bu bölüme isteyerek geldiklerini göstermektedir. Bu bölümü 10 ve üstü sırada tercih edenlerin oranının ise sadece % 6.2 olduğu görülmektedir.

Tablo 6
Öğrencilerin PDR Bölümünü Seçme Kararında Rol Oynayan En Önemli Faktör

	<i>Frekans</i>	<i>%</i>
Kendim	61	62.9
Yakın Çevrem	22	22.7
Rehberlik Servisi	10	10.3
Rasgele	4	4.1
Toplam	97	100

Tablo 6'da görüldüğü gibi öğrencilerin %62.9'u bu bölümü tercih ederken rol oynayan en önemli faktörün kendileri olduğunu belirtmiştir. Bu bulgu Tablo 5'teki bulgular ile uygunluk göstermektedir. Yakın çevrenin etkisi ile karar verenler %22.7, Rehberlik Servisinin yardımı ile karar verenler %10.3 ve rasgele tercih edenler ise %4.1 oranındadır.

Tablo 7
Cinsiyete Göre Öğrencilerin Benlik Saygısı Düzeyleri Arasındaki Farkı
Test Etmek için Yapılan Bağımsız Grup t-Testi

	<i>N</i>	<i>$\bar{X}$</i>	<i>ss</i>	<i>sd</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Erkek	50	121.18	15.70	95	-3.16	.002
Bayan	47	131.17	15.42			

Tablo 7'ye bakıldığında bayan öğrencilerin benlik saygısı puanlarının ortalamasının 131.17, erkek öğrencilerin benlik saygısı puanlarının ortalamasının ise 121.18 olduğu görülmektedir. İki dağılım arasındaki farkı test etmek için yapılan bağımsız grup t-testi sonucunda bayan öğrencilerin erkek öğrencilere göre anlamlı düzeyde daha yüksek benlik saygısı ortalamasına sahip oldukları bulunmuştur. Bu bulgu cinsiyete göre benlik saygısını inceleyen bazı araştırmalar ile çelişmektedir. Örneğin, Parker ve arkadaşlarının (1999), Chubb ve Fertman'ın (1997) yapmış oldukları araştırmalarda erkeklerin bayanlara göre daha yüksek benlik saygısına sahip oldukları bulunmuştur. Fakat bu çalışmalar psikoloji ya da

danışmanlık alanında eğitim gören bireyler için yapılmış çalışmalar değildir. Bununla birlikte Hayes ve arkadaşları (1999:7) ile Watkins ve arkadaşlarının (1996:324) yapmış oldukları çalışmalarda ise erkek ve kadın arasında benlik saygısı açısından bir farka rastlanmamıştır. Bu çalışmada bayanların erkeklere göre daha yüksek benlik saygısına sahip olmalarının nedeni, Türk toplumu için bayanların bu meslek alanında bulunmaktan dolayı erkeklerin beklentilerine göre daha fazla statü ve önemli rol sahibi olmaları şeklinde açıklanabilir.

Tablo 8
Cinsiyete Göre Öğrencilerin Mesleki Benlik Saygısı Düzeyleri Arasındaki Farkı Test Etmek için Yapılan Bağımsız Grup t-Testi

	N	$\bar{X}$	ss	sd	t	p
Erkek	50	117.16	18.61	95	-2.88	.005
Bayan	47	127.57	16.91			

Tablo 8'e bakıldığında bayan öğrencilerin mesleki benlik saygısı puanlarının ortalamasının 127.57, erkek öğrencilerin benlik saygısı puanlarının ortalamasının ise 117.16 olduğu görülmektedir. İki dağılım arasındaki farkı test etmek için yapılan bağımsız grup t-testi sonucunda bayan öğrencilerin erkek öğrencilere göre anlamlı düzeyde daha yüksek benlik saygısı ortalamasına sahip oldukları bulunmuştur. Tablo 7'de de benzer bir bulgu söz konusudur. Tablo 7 için sunulan yoruma ek olarak burada, bayanların kendi cinslerine özgü bir takım olumlu özelliklerin (Türk toplumunda erkeklere göre bayanların daha empatik olması, şefkat gösterme, sevecenlik gibi özelliklere sahip olmaları) danışmanlık mesleğinin rol örüntüleriyle örtüşmesinden kaynaklanıyor olabilir. Bununla birlikte Healy ve arkadaşlarının (1987) farklı branşlardaki üniversite öğrencileri üzerinde yapmış oldukları bir çalışmada mesleki benlik saygısı (career self-esteem) açısından cinsiyetler arası bir farklılığa rastlanmamıştır.

Tablo 9
Sınıf Düzeyine Göre Öğrencilerin Mesleki Benlik Saygısı Düzeyleri Arasındaki Farkı Test Etmek için Yapılan Kruskal-Wallis Testi

	N	Derece (Rank) Ortalaması	sd	χ^2	p
1. Sınıf	22	57.25	4	10.49	.033
2. Sınıf	26	39.92			
3. Sınıf	15	59.63			
4. Sınıf	26	41.02			
Yüksek Lisans	8	61.81			

Tablo 9'a bakıldığında sınıf düzeylerine göre mesleki benlik saygısı derece ortalamaları arasında anlamlı bir farkın bulunduğu görülmektedir. En yüksek mesleki benlik saygısı ortalamasına sahip grubun yüksek lisans öğrencileri olduğu (61.81), en düşük ortalamaya sahip grubun ise ikinci sınıf öğrencileri olduğu (39.92) görülmektedir. Dördüncü sınıf öğrencilerinin (41.02), birinci (57.25) ve üçüncü (59.63) sınıf öğrencilerine göre daha düşük bir derece ortalamasına sahip olması, mezuniyet aşamasında olan son sınıf öğrencilerinin mezuniyet sonrasına ilişkin statü ve iş olanakları konusundaki kaygıları dolayısıyla olduğu düşünülebilir. Nitekim derece ortalamasının mezun olmuş yüksek lisans grubunda en yüksek düzeyde olması bu sonucu daha iyi açıklamaktadır ve mesleki benlik saygısının bu grupta daha yüksek olması beklenen bir sonuçtur. Benzer şekilde Healy ve arkadaşlarının (1987) farklı branşlardaki üniversite öğrencileri üzerinde yapmış oldukları bir çalışmada üst sınıftaki öğrencilerin alt sınıftaki öğrencilere göre daha yüksek mesleki benlik saygısına (career self-esteem) sahip oldukları bulunmuştur.

Tablo 10
PDR Bölümünde Eğitim Görmekten Memnun Olup Olmama Durumuna Göre Öğrencilerin Benlik Saygısı Düzeyleri Arasındaki Farkı Test Etmek için Yapılan Bağımsız Grup t-Testi

	N	$\bar{X}$	ss	sd	t	p
Memnunum	85	127.46	15.83	95	2.37	.020
Memnun Değilim	12	115.83	16.42			

Tablo 10'a bakıldığında PDR bölümünde eğitim görmekten memnun olan öğrencilerin benlik saygısı ortalaması (127.46), memnun olmayan öğrencilerin ortalamasından (115.83) anlamlı düzeyde daha yüksektir. Bu bulgu, tablo 11 ve 12'deki bulgularla birlikte değerlendirildiğinde benlik saygısı ile mesleki benlik saygısı arasındaki ilişkiyi çağrıştırmaktadır.

Tablo 11

PDR Bölümünde Eğitim Görmekten Memnun Olup Olmama Durumuna Göre Öğrencilerin Mesleki Benlik Saygısı Düzeyleri Arasındaki Farkı Test Etmek için Yapılan Bağımsız Grup t-Testi

	N	$\bar{X}$	ss	sd	t	p
Memnunum	85	125.40	16.07	95	5.86	.001
Memnun Değilim	12	99.58	19.20			

Tablo 11'e bakıldığında PDR bölümünde eğitim görmekten memnun olan öğrencilerin mesleki benlik saygısı ortalaması (125.40), memnun olmayan öğrencilerin ortalamasından (99.58) anlamlı düzeyde daha yüksektir. Doğal olarak memnun olmadığı bir alanda eğitim gören kişinin o mesleğe ilişkin saygısının da düşük olması beklenen bir sonuçtur.

Tablo 12

PDR Öğrencilerinin Benlik Saygısı ve Mesleki Benlik Saygısı Düzeyleri Arasındaki İlişkiyi Test Etmek için Yapılan Pearson Korelasyon Katsayısının Hesaplanması

	N	r	p
Benlik Saygısı-Mesleki Benlik Saygısı İlişkisi	97	.47	.001

Tablo 12'de görüldüğü gibi PDR öğrencilerinin geneli açısından benlik saygısı düzeyleri ile mesleki benlik saygısı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır. Her ne kadar bu iki özellik her zaman birbiriyile yüksek bir ilişki göstermiyor olsa da (bkz. Arıca, 1999) PDR öğrencilerinin büyük çoğunluğunun bu mesleği kendi istekleriyle tercih etmiş olmaları (bkz. tablo 6) ve bu bölümde eğitim görmekten memnun olmaları (bkz. tablo 11) dolayısıyla bu bulgu beklenen bir sonuç olmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Bulgular incelendiğinde bayan öğrencilerin erkek öğrencilere göre, PDR bölümünde eğitim görmekten memnun olanların olmayanlara göre anlamlı düzeyde daha yüksek benlik saygısına sahip oldukları görülmüştür. Yine bayanların erkeklere göre, yüksek lisans öğrencilerinin lisans öğrencilerine göre, PDR bölümünde eğitim görmekten memnun olanların olmayanlara göre mesleki benlik saygısı düzeylerinin anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmüştür. Aynı zamanda tüm öğrencilerin benlik saygısı ile mesleki benlik saygısı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Sonuç olarak bu çalışma, bu konuyla ilgili ilk çalışmalardan biri olup, daha genellenebilir sonuçlar için farklı üniversitelerin PDR bölümlerinde eğitim gören öğrenciler üzerinde de tekrarlanmalıdır. Hatta alanda çalışan psikolojik danışmanlar üzerinde de araştırmalar yapılmak suretiyle aday danışmanlarla aralarındaki farklar incelenmelidir.

KAYNAKÇA

Arıca, O.Tolga (1999). *Grupla Psikolojik Danışma Yoluyla Benlik ve Mesleki Benlik Saygısının Geliştirilmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Atıcı, Meral; Ragıp Özyürek; Sabahattin Çam (2002). *Danışman Adaylarının Yetkinlik Beklentisi ve Mesleki Benlik Saygısına Uygulama Çalışmalarının Etkisi*. XI. Eğitim Bilimleri Kongresi, Yakın Doğu Üniversitesi, 23-26 Ekim 2002, KKTC, Lefkoşa.

Chubb, Nancy & Carl Fertman (1997). *Adolescent Self-Esteem and Locus of Control: A Longitudinal Study of Gender and Age Differences*. Adolescence, v32, 125, p113-130.

Hayes, Sean; Peter Crocker; Kent Kowalski (1999). *Gender Differences in Physical Self-Perceptions, Global Self-Esteem and Physical Activity: Evaluation of the Physical Self-Perception Profile Model*. Journal of Sport Behavior, v22, n1, p1-14.

Healy, Charles & Others (1987). *Age and Grade Differences in Career Development among Community College Students*. Review of Higher Education, v10, n3, p247-258.

Maslow, Abraham. *The Farther Reaches of Human Nature*. New York: The Viking Press, 1971.

Parker, Keith; Suzanne Ortega; Malinda Hill (1999). *Gender Differences in Self-Esteem: The Impact of Religious, Sociodemographic and Familial Factors among Black Americans*. Challenge: A Journal of Research on African American Men, v10, n2, p37-53.

Super, Donald E. ve Diğerleri. *Career Development: Self-Concept Theory*. New York: Columbia University Teachers College Press, 1963.

Super, Donald E. & Martin J. Bohn. *Occupational Psychology*. London: Tavistock Publications, 1970.

Watkins, David; Adebawale Akande; Christopher Cheng; Murari Regmi (1996). *Culture and Gender Differences in the Self-Esteem of College Students: A Four-Country Comparision*. Social Behavior and Personality, v24, n4, p321-328.

İLKÖĞRETİM DÖRDÜNCÜ VE BEŞİNCİ SINIFLARDA EĞİTİM TEKNOLOJİSİ ALANLARININ KULLANIMI

Şahin DÜNDAR*

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Edirne ilindeki ilköğretim 4. ve 5. sınıf öğretmenlerinin sınıf içi öğrenme – öğretme etkinliklerinde eğitim teknolojisi alanlarını (özel hedefler, öğretim yöntem ve teknikleri, eğitim teknolojisi araç-gereçleri, ölçme değerlendirme) kullanma durumlarını saptamaktır. Araştırmada veri toplama aracı olarak dört bölümden oluşan bir anket kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, öğretmenler her ders için özel hedeflerini belirlemekte ve özel hedeflerden öğrencilerini haberdar etmektedirler. Öğretmenlerin çoğunluğu çağdaş yöntem ve teknikleri bilmesine karşın derslerinde bu yöntem ve teknikleri kullanmamaktadır.

Anahtar Sözcükler: İlköğretim, Eğitim Teknolojisi

ABSTRACT

USAGE OF THE SECTIONS OF EDUCATIONAL TECHNOLOGY IN THE FOURTH AND FIFTH GRADES OF PRIMARY EDUCATION

The purpose of this study is to determine the usage of educational technology sections (objectives, teaching methods and techniques, tools of educational technology, measurement and evaluation) in learning-teaching activities by the primary school teachers of the fourth and fifth grades in Edirne. In the study, a survey which is prepared as four units was used in attaining the data. The results indicated that teachers determine the objectives for each lesson and inform the students of the objectives. Most of the teachers know the contemporary method and techniques, however, they don't use these method and techniques in their lessons.

Key Words: Primary Education, Educational Technology

GİRİŞ

Gelişen ve değişen dünyamızda, öğretmenlerimizin öğrenme ortamını etkin kılmak ve 21. yüzyılın bireylerini yetiştirebilmek için gösterdikleri uğraşta, öğretim teknolojilerinin ve öğretimi materyallerinin yeri ve önemi yadsınamaz bir gerçektir. Son otuz yıl içinde yaşanan teknolojik gelişmeler, sadece sanayide ya da üretim sektöründe değil, eğitimde de hissedilir değişikliklerin yaşanmasına neden olmuştur. Özellikle de iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişme, eğitimde de öğrenme sürecinin ve amacının yeniden sorgulanmasına ve tanımlanmasına neden olmuştur. Önümüzdeki yüzyıla damgasını vuran bilgi teknolojileri istendik insan profilini yeni baştan yaratmaktadır. Günümüzün hızla değişen ve gelişen dünyasında, bireylerin bilgiyi tek bir kaynaktan almaları ve ezberlemeleri beklenmemekte, aksine bilgiye ulaşma yollarını bilen, bunları kullanabilen ve karşılaştığı sorunlar karşısında bilgiyi kullanarak çözüm yöntemlerini oluşturabilen bireylerin yetiştirilmesi amaçlanmaktadır (Şahin; Yıldırım, 1999:1). Ancak çağdaş eğitim teknolojisine uygun bir eğitim öğretim gerçekleştirilmediği sürece de bu amacın gerçekleştirilmesi mümkün olmayacaktır. Biliyoruz ki çağdaş eğitim teknolojisinin kullanılmadığı geleneksel öğretim yöntemlerinin kullanıldığı öğretmen merkezli sınıflarda öğretmen bilgiyi dağıtan, öğrenciler de bu bilgiyi almaya çalışan pasif alıcı durumundadır. Bu tür uygulamalarla öğrencilerimizin bilimsel ve teknolojik gelişmeleri takip edebilmesi mümkün değildir.

Rıza'nın(2000:84) belirttiği gibi bu çağda meydana gelen bilgi patlaması eğitim sürecinin her yönünü etkilemektedir. Özel hedefler, yöntemler, araçlar, ortam, değerlendirme ve geliştirme bunların arasındadır. Bu gelişmelere tebeşir ve söz yöntemi ile ayak uydurulamaz. Çünkü bu gelişmelere ayak uydurmak için yaratıcılık gerekmektedir. Geleneksel yöntemler ile bunu gerçekleştirmek mümkün değildir. Söz ancak sözü doğurmaktadır. Bu durumda istenilen sonuçlara ulaşılabilmesi öğretmenlerimizin sınıflarda çağdaş eğitim teknolojisini kullanması ile gerçekleşecektir. Ancak öğrencilerimiz bu şekilde pasif alıcı durumundan kurtulup aktif, eleştirel, yaratıcı kişiliklere kavuşacaktır.

* Araş. Gör., Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Sınıf Öğretmenliği ABD

Bugün eğitim politikalarında okulların gereksinim duyduğu ideal eğitim ve öğretimin nasıl gerçekleştirilebileceği konusu tartışılmaktadır. Yeni gereksinimler ışığında çağın koşullarına uygun olarak eğitimin dayandığı kuramsal temeller yeniden değerlendirilmekte, örgütsel yapılar değiştirilmekte, program yöntem ve süreçlerde yenilik yapılmaktadır... Eğitimciler daha çok öğrenciye, daha az zamanda, daha fazla bilgi öğrenme olanağı sağlamak zorunda kalmaktadırlar. Bu nedenle öğrenimin daha verimli olmasını sağlayacak yeni eğitsel teknik ve yöntemlerin geliştirilmesi gerekmektedir. Öğrenci ve öğretmenin gereksinim duydukları bilgileri kendi kendilerine arayıp bulma ve kullanma yeteneği geliştirmeleri zorunlu olmaktadır. Bu konuda daha iyi ve daha çabuk öğrenme – öğretme sağlamak için yeni araç ve gereçlerin, yöntemlerin sürekli olarak araştırılıp geliştirilmesi gerekmektedir (Alkan, 1996:7-8).

Eğitim teknolojisi her ne kadar geliştirilmiş olsa da eğitim teknolojisinin kullanımı öğretmenlerin bilgileriyle sınırlı olmaktadır. Çünkü dersin hedeflerinin belirlenip bu amaçla araç-gereç ve öğretim etkinliklerinin saptayıcısı ve öğretme-öğrenme sürecinde kullanıcısı dersin öğretmeni olmaktadır. Çilenti'nin (1988:53-54) belirttiği gibi öğretmenin eğitim teknolojisiyle ilişkili olan görevlerini yapabilmesi için gerek program geliştirme, gerekse eğitim teknolojisi alanlarında bazı bilişsel, duyuşsal ve psikomotor davranışlara sahip olması gereklidir. Özellikle her öğretmenin, mesleğinde başarılı olabilmesi için, iletişimde ve eğitimde kullanılan araç, yöntem ve tekniklerin neler olduğunu, bunların birbirleriyle ilişkilerini, belli hedef davranışları oluşturacak yaşantıların nasıl seçileceğini ve bunları kazandıracak eğitim durumlarının nasıl düzenleneceğini bilmesi gerekir.

Bilimsel ve planlı bir eğitimin bir aracı olarak eğitim teknolojisi eğitime yeni olanaklar getirmektedir. Bu nedenle teknolojinin bütün yönleriyle geliştirilmesi, yaygın hale getirilmesi ve etken biçimde kullanılma alanına konması özel bir değer taşımaktadır. Teknoloji bugün eğitim alanında elli yıl önce olanaksız olan bireysel başarı olanakları yaratmaktadır. Böylece eğitimciler teknolojin bu yeni öğrenme stratejilerinden, yönetim uygulamalarından ve herkese açıklık özelliğinden, çeşitli kaynaklar gibi olanaklardan etken biçimde yararlanabildikleri takdirde bugünün eğitim sorunlarını çözmede büyük bir başarı gösterebilirler (Alkan, 1996:55).

Araştırmanın Amacı

Bu araştırma, Edirne(merkez) ilindeki ilköğretim 4. ve 5. sınıf öğretmenlerinin sınıf içi öğrenme – öğretme etkinliklerinde eğitim teknolojisi alanlarını (özel hedefler, öğretim yöntem ve teknikleri, eğitim teknolojisi araç-gereçleri, ölçme-değerlendirme türleri) kullanma durumlarını saptamak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın Sınırlıkları

Bu araştırma, 2002-2003 eğitim-öğretim yılında Edirne(merkez) ilinde resmi ilköğretim okullarında görev yapan 113 ilköğretim 4. ve 5. sınıf öğretmenin görüşü ile sınırlıdır.

YÖNTEM

Araştırmanın Türü

İlköğretim 4. ve 5. sınıf öğretmenlerinin eğitim teknolojisi alanlarını kullanma durumlarını saptamak amacıyla gerçekleştirilen bu araştırma durum saptamaya yönelik betimsel bir çalışmadır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Edirne ilinde 2002-2003 eğitim öğretim yılında görev yapan 124 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmanın evreni küçük olduğu için örneklemeye gidilmemiş 124 öğretmenden ulaşılabilen 113 ilköğretim 4. ve 5. sınıf öğretmeni araştırmaya dahil edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada elde edilen veriler araştırmacı tarafından geliştirilen anketle toplanmıştır. Anketi oluşturan maddeler konuyla ilgili benzer çalışmalar incelenerek hazırlanmıştır. Rıza (1990), hedefler, yöntemler, araç-gereçler ve değerlendirmeyi eğitim teknolojisinin alanları arasında dört önemli alan olarak belirtmektedir. Araştırmada kullanılan anket, bu alanlar temel alınarak dört bölümde oluşturulmuştur. Birinci bölümde öğretmenlere özel hedeflerle ilgili sorular, ikinci bölümde eğitim teknolojisi araç-gereçlerinin okullarda bulunup bulunmaması, öğretmenlerin bu araç-gereçleri kullanmayı bilip bilmedikleri ve kullanma sıklıkları sorulmuş, üçüncü bölümde öğretim yöntem ve teknikleri ile ilgili sorular, dördüncü bölümde ise ölçme ve değerlendirme türleri ile ilgili sorulara yer verilmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin çözümlenmesinde SPSS 10.0 paket programı kullanılmış, madde frekans ve yüzdelik dağılımları elde edilerek yorumlanmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde, uygulanan anket sonucunda elde edilen verilerin madde ve frekans dağılımları ve bulgulara ilişkin yorumlara yer verilmiştir.

İlköğretim dördüncü ve beşinci sınıflarda görev yapan 113 öğretmenin özel hedefleri belirlemesi ve öğrencilerini özel hedeflerden haberdar etmesine ilişkin verileri Tablo 1' de sunulmuştur.

Tablo 1. Özel Hedeflerin Belirlenmesi ve Öğrencilerin Özel hedeflerden Haberdar Edilmesi

	Evet		Hayır		Cevapsız		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Her ders için özel hedeflerimi belirliyorum.	109	96,5	1	0,09	3	0,27	113	100
Öğrencilerimi dersin başlangıcında o dersin özel hedeflerinden haberdar ediyorum.	103	91,2	7	0,62	3	0,27	113	100

Tablo 1'de görüldüğü gibi, öğretmenlerin büyük çoğunluğu özel hedeflerini belirlediğini ve bu özel hedeflerden dersin başlangıcında öğrencilerini haberdar ettiğini belirtmektedir. Öğretmenlerin özel hedefleri belirlemesi ve bunlardan öğrencilerini haberdar etmesi özel hedeflerin önemi bakımından önemlidir çünkü özel hedeflerin belirlenmesi öğretmenlerin etkinliklerine rehberlik ederken; öğrencilerin derse yönelik motivasyonunu arttırmaktadır.

İlköğretim dördüncü ve beşinci sınıflarda görev yapan 113 öğretmenin Teknolojik araç-gereçlerin okullarda bulunma durumu ile ilgili verileri Tablo 2' de sunulmuştur.

Tablo 2. İlköğretim Okullarında Teknolojik Araç-Gereçlerin Bulunma Durumu

Araç-Gereç	Okulunuzda mevcut mu?						Cevapsız		Toplam	
	Evet		Hayır		Bilgim Yok					
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Modeller	109	96,5	-	-	2	1,8	2	0,18	113	100
Kesitler, Maketler	98	86,7	7	0,62	5	4,4	3	0,27	113	100
Radio, Teyp	91	80,5	19	16,8	3	2,7	-	-	113	100
Ses Kayıt Aracı	48	42,5	37	32,7	25	22,1	3	0,27	113	100
Opak Projektörü	17	15	59	52,2	32	28,3	5	4,4	113	100
Tepegöz	111	98,2	2	1,8	-	-	-	-	113	100
Slayt	50	44,2	47	41,6	15	13,3	1	0,9	113	100
Televizyon	110	97,3	3	2,7	-	-	-	-	113	100
Video	106	93,8	4	3,5	1	0,9	2	1,8	113	100
Bilgisayar	99	87,6	13	11,5	1	0,9	-	-	113	100
Bilgisayar CD'leri	82	72,6	27	23,9	4	3,5	-	-	113	100
Deney Araç-Gereçleri	112	99,1	1	0,9	-	-	-	-	113	100

Tablo 2'de görüldüğü gibi ilköğretim okullarının çoğunda ses kayıt aracı, opak projektörü, slayt projektörü hariç, eğitim teknolojisi araç gereçleri bulunmaktadır. Öğretmenlerimizin büyük çoğunluğu okullarında modeller, kesitler, maketler, radyo, teyp, tepegöz, televizyon, bilgisayar ve bilgisayar CD'leri, deney araç-gereçleri kullanabilme olanağına sahip bulunmaktadır. Ancak, ses kayıt aracı için öğretmenlerin % 22,1'nin, opak projektörü için % 32'sinin, Slayt projektörü için % 15'nin bilgilerinin olmadığını belirtmesi öğretmenlerin bu araç-gereçlere ihtiyaç duymadıklarını göstermektedir.

İlköğretim dördüncü ve beşinci sınıflarda görev yapan 113 öğretmenin teknolojik araç-gereçleri kullanabilme durumu ile ilgili verileri Tablo 3' te, bu teknolojik araç-gereçlerin öğretmenler tarafından kullanılma sıklığı ile ilgili verileri Tablo 4' te sunulmuştur.

Tablo 3. Öğretmenlerin Teknolojik Araç-Gereçleri Kullanabilme Durumu

Araç-Gereç	Kullanmayı biliyor musunuz?				Cevapsız		Toplam	
	Evet		Hayır					
	f	%	f	%	f	%	f	%
Modeller	111	98,2	-	-	2	0,18	113	100
Kesitler, Maketler	110	97,3	-	-	3	0,27	113	100
Radyo, Teyp	113	100	-	-	-	-	113	100
Ses Kayıt Aracı	79	69,9	30	26,5	4	0,35	113	100
Opak Projektörü	19	16,8	89	78,8	5	4,4	113	100
Tepegöz	103	91,2	10	8,8	-	-	113	100
Slayt	53	46,9	59	52,2	1	0,9	113	100
Televizyon	113	-	-	-	-	-	113	100
Video	106	93,8	5	4,4	2	1,8	113	100
Bilgisayar	65	57,5	48	42,5	-	-	113	100
Bilgisayar CD'leri	66	58,4	47	41,6	-	-	113	100
Deney Araç-Gereçleri	113	100	-	-	-	-	113	100

Tablo 3'te görüldüğü gibi öğretmenlerin tamamı deney araç-gereçlerini, radyo, teyp, televizyon; büyük çoğunluğu ses kayıt aracı, tepegöz, televizyon, video kullanmayı bilmekte; buna karşılık öğretmenlerin büyük çoğunluğu opak projektörü, slayt projektörü kullanmayı bilmemekte; yarıya yakını da bilgisayar ve bilgisayar CD'lerini kullanmayı bilmemektedir.

Tablo 4. Eğitim Teknolojisi Araç-Gereçlerinin Öğretmenler Tarafından Kullanılma Sıklığı

Araç-Gereç	Derslerinizde Kullanma sıklığınız nedir?						Cevapsız		Toplam	
	<i>Çoğunlukla Kullanıyorum</i>		<i>Ara Sıra Kullanıyorum</i>		<i>Hiç Kullanmıyorum</i>					
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Yazı Tahtası	112	99,1	1	0,9	-	-	-	-	113	100
Düz Resimler	48	42,5	51	45,1	7	6,2	7	6,2	113	100
Levhalar	72	63,7	37	32,7	4	3,5	-	-	113	100
Modeller	60	53,1	47	41,6	4	3,5	2	1,8	113	100
Kesitler, Maketler	43	38,1	52	46,0	15	13,3	3	2,7	113	100
Radyo, Teyp	11	9,7	74	65,5	28	24,8	-	-	113	100
Ses Kayıt Aracı	3	2,7	30	26,5	77	68,1	3	2,7	113	100
Opak Projektörü	3	2,7	8	7,1	97	85,5	5	4,4	113	100
Tepegöz	28	24,8	72	63,7	13	11,5	-	-	113	100
Slayt	10	8,8	24	21,2	78	69,0	1	0,9	113	100
Televizyon	39	34,5	61	54,0	13	11,5	-	-	113	100
Video	28	24,8	67	59,3	16	14,2	2	1,8	113	100
Bilgisayar	13	11,5	39	34,5	61	54,0	-	-	113	100
Bilgisayar CD'leri	18	15,9	34	30,1	61	54,0	-	-	113	100
Deney Araç-Gereçleri	85	75,2	28	24,8	-	-	-	-	113	100

Tablo 4' te görüldüğü gibi öğretmenlerin tamamına yakını geleneksel ders araç-gereci olan yazı tahtasını çoğunlukla kullanırken; radyo, teyp, ses kayıt aracı, opak projektörü, tepegöz, slayt, televizyon, video, bilgisayar ve bilgisayar CD'lerini yarıdan daha azı çoğunlukla kullanmakta; bununla birlikte ses kayıt aracı, opak projektörü, slayt, bilgisayar ve bilgisayar CD'leri öğretmenlerin yarısından fazlasınca hiç kullanılmamaktadır. Bu durum, bir önceki tabloda öğretmenlerin teknolojik araç gereçleri kullanma sebebini okullarda bulunup bulunmamasından ziyade kullanmayı bilmediklerinden derslerinde kullanmadıklarını göstermektedir.

İlköğretim dördüncü ve beşinci sınıflarda görev yapan 113 öğretmenin öğretim yöntemlerini bilip bilmeme durumu ile ilgili verileri Tablo 5' te, bu yöntemlerin öğretmenler tarafından kullanılma sıklığı ile ilgili verileri Tablo 6' da sunulmuştur.

Tablo 5. Öğretim Yöntemlerinin Öğretmenler Tarafından Bilinip Bilinmeme Durumu

Öğretim Yöntemleri	Bu Yöntemi kullanmayı biliyor musunuz?				Cevapsız		Toplam	
	Evet		Hayır					
	f	%	f	%	f	%	f	%
Düz Anlatım	113	100	-	-	-	-	113	100
Soru- Cevap	113	100	-	-	-	-	113	100
Gösterip Yaptırma	112	99,1	1	0,9	-	-	113	100
Örnek olay	107	94,7	4	3,5	2	1,8	113	100
Grup tartışması	112	99,1	-	-	1	0,9	113	100
Demonstrasyon (Gösteri)	101	89,4	9	8,0	3	2,7	113	100
Dramatizasyon	108	95,6	5	4,4	-	-	113	100
Problem Çözme	113	100	-	-	-	-	113	100
Danışmanlı Öğrenme	66	58,4	44	38,9	3	2,7	113	100
Benzeşme ve Oyunlar	85	75,2	27	23,9	1	0,9	113	100
Beyin Fırtınası	103	91,2	9	8,0	1	0,9	113	100
Programlı Öğretim	81	71,7	29	25,7	3	2,7	113	100
Bağımsız Öğrenme	82	72,6	30	26,5	1	0,9	113	100
Duyarlılık Eğitimi	56	49,6	53	46,9	4	3,5	113	100

Tablo 5'te görüldüğü gibi öğretmenlerin tamamı düz anlatım, soru cevap, problem çözme yöntemlerini, yarısından çoğu gösterip yaptırma, örnek olay, grup tartışması, demonstrasyon, dramatizasyon, beyin fırtınası, benzeşme ve oyun, programlı öğretim, bağımsız öğrenme yöntemlerini kullanmayı bilmektedir. Demirel' in (2000:81) belirttiği gibi "eğitim hedeflerinin gerçekleşmesi uygun bir yöntemin seçilmesiyle sağlanabilir. Bu nedenle her bir ders için tek bir yöntem değil çok farklı yöntemlerin kullanılması söz konusu olmaktadır. Sınıf içinde öğrenme-öğretme sürecinin etkili olabilmesi uygun yöntemlerin seçimleriyle orantılıdır. Öğretmelerin yöntem konusunda seçici olabilmesi onların farklı yöntemleri tanımaları ve kullanmaları ile olanaklıdır. Diğer bir anlatımla, yöntem zenginliğine sahip olmaları gerekmektedir

Tablo 6. Öğretim Yöntemlerinin Öğretmenler Tarafından Kullanılma Sıklığı

Öğretim Yöntemleri	Derslerinizde Kullanma Sıklığınız Nedir?						Cevapsız		Toplam	
	Çoğunlukla Kullanıyorum		Ara sıra Kullanıyorum		Hiç Kullanmıyorum					
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Düz Anlatım	85	75,2	28	24,8	-	-	-	-	113	100
Soru- Cevap	105	92,9	8	7,1	-	-	-	-	113	100
Gösterip Yaptırma	77	68,1	35	31,0	1	0,9	-	-	113	100
Örnek olay	62	54,9	45	39,8	4	3,5	2	1,8	113	100
Grup tartışması	50	44,2	59	52,2	3	2,7	1	0,9	113	100
Demonstrasyon	36	31,9	62	54,9	12	10,6	3	2,7	113	100

(Gösteri)										
Dramatizasyon	41	36,3	65	57,5	7	6,2	-	-	113	100
Problem Çözme	95	84,1	15	13,3	3	2,7	-	-	113	100
Danışmanlı Öğrenme	15	13,3	43	38,1	52	46,0	3	2,7	113	100
Benzeşme ve Oyunlar	22	19,5	58	51,3	32	28,3	1	0,9	113	100
Beyin Fırtınası	38	33,6	62	54,9	11	9,7	2	1,8	113	100
Programlı Öğretim	37	32,7	31	27,4	41	36,3	4	3,5	113	100
Bağımsız Öğrenme	19	16,8	58	51,3	35	31,0	1	0,9	113	100
Duyarlılık Eğitimi	13	11,5	38	33,6	55	48,7	7	6,2	113	100

Tablo 6'da görüldüğü gibi öğretmenlerin çoğunluğu soru-cevap, problem çözme, düz anlatım, gösterip yaptırma yöntemlerini derslerinde çoğunlukla kullanmakta, buna karşılık yarısına yakını danışmanlı öğrenme, duyarlılık eğitimi, yaklaşık üçte biri bağımsız öğrenme yöntemini derslerinde hiç kullanmamaktadır. Tablo 5' de belirtildiği gibi öğretmenlerin yarısından çoğunun gösterip yaptırma, örnek olay, grup tartışması, demonstrasyon, dramatizasyon, beyin fırtınası, benzeşme ve oyun, programlı öğretim, bağımsız öğrenme yöntemlerini kullanmayı bilmekte olması, buna karşılık bu yöntemlerin öğretmenlerce hiç kullanılmaması ya da arasıra kullanılması öğretmenlerin geleneksel yöntemlerden vazgeçemediklerini göstermektedir.

İlköğretim dördüncü ve beşinci sınıflarda görev yapan 113 öğretmenin ölçme değerlendirme türlerini kullanma sıklığı ile ilgili verileri Tablo 7' de sunulmuştur.

Tablo 7. Ölçme Değerlendirme Türlerinin Öğretmenler Tarafından Kullanılma Sıklığı

Ölçme Değerlendirme Türleri	Derslerinizde Kullanma Sıklığınız Nedir?						Cevapsız		Toplam	
	Çoğunlukla Kullanıyorum		Ara sıra Kullanıyorum		Hiç Kullanmıyorum					
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Sözlü Yoklama	83	73,5	28	24,8	2	1,8	-	-	113	100
Klasik/ Essay Türü	76	67,3	30	26,5	6	5,3	1	0,9	113	100
Doldurmalı (Tamamlamalı)	65	57,5	46	40,7	1	0,9	1	0,9	113	100
Kısa Cevaplı	75	66,4	35	31,0	2	1,8	1	0,9	113	100
Çoktan Seçmeli	87	77,0	23	20,4	2	1,8	1	0,9	113	100
Eşleştirmeli	36	31,9	65	57,5	11	9,7	1	0,9	113	100
Doğru-Yanlış	50	44,2	62	54,9	1	0,9	-	-	113	100
Ödev	78	69,0	35	31,0	-	-	-	-	113	100
Gözlem	73	64,6	38	33,6	1	0,9	1	0,9	113	100

Tablo 7'de görüldüğü gibi öğretmenlerin yarısından çoğu sözlü yoklama, klasik (essay) türü, doldurmalı, kısa cevaplı, çoktan seçmeli, ödev ve gözlem yöntemlerini ölçme değerlendirme türü olarak çoğunlukla; eşleştirmeli ve doğru yanlış türlerini ise arasıra kullandıklarını belirtmektedir. Öğretmenlerin derslerinde hemen hemen tüm ölçme değerlendirme türlerini çoğunlukla kullanması öğrencilerin tam olarak değerlendirilmesini sağlaması bakımından olumlu görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Öğretmenlerin büyük çoğunluğu özel hedeflerini belirlediğini ve bu özel hedeflerden dersin başlangıcında öğrencilerini haberdar ettiğini belirtmektedir.

Hedefler hem eğitim faaliyetlerinin kararlaştırılmasında işaretçi, hem mevcut eğitim faaliyetlerinin değerlendirilmesinde ölçütler takımı hem de kendilerini tanımlayan istedik davranışların sembolü olarak iş görürler (Ertürk,1998:26). Ayrıca derste kazandırılacak hedeflerin öğrenciye sunulması

yani öğrencilerin hedeften haberdar edilmesi öğrenme için yol gösterici bir harita olarak iş görebilir. Ayrıca, neyi nasıl kazanacakları konusunda öğrencilerin bilgi sahibi olmaları, onların kafasındaki şüpheleri ortadan kaldıracak için dersin kolayca işlenmesine katkıda bulunabilir. Üstelik öğrenciler, dersin sonunda kendilerinden beklenenlerin neler olduklarını bildikleri zaman, dersi daha dikkatlice izleyebilirler; kazandırılan davranışlar daha da kalıcı izli olabilir. Yapılan araştırmalar bu yargıyı destekler niteliktedir(Sönmez,2001:175).

Öğretmenlerin çoğunluğu teknolojik araç-gereçleri derslerinde ya hiç ya da yeterince kullanmamaktadır. Alkan (1998:75-76), araştırmalara göre, öğretmenlerin öğretim araçlarından yaygın ve etken olarak yararlanmamalarının nedenlerini şu şekilde sıralamaktadır;

1. Öğretmen ve yöneticilerin isteksizliği,
2. Araç eksikliği,
3. Gereç almak için yeterli ödeneğin olmaması,
4. Yeterli tesis ve yerin olmaması,
5. Öğretmenlere yardım edecek eğitim teknolojisi ve görsel işitsel araçlar uzmanlarının olmaması,
6. Belirli bir kademede öğrenciler için gerekli öğretim gereçlerinin yetersizliği,
7. Gereksinim duyulan gerece zamanında ulaşılamaması,
8. Öğretim araç ve gereçleri ile ilgili kaynakların gereği gibi bilinmemesi.

Teknolojik araç gereçleri kullanmayı bilmenin yanında önemli bir nokta da, bu araç gerecin eğitimde nasıl kullanılacağına bilinmesidir. Öğretmenlerden bazıları teknolojik araç gereç kullanmayı bildiklerini belirtirken, derslerinde yeterince kullanmadıklarını belirtmeleri öğretmenlerin bu araç-gereci eğitimde nasıl kullanacaklarını bilmedikleri şeklinde yorumlanabilir. Bu nedenle öğretmenler kullanmayı bildikleri araç-gereçlerin eğitimde nasıl uygulanabileceği konusunda da eğitime gereksinim duymaktadırlar. Ayrıca, öğretmenler eğitim teknolojisi alanlarının kullanımının yararları ve en etkili kullanımları konusunda bilgilendirilmelidir.

Öğretmenlerin çoğunluğunun çağdaş yöntem ve teknikleri bilmesine karşın derslerinde kullanmamaları, geleneksel öğretim yöntemlerinden vazgeçmemeleri, öğretmenlerin çağdaş yöntemlere göre derslerini planlamada kendilerini sıkıntıya düşürmek istemediklerini göstermektedir. Çünkü öğretmenler çağdaş teknolojinin ve yöntemlerin derslerde kullanılmasının getirdiği yararları rağmen geleneksel öğretim yöntemlerini ve araç-gereçlerini kullanma alışkanlığından vazgeçmemektedirler. Teknolojik araç-gereçlerde olduğu gibi, öğretmenlerin çağdaş yöntem ve tekniklerin uygulanmasına ilişkin teorik bilgiye ihtiyaçları olduğu kadar pratik beceriye ve yöneticilerin desteğine ihtiyaç duymaktadırlar, ancak o zaman öğretmenler bu geleneksel alışkanlıklarından vazgeçebileceklerdir. Buna karşılık öğretmenlerin ölçme değerlendirme türlerinin tamamını derslerinde kullanmaları öğretmenlerin ölçme değerlendirmeye önem verdiklerini göstermektedir. Belirtilen bu ölçme değerlendirme türlerinden her birinin güçlü ve zayıf yönleri bulunmaktadır. Bu ölçme ve değerlendirme türlerinin bilinip hedefler doğrultusunda tek tek veya hep birlikte kullanılması birbirinin eksiklerini tamamlayacaktır.

KAYNAKÇA

- ALKAN, Cevat (1996). *Eğitim Teknolojisi*. 4. Baskı Ankara: Atilla Kitapevi
- ALKAN, Cevat (1998). *Eğitim Teknolojisi (Disiplin, Kuram, Süreç, Ortam, Uzman, Uygulama)*, 6. Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.
- ÇİLENTİ, Kâmuran (1988). *Eğitim Teknolojisi ve Öğretim*. Ankara: Yargıcı Matbaası.
- DEMİREL, Özcan (2000). *Plandan Uygulamaya Öğretme Sanatı*, 2. Baskı. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- ERTÜRK, Selâhattin (1998). *Eğitimde "Program" Geliştirme*, 10. Baskı. Ankara: Meteksan A.Ş.
- RIZA, Enver T. (1990). *Eğitimde Yöntemler Teknolojisi*. İzmir: Karınca Matbaası.
- RIZA, Enver T.(2000). *Eğitim Teknolojisi Uygulamaları ve Materyal Geliştirme*, 5. Baskı. İzmir: Anadolu Matbaası.
- SÖNMEZ, Veysel (2001). *Program Geliştirmede Öğretmen Elkitabı*, 9. Baskı. Ankara: Anı Yay.
- ŞAHİN. Tuğba Y.; YILDIRIM, Soner (1999). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*. Ankara: Anı Yayıncılık.

ÖZEL EĞİTİM ALANINDA ÇALIŞAN ÖĞRETMENLERİN TÜKENMİŞLİK DUYGUSU ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ARAŞTIRMA

¹Prof. Dr. Adnan KULAKSIZOĞLU
adnank@marmara.edu.tr

² Öğr. Gör. Bülent DİLMAÇ
bdilmac73@hotmail.com

³ Öğr. Gör. Aydan AYDIN

ÖZET

Bu araştırmada amaç işitme, görme ve zihinsel engelliler alanında çalışan 150 özel eğitim öğretmeninin tükenmişlik seviyelerini karşılaştırmaktır.

Araştırma ilişkisel tarama yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Özel eğitim alanında çalışan 50 işitme engelliler 50 görme engelliler ve 50 de zihin engelliler öğretmeni olmak üzere 150 öğretmene ulaşılmış ve gruba Bireysel Bilgi Formu ve Maslach Tükenmişlik Envanteri olmak üzere iki araç uygulanmıştır.

Ölçekler özel Eğitim öğretmenlerinin çalıştığı okullarda, araştırmacılar tarafından küçük gruplar halinde Ocak –Şubat 2002 tarihlerinde uygulanmıştır.

Verilerin çözümlenmesinde χ^2 ve t testi kullanılmıştır.

Sonuçta tükenmişlik düzeyleri öğretmenlerin yaşı, cinsiyeti, medeni durumu, çalıştığı kurumunun türü, alanda kaç yıl çalıştığı özel eğitim alanını isteyerek seçip seçmediği, yakınları arasında özel eğitime ihtiyaç duyan biri olup olmadığı ve çalıştığı özel eğitim alanının türü gibi değişkenler açısından incelenmiş ve hangi özelliklerle tükenmişlik arasında ilişki olduğu belirlenmiştir.

Tartışma ve sonuç bölümünde konu ile ilgili diğer araştırmaların bulgularına da değinilmiştir ve mesleki tükenmişlik düzeylerini etkileyebilecek özel eğitim gibi sabır ve gönüllülük isteyen ve yorucu bir alanda çalışan öğretmenlerin mesleki motivasyonlarını artırıcı ve verimlerini yükseltici önlemlerin alınması konusunda önerilere yer verilmiştir.

Anahtar sözcükler: Özel Eğitim, Tükenmişlik,

ABSTRACT

THE COMPARISON BETWEEN THE LEVEL OF BURN-OUT OF THE TEACHERS WORKING IN SPECIAL EDUCATION

In this article, the level of burnout of 150 teachers who work in the field of hearing, seeing, and mind disables has been compared.

The research has been done using the technique of survey methods. The researchers have contacted 50 teachers of mind-disables, 50 teachers of blind, and 50 teachers of hearing disability. With these teachers two tools, Individual knowledge Forms and Maslach Burn-out Scale have been applied to.

The research has been done between January and February 2002 at the schools where these teachers work. To organize the data, χ^2 and t tests have been used.

At the end, the conclusion was drawn according to; the teachers' ages, sex, social status, type of their works, time period of the work, willingness as they chose their profession, whether or not among their relatives there is someone who needs special education, type of field they work in.

In the chapters of discussion and conclusion in this article, some other works related to topic have been looked into and also some offers to motivate teachers who work in this field which requires a lot of patience.

Key words: Special Education, Burnout,

¹ Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bölümü Başkanı

² Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bölümü Öğretim Görevlisi

³ Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bölümü Öğretim Görevlisi

GİRİŞ

Bu araştırmada görme engelliler, işitme engelliler ve zihinsel engelliler alanında çalışan 150 özel eğitim öğretmeninin tükenmişlik düzeyleri karşılaştırılmaktadır.

Tükenmişlik, hem duygusal hem de fiziksel sonuçları olan bir belirtidir. Bıkkınlık, umutsuzluk, doyumsuzluk, tatminsizlik, mesleki motivasyon eksikliği, duyarsız olma, umursamama, yılgınlık, zorlanma, çalışmaya karşı isteksizlik, yaşama sevincinde azalma, iç sıkıntısı, tükenmişlikle birlikte görülen duygusal belirtilerdir.

Yorgunluk, kronik yorgunluk, güçsüzlük, yıpranma, hastalıklara daha hassas olma, sık sık baş ağrıları, enerji kaybı, dikkat azlığı, işe geç kalma gibi şikayetler de tükenmiş insanlarda gördüğümüz fiziksel kaynaklı belirtilerdir (Ersoy, Yıldırım&Edirne, 2001)

Tükenmişlik, insanlarla yüzyüze ilişki içinde olan meslek elamanlarında daha çok görülen bir durumdur (Gökçekan&Özer, 4: 1999).

Günümüzde kabul görülen ve en yaygın tükenmişlik tanımı ise, işi gereği sürekli olarak diğer insanlarla yüz yüze çalışan kişilerde sıklıkla ortaya çıkan üç boyutlu bir sendrom olarak kabul edilmektedir. Bu üç boyut duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarıda düşme hissi olarak adlandırılmıştır (Izgar, 2001: 2).

Özel Eğitim Öğretmenleri, eğitimi zor ve zaman alan engelli öğrencilerle çalışmakta ve çalışma şartlarının zorluğu nedeni ile öğretmenler arasında tükenmişlik duygusunu yaşamaya en yakın gruptur.

Özel Eğitim, görme engelli, işitme engelli ve zihin engelli öğrencilerin eğitimi ile ilgilenen bir eğitim alanıdır. Görme, işitme ve zihin engelliler, sahip oldukları engellere göre farklı özellikler gösterirler. Her bir özel eğitim alanında çalışan özel eğitim öğretmeni, çalıştığı alandaki özel eğitim öğrencisinin niteliklerine uygun davranmak ve onlar için konulan özel eğitim hedeflerine ulaşmakla sorumludur.

Araştırmanın Amacı:

Araştırmamız özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerini belirlemek ve üç farklı özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerini belirli değişkenler açısından karşılaştırmak amacı ile yapılmıştır.

Araştırmada cevabı aranan sorular aşağıda sıralanmıştır.

Öğretmenlerin tükenmişlik puanları onların;

- 1.Yaşlarına,
- 2.Cinsiyetlerine,
3. Medeni durumlarına,
- 4.Yakınları arasında özel eğitime muhtaç birisinin olmasına,
- 5.Alanı isteyerek seçmemesine,
- 6.Yönetimle ilgili sorunlarına,
7. Çalıştıkları özel eğitim alanına, göre değişmekte midir?

Araştırmanın Önemi:

Özel eğitimde çalışan öğretmenlerinin tükenmişlik düzeyleri ile ilgili çalışmalar yapılmışken, özel eğitimde farklı özür grupları ile çalışan özel eğitim öğretmenlerinin tükenmişlik düzeylerini karşılaştırma için yapılan bir araştırma olmasından dolayı önemlidir.

Ayrıca farklı özür gruplarında yaşanan güçlüklerin de farklılık gösterebileceği çalışan özel eğitim öğretmenlerinin tükenmişlik düzeylerinin farklılık gösterebileceği düşünülmüştür. Bu nedenle; farklı özür gruplarında çalışan öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin saptanması, özel eğitim alanında çalışan öğretmenlere yönelik olarak yapılacak müdahale programlarının belirlenebilmesi açısından önem taşımaktadır.

YÖNTEM

Araştırma Modeli:

Bu araştırma tarama yöntemi kullanılarak yapılmış bir çalışmadır.

Genel tarama modelleri, çok sayıda elamanlardan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacı ile, evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir (Karsar, 2003).

Araştırma Grubu:

İstanbulda çalışan 50 zihin engelli, 50 görme engelli ve 50 işitme engelli öğretmeni olmak üzere 150 öğretmene ulaşılmıştır.

Sınırlılıklar:

Araştırmamız İstanbul'un her iki yakasında bulunan zihin engelli, görme engelli ve işitme engelli öğrencilerin okuduğu on okulla sınırlıdır.

Veri Toplama Araçları:

Araştırmada iki türlü veri toplama aracı kullanılmıştır. Bunlar;

a-Bireysel Bilgi Formu,

b-Maslach Tükenmişlik Envanteridir.

a-Bireysel Bilgi Formu:

Bireysel Bilgi Formunda özel eğitim öğretmenlerinin kendileri ile ilgili 20 soru bulunmaktadır.

b-Maslach Tükenmişlik Envanteri:

Araştırmada tükenmişliğin ölçülmesi için Maslach (1981) tarafından geliştirilmiş, Çam (1989) tarafından da Türkçe'ye uyarlanmıştır. Yardım meslekleri elamanlarına uygulamak üzere geçerlik, güvenirlik çalışması yapılmıştır. 22 maddeden oluşmaktadır.

Bu envanter, Duygusal Tükenme, Duyarsızlaşma, Kişisel Başarı olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır.

Duygusal Tükenme alt ölçeği, kişinin ya da işi tarafından tüketilmiş ve aşırı yüklenilmiş olma duygularını tanımlar. Duyarsızlaşma alt ölçeği, kişinin hizmet verdiklerine karşı duygudan yoksun bir şekilde davranışlarını tanımlar. Kişisel başarı alt ölçeği ise, istek ve yeterlilik duygularını tanımlar.

Maslach Tükenmişlik Ölçeği'ni oluşturan üç alt ölçeğin kapsadığı envanter maddeleri aşağıda belirtilmiştir.

1. Duygusal tükenme 9 maddeden oluşmaktadır (1, 2, 3, 6, 8, 13, 14., 16, 20).

2. Duyarsızlaşma alt ölçeği 5 maddeden oluşmaktadır (5, 10, 11, 15, 22).

3. Kişisel Başarı alt ölçeği 8 maddeden oluşmaktadır (4, 7, 9, 12, 17, 18, 19, 21).

Duygusal Tükenme ve duyarsızlaşma alt ölçeklerinden yüksek, kişisel alt ölçeğinden düşük puanlar tükenmişliği göstermektedir.

Bunun yanısıra duygusal tükenme ve duyarsızlaşma alt ölçeklerindeki maddeler aynı şekilde , kişisel başarı alt ölçeğindeki maddeler ise ters puanlanarak toplam puan elde edilmektedir.

Maslach Tükenmişlik Envanteri, hiçbir zaman, çok nadir, bazen, çoğu zaman, her zaman şeklindeki 5 basamaklı likert tipi bir puanlama sonucunda toplam puan ve alt ölçek puanları elde edilmektedir. Alt ölçek puanları 1: hiçbir zaman, 5 her zaman şeklinde değerlendirilerek elde edilmektedir.

Maslach Tükenmişlik Envanteri Puanlarının Yorumu:

Envanterin yorumu yapılırken, her alt ölçek için elde edilen puanlar her birey için değerlendirilir. Daha sonra bu puanların ne anlama geldiğinin belirlenmesi için alt ölçeklerle ilgili sonuçlara bakılır.

Duyarsızlaşma ve duygusal tükenmişlik yüksek puanları, kişisel başarısız düşük puanlarını gösterir.

Duygusal tükenme alt ölçeğinde 27 ve üzeri puanlar tükenmişlik olarak kabul edilmekte, elde edilen puanlar 17-26 arasında değişiyor ise normal, 0-16 arasında ise düşük düzeyde kabul edilmektedir.

Kişisel başarı alt ölçeğinde 31'e kadar olan puanlar tükenmişlik puanları olarak değerlendirilmekte, 32-38 arasında değişen puanlar normal, 39 ve üzeri ise düşük düzeyde puanları göstermektedir.

Duyarsızlaşma alt ölçeğinde ise, 13 ve üzeri puanlar tükenmişlik puanları tükenmişlik puanlarının yüksekliğini, 7 ve 12 arası puanları normal, 0-6 arasındaki puanlar ise düşük düzeyde değerleri göstermektedir.

Araştırma Süreci:

Araştırmanın uygulanması Şubat-Nisan 2002 tarihlerinde yapılmıştır. Uygulamaya araştırmacılar katılmıştır.

Uygulayıcılar öğretmenlere Bireysel Bilgi Formu ve Maslach Tükenmişlik Envanterini bireysel olarak uygulamışlardır.

Verilerin Analizi:

Bireysel Bilgi formundan ve Maslach Tükenmişlik Envanterinden alınan cevaplar kodlanarak bilgisayara yüklenmiş ve verilerin çözümlemesini yapmak için SPSS Paket Programı kullanılarak her madde için frekans dağılımı ve yüzdelere çıkarılmıştır. Bireysel Bilgi Formundaki yaş, cinsiyet, medeni durum, yakınlarından birinin özel eğitime muhtaç olup olmaması, özel eğitim öğretmenlerinin alanlarını isteyerek seçip seçmediğini, yönetimle ilgili yaşadıkları ilgili problemler gibi değişkenlerle Maslach Tükenmişlik Envanteri puanları karşılaştırılmış ve değişkenlere göre tükenmişliklerin farklılaşp farklılaşmadığını anlamak için tek yönlü varyans analizi, bağımsız grup t testi, Mann Whitney U testi ve Kruskal Wallis testi yapılmıştır.

BULGULAR VE YORUMLAR

Bu araştırma zihin, görme ve işitme engellilerin öğretmenlerinin tükenmişlik düzeylerini karşılaştırmak amacı ile düzenlenmiştir.

Bunun için özel eğitim öğretmenlerinin alanları, yaşları, medeni durumları, cinsiyetleri, yakınları arasında özel eğitime muhtaç birisinin olup olmaması, özel eğitim alanını isteyerek seçip seçmedikleri, yönetimle ilgili sorunlar yaşayıp yaşamadıkları ve çalışılan özel eğitim alanı değişkenleri ile tükenmişlik envanterinin toplam ve üç alt boyutunun puan ortalamaları t testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA), Kruskal Wallis, Mann Whitney-U ve Post Hoc Scheffe testi ile karşılaştırılmış ve sonuçları Tablo-1 ve 11 arasında verilmiştir.

Tablo: 1 Araştırma Gruplarının Özellikleri

Demografik	n	%
Cinsiyet		
Kadın	95	36.7
Erkek	55	63.3
Toplam	150	100.0
Medeni Durum		
Evli	82	39.3
Bekar	59	54.7
Dul	9	6.0
Toplam	150	100.0
Yaş		
20-25 yaş	25	16.7
26-30 yaş	55	36.7
31-40 yaş	29	19.3
40 ve üstü	41	27.3
Toplam	150	100.0
Alanda Çalışma Yılı		
1-5 yıl	98	65.3
6-10 yıl	24	16.0
11-15 yıl	10	6.7
16-20 yıl	7	4.7
20 ve üstü	11	7.3
Toplam	150	100.0
Öğretmenlerin Yakınları Arasında Özel Eğitime Muhtaç Birisi Var mı?		
Evet	23	15.3
Hayır	127	84.7
Toplam	150	100.0
Özel Eğitim Alanın İsteyerek Seçilip Seçilmediği		
Evet	100	66.7
Hayır	50	33.3
Toplam	100	100.0

Yukarıdaki tabloda araştırmaya katılan özel eğitim öğretmenlerinin cinsiyet, medeni durum, yaş, alanda çalışma yılı, yakınları arasında özel eğitime muhtaç birisinin olup olmaması ve özel eğitim alanını isteyerek seçip seçmediğine ait sayı ve yüzdelikler verilmektedir.

Tablo: 2

Tükenmişlik Ölçeği Puanlarının Yaş Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Non-Parametrik Kruskal Wallis Testi Sonuçları

Puan	Kategoriler	N	Ort. Sıra.	x ²	sd
Duygusal Tükenme Alt Boyut Puanı	20-25 yaş	25	76.34	10.826*	3
	26-30 yaş	55	83.74		
	31-40 yaş	29	85.19		
	40 ve üstü	41	57.09		
	Toplam	150			
Duyarsızlaşma Alt Boyut Puanı	20-25 yaş	25	74.16	4.965	3
	26-30 yaş	55	83.82		
	31-40 yaş	29	76.71		
	40 ve üstü	41	64.30		
	Toplam	150			
0Kişisel Başarı Alt Boyut Puanı	20-25 yaş	25	98.70	33.521***	3
	26-30 yaş	55	83.90		
	31-40 yaş	29	85.24		
	40 ve üstü	41	43.20		
	Toplam	150			

***p<0.001

*p<0.05

Tablo 2’de Tükenmişlik envanterinden alınan puanların özel eğitim öğretmenlerinin yaşlarına göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan non-parametrik Kruskal Wallis testi Duygusal tükenme ve kişisel başarı alt boyutları ile yaş değişkeni arasında $P < 0,05$ ve $P < 0,001$ düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Bu sonuca göre 31-40 yaş arasında duygusal tükenme alt boyutunda artma olmaktadır. Bu mesleki ömrün ortalarında olmanın getirdiği bir yorgunluğun sonucu olarak açıklanabilir. Kişisel Başarı alt boyutunda 20-25 yaşları arasındaki öğretmenlerin tükenmişliklerinde bir artış görülmektedir. İşe başladıktan sonra mesleki başarı bakımından olumsuzluklarla karşılaşılması bu yıllardaki kişisel başarı alt boyutundaki tükenmişliği artırabilir.

Öğretmenlerin tükenmişliği incelendiğinde yaş değişkeninin sadece duyarsızlaştırma alt boyutunda anlamlı olduğu diğer iki alt boyutta yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunamamıştır (Akçamete,Kaner&Sucuoğlu, 2000, 52). Yaşları 41 ve üstü olan öğretmenlerin kişisel başarı puan ortalamasının, yaşı 30’dan az olan grubunun ortalamasından farklılaştığı bulunmuştur.

Tablo:3
Tükenmişlik Ölçeği Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

Puan	Cinsiyet	n	$\bar{x}$	ss	sh	t Testi	
						Sd	t
Duygusal Tükenme Alt Boyut Puanı	Erkek	55	18.0727	6.1218	.8263	148	-1,100
	Kadın	95	19.3263	7.0506	.7234		
Duyarsızlaşma Alt Boyut Puanı	Erkek	55	7.6545	2.8882	.3894	148	-,170
	Kadın	95	7.7474	3.4020	.3490		
Kişisel Başarı Alt Boyut Puanı	Erkek	55	17.1455	4.5518	.6138	148	-.859
	Kadın	95	17.8105	4.5833	.4702		

Tablo 3’de Tükenmişli puanlarının özel eğitim öğretmenlerinin cinsiyetlerine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan bağımsız grup t testi sonuçları hiçbir boyutta anlamlı sonuç vermemiştir. Özel eğitim öğretmenlerinin tükenmişlik düzeyleri ile cinsiyetleri arasında bir ilişki bulunmamıştır.

Bu sonuç ilgili araştırma bulgularından farklıdır. Tükenmişlik ölçeğinin alt boyutlarından bayan öğretmenlerin aldıkları puanlar erkek öğretmenlere göre fazla olmakla birlikte sonuç anlamlı değildir.

Sucuoğlu ve Kuloğlu’nun yapmış olduğu çalışmada da özürlü çocuklarla çalışan öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerini inceledikleri araştırmalarda da, öğretmenlerin Maslach Tükenmişlik Envanterinin alt ölçeklerinden almış oldukları toplam puan, duygusal ve duyarsızlaşma puanlarında cinsiyet ile normal ve özürlü çocuklarla çalışma açısından anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Kişisel başarı alt ölçek puanlarının özürlü ya da normal çocukla çalışma değişkeninden etkilendiğini ancak cinsiyet ile normal ve özürlü çocuklarla çalışma değişkenlerinin kişisel başarı puanı üzerinde ortak etkisi olmadığı görülmüştür (Sucuoğlu&Kuloğlu, 51;1996).

Tablo: 4
Tükenmişlik Ölçeği Puanlarının Medeni Durum Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Non-Parametrik Kruskal Wallis Testi Sonuçları

Puan	Kategoriler	N	Ort. Sıra.	χ^2	sd
Duygusal Tükenme Alt Boyut Puanı	Bekar	59	69.49	2.129	2
	Evli	82	78.62		
	Dul	9	86.44		
	Toplam	150			
Duyarsızlaşma Alt Boyut Puanı	Bekar	59	66.40	13.391**	2
	Evli	82	85.84		
	Dul	9	41.00		
	Toplam	150			
Kişisel Başarı Alt Boyut Puanı	Bekar	59	80.18	1.307	2
	Evli	82	73.09		
	Dul	9	66.78		
	Toplam	150			

**p<0.01

Tablo 4’de özel eğitim öğretmenlerinin medeni durumları ile tükenmişlik düzeylerinin değişip değişmediğini belirlemek üzere yapılan non-parametrik Kruskal Wallis testi sonuçlarına göre özel eğitim

öğretmenlerinin duyarsızlaşma alt boyutundan aldıkları puanlar bekar ve dullara göre $P < 0.01$ anlamlılık düzeyinde daha fazladır.

Evli olmanın getirdiği maddi ve manevi sorumlulukların evli özel eğitim öğretmenlerini daha çok duyarsızlaştırmış olabilir.

Akçamete, Kaner ve Sucuoğlu'nun (2001) yapmış oldu çalışmada da hem duygusal tükenmişlik, hem duyarsızlaşma hem de tükenmişlik toplam puanında bekarların evlilere göre daha fazla tükenmiş oldukları görülmüştür. Bekar erkeklerin bekar kadınlardan ve evli erkeklerden toplam tükenmişlik, evli kadınların da evli erkeklerden daha fazla duygusal tükenme yaşadıkları bulunmuştur.

Tablo:5
Tükenmişlik Ölçeği Puanlarının Yakınlarının Özel Eğitime Muhtaç Birisinin Olup Olmaması Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Non-Parametrik Mann Whitney-U Testi Sonuçları

			Sıralamalar Ortalaması	Sıralamalar Toplamı	U	z
Duygusal Tükenme Alt Boyutu	Evet	23	67.13	1544.00	1268.000	-1.006
	Hayır	12 7	77.02	9781.00		
Duyarsızlaşma Alt Boyutu	Evet	23	65.11	1497.50	1221.500	-1.270
	Hayır	12 7	77.38	9827.50		
Kişisel Başarı Alt Boyutu	Evet	23	67.41	1550.50	1274.500	-1.973
	Hayır	12 7	79.96	9774.50		

Tablo 5’de belirtildiği gibi özel eğitim öğretmenlerinin yakınları arasında özel eğitim muhtaç birisi olup olmaması ile tükenmişlik düzeyleri arasında bir ilişki yoktur.

Araştırma grubumuz içindeki öğretmenlerin 23’ünün yakınları arasında özel eğitime muhtaç birinin olmasına rağmen onların tükenmişliğini anlamlı olarak etkilemiş görünmemektedir.

Tablo:6
Tükenmişlik Ölçeği Puanlarının Öğretmenlerinin Alanlarını İsteyerek Seçip Seçmemesi Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

Puan	Kategori	n	$\bar{x}$	ss	sh	t Testi	
						Sd	t
Duygusal Tükenme Alt Boyut Puanı	Evet	100	17.4300	6.1681	.6168	148	-3.865
	Hayır	50	21.7400	6.9541	.9835		
Duyarsızlaşma Alt Boyut Puanı	Evet	100	7.5300	3.1828	.3183	148	-.988
	Hayır	50	8.0800	3.2754	.4632		
Kişisel Başarı Alt Boyut Puanı	Evet	100	16.9200	4.2538	.4254	148	-2.495
	Hayır	50	18.8600	4.9322	.6975		

Tablo 6’da belirtildiği gibi özel eğitim öğretmenlerinin alanlarını isteyerek seçip seçmemesi ile tükenmişlik düzeyleri arasında bir ilişki bulunmamıştır.

Tükenmişlik ölçeğinin alt boyutlarından alınan puanlar alanı isteyerek seçmeyenlerde fazla olmakla birlikte sonuçlar anlamlı değildir.

Tablo:7
Tükenmişlik Ölçeği Puanlarının Öğretmenlerin Yönetimle İlgili
Yaşadıkları Sorunlar Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını
Belirlemek Üzere Yapılan Non-Parametrik Kruskal Wallis Testi
Sonuçları

Puan	Kategoriler	N	Ort. Sıra.	x ²	sd
Duygusal Tükenme Alt Boyut Puanı	Evet	77	60.69	20.582***	2
	Bazen	52	86.40		
	Hayır	21	102.81		
	Toplam	150			
Duyarsızlaşma Alt Boyut Puanı	Evet	77	66.55	7.039*	2
	Bazen	52	85.81		
	Hayır	21	82.79		
	Toplam	150			
Kişisel Başarı Alt Boyut Puanı	Evet	77	71.81	2.492	2
	Bazen	52	83.13		
	Hayır	21	70.14		
	Toplam	150			

***p<0.001

*p<0.05

Tablo 7’de görüldüğü gibi özel eğitim öğretmenlerinin okul yönetimi ile sorun yaşayıp yaşamadıkları ile duygusal tükenmişlik alt boyutu ile duyarsızlaşma alt boyutu alanlarında P<0.001 ve P<0.05 seviyesinde bir ilişki vardır.

Yönetimle sorun yaşamayanların duygusal olarak daha çok tükenmiş olması öğretmenlerin bıkkınlık ve tükenmişlikleri yüzünden yönetimle olan ilişkilerini dondurdıkları şeklinde yorumlanabilir.

Tablo:8

Kişisel Başarı Alt boyutu Puanlarının Öğretmenlik Alanı Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

f, x ve ss Değerleri					ANOVA Sonuçları				
Puan	Yaş	N	$\bar{x}$	ss	Var. Kay.	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F
Duygusal Tükenme	Görme En.	50	17,1200	6,7752	G.Arası	269,773	2	134,887	3,057
	İşitme En.	50	20,3800	5,7919	G. İçi	6485,560	147	44,119	
	Zihinsel En.	50	19,1000	7,2738	Toplam	6755,333	149		
	Toplam	150	18,8667	6,7333					
Duyarsızlaşma	Görme En.	50	7,8200	3,1278	G.Arası	,893	2	,447	,043
	İşitme En.	50	7,6800	3,5482	G. İçi	1537,780	147	10,461	
	Zihinsel En.	50	7,6400	3,0018	Toplam	1538,673	149		
	Toplam	150	7,7133	3,2135					
Kişisel Başarı	Görme En.	50	15,8600	4,8107	G.Arası	218,613	2	109,307	5,559*
	İşitme En.	50	18,3800	4,0903	G. İçi	2890,220	147	19,661	
	Zihinsel En.	50	18,4600	4,3716	Toplam	3108,833	149		
	Toplam	150	17,5667	4,5678					

**p<0.01

Tabloda da görüleceği gibi, tükenmişlik ölçeği alt boyutlarının, öğretmenlerin alanları değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda, duygusal tükenme ve duyarsızlaşma alt boyutlarının anlamlı bir şekilde farklılık göstermediği belirlenirken; kişisel başarının p<.01 düzeyinde anlamlı bir şekilde farklılaştığı saptanmıştır. Farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek üzere post hoc Scheffe testi uygulanmış olup, sonuçlar aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo:9

Kişisel Başarı Alt boyutu Puanlarının Öğretmenlik Alanı Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonrası Sonuçları

	Görme Engelli	İşitme Engelli	Zihinsel Engelli
Görme Engelli	$\bar{x} = 15.860$	p<0.05	p<0.05
İşitme Engelli		$\bar{x} = 18.380$	p>0.05
Zihinsel Engelli			$\bar{x} = 18.460$

Özel eğitim öğretmenlerinin öğretmenlik alanı ile tükenmişlik puanları arasındaki ilişki Tablo 8 ve Tablo 9'da gösterilmiştir. Buna göre işitme ve zihin engelliler alanında çalışan öğretmenlerin kişisel başarı alt ölçeğindeki tükenmişliği görme engelliler öğretmenlerine göre P<0.05 düzeyinde anlamlı derecede yüksektir. Zihin engelliler öğretmenlerinin kişisel başarı alt ölçeğindeki puanları ile işitme engelliler öğretmenlerinin puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Zihin engelli öğretmenlerinin diğerine bağlı tükenmişlik düzeylerinin yüksekliği bu alanda çalışanların çalışma şartlarının diğerlerine göre daha zor oluşu ile açıklanabilir.

ÖNERİLER

* Özel eğitim öğretmenleri, diğer alan öğretmenlerine göre daha fazla mesleki yıpranma ve zorlukla karşı karşıyadır. Bu nedenle, bu alanı seçecek öğretmen adaylarının gönüllüler arasından seçilmesi ve mesleki yönlendirmede hem okul rehberlik seviyesi ve öğretmenler tarafından, hem de ÖSYM'ince yayınlanan klavuz yolu ile özel eğitim alanını tanıtıcı bilgiler verilmesi gerekir.

* Özel eğitim öğretmenlerine düşen engelli öğrenci sayısının azaltılması, eğitim sırasında bazı uygulamalara iki özel eğitim öğretmenin görevlendirilerek bir öğretmene düşen yükün hafifletilmesi, alanda çalışanlara mesleki yeniliklerin öğretildiği hizmet içi eğitim kursları verilerek, mesleki yeterliliklerinin artırılması önerilebilir.

* Özel eğitimde kaynaştırma uygulamalarının artırılarak, özel eğitim öğretmenlerinin normal öğrencilerle de çalışmalarının sağlanması mesleki yüklerini azaltıp, doyumlarını yükseltebilir.

* Yurt dışındaki bazı örneklerde olduğu gibi özel eğitim öğretmenlerinin sosyal haklarının iyileştirilmesi ve özel eğitim öğretmenlerinin yıpranmaları göz önüne alınarak daha kısa sürede emekli edilmeleri önerilebilir.

* Özel eğitim öğretmenlerin meslektaşları ile uyumlu olmalarında sorun oluşturan durumların saptanmasına ilişkin bilimsel araştırmalar yapılarak gerekli önlemler alınmalıdır.

* Özel eğitim öğretmen adaylarına mesleğe başladıklarında kendilerini bekleyen sorunlar ve sorumluluklar konusunda gerçekçi bilgiler verilerek olumlu bir yapılandırmaya gidilmelidir.

- Özel Eğitime muhtaç çocuk ve yetişkinlerle çalışanlar bilginin yanında sabır ve gönüllü çalışma eksikliğinden ve diğer nedenlerle mutsuzluk duymakta ve yaşama sevinçleri azalmaktadır. Özel eğitim öğretmenlerinin mesleki motivasyonlarını ve yaşama sevinçlerini artırıcı etkinlikler ve uygulamalar düzenlemek yararlı görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Akçamete, G. Kaner, S. ve Sucuoğlu, B. Öğretmenlerde Tükenmişlik İş Doyumu ve Kişilik, NobelYayınevi, Ankara, 2001.
- Gökçakn, Z., ve Özer, R., Rehber Öğretmenlerde Tükenmişlik, Rize Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü Yayınları No: 9, Rize, 1999.
- Ersoy, F., Yıldırım, C., ve Edirne, T. Tükenmişlik Sendromu, Sürekli Tıp Eğitim Dergisi, Şubat 2001.

Izgar, H., Okul Yöneticilerinde Tükenmişlik, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001.

Karsar, N. Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Nobel Yayın Dağıtım, 12. Baskı, Ankara, 2003.

Sucuoğlu, B. Ve Kuloğlu, N. Özürlü Çocuklara Çalışan Öğretmenlerde Tükenmişliğin Değerlendirilmesi, Türk Psikoloji Dergisi, Sayı: 36, Cilt :1, Haziran 1996.

AVRUPA YABANCI DİL EĞİTİM POLİTİKALARI IŞIĞINDA “geni@l” DERS KİTABINA BİR BAKIŞ

Sevinç Sakarya Maden¹

ÖZET

Bu çalışmada “geni@l” kitabı modern dillerin öğrenilmesi, öğretilmesi ve ölçme ve değerlendirilmesinde ortak kriterler sağlayan Avrupa Yabancı Diller Ortak Kriterleri bağlamında çözümlenmiş ve Avrupa Birliği’nin yabancı dil öğrenmedeki yönelimlerinin ve öngördüğü eğitsel çerçevenin ders kitaplarında nasıl hayata geçirildiği araştırılmıştır. Yukarıda sözü edilen kriterler doğrultusunda “geni@l” kitabı özellikle iletişimsel etkinlikler açısından incelenmiş ve kitapta iletişim yetisini temel alan iletişimsel etkinliklere ağırlık verildiği ve hızlı ve etkin bir dil öğretimi için öğrenmeyi öğrenme ve bireysel öğrenme becerilerinin geliştirilerek, yaşam boyu öğrenmenin teşvik edildiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Avrupa Birliği Dil Politikası, Avrupa Yabancı Diller Ortak Kriterleri, geni@l, iletişimsel etkinlikler, 4 yıllık ortaöğretim projesi, öğrenmeyi öğrenme, yaşam boyu öğrenme, bireysel öğrenme, çokdillilik

ZUSAMMENFASSUNG

AUSWERTUNG DES LEHRWERKS “GENI@L” IM HINBLICK AUF DIE SPRACHLICHEN ZIELE DES EUROPARATS

In der vorliegenden Arbeit wurde “geni@l” nach den Kriterien des Gemeinsamen europäischen Referenzrahmens im Hinblick auf die sprachlichen Ziele des Europarats bewertet. Es wurde festgestellt, dass für den Erwerb der kommunikativen Kompetenz im Bereich der Übungen dominanter kommunikative Aufgaben auftreten und zahlreiche Tips für Lernen lernen und autonomes Lernen formuliert werden, wodurch das lebenslange Weiterlernen gefördert wird.

Schlüsselwörter: Sprachenpolitik des Europarats, geni@l, Gemeinsamer europäischer Referenzrahmen, kommunikative Aufgaben, Projekt für 4-jährige Sekundarstufe, Lernen lernen, lebenslange Weiterlernen, autonomes Lernen, Mehrsprachigkeit

0.GİRİŞ

Değişik ülke, dil ve kültürleri buluşturan Avrupa Birliği’nde sınırların kalkması ve iç pazarın açılması her Avrupalı’ya değişik ülkelere gidip, öğrendiği yabancı dili yaşam içinde kullanma olanağını tanımıştır. Birden fazla yabancı dil öğrenme istek ve gereksinimini arttıran bu yeni gelişme yabancı dil öğrenme/öğretme uğraşını özde ve biçimde derinden etkileyerek, farklılaştırmış ve çeşitlendirmiştir.

“Gittikçe küreselleşen, sınırların kalktığı, ortak kararların geçerli olduğu, uluslararası ilişkilerin yoğunlaştığı ve karşılıklı etkileşimlerin doğallandığı bir dünyada çevrede olup bitene kayıtsız kalmak, Avrupa Birliğini görmezlikten gelmek mümkün değildir.”(Polat, 2001: 30) Bu yeni durum ister istemez Türkiye’yi de etkilemektedir. Türkiye bir yandan Avrupa Birliği’ne üyeliğini kabul ettirmeye çalışırken, öte yandan bir çok kurumu Avrupa normlarına uyumlu hale getirmek için yeni düzenlemelere gitmekte, yeni yasalar (Resmi Gazete, 9 Ağustos 2002) çıkarmaktadır. Bu uyum çalışmaları kapsamında eğitim sistemi de ele alınmış, ilk ve orta öğretimde kaliteyi arttırmak ve dolayısıyla öğrenci başarısını OECD² ülkeleri ortalamasına yükseltmek için Milli Eğitimi Geliştirme Projesi (Resmi Gazete, 18 Mayıs 1990) başlatılmıştır. Bu bağlamda yabancı dil öğretim programlarını Avrupa standartlarına göre düzenlemek için 8 yıllık kesintisiz ilköğretim uygulaması ile birlikte erken yaşta yabancı dil öğretiminin daha etkin ve yararlı olacağı düşüncesiyle yabancı dil öğretimi 4. sınıftan itibaren başlatılmış, hatta 6. sınıfta ikinci bir yabancı dilin seçmeli dersler arasında öğretilmesi hedeflenmiştir. İkinci yabancı dil uygulaması Tapan (2000:556) tarafından Türkiye’de çokdillilik ve kültür karşılaştırmalarını destekleyen bir yaklaşım olarak nitelendirilmiştir. Bu uygulama ile Almanca öğretiminin yaygınlaşacağı savunulmuştur. Ancak ne yazık ki “dersler ve ders izlencelerinde ikinci yabancı dil öğretimine özgü yeni öğretim bilgisel ve yöntem bilgisel anlayış yeterince gözetilmediğinden, Türkiye’de yabancı dil gereksinimi günden güne artmasına

¹ Yrd. Doç. Dr. :Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Bölümü

² OECD : Organisation for Economic Cooperation and Development

rağmen Almanca bu yenilikçi çalışmalarda öngörülen yeri alamamıştır (Polat, 1998: 136). Oysa Türk Eğitim sisteminin çokdillilik eğitim anlayışına dayandırılabilmesi için mutlaka Almanca eğitiminin birinci veya ikinci yabancı dil olarak yaygınlaşması için teşvik edilmelidir (Polat, 1999:135).

Bugün Türk eğitim sistemini Avrupa normlarına uyumlu hale getirmek için ikinci adım atılmış, zorunlu eğitimin 12 yıla çıkarılması ve öğrencilere en az bir yabancı dilde öğretim düzeyine uygun sözlü ve yazılı iletişimde bulunabilme becerisini kazandırabilmek için yabancı dil derslerinin, hazırlığı da kapsayacak biçimde 9. sınıftan itibaren 4 yıllık bütünlük içinde yeniden düzenlenmesi ve ikinci yabancı dilin zorunlu ders olarak öğretim programlarına konulması planlanmıştır³. Ancak Türkiye’de Avrupa Birliği’nin önerdiği çokdilliliği temel alan yabancı dil programları oluşturabilmek için öğretim programlarında yabancı dil sayısını arttırmak yeterli midir? Elbette değildir. Türkiye’de Avrupa standartlarında bir yabancı dil öğretimi için mutlaka Milli Eğitim müfredat programlarının gözden geçirilmesi, ders kitaplarının güncelleştirilerek iyileştirilmesi, teknik ve fiziki kalitenin yükseltilmesi ve tüm bu iyileştirme çalışmaları için önerilerin geliştirilmesi gerekmektedir. Ancak “Avrupa Birliği’nin yabancı dil öğretimiyle doğrudan ilgili olan yönelimlerini ve bu bağlamda öngördüğü eğitsel çerçeveyi tartışmadan ülkemizde yabancı dil eğitimine yönelik öneriler geliştirmek artık olanaklı değildir.” (Polat, 2001:30)

Bu görüşten yola çıkılarak bu çalışmada “geni@l” kitabı Avrupa Yabancı Diller Ortak Kriterleri (Trim, 2001) bağlamında çözümlenerek, Avrupa Birliği’nin yabancı dil öğretme/ öğrenme sürecine getirdiği yeni boyutların ders kitaplarında nasıl hayata geçirildiği araştırılmış, 4 yıllık ortaöğretimde Almanca’nın ikinci yabancı dil olarak okutulması durumunda oluşturulacak olan yerel yabancı dil kitaplarının Avrupa’nın *çokdillilik öğretim bilgisel ve yöntem bilgisel anlayışa*⁴ nasıl dayandırılması gerektiği konusunda ip uçları elde edilmeye çalışılmıştır.

1. Avrupa Yabancı Diller Ortak Kriterleri

Bugün Avrupa Eğitim Komisyonunun *Öğrenen Topluma Doğru* başlıklı bildirisinde Avrupa Birliği vatandaşlarının yabancı dile yönelik ilgi ve gereksinimleri ana çizgileriyle şöyle sıralanmaktadır (Rampillon’dan aktaran Polat, 2001:31) :

- Her Avrupalı iletişim dili olarak İngilizce kullanabilmelidir.
- Her Avrupalı İngilizce’nin dışında en az bir, dahası iki yada daha fazla yabancı dili öğrenmelidir.
- Her Avrupalı aynı yabancı dili öğrenmek/konuşmak zorunda değildir.
- Her yabancı dilin aynı düzey ve kapsamda öğrenilmesi gerekmez
- Yabancı dil öğretiminde dilin salt yapısının öğretimini aşan nitelikler kazandırılmalıdır

Yurttaşlarının anadillerinin dışında en az iki Avrupa dilini yeterli düzeyde bilmelerini ilke olarak benimseyen Avrupa Birliği Konseyi 2000 yılında tüm AB ülkelerinde okullarda dil eğitimi müfredatlarının, ölçme, değerlendirme ve ders materyallerinin geliştirilmesinde temel olan ortak kriterleri sağlamak amacıyla “CEF=The Common European Framework” olarak adlandırılan Avrupa Yabancı Diller Ortak Kriterlerini ilk önce İngilizce olarak hazırlatmış, daha sonra ise çeşitli dillere çevrilmesini istemiştir. Bu kaynak, eğitimciler, eğitimle ilgili yöneticiler, öğretmenler, öğretmenlik eğitimi veren ve program geliştiren kişiler ve ders kitabı yazarları arasında ortak bir bakış açısı sağlamayı amaçlamaktadır. Avrupa Yabancı Diller Ortak Kriterler Türkiye’de de Avrupa Birliği’ne uyum çalışmaları kapsamında Türk gençlerinin birden fazla yabancı dil bilmelerini sağlayacak yeni bir yapılanmaya gidilmesi durumunda bir kılavuz niteliği taşıyabilir.

“geni@l” kitabının çözümlenmesi ve değerlendirilmesinde ölçüt olarak alınan Avrupa Yabancı Diller Ortak Kriterleri 9 bölümden oluşmaktadır. Avrupa Eğitim Konseyi’nin dil politikasının tanıtıldığı birinci bölümde *çokdillilik* denince, ne anlaşıldığı açıklanmakta, modern dillerin öğretilmesi, öğrenilmesi ve ölçme ve değerlendirmesinde neden ortak bir çerçeveye ihtiyaç duyulduğu izah edilmektedir. Avrupa Konseyi zenginlik olarak nitelendirdiği *çokdilliliği* ve *çokkültürlülüğü* korumayı, farklı dilleri konuşan ve farklı kültürlerden gelen insanların arasında diyalog kurulmasını sağlamayı ve dolayısıyla insanlar ve

³ Planlama için Bkz. Milli Eğitimi Geliştirme Projesi, <http://projeler.meb.gov.tr/Projelerimiz/dbpro/ortaogrtm.htm> ; <http://www.meb.gov.tr/stats/APK2002/503.htm> ; <http://www.milliyet.com.tr/2002/10/11/guncel/gun05.html>

⁴ Daha fazla bilgi için bkz. Neuner; Hufeisen (2001), Mehrsprachigkeit und Tertiärsprachenlernen, Teil 1, 229 S.

ülkeler arası iletişimin geliştirilmesini kendine görev saymaktadır. Kişilerin kolay iletişim kurmaları ülkeler arası gidiş geliş arttıracığından ve bu da kişilerin doğrudan birbirleriyle iletişim kurmalarını ve birbirlerini daha iyi anlamalarını ve işbirliği yapmalarını sağlayacağından, Avrupa Birliği Konseyi birden fazla yabancı dil öğretimini vazgeçilmez bir ilke olarak kabul etmiştir.

Avrupa Yabancı Diller Ortak Kriterlerin ikinci bölümünde Avrupa öğretimine göre metin okuma anlamada, metin yazmada veya belli konular üzerinde tartışmalarda gerekli olan iletişimde bulunabilme yetilerinin geliştirmesinde hangi stratejilerden yararlanılabileceği konusunda bilgi verilmiştir. 3. bölümde bireylerin yabancı dil düzeylerinin belirlenmesinde ortak standartlar geliştirilerek, başarı düzeyleri A1,A2, B1, B2, C1, C2 gibi harf ve rakamlarla yeniden düzenlenmiştir. Bunlardan A1, A2 başlangıç, B1, B2 orta ve C1, C2 ileri düzey dil yeterliliklerini simgelemektedir. Öte yandan her düzey için okuma, dinleme, karşılıklı konuşma, etkili konuşma ve yazma olmak üzere 5 boyutta ele alınan beceriler için dil öğrenenlerin ulaşmaları gereken yeterlilikler belirlenmiştir. Artık Avrupalıların dil düzeylerinin bu standartlara göre belirlenmesi hedeflenmektedir.

4. bölümde dil kullanımı, iletişim yetisini geliştirmeye yarayan konular, alıştırmalar, stratejiler ve dil süreçleri sıralanmış, 5. bölümde ise dil öğrenenlerin dilsel, toplumsal ve kültürel yetileri ayrıntılı kategoriler içinde verilmiştir. 6. bölümde dil öğrenme ve öğretme süreçleri üzerinde durularak, dil öğretiminin nasıl kolaylaştırılabileceği gösterilmiştir. 7. bölümde iletişimde bulunabilme becerisini geliştirmeye yarayan ve öğrencileri etkin kılan alıştırmaların özellikle iletişimsel etkinliklerin dil öğrenme ve öğretmede ne denli önemli bir rol oynadığı anlatılmış, bunlarla nasıl çalışılacağı konusunda ipuçları verilmiş, basitten zora doğru bir sıralama izlenmiştir. Bölüm 8’de ise ağırlıklı olarak birden fazla yabancı dil öğretimini amaçlayan bir müfredatın nasıl geliştirilebileceği konusunda teorik bilgiler sunulmuş, bölüm 9 da ölçme ve değerlendirme ölçütlerine yer verilmiş, Avrupa Diller Gelişim Dosyası⁵ tanıtılmıştır. Bu çalışmada “geni@l” kitabı Avrupa Yabancı Diller Ortak Kriterleri bağlamında çözümlenmiş, kitapta uygulamalarda yeni yönelişler araştırılmış, iletişimsel etkinliklere ağırlıklı olarak yer verildiği saptanmıştır.

2. Avrupa Yabancı Diller Ortak Kriterler Işığında “geni@l” Kitabına Bir Bakış

H.Funk, M.Koenig, U. Koithan, T. Scherling, S.Keller ve M.Mariotta tarafından hazırlanan ve sözlü bildirilişimin doğru olarak kullanımına ağırlık veren 3 kurs kitabından oluşan “geni@l”, ön bilgileri olmayan gençlere yönelik, Avrupa Konseyi tarafından belirlenen dil düzeylerine göre hazırlanmış ilk Almanca yabancı dil ders kitabıdır. Birinci kitap A1 başarı düzeyindedir. Henüz satışa sunulmamış olan ikinci kitap ile öğrencilerin dil düzeylerinin A2, üçüncü kitap ile B1 başarı düzeyine ulaştırılması hedeflenmiştir. “geni@l’in” her kurs kitabı bir çalışma kitabı, sözlük, öğretmen kitabı ile tamamlanmaktadır. Bunun dışında kurs kitabı ve alıştırmalar kitabında yer alan konuların daha kolay anlaşılması için birer CD/kaset, video kaset ve sınav örneklerinin ve ek alıştırmaların yer aldığı iki kitap ek olarak hazırlanmıştır. Almanca konuşulan ülkelerde veya bu ülkelerin dışında yaşayan gençlere Almanca’yı birinci veya ikinci yabancı dil olarak öğretmeyi amaçlayan “geni@l’in” şimdilik sadece birinci kitabı basılmış olduğundan, çözümleme ve değerlendirme çalışmaları bu kapsamda yapılacaktır.

Multi medya ortamında kullanılması önerilen kurs kitabı 6 sayfalık 15 ders biriminden oluşmaktadır. 5.,10. ve 15. ünitelerde konular ve çok sayıda etkinlik tekrar edilerek, akıcı bir konuşma ve daha derinlemesine bir bilgi aktarımı amaçlanmıştır. “geni@l AI” “sowieso” tasarımıyla olup, iletişimsel yaklaşıma dayalı, bir çok yeniliği beraberinde getirmiş olan bir ders kitabıdır. Ders birimlerinin sıralanışında konular seçilirken (Bkz.Tablo 1) gençlerin dünyası göz önünde bulundurulmuş, Avrupa Yabancı Diller Ortak Kriterlerinde (Trim, 2001:58) sıralanan ortak yaşam deneyim alanlarına göre ve özellikle gençlerin iletişim gereksinimlerine uygun konu seçimi gerçekleştirilmiş, günün teknolojisine uygun internet kullanımı, e-posta yazma gibi konular da yer verilmiştir. Her ders biriminde konular, metinler, bildirilişim nedenleri ve dilbilgisel yapılar uyum içinde verilmeye çalışılmıştır. 5.,10. ve 15. ders birimlerinde çok sayıda tekrar yer almıştır.

⁵ Daha geniş bilgi için Bkz : Özcan Demirel, Yabancı Dil Öğretimi , 2003, S. 19-20 ; John Trim, Gemeinsamer Europäischer Referenzrahmen (2001), S. 172-190

Das lernst du in geni@l

	Themen/Texte	Kommunikation	Grammatik	Lernen lernen
1 6	Deutsch hören und sprechen Die Clique: Dialoge Ein Lied Internationale Wörter	Wer ist das? Hallo, wie heißt du? Guten Tag – Auf Wiedersehen Buchstabieren	Das Alphabet Intonation: Wortakzent	Wortakzente markieren Internationale Wörter finden Ein Lernplakat machen
2 12	Informationen über Personen Ein Quiz: Wer ist das? Ländernamen Ein Lied: Der www.rap Eine E-Mail	Wo wohnst du? Woher kommt er? Was mag sie? Wie alt bist du?	Verben im Singular: ich lerne, du lernst, er/es/sie lernt W-Fragen: Wie? Wo? Woher? Was? Aussprache: Wortakzent, Satzmelodie	Informationen in einer Tabelle ordnen Verben markieren Lesestrategie: W-Fragen Lernplakat: Aussprache
3 18	Schulsachen Spiele: Schiffe versenken, Wörter-ABC	Wie heißt das auf Deutsch? Was ist das? Das ist ein Schulhof und kein Sportplatz.	Nomen und Artikel: der, das, die – ein, eine Verneinung: kein, keine Komposita: das Wörterbuch Ja/Nein-Fragen	Lerntipps: Artikel und Nomen Eine Grammatikregel selbst finden
4 24	Die Goetheschule Stundenpläne und Schulfächer · Vergleiche Wochentage Zahlen 1–100 Uhrzeiten	Wann hat Janine Deutsch? Gibt es eine Cafeteria? Wie viele Schüler gibt es? Wie viel Uhr ist es? Wie groß bist du?	Fragen: Wann? Wie viele? Pluralformen: der Kurs, die Kurse Verben im Plural: wir lernen, ihr lernt, sie lernen	Lesestrategie: Welche Wörter kennt ihr? Eine Grammatiktafel selbst machen Lernkarten schreiben
5 30	ABC-Spiel · Fußball in der Klasse · Fragespiele · Dialogspiele · Aufgaben zum Video Aussprache: Rhythmus, Satzakzent, lange und kurze Vokale Lernen mit System: konzentrieren und Pausen machen, Lernkarten zu Nomen, Verben, Sätzen und Dialogen			
6 36	Tiere, Leute und Farben Ich suche meinen Hund Die Deutschen und ihre Hunde Quiz und Spiele	Ich mag Ponys. Meine Eltern mögen keine Mäuse. Wo ist meine Katze? Hast du auch einen Hund?	Possessivartikel im Singular: mein Hund / meine Katze Akkusativ: Ich suche meinen Hund / meine Katze.	Eine Regel entdecken Mit Lernkarten arbeiten
7 42	Verabredungen Wochenpläne · Ein Tag von Boris · Bildgeschichte: Ein Missverständnis Ein Lied: Keine Zeit, keine Zeit!	Gehst du am Montag mit ins Konzert? Am Sonntag kann ich nicht. Boris wacht um 7 Uhr auf.	Trennbare Verben: Gehst du mit? Verneinung: Ich weiß noch nicht. / Ich habe kein Fahrrad.	Mit Dialoggrafiken arbeiten Mit einem Dialogbaustein arbeiten Eine Regel selbst finden
8 48	Freizeit, Termine und Hobbys Interviews in der Klasse Vergleiche	Lesen Sie gern? Was kannst du gut? Was findet ihr besser? Was machen Sie am liebsten?	Zeitangaben: Am Montag gehe ich ... Unregelmäßige Verben: ich laufe, sie läuft Komparation: gern – lieber – am liebsten / gut – besser – am besten	Mit dem Wörterverzeichnis arbeiten Mit Lernkarten arbeiten und spielen

Familie Familienfotos Ein Fotoroman: Auf- stehen! Sprache in der Klasse Ein Comic	Meine Familie, das sind ... - Vorne links, das ist mein Vater. Entschuldigung, das ver- stehe ich nicht. Erklären Sie das bitte! Gib mir das Buch.	Possessivartikel im Plural: unser Haus, euer Hund Akkusativ: Wir suchen unseren Hund. Imperativ: Schlagen Sie bitte das Buch auf! Iss dein Brötchen!	Einen Lerntipp ergänzen
Tiere beschreiben: Wie heißt das Tier? · Nomen raten: Ich sehe was, was du nicht siehst. · Termine planen · Trennbare Verben · Das Formel-1-Spiel ... Aussprache: ich und ach · Wortakzent · Betonung im Satz · Aufgaben zum Video Lernen mit System: richtig wiederholen, Zeitprobleme			
Gute Wünsche Geburtstag · Zahlen Termine und Daten Einladungen und Ausreden Geburtstagspartys und Spiele Jahreszeiten und Monate	Alles Gute! · Ich mache eine Party. Kannst du kommen? · Wie war die Party? · Ich hatte keine Zeit. · Wie feierst du deinen Geburtstag? Ich darf meine Freunde einladen.	Ordnungszahlen: Am neunten (9.) Juli ... Modalverben können, müssen, dürfen im Satz (Satzklammer) Präteritum von sein / haben	Mit einer Dialoggrafik arbeiten Mit der Satzklammer arbeiten
Meine Schule Räume in der Schule Orientierung: Was ist wo? Eine Geschichte: Die Klassenarbeit	Wo ist der Hausmeister? Gehen Sie die Treppe hoch. Der Hausmeister ist im ersten Stock. Die Cafeteria ist neben dem Lehrerzimmer.	Präpositionen: in, auf, bei, neben, vor, hinter, unter, an Ortsangaben mit Dativ: neben dem Computer, auf dem Stuhl	Eine Grammatiktafel ergänzen Fehler korrigieren
Deutschland, Öster- reich, die Schweiz Reisen und Ausflüge Jugendherbergen Planung und Orientie- rung: Orte und Zeiten An der Imbissbude	Hamburg liegt im Norden von ... Timo will nach ... fahren. ... mit dem Auto. Ich schlage vor, wir fahren nach / in die ... Ich möchte lieber ... Was möchtest du?	Präpositionen: nach, an den, an die, ans Modalverben: wollen, mögen (ich möchte ...)	Mit einem Dialog- baukasten arbeiten Lesestrategien: selektives Lesen Hörstrategien: W-Fragen vorbereiten Mit einer Landkarte arbeiten
Ein Tag in Corinnas Leben Tagesabläufe Berufe Ein Spiel: Berufe raten	Ich stehe jeden Morgen um 7 auf. · Am Wochen- ende gehe ich ... Manchmal lese ich ... Tobias freut sich auf ... Welche Berufe kennt ihr? Ein Bäcker backt Brot.	Genitiv -s: Corinnas Mutter Personalpronomen im Akkusativ: mich, dich, ihn ... Reflexivpronomen: sich Reihung: zuerst, dann ...	Eine Grammatiktafel selbst machen Einen Lerntipp ergänzen Lesestrategien üben
Gute Wünsche · Verabredungen · Termine · Wortschatz und Dialoge üben · Präpositionen Landeskunde: Schulferien · Urlaubspostkarten · Spiele: Was ist wo in der Schule?, Laufdiktat · Landeskundequiz: Das geni@L-Millionenspiel · Aufgaben zum Video · Aussprache: Satzmelodie · Lernen mit System: Sich selbst testen, Lesestrategien: Eine Homepage lesen · Über den Deutschunterricht nachdenken und sprechen			
Grammatik im Überblick			
Alphabetische Wortliste			
Quellen			

Tablo 1: geni@L A1 ders kitabı içindekiler

9

54

10

60

11

66

12

72

13

78

14

84

15

90

99

109

120

Yaşam boyu öğrenmeyi destekleyen, demokratik, hoşgörülü, barışçı vatandaş yetiştirilmesine önem veren Avrupa Konseyi, tek bir yabancı dilde her becerinin ileri düzeyde geliştirilmesi yerine çok sayıda yabancı dille bir diller repertuarının oluşturulmasını ilke olarak kabul etmiştir (Trim, 2001: 17). “geni@l A1” ders kitabının içindekiler kısmına ve ders birimlerinde “Lernen mit System” bölümlerine bakıldığında *öğrenmeyi öğrenme*’nin sistemli bir biçimde nasıl geliştirileceğine dair ipuçlarına yer verildiği, öğrenme stratejileri konusunda öğrencilerin bilinçlendirilerek, bu yolla yaşam boyu öğrenme becerisinin kazandırılmaya çalışıldığı, dolayısıyla çokdilliliğin teşvik edildiği görülmektedir. Ancak öğrenmenin nasıl daha çabuk ve etkin olabileceğine dair bilgiler öğrenciye hazır verilmemekte, öğrenciden bazı uygulamalar yaparak, kendi kendine öğrenmede kolaylık sağlayacak etkinlikleri keşfetmesi ve formüle etmesi istenmekte, bu konuda yardım ve açıklayıcı bilgi daha sonra sunulmaktadır.

Kitabın dayandırıldığı iletişimci yaklaşıma göre birincil amaç iletişimde bulunabilmek olduğundan, “geni@l A1” ‘da konu ve yönelimler öğrencilerin sınıfta yabancı dilde iletişimde bulunabilecekleri şekilde seçilmiş ve ağırlıklı olarak öğrencinin derse etkin katılımını sağlayacak türde iletişimsel etkinlik (kommunikative Aufgaben) olarak adlandırılan uygulamalara yer verilmiştir. İletişimsel etkinlikler ile öğrenciden bazı kalıpları ezberlemesi ve cümle kurması istenmez. Bunun yerine soru sorması, öğrendiklerini anlaması, kavraması, yorumlaması, sınıflandırması ve bir görüş ifade etmesi istenir. Diyebiliriz ki, iletişimsel etkinlikler özel ve resmi hayatta, iş ve eğitim dünyasında, günlük yaşamda belli bir amaç için ve belli bir sonuca ulaşmak için belli stratejiler kullanılarak toplumsal, dilsel ve kültürel yetilerin aktif hale getirildiği etkinliklerdir. Demirel (2003: 45-51) iletişimsel yaklaşımda öngörülen sınıfçı etkinlikleri iki grupta toplamaktadır:

- Konunun belirlenmesine ilişkin etkinlikler
- Üretime ilişkin etkinlikler.

İletişimsel etkinliklerin ağırlıklı olduğu derslerde gerek öğrencinin gerekse öğretmenin rolü de değişmiştir. “geni@l A1” ‘da öğrencilere roller analizi yaptırılarak, (Bkz. şekil 1: geni@l A1 Kursbuch, 2003: 98) öğretmen ve öğrenci, artık öğrencinin pasif olmadığı, bunun yerine aktif olarak derse katıldığı konusunda bilinçlendirilmekte, öğretmenin artık mutlak otorite olmadığı imajı yaratılmaktadır.

21 Schüler sprechen über ihren Unterricht

a Diskutiert über die Aussagen.

1. Ich bin im Unterricht immer sehr aktiv.
Ich sage fast immer etwas und ich frage viel.
2. Ich arbeite gern mit anderen.
3. Ich finde Deutsch schwer. Ich muss für den Unterricht immer lange und viel arbeiten.
4. Im Deutschunterricht fühle ich mich gut.
Ich habe hier viele Freunde.
5. Ich höre lieber zu und sage nicht oft etwas.
Ich arbeite lieber allein.
6. Deutsch macht mir Spaß. Ich muss nicht viel für den Deutschunterricht arbeiten.

**b Bist du zufrieden? Willst du etwas ändern? Was kannst du ändern?
Wer/Was kann dir helfen?**

22 Deutsch lernen mit geni@l – über das Lehrwerk diskutieren.

1. Welche Einheit hat euch am besten gefallen?
2. Welche Einheit habt ihr nicht gern gemacht? Warum nicht?
3. Deutsch sprechen, schreiben, hören, lesen mit geni@l –
Was hat euch im Unterricht am meisten Spaß gemacht? Wo waren die Probleme?
4. Spiele und Lieder in geni@l – Was war am besten?
5. ...

Şekil 1

Öğretmen bir danışman görevi yapar ve sınıfta iletişim ortamını oluşturur. Ders kitabında öğrenciyi aktif konuma getirmek demek, sadece öğrencinin derse katılmasını sağlamak anlamına gelmemektedir. Öğrenci ders için gerekli materyallerin oluşturulmasında dahi etkindir ve öğrenciler arasında işbirliği yapılması istenir. (Bkz. Şekil 2 : geni@l A1 Kursbuch, 2003: 55)

Şekil 2

İletişimsel yaklaşım nedeniyle “geni@l A1” kitabının ilk konularında Avrupa konusunda kültürel bilgiler sunan görme metinleri yanısıra kısa, bitmemiş, öğrenciler tarafından tamamlanması beklenen, boşlukların yer aldığı açık diyaloglara ağırlık verildiği görülmektedir. Yabancı dilde konuşma olmadığı takdirde motivasyonun da düşük olacağı düşüncesinden yola çıkılan “geni@l A1”’da interaktif ortamda karşılıklı konuşma ve bir şey üzerine konuşma becerisinin geliştirilmesine önem verilmektedir. Bunun da ancak duyma metinlerinin iyi anlaşılması ve çok sayıda telaffuz alıştırmalarının yapılması ile başarılabileceği savunulmakta, dolayısıyla çok sayıda duyduğunu anlama metnine ve telaffuz alıştırmalarına yer verilmektedir. Kitabın ilerleyen sayfalarında seçici ve detaylı okuma biçimlerini geliştirecek türde alıştırmaların sayısının arttığı, dolayısıyla teknolojinin en son ürünleri olan “das Handy”, “der Discman”, “die CD” gibi güncel kelimeler içeren kullanmalık metinlere (Bkz. Şekil 3: geni@l A1 Kursbuch, 2003:19), bilgi iletici metinlere, öte yandan soyut içerikler, hatta dilbilgisi yapıların daha kolay öğrenilmesi ve akılda kalması için ritmik söylemler, şarkılar ve seslere yer verildiği dikkat çekmektedir.

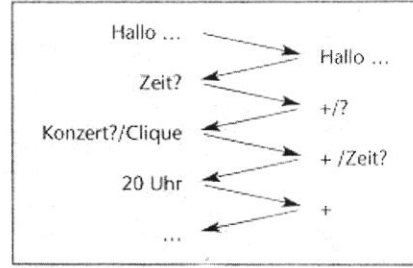

Şekil 3

Bunun yanı sıra edebi metinlere estetik amaçlı olduğu kadar eğitici olmaları nedeniyle yer verildiği vurgulanmaktadır (Trim, 2001:62). Çoğunlukla görsel unsurlarla sunulan diyalogların öğrenciler tarafından sınıf ortamına uyarlanması istenmektedir. Metnin değiştirilmesini, eklemeler veya kısaltmalar yapılmasını gerektiren bu uygulama ile öğrencinin düşünmesi, yaratıcı olması ve derste aktif bir rol üstlenmesi hedeflenmektedir. Diyalog grafikleri bu kitabın getirdiği yeniliklerdendir (Bkz. Şekil 4: geni@l A1 Kursbuch, 2003: 43). Bunun yanı sıra günümüz koşullarına uygun olarak Almanca web-sayfasının nasıl okunacağına dair ip uçlarına da yer verildiği dikkat çekilmektedir.

4 Dialoggrafik – Vergleicht den Dialog und die Grafik. Übt den Dialog.

- Hallo, Tom, hier ist Elke.
- Hallo, Elke.
- Hast du heute Abend Zeit?
- Ja, warum?
- Prima! Gehst du mit ins Konzert?
- Die Clique spielt.
- Klar! Wann denn?
- Das Konzert fängt um 20 Uhr an.
- Ich hole dich um 19 Uhr ab. O.k.?
- Prima, bis später.
- Tschüs.

Şekil 4

“geni@l A1” ’de her dört becerinin A1 yeterlilik düzeyine ulaşacak şekilde geliştirilmeye çalışıldığı, ancak bunların her birinin üniteden üniteye ağırlıklarının değiştiği söylenebilir. Yazma becerisi geliştirilirken, bir taraftan öğrencinin yazılı bildirişimde bulunabilme yetisi geliştirmeye çalışılmış, öte yandan ise günlük tutturularak ve hayali hikayeler yazdırılarak, öğrencinin kendisinden bahsetmesi, öznel olması, hayal gücünü çalıştırması, üretici olması ve dolayısıyla çok yazarak dilbilgisini iyileştirmesi ve kelime hazinesini geliştirmesi amaçlanmıştır. Yazma becerisini geliştirme kapsamında da uygulamalarda yeni yönelişlerin olduğu, ‘Laufdiktat’ gibi alışık olunmayan etkinliklerle hatasız yazma amaçlandığı görülmektedir (Bkz.Şekil 5: geni@l A1 Lehrbuch, 2003:93)

8 Laufdiktat – Texte lesen, Texte behalten, laufen und diktieren.

Şekil 5

Avrupalılık eğitim anlayışına göre yeni bir yabancı dilin öğrenilmesiyle kişinin bilgisine bilgi katılır ve dolayısıyla kişinin kültürü artar, ufku genişler, bir çok insanla iletişimde bulunabilme şansı doğar. Ancak her yeni öğrenilen yabancı dilin öncekilerden soyutlanmaması ve var olan ön bilgilerden yola çıkılarak, yeni öğretilen yabancı dillerin önceden öğrenilmiş olan yabancı dillerle ilintili olarak öğretilmesi gerektiği savunulmaktadır. Bu bağlamda kitapta Almanca’daki bazı yapıların veya sözcüklerin İngilizce’deki karşılıkları ile birlikte verildiği, öğrenciden iki dil arasındaki benzer ve farklı yönleri bulması ve bunlardan sonuç çıkararak, bir kural olarak formüle etmesi istenmektedir. Hatta “Sizin dilinizde bu nasıl?” sorusu sorularak üç dilli bir karşılaştırmanın yapılması ve bu yolla bütüncül bir dil yetisinin geliştirilmesi ve etkin bir öğrenmenin gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır. (Bkz. Şekil 6: geni@l A1 Lehrbuch, 2003:26)

9 Zahlen aussprechen – Vergleiche: Deutsch, Englisch, deine Sprache.

englisch: twenty three
 2 3
 deutsch: 3 und 20
 drei und zwanzig

Şekil 6

“geni@l A1” ders kitabına dilbilgisi açısından bakıldığında yeni dilbilgisel yapıların sunumunda yeni yönelimlerin olduğu görülmektedir. Dilbilgisinin pekiştirildiği alıştırmalarda bilinen kelimeler kullanılmaktadır. Bu yolla öğrencinin yeni kelimeler ile uğraşması yerine dikkatini yeni dilbilgisel yapılara toplaması ve akıcı bir dil kullanımının gerçekleşmesi amaçlanmaktadır. Kurallar ve yapılar hazır tablolar içinde verilmeyip, öğrenciden sunulan yeni yapıları incelemesi, yorumlaması, bilgi toplaması ve gruplandırarak, sistemli bir biçimde göstermesi istenmektedir. Bu konuda iletişimsel etkinlikler öğrencinin, kuralları kendi kendine bir büyüteç ile bakarak keşfedeceği biçimde düzenlenmiştir. Örneğin emir kipi ile ilgili yapıların bir tabloya yerleştirme işlemi başlatılmış, bazı şahıs zamirlerine göre emir kipinin öğrenciler tarafından yazılması istenmiştir (geni@l A1 Kursbuch, 2003: 58). İletişimsel etkinliklerde dikkati çeken diğer bir husus, “Hört zu!”, “Schreib den Satz!” gibi direktiflerin bulunmamasıdır. Bunun yerine sorular sorulmuş, etkinliklerde öğrenciden ne istendiği birer düz cümle ile ifade edilmiştir.

Dilbilgisi sıralaması basitten zora, bilinenden bilinmeyene, sık kullanılan yapılardan daha az sıklıkta kullanılan yapılara doğrudur. Akıcı bir konuşma ve dil kullanımı için dilbilgisi aktarımında dahi oyunlar ve görsel unsurlardan yararlanılmıştır. “geni@l A1” ‘da dilbilgisi yapıları ile konuların, konuşma nedenlerinin uyumlu olmasına özen gösterilmiş, konuyla ilgili hangi yapılar doğal ortamda kullanılıyorsa ancak o kadar verilmiş, daha zor yapılar daha sonraki ünitelerde ele alınmıştır. Bu tür bir sunum önceden öğrenilen konuların sık sık tekrar edilmesine ve üst düzeyde bir öğrenmenin gerçekleşmesine olanak sağlamaktadır. Örneğin: fiillerin tekil şahıslara göre çekim eklerine 2. ders biriminde yer verilirken, çoğul şahıslara göre çekim ekleri ancak 4. üniteye sunulmaktadır. A1 kitabında sadece “sein” ve “haben” fiillerinin geçmiş zaman kipi yer alırken, bu konuya daha ayrıntılı olarak ikinci kitapta (B1) değinilmektedir.

“geni@l A1” kitabı görsellik açısından değerlendirildiğinde metin ve konuların daha iyi ve çabuk anlaşılması ve daha kalıcı bir öğrenmenin gerçekleşebilmesi için çok sayıda görsel unsura yer verildiği görülmektedir. Avrupa Yabancı Diller Ortak Kriterlerine göre sınıfta araç-gereç kullanımı yabancı dil derslerine bir yenilik ve değişiklik getireceğinden ve öğrencinin ilgisini çekerek güdülendireceğinden çok önemlidir. Bu nedenle “geni@l A1” ‘in kurs kitabı, alıştırmalar kitabı ve hatta test kitabına ek materyal olarak CD ve kasetler hazırlanmıştır. Bazı alıştırmaların CD veya kasetler olmadan yapılması mümkün değildir. Test kitabına yönelik hazırlanmış CD’ler sadece testlerde yer alan duyduğunu anlamaya yönelik sorular içermektedir. Elektronik çalışma kitabı olarak hazırlanan CD-ROM öğrencilerin yabancı dili kendi seviyesine uygun, kendi kendine öğrenmesine, öğrendiği yeni bilgi ve yapıları pekiştirmesine, öte yandan becerileri ihtiyaç duyduğu oranda geliştirmesine olanak sağlamaktadır. Bunun dışında www.langenscheidt.de/geni@l internet adresinde Avrupa Yabancı Diller Ortak Kriteri düzeylerine uygun ek alıştırmalara ve sürekli güncelleştirilen metinlere yer verilmiş, e-posta projeleri önerilmiştir. Sözü edilen e-posta projeleri ile öğrencinin araştırma yapması, öğrenilen yabancı dili sınıf dışında da kullanması hedeflenmekte, bu da öğrencilerin gerçek iletişimde bulunmasına imkan sağlamaktadır. Bugün kültür bilgisi yabancı dilin konuşulduğu ülke ile öğrencinin kendi dünyası arasında bir köprü vazifesi üstlendiğinden, kitaba ek olarak Almanya, İsviçre ve Avusturya’nın sosyal yaşamını, kültür ve coğrafi konumunu, gençlerin okul dünyasını, onların boş zamanlarında neler yaptığını görsel ve işitsel olarak tanıtan 35 dakikalık bir film hazırlanmış ve kullanıma sunulmuştur.

Öğretilen konuları, kelimeleri, dilbilgisel yapıları ve stratejileri pekiştirmek için kurs kitabına ek olarak hazırlanan çalışma kitabı da şarkılar, oyunlar, afişler, karikatürler ve iletişimsel olan etkinlikler içeren 15 ders biriminden oluşmakta, öğrencilerin kendi kendini test edip, neyi öğrenip öğrenmediğini kendi kendine ölçebildikleri etkinliklere ağırlık vermektedir. Üniteler “bunları artık yapabiliyorum” başlıklı bölümlerin yer aldığı sayfalarla bitmektedir. Öğrenilen konuların tekrar edildiği 5.,10. ve 15. ders birimlerinde öğrencilerin testlerden elde ettikleri sonuçları yazabilecekleri grafiklere yer verilmiş, öğrencinin dil öğrenmede nasıl bir ilerleme kaydettiğini gösterecek testler kullanıma sunulmuştur. Bu da öğrencileri Avrupa Dil Gelişim Dosyasında yer alan *Kendini Değerlendirme Kontrol Listeleri*⁶ için hazırlamaktadır

Test kitabında her ders biriminde yer alan bilgileri tek tek ölçen sınavların yanı sıra genel sınavlar da (ders birimi 1-4, 6-9 ve 11-14) hazırlanmıştır. Ders kitabına ait sözlükte kelimeler ders birimlerine göre sıralanmış, bunun dışında etkin öğrenmenin nasıl gerçekleştirilebileceğine, kelimelerin akılda nasıl daha iyi tutulabileceğine ve metinlerin nasıl daha çabuk okunup, çözümlenebileceğine dair ipuçları verilmiştir.

Etkin bir öğrenmenin gerçekleşebilmesi için öğretmen kitabında dahi öğretmenlere aydınlatıcı bilgiler sunulmuş, etkin öğrenme için tahtayı nasıl kullanmaları gerektiği konusunda bilgi verilmiş, tahta düzeni görsel olarak gösterilmiştir. Öğretmen kitabında pek alışık olunmayan bir düzenlemeye gidilmiş, ders kitabı çift sayfa olarak öğretmen kitabının içine yerleştirilerek, sayfa kenarlarında konuların nasıl öğretileneğine dair yol gösterilmiş, öğretmenin tek bir kitap ile dersi yürütmesine olanak sağlanmıştır. Kurs kitabında yer alan konulara ek olarak kültür bilgisi sunulan öğretmen kitabında gerekli görülen yerlerde cevap anahtarlarına yer verilmiş, dersin çok yönlü işlenebilmesi için çalışma kağıtları eklenmiştir. Kitabın sonunda ise duyma-anlamaya yönelik metinler öğretmene kolaylık sağlaması açısından yazılı olarak sunulmuştur.

3.Sonuç

Son yılların yönetsel yönelişlerine göre düzenlenmiş olan “geni@l A1” ‘de bir taraftan iletişimsel etkinliklerle yabancı dil sınıfı içinde ve gerçek yaşamda kullanılarak, öğrencilere iletişimsel yeti kazandırılmaya çalışılmakta, öte yandan özellikle ‘öğrenmeyi öğrenme’ ilkesi doğrultusunda ‘yaşam boyu yabancı dil öğrenme’ alışkanlığının edinilmesi, başka bir deyişle ‘kendi kendine dil öğrenme yetisinin’ geliştirilmesi hedeflenmektedir. En geç 2005 yılında uygulanmaya konması planlanan 4 yıllık Liselerde⁷ İngilizce’den sonra Almanca’nın bu kitap ile ikinci dil olarak öğretilmesi durumunda Avrupa yolunda olan Türk gençleri daha başka dilleri kendi kendine nasıl öğrenebileceklerine dair ip uçları elde etmiş olacak, bu da Türk eğitim sisteminde çokdillilik eğitim anlayışının yaygınlaşmasına yol açacaktır. Sınıf içinde ve interaktif ortamda yabancı dili gerçekten kullanan, öğrenmeyi öğrenen öğrenci daha sonraki dil öğrenme süreçlerinde bu ilkedan faydalanabilir, ezberci öğrenme alışkanlığından kurtulacak, dil öğrenmede çağdaş öğrenme tekniklerinden yararlanabilir.

Avrupa Birliğine uyum sürecinde Türkiye’nin de ERASMUS, LEONARDO DA VINCI, SOCRATES, COMENIUS, LINGUA, MINERVA⁸ gibi ülkeler arası işbirliği ve diyalogu artıran programlara dahil edilmesi sonucu Türk öğrencisi de Avrupa Birliği ülkeleri arasında öğrenci değişimine dahil olacağından, çok sayıda öğrenci Almanca konuşulan ülkelere gitme ve yabancı dili yerinde kullanma şansına kavuşacaktır. Bu bağlamda “geni@l A1” ile yabancı dilde 4 becerinin geliştirilmesi, özellikle de iletişimsel etkinliklerle iletişim yetisinin kazandırılması ayrıca önem taşımaktadır. “geni@l A1” ile öğrenci kendi kültürü ile yabancı dünyayı karşılaştırarak iki kültürün benzer ve farklı yönlerini tartışarak, ufkunu genişletebilir (geni@l A1 Kursbuch, 2003: 52 ve 55) ve yabancılara karşı daha hoşgörülü olabilir. Dilsel yeti yanı sıra toplumsal ve kültürel yetilerin kazandırılması hedeflenen . “geni@l” ile öğrenciler ileride Almanca konuşulan ülkelere gittiğinde insanlarla kolaylıkla diyalog kurabilir ve sorunların üstesinden gelebilir.

⁶ Daha geniş bilgi için bkz. Özcan Demirel, Yabancı Dil Öğretimi, 2003: 188-193; John Trim, Gemeinsamer europäischer Referenzrahmen, 2001: 175-190

⁷ Planlama için bkz. 4 Yıllık Ortaöğretim Projesi, , <http://projeler.meb.gov.tr/Projelerimiz/dbpro/ortaogrtm.htm> ; <http://www.meb.gov.tr/stats/APK2002/503.htm> ; <http://www.milliyet.com.tr/2002/10/11/guncel/gun05.html>

⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz.<http://europa.eu.int/comm/education/socrates-de.htm>

Öğretim materyalleri güncel olan "geni@l A1" projelerle, e-posta yazdırmakla, sınıf içi iletişimsel etkinlikler ile öğrencinin derse, öğrenmeye katılımını hedeflemektedir. Öğretmenin mutlak otorite olmadığı imajını yaratan "geni@l A1" ile öğrenciyi etkin kılan ödevler, görevler, çalışma teknikleri ve alıştırmalar ile öğrenci yabancı dili gerçek hayatta kullanma olanağı bulacağından, dersler güdeleyici olacak, öğrenci derslere istekli girecektir.

Ancak Türkiye'de "geni@l" gibi kitapların kullanımı teknik donanımlı okullar ve son teknolojik gelişmelere ayak uydurabilecek öğretmenler gerektirir. Öğretmen her türlü teknik donanımı kullanabilmeli, değişik alıştırmalar yapmaya açık olmalıdır. Yeri geldiğinde şarkılar söyleyebilmeli, oyunlar oynamalıdır. Çocuklara bir arkadaş olmalı, öğrencilere ders içi etkinlikleri değerlendirme ve kendi kendilerini sınama fırsatı tanımalıdır. Öğretmen ve öğrenci rollerindeki bu yenilik, Avrupa Yabancı Diller Ortak Kriterlerine uygun ders işleyebilen öğretmenler yetiştirmeyi, bu da öğretmen yetiştiren kurumların müfredatında yeni düzenlemelere gitmeyi gerektirmektedir.

Kaynaklar

DEMİREL, Ö. (2003). *Yabancı Dil Öğretimi*. Ankara. Pegem Yayıncılık.

Dört Yıllık Ortaöğretim Projesi. <http://projeler.meb.gov.tr/Projelerimiz/dbpro/ortaogrtm.htm>;
<http://www.meb.gov.tr/stats/APK2002/503.htm> ;
<http://www.milliyet.com.tr/2002/10/11/guencel/gun05.html>

NEUNER, G. ; HUFSEISEN, B. u.a (Hrsg.) (2001). *Mehrsprachigkeit und Tertiärsprachenlernen. Teil I Linguistische Grundlagen und didaktisch-methodische Konzeption. München:Goethe Institut Internationes (Erprobungsfassung 229 S.)*

POLAT, T. (1998).Chancen und Probleme des Deutschen als Fremdsprache in der Türkei unter dem Aspekt der Mehrsprachigkeit. In: *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi X* :129-142

POLAT, T. (1999). Zur Funktion und Rolle der deutschen Sprache bei der Bildung einer zukunftsbezogenen Fremdsprachenpolitik in der Türkei. In Raasch, A.(Hrsg.). *Deutsch und andere Fremdsprachen-international*. Amsterdam. S. 133-139

POLAT, T. (2001). Avrupa Bağlamında Kültür Boyutuyla Yabancı Dil. *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi. XIII*: 29-40

Resmi Gazete (1990). Milli Eğitimi Geliştirme Projesi ile ilgili ikraz anlaşması. 20570 sayılı Resmi Gazete. 18 Mayıs 1990

Resmi Gazete (1997). 8 Yıllık kesintisiz eğitime geçiş 4306 sayılı yasa. 23.084 sayılı Resmi Gazete. 18 Ağustos 1997

Resmi Gazete (2002). AB'a uyum sürecinde yasalarda değişiklik yapan 4771 sayılı yasa. 24841 sayılı Resmi Gazete. 9 Ağustos 2002

TAPAN, N. (2000). Zur Entwicklung der Sprachenvielfalt und der interkulturellen Kompetenz im schulischen Fremdsprachenunterricht in der Türkei. In Manfred Durzak und Beate Laudenberg (Hrsg.) *Literatur im interkulturellen Dialog*. Bern. Berlin. S. 555-568

TRİM, J. u.a. (2001). *Gemeinsamer europäischer Referenzrahmen für Sprachen: lernen, lehren, beurteilen*. Strassburg. 244 S.

Çözümlenmiş Kitaplar:

FUNK, H.; KOENIG, M.; KOITHAN, U.; SCHERLING, T. (2003) . geni@l Kursbuch A1. Langenscheidt. 120 S.

FUNK, H.; KOENIG, M.; KOITHAN, U.; SCHERLING, T. (2003). *geni@l Arbeitsbuch A1*. Langenscheidt. 96 S.

FUNK, H.; KOENIG, M.; KOITHAN, U.; SCHERLING, T. (2003). *geni@l Lehrerhandbuch A1*. Langenscheidt. 168 S.

DENETMENLERİN ÖĞRETMENLERE MESLEKİ ALANDA REHBERLİK ETMELERİNE İLİŞKİN ÖĞRETMEN, OKUL MÜDÜRÜ VE DENETMEN GÖRÜŞLERİ

Bahtınur SAĞLAM*

ÖZET

Tarama modelindeki bu araştırmada, ilköğretim müfettişleri, ilköğretim okullarında görev yapan sınıf öğretmenleri ve okul müdürlerinin, denetmenlerin öğretmenlere rehberlik hizmetini ne derece uyguladıkları ile bu rehberlik hizmetinin önemine ilişkin deneklerin görüşlerinin ünvanlarına göre farklılık gösterip göstermediği belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmaya, Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinden oranlı küme örnekleme yoluyla üçer il, her ilin üçer ilçesi alınmıştır. Bu il ve ilçelerden aynı yöntemle, üçer okulun okul müdürleri ile her okuldan beş sınıf öğretmeni ve her ilden sekiz ilköğretim müfettişi olmak üzere toplam 153 müfettiş, 190 okul müdürü ve 1092 sınıf öğretmeni ise bu araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Araştırmanın sonucunda elde edilen sonuçlar özetle aşağıda sunulmuştur:

Denetmenlerin öğretmenlere rehberlik hizmetini ne derece uyguladıklarına ilişkin olarak ünvanlarına göre deneklerin görüşleri arasında anlamlı düzeyde bir fark olduğu saptanmıştır. Fakat, denetmenlerin, öğretmenlere rehberlik hizmetini uygulamasının önemine ilişkin deneklerin görüşleri arasında ünvanlarına göre anlamlı düzeyde bir fark olduğu saptanmamıştır.

Anahtar Kelimeler:

ABSTRACT

THE OPINIONS OF THE TEACHERS, THE PRINCIPALS & THE SUPERVISORS ON THE GUIDANCE SERVICE IN PRIMARY SCHOOLS

Main purpose of the study is to determine the opinions of the respondents who were primary education supervisors, classroom teachers and principals who are working the first division of the primary education. In the study, survey model is used; the classification of the opinion of the respondents are made according to the titles of the respondents and it is tried to point out the main differences among the opinions.

In the study, three cities are chosen from each of the seven geographical regions of Turkey by using a proportional sample grouping technique.

* Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Yönetimi ve Denetimi alanında doktorasını yaptı. MEB'na bağlı ilköğretim okulunda öğretmen olarak görev yapmaktadır. Araştırma M.E.B. Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı tarafından desteklenmiştir.

Three principals and five classroom teachers are chosen and in each city eight primary education supervisors are chosen with the same method.

The results obtained from the study are summarized as follows: There was an observable difference in the opinions of the respondents about the degree of the application of the guidance service done by the supervisor. But there was not any difference in the opinions of the respondents about the application of the guidance service.

Keywords:

PROBLEM DURUMU

Araştırmanın bu bölümünde, öğretim denetimi ve rehberlik, öğretmenlerin mesleklerinde gelişimini sağlamak için gerekli olan yardım konusunda farklı yaklaşımlar yer almaktadır. Sınıf öğretmenlerinin, okul müdürlerinin ve denetmenlerin "denetmenlerin öğretmenlere ne derece mesleki alanda rehberlik ettikleri ve bu rehberlik etme çalışmalarının önemine ilişkin görüşleri" irdelenmiştir.

ÖĞRETİM DENETİMİ VE REHBERLİK

Günümüzde bilim ve teknolojiadaki gelişmeler sonucunda öğretmenlerin mesleklerini başarılı bir şekilde gerçekleştirmeleri zorlaşmaktadır. Öğretmenlerin kendilerini yenileyebilmeleri, yeni bilgileri takip edebilmeleri için çalışmaları gerekmektedir. Bu çalışma içerisinde öğretmenler yalnız bırakılmamalı ve gereken mesleki yardım sağlanmalıdır (Ersan, 1991:196).

Eğitimde başarı “öğretmenin hizmet öncesinde yetişmesine, huzurlu bir ortamda çalışmasına, hizmet içinde sürekli olarak gelişmesine, yeni bilgilerle beslenmesine, desteklenmesine ve güdülenmesine bağlıdır” (Seçkin, 1991: 201). Çağdaş eğitim sistemlerinde bu görevi denetim alt sistemi yüklenmiştir.

Bugünkü anlamıyla denetim, “insan kaynaklarını geliştirme ve örgütlerin insan kaynağını geliştirmeyi etkili biçimde kullanmasıdır” (Aydın, 1993: 2).Günümüzdeki denetim kavramını daha iyi anlayabilmek için çeşitli yazarlar tarafından yapılan denetim tanımları üzerinde durulması gerekmektedir.

Knoll’a (1987: 4) göre, denetim, bir liderlik rolüdür ve bu rolü oynayan denetmen öncelikle öğretmenin performans gereksinimlerini teşhis etmekte ve öğretimi gerçekleştirmede öğretmeni yönlendirmekte, ona rehberlik ve yardım etmekte ve onu desteklemektedir.

Harris (1985: 2-5), öğrenmeye ürün ve öğretime üretim süreci olarak bakmakta ve öğrencileri “hammadde” olarak tanımlamaktadır. Eğitim sisteminde okuldaki uygulamaları analiz etmek için iki önemli boyuttan bahsetmektedir. Bunlar öğrenci ve öğretimidir. Öğretim denetimi de bu iki boyut açısından, öğrenci ve öğretimle ilgili doğrudan veya dolaylı çabalar olarak algılanmaktadır. Harris, öğretim denetimini, “okulda gerçekleştirilen öğrenme-öğretme süreçlerini devam ettirme ve geliştirmeye yönelik çabaları içerir” şeklinde tanımlamaktadır.

Bu tanımlarda da açık olarak ortaya konulan denetimin temel özelliği, eğitim-öğretim etkinliklerinde öğretmene sağlanan yardım ve rehberliktir

Öğretim denetiminde, sınıf içi etkinliklerin denetimi ve gözlemlenmesi konularında farklı yaklaşımlar görülmektedir. Bu yaklaşımlara göre yazarlar bu konuda farklı kavramlar kullanmaktadırlar. “Öğretim denetimi”, kavramı yerine “klinik denetim” kavramını kullanan yazarlar vardır.

Harris’e (1985: 10-11) göre, öğretim denetimi, “öğrencinin öğrenmesini desteklemek ve geliştirmek için kullanılan öğretme sürecini doğrudan etkileyecek biçimde okulun işleyişini korumak ya da değiştirmek amacıyla okul personeline yapılanların tümüdür.”

Bu tanımlar, öğretim denetiminin temel amacının öğrenmenin geliştirilmesi ve eğitimin her düzeyinde öğretmenlere mesleki yardımın sağlanması olduğu görülmektedir.

Klinik denetim, birçok yazarca bir döngü olarak ele alınmaktadır. Aydın (1993), çeşitli yazarların görüş ve yaklaşımlarından bir sentez yaparak klinik denetim döngüsünü 6 aşamada toplamıştır:

- 1-Gözlem öncesi görüşme
- 2-Gözlem aşaması
- 3-Analiz
- 4-Gözlem sonrası görüşme
- 5- Gözlem sonrası analiz
- 6-Yeniden planlama

Balcı (1987: 30 - 31), bu tekniği geliştirenlerin görüşlerinden yola çıkarak sekiz aşamalı yaklaşımı şu şekilde özetlemiştir:

I. Aşama, öğretmen ve müfettiş arasında uygun ilişkilerin kurulmasıdır. Bu ilişki sürekli, olgun ve yakındır. Müfettiş, öğretmenin güvenini kazanmaya çalışır ve öğretmenin teftiş sürecinin bir ortağı olmasını ister.

II. Aşama, öğretmen ve müfettişin, öğretmen için bir ders planlamasıdır. Birlikte amaçları ve sonuçları açıklarlar. Bu amaçlara ulaşmak için hangi konuların ve etkinliklerin, hangi yöntemlerle öğretileceğini kararlaştırırlar. Son olarak da amaçlara uygun değerlendirme araçlarını saptarlar.

III. Aşamada, sınıf gözlemi planlanır. Ders öğretimi gözleminde neler aranacağı konusunda öğretmen ve müfettiş anlaşmaya varırlar. Ayrıca gözlemin yöntem ve araçları saptanır.

IV. Aşama, sınıftaki ders öğretiminin gerçek gözleminin yapılmasıdır. Müfettiş belirtildiği yer ve zamanda sınıfa gider ve öğretmeni planlandığı gibi gözler. Müfettiş gözlemi ile ilgili her şeyi not alır. Video, teyp ya da audoteyp mümkünse öğretimin kaydı daha iyi gerçekleştirebilecektir. Müfettiş, özellikle öğretmen-öğrenci etkileşimine yoğunlaşmaya çalışacaktır. Öğretmenin, öğretimin çeşitli yönlerine ilişkin istenenleri gerçekleştirme durumunun saptanmasına çaba harcanacaktır: Amaçların izlenmesi, öğrenci ve öğretmenin sorun çözme davranışları, kavram gelişimini gösteren davranışlar gibi.

V. Aşamada, öğretme - öğrenme sürecinin analizi yapılır. Öğretmen ve müfettiş ya ilkin ayrı ayrı analiz eder, sonra da bunları birleştirirler, ya da ikisi ortak bir analiz geliştirirler. Burada yapılan, sınıf gözlemine ilişkin kayıtların sınıflandırılıp anlamlandırılmasıdır.

Bu aşamada öğretim davranışı kalıpları aranır. Oluşan kritik olaylar tanımlanır. Yargıya varılan her şeyin kesin delili bulunur. Vurgu ve ilgi değerlendirmede değil, program soruları ve öğretim uygulamalarıdır. Ayrıca öğretmenin öğretim sitiline saldırmayıp aksine onun iyi olduğu yönler vurgulanır.

VI. Aşama, konferansın planlanmasıdır. Öğretmen ve müfettiş, konferansta nelerin başarılmasını istediklerini ve onları nasıl başarabilecekleri konusunda konuşurlar. Konferansın yeri, zamanı ve gerekli materyal kararlaştırılır. İyi öğretimin ve onun önemli yönlerinin ne olduğu konusunda ortak kanı edinirler.

VII. Aşamada, konferans gerçekleştirilir. Konferans, temelde içgörülerin ve enformasyonun paylaşılması amacıyla yapılır. Konferans planı izlenir. Müfettiş ve öğretmen öğretim etkinliklerinin arkasındaki niyetini tartışır. Zaten müfettiş öğretmenin niyeti hakkında öğretmenin dersin planlanması aşamasından gelen bir izlenime sahiptir. Konferans anında -gelecek planlamaya açıkça yardımcı olacak-formatif değerlendirme ortaya konur. Değerlendirmeye göre gelecekte yapılacaklar ya da gerçekleştirilecekler ortaya konur. Konferansın yararlılığı, karşılıklı yardım ve önerilen gelişmenin kalitesine bağlı olacaktır. Müfettiş öğretmenin performans değerlendirmesini bir değerlendirme aracı olarak değil, bir iletişim aracı olarak görmelidir. Müfettiş öğretmenin iyi yaptığı, güçlü olduğu yönleri ele almalı ve neleri iyi yapabileceğini vurgulamalıdır. Önemli olan öğretmenin daha iyi yapabilmesi için onun kapasitesinden neler kullanacağını bilmesine yardımcı olmaktır. Olumlu yönlere yoğunlaşmak suretiyle zayıf yönleri öğretmenin işini daha iyi yapmasını sınırlandırıcılar olarak algılanır, eksiklikler olarak görülmek yerine. Kısaca başarılı bir değerlendirme konferansı her iki taraf için anlamlı bir iletişimle son bulmalıdır.

VIII. Aşama, çembersel dönüşümün planlanmasıdır. Buraya kadar olan 7 aşama, öğretmenin öğretimini geliştirilebilmesi için yeniden başa dönülme planlamasına imkan sağlarlar. Önceki aşamalar, öğretmenin bundan sonra neler yapmaya ihtiyacı olduğuna ilişkin bilgi verebilirler. Öğretmen ve müfettiş, neye ihtiyaç duyulduğu konusunda anlaştıktan sonra, bir sonraki ünite ya da dersi planlarlar. Gelişimin sürekliliği ilkesi bunu gerektirir. Öğretmen ve müfettişin yeterlilikleri, gelecek seferki dönüş için ne kadar öğretim içeriğinin gerekli olduğunu kararlaştıracaktır.

Klinik denetim, öğretmenlere mesleki alanda yardım ve desteği amaç edinen “öğretmenle denetmen arasında yüz yüze ilişkiye dayalı bir etkileşim ile gerçek sınıf ortamında elde edilen verilere dayalı analizi temel alan bir yöntemdir (Seçkin, 1991: 202) Ayrıca klinik denetimde öğretmenin mesleğinde kendini geliştireceği, olumlu ve güçlü yanları vurgulanır. Bu yöntemle öğretmen, daha iyi olabilmek için kapasitesini nasıl kullanacağını bilir (Erdoğan, 2000: 173).

Öğretmenlerin Mesleklerinde Gelişimini Sağlamak İçin Gerekli Olan Yardım Konusunda Farklı Yaklaşımlar

Öğretmenlerin mesleklerinde gelişimini sağlamak için gerekli olan yardım, farklı yaklaşımlar içerisinde verilmektedir. Bu yaklaşımlar geleneksel yaklaşımlar, doğal yaklaşımlar ve karma yaklaşımlardır (Aydın, 1993:174-176):

Geleneksel yaklaşımın temelinde işgörene ihtiyacı olan bilgiyi vermektir. Konferans, gösteri ve gözlem geleneksel yaklaşımın en yaygın örneklerindendir.

Doğal yaklaşımın temelinde, öğretmenlerin araştırma yoluyla kendilerini bulacakları, yaratıcı güçlerini ortaya koyucu, kendi öz yeteneklerini daha iyi tanıyacakları ve anlayacakları, olaylara bakış açılarını genişletecekleri inancı ve beklentisi vardır.İki öğretmen arasındaki görüş alış veriş, bir grup öğretmenin plan yapması ve birlikte çalışması gibi örnekler doğal yaklaşım örnekleridir.

Karma yaklaşımda, her iki yaklaşımın bileşenleri olarak düşünülebilir. Bu yaklaşımda, öğretmen etkinliklere etkin olarak katılır ve denetmenler ile öğretmen birlikte çözüm üretirler.

Lipham ve Diğerleri (1985:160-185), öğretmene mesleğinde gelişmesi için yapılan yardımda önemli bir ilkenin, sınıfta ne olup bittiğinin bilinmesinin gerekliliğidir. Bunun da, denetim ve iyi bir planlama ile gerçekleşeceğini belirtmişlerdir. Öğretim denetiminde, denetmenler, öğretmenlere ortak amaçlar ve ders konuları hakkında bir konferans vermekte, ders öncesi verilen bu konferansta öğretmenlerin de müdüre anlatmak istedikleri konuları aktarma olanağı verirler.Denetmenin (okul müdürünün) öğretmenin dersinin gözlemlenmesinde ve gözlem sonuçlarının kayda geçirilmesinde öğretmen ve öğrenci davranışlarının kodlanarak bir kontrol listesi çıkarmasında fayda sağlanacağı belirtilmektedir. Ayrıca öğretmenlerin okul

ziyaretleri, mesleki kurumlar, mesleki kütüphaneler, öğrenci- öğretim tekniği programları, hizmet içi kurslar ile gelişmesi sağlanmalıdır.

Şişman (2002:99), öğretmenlerin kendilerini ilgilendiren bazı konulardaki eğitim fırsatlarından öğretmenleri haberdar etme, mesleki yönde gelişmek isteyen öğretmenlerin desteklenerek lisans üstü eğitim konusunda teşvik edilmesi ya da bu eğitime devam eden öğretmenler için kolaylaştırıcı önlemlerin alınması, günlük ve sürekli basında eğitimle ilgili çıkan ilginç yazıların izlenip çoğaltılarak öğretmenlere dağıtılması, çevrede eğitim ile ilgili olup bitenlerden (konferans, açık oturum, panel v.b.) öğretmenlerin haberdar edilmesi ve katılımlarının teşvik edilmesi hususlarının öğretmenin mesleki gelişmesinde önemli rol oynayacağını belirtmiştir.

Denetmenlerin, öğretmenlere gerekli olan mesleki yardımı etkili olarak yapabilmeleri için eğitim yönetimi ve denetimi, eğitim psikolojisi, kavramsal, teknik, ve insan ilişkileri becerileri konularında hizmet öncesinde eğitimden geçmeleri ve bu konularda beceriler kazanmaları gerekmektedir. Ayrıca denetmenlerin geleneksel yaklaşımdan ziyade karma yaklaşım anlayışı içerisinde öğretmenlere gerekli yardımı yapmalarının etkili olacağı söylenebilir.

Bu Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada , denetmenlerin (ilköğretim müfettişlerinin) öğretmenlere mesleki alanda rehberlik etmelerine ilişkin Türkiye’de ilköğretim okullarında görev yapan sınıf öğretmenlerinin, okul müdürlerinin ve denetmenlerin görüşleri irdelenerek denetmenlerin öğretmenlere rehberlik etmelerindeki yaklaşımları ve bu yaklaşımların önemi ortaya konmaya çalışılmıştır.

YÖNTEM

Bu çalışma tarama modelindedir. Tarama yapılırken anlık durum saptaması yaklaşımı kullanılmıştır. Anketin genel çerçevesinin çizilebilmesi ve araştırma problemiyle olan ilişkisinin gücünü artırmak amacıyla ilk önce alan yazın taramasıyla genel bir kanı elde edildikten sonra anket soruları oluşturulmuştur. Uzman görüşü alındıktan sonra ankete son şekil verilmiştir. Türkiye’de ilköğretim okullarında denetim uygulamaları ile ilgili olarak denetmenlerin öğretmenlere mesleki alanda rehberlik etmelerine ilişkin denetmen, okul müdürü ve sınıf öğretmenlerinin anket sorularının karşısındaki seçenekleri işaretlemeleri anındaki görüşleri irdelenmiştir. Ankette gerçekleşme derecesi bölümündeki sorunun karşısında, Hiçbir zaman (1), Ara sıra (2), çoğu zaman (3), Her zaman (4) seçenekleri sıralanmıştır. Önem derecesi bölümünde, Hiç (1), Biraz (2), Çok (3), Pek çok (4) seçenekleri sıralanmıştır. Bu seçeneklerde, Hiçbir zaman 1-1.74, Ara sıra 1.75-2.49, Çoğu zaman 2.50-3.24 ve Her zaman 3.25-4.00 şeklinde puanlanmıştır.

Evren

Araştırmanın evrenini, 1997-1998 öğretim yılında Türkiye’de ilköğretim okullarında görev yapan okul müdürleri, sınıf öğretmenleri ve bu okulları denetlemekle görevli olan denetmenler oluşturmaktadır. Araştırmanın evreni Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1

Evreni Oluşturan İlköğretim Okulu Denetmeni, Müdürü ve Öğretmeni Sayıları

Ünvanlar	Evren N
İlköğretim Denetmeni	3042
Okul Müdürü	9891
Sınıf Öğretmeni	216 548

Kaynak : M.E.B APKK Başkanlığı İstatistik Kitapçığı, 1997, Ankara.

Örneklem

Araştırma için sağlanan olanakların elverişliliği dikkate alınarak, Türkiye’de yedi coğrafi bölge alınmış ve her bölgeden oranlı küme örnekleme yoluyla 3’er il, her ilin üç ilçesi, bu il ve ilçelerden yine aynı yöntemle üçer okul ve bu okullarda görevli okul müdürleri ile her okuldaki tesadüfen belirlenen beş sınıf öğretmeni ve her ilden sekiz ilköğretim denetmeni olmak üzere toplam 153 denetmen, 190 okul müdürü ve 1092 sınıf öğretmeni örnekleme alınmıştır. Örnekleme alınan iller, ilçeler ve denek sayıları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2
Örnekleme Alınan İller, İlçeler ve Bu İllerdeki Denetmen, Okul Müdürü ve Öğretmenlerin Dağılımı

Bölgeler	İller	İlçeler	Denekler						Toplam N %	
			Denetmen N %		Müdür N %		Öğretmen N %			
Marmara Bölgesi	İstanbul	Şile Sarıyer Kartal	7	9.2	9	11.8	60	78.9	76	100
	Bursa	Gemlik İnegöl Orhangazi	8	10.0	12	15.0	60	75.0	80	100
	Çanakkale	Biga Çan Lapseki	7	14.3	9	18.4	33	67.3	49	100
Ege Bölgesi	Afyon	Çay Sandıklı Şuhut	8	11.0	11	15.1	54	74.0	73	100
	İzmir	Bornova Torbalı Urla	8	10.3	12	15.4	58	74.4	78	100
	Kütahya	Emet Simav Tavşanlı	8	10.3	10	12.8	60	76.9	78	100
Akdeniz Bölgesi	Adana	Kadirli Kozan Osmaniye	7	10.0	8	11.4	55	78.6	70	100
	Maraş	Afşin Elbistan Pazarcık	10	15.4	5	7.7	50	76.9	65	100
	Antalya	Elmalı Manavgat Serik	7	10.8	11	16.9	47	72.3	65	100
Karadeniz Bölgesi	Bolu	Düzce Gerede Mengen	7	9.6	6	8.2	60	82.2	73	100
	Samsun	Çarşamba Havza Kavak	9	11.4	11	13.9	59	74.4	79	100
	Trabzon	Maçka Of Tonya	-	-	3	16.7	15	83.3	18	100
İç Anadolu Bölgesi	Ankara	Ayaş Çubuk Polatlı	8	13.1	10	16.4	43	70.5	61	100
	Eskişehir	Çifteler Mahmudiye Sivrihisar	7	9.2	9	11.8	60	78.9	76	100
	Sivas	Şarkışla Yıldızeli Zara	6	8.3	13	18.1	53	73.6	72	100
Doğu Anadolu Bölgesi	Erzurum	Aşkale Hınıs Pasinler	6	9.1	9	13.6	51	77.3	66	100
	Malatya	Hekimhan Doğanşehir	8	11.3	9	12.7	54	76.1	71	100

Güney Doğu Anadolu Bölgesi	Tunceli	Yeşilyurt								
		Hozat								
		Mazgirt	7	12.8	9	16.1	40	71.4	56	100
	Diyarbakır	Nazimiye								
		Bismil								
		Ergani	9	10.8	7	8.4	67	90.7	83	100
	Gaziantep	Silvan								
		Kilis								
		Nizip	8	10.0	8	10.0	64	80.0	80	100
	Urfa	Oğuzeli								
		Birecik								
		Suruç	8	12.1	9	13.6	49	74.2	66	100
Viranşehir										
Toplam		153	10.7	190	13.2	1092	76.1	1435	100	

Tablo 2’de görüldüğü gibi 7 bölgeden 3’er il alınmış ve örnekleme alınan iller 21 tanedir. İllerde toplam 153 ilköğretim denetmeni, 190 ilköğretim okulu müdürü ve 1092 sınıf öğretmeni örnekleme oluşturmaktadır. Toplam 1435 denek örnekleme yer almaktadır.

Verilerin Çözümlemesi

Araç yoluyla elde edilen verilerin anlamlı biçime getirilmesi için yapılan analizlerde bilimsel istatistik yöntemlerinden frekans dağılımı, aritmetik ortalama ve standart sapma kullanılmıştır. Deneklerin ünvanlarına göre, denetmenlerin öğretmenlere mesleki alanda rehberlik etmelerine ilişkin görüşleri arasındaki farkın önemli olup olmadığı varyans analizi ile kontrol edilmiş farkın nereden kaynaklandığı ise scheffe testi ile 0.05 düzeyinde sınanmıştır.

BULGULAR VE YORUMLAR

Tablo 3

Denetmenlerin Öğretmenlere Mesleki Alanda Rehberlik Etmelerine İlişkin Denetmen, Müdür ve Öğretmenlerin Görüşlerine Ait Anket Maddesi İçin Ortalama Değerleri

Maddeler	Denetmen		Müdür		Öğretmen	
	X	SS	X	SS	X	SS
1.Öğretmenlerin beceri düzeyi teşhis edildikten sonra ihtiyacı olan konuda örnek ders verme.	2.45	.93	2.28	1.02	1.86	.95
2. Farklı okullara ziyaretler düzenleme.	2.66	.96	2.26	1.04	1.97	.97
3.Denetmen ve öğretmen birlikte öğretim planı hazırlama.	2.07	.83	1.97	.97	1.72	.90
4.Öğretmenlerin gereksinimlerine göre hizmet-içi eğitim programlarına katılmalarını sağlama.	2.35	.93	2.24	1.01	2.05	.92
5.Öğretmenin gereksinim duyduğu konularda film izletme.	1.92	.94	1.98	1.02	1.73	.90
6. Öğretmenleri grup etkinlikleri konusunda güdüleme.	2.45	.85	2.22	.93	1.86	.87
7.Tecrübesiz öğretmenlerin tecrübeli öğretmenlerden yararlanmalarını sağlama.	2.74	.90	2.51	1.02	2.17	.95
8. Öğretmenin gereksinimleri belirlendikten sonra öğretmenin de katılacağı bir geliştirme planı hazırlama.	2.30	.91	2.07	.98	1.81	.93
9. Öğretmene kaynak kitap tavsiye etme.	2.97	.82	2.40	.92	2.19	.93
10.Öğretmene ihtiyaç duyduğu becerileri geliştirmesine bizzat yardım etme.	2.69	.81	2.21	.95	1.87	.97
Toplam (X)	2.46	.61	2.21	.79	1.92	.71

Tablo 3 incelendiğinde, denetmenler, müdürler ve öğretmenler, “denetmenlerin öğretmenlere mesleki alanda rehberlik etme düzeyini, “ara sıra” (X=2.46, X=2.21, X=1.92) olarak belirlemişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre , denetmenlerin mesleki rehberlik hizmetlerinin gereklerinin tam olarak yerine getirilemediği (Gümüşeli,1996), öğretmenlerin ihtiyacı olan yardımların yapılmadığı (Champeau 1994) ve

mesleki rehberliğin amacına ulaşmadığı belirtilmiştir (Kale, 1995: 117). Bu sonuçlar bizim araştırma bulgularımızı desteklemektedir.

Denetmenler, 2. madde “farklı okullara ziyaretler düzenleme”, 7. madde “tecrübesiz öğretmenlerin tecrübeli öğretmenlerden de yararlanmasını sağlama”, 9.madde “öğretmene kaynak kitap tavsiye etme”, 10. madde “öğretmene ihtiyaç duyduğu becerileri geliştirmesine bizzat yardım etme” ile belirlenen denetmenlerin öğretmenlere mesleki alanda rehberlik etme düzeyini “çoğu zaman” ($X=2.66$, $X=2.74$, $X=2.97$, $X=2.69$) olarak belirlemişlerdir. Bu maddeler dışındaki maddelerde, denetmenlerin öğretmenlere mesleki alanda rehberlik etmelerini ise “ara sıra” olarak belirlemişlerdir.

Denetmenlerin 2, 7 ve 9. maddelere ilişkin öğretmenlere mesleki alanda rehberlik etme derecesini “çoğu zaman” olarak belirtmelerinin nedeni, denetmenin öğretmenlere mesleki alanda rehberlik hizmetini sunarken fazla zaman ve emek gerektirmeyen önerilerden oluşan yardımı yaptıklarının sonucu olabilir.

Müdürler, 7.madde dışındaki tüm maddelerin gerçekleşme düzeyini “ara sıra” olarak belirlemişlerdir. 7.madde “tecrübesiz öğretmenlerin tecrübeli öğretmenlerden de yararlanmasını sağlama” ile belirlenen denetmenlerin öğretmenlere mesleki alanda rehberlik etmelerini ise “çoğu zaman” ($X=2.51$) olarak belirtmişlerdir.

Müdürlerin böyle düşünmeleri, öğretmenler arasında bilgi alışverişini sağlayacağını düşünerek böyle bir yönlendirmede bulunduklarının sonucu olabilir.

Öğretmenler, 3. ve 5. maddeler dışındaki tüm maddelerin belirlediği denetmenlerin öğretmenlere mesleki alanda rehberlik etme düzeyini “ara sıra” olarak belirtmelerine karşın 3.madde “denetmen ve öğretmenin birlikte öğretim planını hazırlaması” ve 5.madde “öğretmenin gereksinim duyduğu konularda film izletme” ile belirlenen denetmenlerin öğretmenlere mesleki alanda rehberlik etme düzeyini “hiçbir zaman” ($X=1.72$, $X=1.73$) olarak belirlemişlerdir.

3. ve 5. maddeler çağdaş öğretim denetiminin gerçekleşmesi durumunda mümkün olabilmektedir. Denetim sistemimizde uygulamada denetmenlerin böyle bir yardımı gerçekleştirememekte olmaları ve denetmeninde görev alanı içerisinde bu maddelerin yer almamasının bir sonucu öğretmenlerde böyle bir kanı oluşmuş olabilir.

Denetmenlerin öğretmenlere mesleki alanda ne düzeyde rehberlik ettiklerine ilişkin denetmen, müdür ve öğretmenlerin görüşleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olup olmadığını belirleyebilmek için tek yönlü varyans analizi yapılmış ve denekler arasındaki görüş farklılığının hangi ünvanlar arasında olduğunu belirlemek için yapılan Scheffe Analizi sonuçları Tablo 4’ te verilmektedir

Tablo 4
Denetmenlerin Öğretmenlere Mesleki Alanda Rehberlik Etmelerine İlişkin Olarak,
Denetmen, Müdür Ve Öğretmenlerin Görüşleri İle İlgili Varyans Analizi Sonuçları

1						
Varyansın Kaynağı	KT	Sd	KO	Gruplararası Fark (Scheffe)		
Gruplar Arası	46.81	2	23.41	Öğretmen (3)	(3)	(2)
Gruplar İçi	733.66	1432	.51	Müdür (2)	*	(1)
				Denetmen (1)	*	*
Toplam	780.4761	1434				
1						
F= 45.69	P= .00	P=<.05				

Tablo 4’ te görüldüğü gibi, denetmenlerin öğretmenlere mesleki alanda rehberlik etmelerine ilişkin denetmen, müdür ve öğretmenlerin görüşleri arasında $P<.05$ düzeyinde anlamlı bir fark bulunmuştur ($F_{(2,1432)} = 45.69$, $P<.05$).

Tablo 4’ te görüldüğü gibi, denetmenlerin öğretmenlere mesleki alanda rehberlik etmelerine ilişkin müdürlerle öğretmenler, denetmenlerle öğretmenler ve müdürlerle denetmenlerin görüşleri arasında farklılık vardır. Denetmenler, müdürler ve öğretmenler, denetmenlerin öğretmenlere mesleki alanda rehberlik etme düzeyini, “ara sıra” ($X=2.46$, $X=2.21$, $X=1.92$) olarak belirlemelerine rağmen bu üç aritmetik ortalama arasındaki fark istatistiksel bakımdan önemli bulunmuştur.

Denetmenlerin öğretmenlere mesleki alanda rehberlik etmelerinin önemine ilişkin denetmen, müdür ve öğretmenlerin görüşlerine ait ortalama ve standart sapmaları Tablo 5’ te verilmektedir.

Tablo 5
Denetmenlerin Öğretmenlere Mesleki Alanda Rehberlik Etmelerinin Önemine İlişkin
Denetmen, Müdür ve Öğretmenlerin Görüşlerinin Her Bir Anket Maddesi İçin Ortalama
Değerleri

Maddeler	Denetmen		Müdür		Öğretmen	
	X	SS	X	SS	X	SS
1.Öğretmenlerin beceri düzeyi teşhis edildikten sonra ihtiyacı olan konuda örnek ders verme.	3.51	.63	3.50	.65	3.45	.71
2. Farklı okullara ziyaretler düzenleme.	3.39	.62	3.50	.62	3.24	.75
3.Denetmen ve öğretmen birlikte öğretim planı hazırlama.	3.20	.72	3.34	.66	3.30	.76
4.Öğretmenlerin gereksinimlerine göre hizmet-içi eğitim programlarına katılmalarını sağlama.	3.47	.59	3.60	.56	3.44	.67
5.Öğretmenin gereksinim duyduğu konularda film izletme.	3.23	.78	3.38	.67	3.30	.71
6. Öğretmenleri grup etkinlikleri konusunda güdüleme.	3.37	.63	3.40	.61	3.26	.72
7.Tecrübesiz öğretmenlerin tecrübeli öğretmenlerden yararlanmalarını sağlama.	3.54	.56	3.54	.55	3.47	.66
8. Öğretmenin gereksinimleri belirlendikten sonra öğretmenin de katılacağı bir geliştirme planı hazırlama.	3.01	.81	2.98	.80	2.99	.02
9. Öğretmene kaynak kitap tavsiye etme.	3.55	.58	3.38	.63	3.36	.71
10.Öğretmene ihtiyaç duyduğu becerileri geliştirmesine bizzat yardım etme.	3.54	.57	3.37	.69	3.44	.67
Toplam (X)	3.41	.43	3.44	.44	3.36	.48

Tablo 5' te görüldüğü gibi, denetmenler, müdürler ve öğretmenler, denetmenlerin öğretmenlere mesleki alanda rehberlik etmelerinin "pek çok" önemli ($X=3.41$, $X=3.44$, $X=3.36$) olduğunu belirtmişlerdir.

Denetmenler, 3. 5 ve 8. maddeler dışındaki tüm maddelerin belirlediği denetmenlerin öğretmenlere mesleki alanda rehberlik etmelerinin "pek çok" önemli olduğunu belirtmelerine karşın, 3.madde "denetmen ve öğretmenin birlikte öğretim planını hazırlaması", 5.madde"öğretmenin gereksinim duyduğu konularda film izletme" ve 8. madde"öğretmenin gereksinimleri belirlendikten sonra öğretmenin de katılacağı bir geliştirme planı hazırlama" ile belirlenen denetmenlerin öğretmenlere mesleki alanda rehberlik etmelerinin "çok" önemli ($X=3.20$, $X=3.23$, $X=3.01$) olduğunu belirtmişlerdir.

Deneklerin tümü 8.maddenin konusunda aynı görüşü paylaşmışlardır (denetmen: $X=3.01$, müdür, $X=2.98$, öğretmen, $X=2.99$ " çok" önemli düzeyinde).

Çağdaş denetimde amacın kontrolden ziyade öğretmene mesleki alanda rehberlik etmeye dayalı olmasından, denetmenlerin yeterli bilgiye sahip olamamaları, uygulamada da böyle bir imkanın olmamasının sonucu deneklerin hepsi aynı görüş belirtmiş olabilirler. Zira 8. madde çağdaş denetim sürecinde gerçekleştirilebilir.

Denetmenlerin öğretmenlere mesleki alanda rehberlik etmelerinin önemine ilişkin denetmen, müdür ve öğretmenlerin görüşleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olup olmadığını belirleyebilmek için tek yönlü varyans analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 6' da verilmektedir.

Tablo 6
Denetmenlerin Öğretmenlere Mesleki Alanda Rehberlik Etmelerinin Önemine İlişkin
Denetmen, Müdür Ve Öğretmenlerin Görüşleri İle İlgili Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	KT	Sd	KO
Guplar Arası	1.15	2	.58
Gruplar İçi	323.15	1432	.23
Toplam	324.90	1434	

F=2.54

P=.08

P>.05

Tablo 6' da görüldüğü gibi, denetmenlerin öğretmenlere mesleki alanda rehberlik etmelerinin önemine ilişkin denetmen, müdür ve öğretmenlerin görüşleri arasında $P>.05$ düzeyinde anlamlı bir fark bulunmamıştır ($F_{(2,1432)} = 2.54, P>.05$).

Denetmenler, müdürler ve öğretmenler, öğretim denetiminde amacın kontrol etmeye dayalı olmasından ziyade rehberlik hizmeti verme esasına dayalı bir anlayışın egemen olmasını istemeleri şeklinde yorumlanabilir.

Denetmenler, denetmenlerin öğretmenlere rehberlik hizmetini uygulama derecesini, "ara sıra" ($X=2.46$) olarak belirlemişlerdir. Yani, denetmenlerin öğretmenlere rehberlik hizmetini yeterli düzeyde sunamadıkları söylenebilir. Denetmenlerin öğretmenlere rehberlik hizmetini uygulamalarının "pek çok" önemli ($X= 3.41$) olduğunu belirtmişlerdir. Denetmenlerin öğretmenlere rehberlik hizmetini ne derece uyguladıklarına ilişkin denetmenlerin görüşleri ile denetmenlerin öğretmenlere rehberlik hizmetini uygulamalarının önemine ilişkin denetmenlerin görüşlerine ait ortalamalar arasındaki fark önemli bulunmuştur. Müdürler, denetmenlerin öğretmenlere rehberlik hizmetini uygulama derecesini, "ara sıra" ($X=2.21$) olarak belirlemişler ve denetmenlerin öğretmenlere rehberlik hizmetini uygulamalarının "pek çok" önemli ($X= 3.44$) olduğunu belirtmişlerdir. Müdürlerin görüşlerine ait ortalamalar arasındaki fark da önemli bulunmuştur. Öğretmenler, denetmenlerin öğretmenlere rehberlik hizmetini uygulama derecesini, "ara sıra" ($X=1.92$) olarak belirlemişler ve denetmenlerin öğretmenlere rehberlik hizmetini uygulamalarının "pek çok" önemli ($X= 3.36$) olduğunu belirtmişlerdir. Denetmenlerin öğretmenlere rehberlik hizmetini uygulama derecesine ve bu rehberlik hizmetinin önemine ilişkin öğretmenlerin görüşlerine ait ortalamalar arasındaki fark önemli bulunmuştur.

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Denetmenlerin, öğretmenlere mesleki alanda rehberlik etme düzeylerine ilişkin ünvanlarına göre, deneklerin görüşleri arasında anlamlı düzeyde fark olduğu saptanmıştır. Denetmenlerle öğretmenler, müdürlerle öğretmenler ve denetmenlerle müdürlerin görüşleri arasında farklılık vardır. Denetmenler, müdürler ve öğretmenler, denetmenlerin, öğretmenlere mesleki alanda rehberlik etme düzeyini "ara sıra" olarak belirtmiş olmalarına karşın, deneklerin görüşlerine ait aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel bakımdan önemli bulunmuştur. Bütün denekler, öğretmenlere gerekli rehberliğin denetmenlerce yapılmadığını düşünmektedirler.

Denetmenlerin, öğretmenlere mesleki alanda rehberlik etmelerinin önemine ilişkin ünvanlarına göre, deneklerin görüşleri arasında anlamlı düzeyde bir fark bulunamamıştır. Denetmenler, müdürler ve öğretmenler, denetmenlerin, öğretmenlere mesleki alanda rehberlik etmelerinin "pek çok" önemli olduğunu belirtmişlerdir. Bütün denekler, öğretmenlere mesleki alanda rehberlik edilmesini gerekli bulmuşlar ve denetmenlerce öğretmenlere rehberlik etmenin "pek çok" önemli olduğu görüşündedirler.

Araştırma sonuçları, denetmenlerin, öğretmenlere gerekli olan mesleki rehberlik hizmetini yeterince yerine getiremediklerini göstermektedir. Denetlemede, öğretmene yardım, destek ve yol gösterme ön planda olacak biçimde düzenlemelere gidilmelidir.

Araştırma sonuçlarına göre, denetim sürecinde öğretmenlerin görüşlerinden yeterince yararlanılamamaktadır. Denetimin planlamasından değerlendirilmesine kadar denetim sürecinin tamamına öğretmenin katılımını sağlayacak ve böylece değerlendirmeyi tek yanlı bir süreç olmaktan çıkartacak düzenlemeler yapılmalıdır.

Denetmenlerin öğretmenlere gerekli rehberliği yeterince yapamamalarının nedenleri araştırılabilir.

KAYNAKÇA

- Aydın, M. (1993). *Çağdaş Eğitim Denetimi*. Ankara: Pegem Yayıncılık
- Balcı, A. (1987). "Klinik Teftiş", *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 20, Sayı: 1-2, s: 29-34, Ankara.
- Champeau, R.D. (1994). "The Nature Of Instructional Leadership in Wisconsin High Schools". *Dissertation Abstracts International*, Vol.55, No5, 179A.
- Ersan, N. (1991). "İlköğretim Denetmenlerinin Rol Davranışlarını yerine getirmede Kendilerini yeterli Bulma Dereceleri Ve Öğretimin Niteliği", *Eğitimde arayışlar Sempozyumu, Eğitimde Nitelik geliştirme*. 13-14 Nisans.196-200, İstanbul: Kültür Hizmetleri A.Ş. Kültür Koleji Yayınları. No:1
- Erdoğan, İ. (2000). *Okul Yönetimi Ve Öğretim Liderliği*, I.Basım, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Gümüşi, A.İ. (1996). "İlköğretim Müdürlerinin Öğretim Liderliği Davranışları", III.Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi (Uludağ Üniversitesi, 6-8 Eylül 1996)'inde sunulan bildiri.

- Harris, B. M. (1985). Supervisory Behavior In Education. Prentice-Hall. Inc. Englewood Cliffs, New Jersey 07632.
- Kale, M. (1995). "İlköğretimde Müfettiş, Yönetici ve Öğretmen Etkileşiminin Eğitime Etkileri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: A. Ü. S. B. E.
- Knol, M. K. (1987). Supervision For Better Instruction. Prentice Hall, INC., Englewood Cliffs, New Jersey.
- Lipham, J. M. Rankin, R.E. Ve Hoch Jr. J. A. (1985). The Principalship: Concept, Compeencies and Cases, New York, longman, 160-185.
- Seçkin, N. (1991). "Eğitimin Niteliğinin Geliştirilmesinde Müfettişlerin Rolü ve teftişte Yeni Arayışlar" Eğitimde arayışlar Sempozyumu, Eğitimde Nitelik geliştirme. 13-14 Nisans. 201-374, İstanbul: Kültür Hizmetleri A.Ş. Kültür Koleji Yayınları. No:1
- Şişman, M. (2002). Öğretim Liderliği, Ankara: Pegem Yayıncılık
- MEB. (1987). A. P. K. K. Başkanlığı İstatistik Kitapçığı, Ankara.

TEVFİK FİKRET'İN "ZELZELE" ŞİİRİ ÜZERİNE BİR TAHLİL DENEMESİ

Özcan AYGÜN*

ÖZET

Doğal afetlerden biri olan deprem, değişik türlerde yazılan edebiyat eserlerine de konu olmuştur. "Tevfik Fikret'in Zelzele İsimli Şiiri Üzerine Bir Tahlil Denemesi" adını taşıyan bu yazıda, Deprem tanımı yapıldıktan sonra, yazıya bir zemin oluşturma düşüncesiyle öncelikle İstanbul'da yaşanan büyük depremler hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Yine aynı düşünceden yola çıkarak depremi konu edinen bazı eserlere değinilmiştir. Ardından depremin gerek Tevfik Fikret gerekse toplum üzerindeki etkileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Tahlilde psikolojik, sosyolojik, tematik ve sismolojik bir takım bilgilerden de faydalanılmıştır. **Anahtar kelimeler:** Tevfik Fikret, Zelzele (Deprem), Şiir, Şiir Tahlili, İstanbul

ABSTRACT

"AN ANALYSIS ESSAY ON TEVFİK FİKRET'S 'ZELZELE' POEM"

Earthquake, one of the natural disasters, has been the theme of various types of literary. In this article entitled "An analysis essay on Tevfik Fikret's 'Zelzele' poem", after giving the definition of earthquake, a brief information was given about big earthquakes of Istanbul with the aim of building a base for the article. Some works concernig earthquakes were also mentioned with the same aim. Then, the effects of earthquake on both Tevfik Fikret and society were tried to be determined. Some sort of psychological, sociological, thematic and sismological data were also used in the analysis.

Key words: Tevfik Fikret, Earthquake, Poem, Poem analysis, Istanbul

Doğal afetler, sanatçıların değişik türlerde verdikleri eserlere de konu olmuştur. Bir bakarsınız türküde, ölenlerin ardından yakılan ağıtlarda çıkarlar karşımıza; bir bakarsınız bir ressamın paleti sayesinde yansımışlardır tuale... Bir bakarsınız sahnelenen piyeslerde, yazılan şiirlerde, hikâyelerde veya romanlardadırlar. Büyük su baskınları / tuğyanlar, yaşanan büyük depremler, tufanlar oldukça söz konusu yansımalar da devam edip gidecektir...

Başlığımızdan da anlaşılacağı gibi yazımızda Tevfik Fikret'in "Zelzele" isimli şiiri üzerinde duracağız. Bir doğal afet olan zelzelenin, şâir ve toplum üzerindeki etkilerine ait bir takım tespitler yapmaya çalışacağız. Tespitlerimizin, psikolojik ve sosyolojik açılardan olmasına da elimizden geldiğince çaba sarf edeceğiz. Fakat , tahlil etmeye çalışacağımız metni vermeden önce depremin kısaca tanımını yapacak ve şiirin 10 Temmuz 1894 tarihinde İstanbul'da yaşanan deprem üzerine yazıldığını göz önüne alarak aynı şehirde yaşanan depremlerden yine kısaca bahsedeceğiz. Ardından, zelzeleden bahseden bazı edebî eserlerden örnekler vereceğiz. Zira, verilecek örneklerin, depremin şâir ve diğer insanlar üzerindeki etkilerini tespit etmemize yardımcı olacağı kanaatindeyiz.

Deprem; "yer kabuğunun, toprağın derinliklerindeki belli bir bölgede ortaya çıkan ana sarsılmaya bağlı olarak apansızın hareket etmesi, yer sarsıntısı, zelzele"(Dictionnaire Larousse ansiklopedik Sözlüğü,C.2.639-640) olarak tanımlanmaktadır. Değişik ansiklopedilerce yapılan ortak tarif ise şöyledir: "yer içinde fay olarak adlandırılan kırıklar üzerinde biriken biçim değiştirme enerjisinin aniden boşalması sonucunda meydana gelen yer değiştirme hareketinin neden olduğu karmaşık elastik dalga hareketleridir" (Işıkkara , 1999 : 4-5).

Ülkemizin hemen hemen yüzde doksan sekizi deprem kuşağında. Yirminci asrın başlarından itibaren aletlerle tespit edilen depremlere ve istatistik verilere bakıldığında ortaya çıkan sonuçlar, Türkiye'de en geç iki senede bir büyük depremler yaşandığını göstermektedir. Deprem bilimciler, ülkemizin en büyük metropol şehri olan İstanbul üzerinde ise daha hassasiyetle durmakta ve çeşitli deprem senaryoları ileri sürmektedirler.

* Araştırma Görevlisi Doktor: Trakya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Bunun sebebi, şehrin sahip olduğu nüfus, bulunduğu jeopolitik konum ve geçmişte yaşadığı büyük depremlerdir. Yirminci asrın başına kadar yaşanan depremler, tarihçiler tarafından kaydedilmiştir. Bunların yanı sıra, şâir ve yazarların verdikleri eserlerden de bilgi edinmek mümkündür. Kandilli Rasathanesi'nin kuruluşuyla birlikte yirminci asır sonrası yaşanan depremler ise aletlerle ölçülmekte ve bilimsel metotlarla kaydedilmektedir. Türkiye Deprem Vakfı kaynaklarından edinilen bilgiye göre kentte yirminci asra kadar yaşanan on üç büyük deprem, 325, 427, 478, 553, 865, 986, 1462, 1500, 1509, 1719, 1754, 1766 ve 1894 yıllarında olmuştur (Işıkkara, 1999 :10) Rasathane kayıtlarına göre bu tarihlerden sonra İstanbul veya civarında meydana gelen ve şehri etkileyen diğer büyük depremlerin tarihleri şöyledir: 1923, 1952, 1963, 1988, 1999 (Işıkkara, 1999 :12).

Tevfik Fikret'in "Zelzele" şiirine konu olan 10 Temmuz 1894 tarihli İstanbul depremi, kentte hayli tahribata neden olmuştur. Deniz kıyısında çatlaklar oluşmuş, Rumeli yakasında sağlam olmayan binalar yıkılmış ve Kapalıçarşı'nın tavanı çökmüştür. Adalar ile Karamürsel'de büyük hasar meydana gelmiştir. Depremin merkezi, Adapazarı'ndan Çatalca'ya uzanan bir çizgi olarak gösterilmektedir. Yaklaşık 2000 insanın hayatını kaybettiği sarsıntıda en çok hasarı Sarayburnu ile surlar arasındaki yarımada almıştır (Işıkkara, 1999 : 10-11).

1894 Depreminden Sonra İstanbul'da Bir Sokağın Görüntüsü (Milliyet, 23 Kasım 1999, 22), (NTV.Pusul, 23 Kasım 1999)

Deprem, her zaman arz katmanları arasında olmaz. Kişilerin bedeninde, yüreğinde, en önemlisi ruhunda olur. İnsanoğlu biyolojik, psikolojik ve sosyolojik özelliklerle donatılmış bir varlıktır. Biyolojik açıdan bakıldığında zaman, kişinin beden olarak ani bir çöküntüye uğraması, hastalık veya kaza gibi nedenlerle vücudunun bazı uzuvlarını kaybetmesi de bir bakıma depremdir. Psikolojik açıdan bakıldığında zaman, yaşanan herhangi bir doğal afet esnasında ya da hemen sonrasında, herhangi bir hastalığa veya bir kazaya bağlı olarak ortaya çıkan büyük korku, kalıcı endişe ve tedirginlik, depresyona girme, bunlara bağlı olarak beliren çöküntü halleri, ruhî bir deprem değil de nedir? Fert, aynı zamanda sosyal bir varlık ve mensubu olduğu toplumun bireyidir de. Toplumdan uzaklaşmasına, çekinmesine ya da korkmasına, bağlarını koparmasına neden olacak her davranış, o ferdin kendi iç dünyasındaki bir takım depremleri getirmez mi aklımıza? Bu noktada ferdin psikolojik cephesiyle birlikte sosyolojik tarafı da hemen aklımıza gelmez mi? Sosyolojik açıdan bakıldığında zaman, bir arada yaşayan bireylerin her ne nedenle olursa olsun birlikte sergiledikleri üzüntü, keder verici, ümitsizliğe sürükleyici, hayattan bezdirici, toprak anaya, kendisine, yakınlarına, devlet kurumlarına ve devletine olan güvenini sarsıcı durumların da, birlikte yaşanan ve sergilenen davranış bütünlüğü olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla, sosyoloji ve toplum psikolojisi açısından bakıldığında, bireylerce sergilenen ortak tavır bütünlüklerinden bazılarını da deprem olarak niteleyebiliriz.

Çevresinde gelişen olaylar ve içinde yaşadığı toplumun aldığı çeşitli yaralar, yaşadığı ya da şahit olduğu çeşitli afetler insanı derinden etkileyebilir, hatta sarsabilir demistik. Hele bu afetler büyük insan kitlelerini son derece aciz, bitip tükenmek bilmez acılar içerisinde bırakmışsa... Bir de toplumun ve içtimai hayatın güçlü tercümanları olan yazarlara, şâirlere derinden işlemişse... O zaman edebî türler içerisinde karşımıza konu / tema olarak çıkmaları kaçınılmaz olur. Hâl böyle olunca, değişik şâir ve yazarlar tarafından edebî türlerin hemen hepsinde eserler kaleme alınır.

Edebiyatımızda, söz konusu doğal afetlerden depremi anlatan eserler ne yazık ki fazla değildir. İnci Engin'in, "Sanatçı ve Deprem" adlı yazısında aynı tespiti şu şekilde dile getirir:

"...Bir deprem ülkesi olan Türkiye'de nice başka felâketler gibi depremler de onlardan alınması gereken

derslerle birlikte unutulmakta. Unutmak Tanrı'nın nice bağışları arasında belki de en büyük nimeti, fakat insan büyük felâketlerle karşılaştığında, onları yaşayanların da tecrübelerini bilmek istiyor. Siyasî hatıraların çokluğuna karşı başka alanlardaki hatıraların azlığı dikkat çekecek kadar az. Daha doğrusu insanları asıl etkileyen, insan tecrübelerinin sanat denilen o büyüklü ve ölümsüz dünyaya girmiş olanlarıdır. Nice depremleri yaşamış olan ülkemizde sanatçılarımızın bu konuyu – en azından benim hatırlayabildiğim kadarıyla – pek az işlemiş olmaları dikkat çekicidir" (Engünün, 2000 : 331).

İnci Enginün, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Erzurumlu Tahsin" adlı hikâyesi üzerine yoğunlaştığı yazısının devamında bu konunun işlendiği bazı eserlere ve sanatçılara değinir. Tevfik Fikret'in birkaç şiirinden, Ahmet Hâşim'in "Zelzele" adlı denemesinden ve Reşat Nuri Güntekin'in "Değirmen"¹ adlı romanından başka eserler olmamasından yakınır.

Ahmet Hâşim, denemesinde depremle ilgili şu ifadeleri kullanmıştır:

"Zelzele, dün gece İstanbul'u uykusunun en tatlı yerinde oynattı. Garip şey! Haftalardan beri komşu toprakları sarsan ve şimdi gizli adımlarla bize yaklaşır gibi olan bu âfetin, faaliyete geçmek için insan gafletini kollayışında gösterdiği şeytanî dikkate bakılırsa, bunun cana kasdetmiş bir müthiş zekânın işi olduğuna hükmetmek lâzım gelir" (Hâşim, İkdâm, 4 Mayıs 1928'dan aktaran Engünün-, Kerman, 1991:88-89).

Ahmet Hamdi Tanpınar, "Erzurumlu Tahsin" hikâyesinin bir bakıma, 13 Eylül 1924 tarihinde yalnızlık duyguları içerisindeyken yaşadığı Erzurum depreminin hikâyesi olduğunu "Beş Şehir" adlı eserinde şu şekilde ifade eder:

"Bununla beraber bu ilk karşılaşmada içime ekilen yıkılış hissi beni tamamıyla yalnız bırakmadı. Yaz sonunda büyük zelzelede onun en korkunç yüzü ile içimde canlandığını gördüm. Acaip ve üzüntülü bir tesadüf İstanbul'a gitmeme mâni olmuştu. Bir ikinci vakti lisede otururken boğuk bir gürültü ile yerimizden fırladık. Her şey sallanıyordu. Öyle ki kapıya kadar zor gidebildik. Şehir bu rüzgârsız havada toz içinde idi. Daha kapıya varmadan bu birinci sarsıntıyı o tarifi güç gürültü ile ikinci ve üçüncü sarsıntı takip etti. Fakat bu sefer halkın çılgınlığını da işitiyorduk. Aramızdaki kısa fasılları çehre tiklerine benzeyen hafif sarsıntılar dolduruyordu. Yollar insanla doluydu. İlk önce şehrin yıkıldığını zannettik. Fakat öyle değildi. Hele hiç nüfus kaybı yoktu. Fakat daha o akşam kazalardan feci haberler gelmeğe başladı. Bir çok yerlerde toprak çatlamış, köyler olduğu gibi yıkılmıştı. Hemen her gün yeni nüfus kayıpları öğreniyorduk. Şehir daha o akşam manzarasını değiştirdi ve çok eski göç ordularının karargâhına benzedi.

Bu zelzele bir ay kadar sürdü. Kazalarda o kadar büyük ve devamlı tahribat yapmıştı ki hafif ürpermelerden başka bir şey kalmamasına rağmen halk bir türlü evlerine girmek istemiyordu. Bu korkuya o sıralarda Erzurum'a gelen Atatürk son verdi. Kalması için vilâyet konağında ve müstahkem mevki kumandanlığında iki yer hazırlanmıştı. Fakat hemen herkes ne olur ne olmaz diye çadırda kalmasını tavsiye ediyordu. Atatürk, birkaç yerinden çatlamış hükûmet konağında yatmakta ısrar etti. Onu gören halk da evlerine girdi" (Tanpınar, 1992 : 43-44).

İnci Enginün'e göre "Erzurumlu Tahsin" adlı eserinde yazar, kullandığı kelimeler ile yaşanmış sahneyi yeni baştan oluştururken son derece kendine has bir Tanpınar hikâyesi yazmış ve yaşanan facia (deprem), ana hatlarıyla bir fon oluştururken bu genel görünüş içinde kendi hâlini ve duygularını ortaya koymuştur. Hikâyede Tanpınar, yıkılış duygusunu yaşayan mutsuz insandır ve yıkılmış bir başka insanın uyarısıyla bir anlamda sükûnete kavuşur. Onu uyaran şahıs, hikâyeye adını veren Tahsin Bey'dir. Tanpınar, iyi, zengin bir ailenin ferdi, İstanbul'da okumuş, savaşlarla Balkanlar'ı, Tebriz'i, Şam'ı dolaşmış, perişan ve yıkılmış bir insan olan Tahsin'de tabiatla birleşen bir özellik bulmuştur. Yazara göre o, yıkılmış bir "savaş artığı"dır. Savaş ise tabiatın değil insanların birbirini yok etme mücadelesi olduğu için, savaşan insanların gördükleri dünya da farklıdır. Bu noktada, Tahsin ona göre savaşın yıktığı bir insandır. Eserde, her şeyin hiçe ulaşacağını kabullenen anlayışın, hiçliğin eşiğini hatırlatan bir deprem dolayısıyla Tahsin Efendi tarafından dile getirilmesine de şahit oluruz. Sarsıntıların devam edişleriyle birlikte bütün şehrin "acayip bir kıyafetle ayakta olduğunu" yine aynı eserden ve yazardan öğreniriz (Engünün, 2000 :332-333).

İnci Enginün'ün hikâye hakkındaki tespitlerinden bir kaçını daha alıntılatalım:

"Tanpınar'ın keskin gözü şehrin yaşayışını, örfünü, dostluklarını seçer, onları bu topraklara atan atalarının maceralarını hatırlar ve onların hepsini yıkıntı sahnesinde, depremin yarattığı psikolojileriyle birlikte yansıtır" (Engünün, 2000 : 332).

¹ Değirmen adını taşıyan roman, 1968 yılında Turgut Özakman tarafından "Sarıpınar 1914" ismiyle oynulaştırılmıştır.

"Güzellikleri daima bulup çıkaran bu büyük sanatçı yıkım psikolojisi içinde olsa da, yine de onları görür. Onların insan kaderine, insan ıstıraplarına uzak güzellikleri karşısında ürperir. Onları görmek bile istemez" (Enginün, 2000 : 334).

"Toprak-insan ilişkisi daima dostluk demek değildir. Bu hazin gerçeği Tanpınar bu vesile ile öğrendiğini yazmakla birlikte toprağın vefasızlığını hocası ve üstadı Yahya Kemal Beyatlı hem şiirinde hem de nesirlerinde anlatmıştır.

'Farketmez anne toprak ölüm maceramızı'

mısraı tabiatın insan ıstıraplarının dışında kalışını çok güzel anlatır. Tanpınar bu hikâyesinde üstadının görüşüyle birleşir. İnsanlar birbirlerine yardım edemeyecek durumdadırlar. Yazar içindeki 'ikinci bir adam' ı fark eder ve yine kendi kendisinden korkar" (Enginün, 2000 : 334).

"Erzurumlu Tahsin'de ise yalnızlığı içinde, toprağın da ihanetine uğrayan insanın yıkımı hissettirilir" (Enginün, 2000 : 334).

Şimdi, hem İnci Enginün'ün tespitlerine hem de Ahmet Hamdi Tanpınar'ın yaşadığı deprem sonrası hissettiklerine örnek oluşturacak ifadeleri hatırlayalım:

"Ay ancak biraz daha alçalmıştı. Fakat aynı sakin ve soğuk güzellikte, aydınlığının donuk çeşmesini açmış, bütün manzarayı o kendisine mahsus hülya ve ölüm şiiriyle dolduruyordu. Eşya, müstehzi ve zalim bir sihirbazın eline verilmiş gibi, bütün çizgi ve şekillerini değiştirmişti. Her şey tanınmayacak kadar güzeldi. Bununla beraber bu güzellik benden o kadar uzak, o kadar yabancı ve hatta düşmandı ki... Elimden gelse gözlerimi kapar, öyle yürürdüm. Toprak kendisine olan emniyetimi yıkmıştı. Tabiatla kolay kolay barışamazdım. Toprak, üzerinde emeklediğimiz, gezdiğimiz, oturup kalktığımız, hayat dediğimiz gülünç ve mustarip oyunu oynadığımız ve sonra bir gün tekrar kucağına döndüğümüz katı anayı bana bu zelzele geceleri öğretti" (Tanpınar, 1991 : 256-257).

"Zelzele maneviyatımı bozmuş, ölüm peşime takılmıştı; ve hakikaten ondan birkaç sene ayrılmadım" (Tanpınar, 1991 : 257).

İfadeler gayet açık ve nettir. Yaşanan depremin yazar (aynı zamanda kahramanlardan birisidir) üzerindeki etkileri oldukça uzun sürmüş, ölümü hatırlamasına ve uzun süre ondan korkmasına, olumsuz düşüncelerin tesirinden kısa bir zaman diliminde kurtulamamasına neden olmuştur.

Deprem insanları üzerinde etkileri olduğu yıllardır biliniyor. Bu etkiler, insanlarda değişik şekillerde kendisini göstermektedir. Yaşadığı depremlerden etkilenen insanlardan birisi de Tevfik Fikret'tir. Ama onun etkilenişi biraz daha farklıdır. Çünkü, kendisi sanatkârdır. İnce, hassas ve duyguludur. Şâirliğinin, yazarlığının ve müzisyenliğinin yanı sıra ressam olan Tevfik Fikret'teki duygu tarzının, şekil ve dış görünüşle de bağlantısı vardır. Bu bağlantıya, şiirlerinden pek çok örnek verilebilir. Fakat bu işleme kalkışma gibi bir niyetimiz yok. Sadece, şâirdeki duygu tarzının şekil ve dış görünüşle bağlantısı bilindiği, depremle ilgili şiirlerinde de bahsettiğimiz bağlantının zaman zaman karşımıza çıkacağı anlaşıldığı için kısa bir hatırlatmada bulunmak istedik.

Tevfik Fikret'in "Rübâb-ı Şikeste"de yer alan şiirlerinden iki tanesi deprem üzerinedir: Verin Zavallılara ve Zelzele*

"Verin Zavallılara" adlı şiirine zelzeleden harap olmuş bir köyü tasvirle başlayan şâirin, kendi duygu tarzının şekil ve dış görünüşle münasebetine de örnek oluşturan başlangıç mısraları şöyledir (Kaplân, 1993 : 69).

"Harâb-ı zelzele bir köy... Şu yanda bir çatının
Çürük direkleri dehşetle fırlamış; öteden
Çamur yığıntısı şeklinde bir zemîn katının
Yıkık temelleri manzûr, uzakta bir mesken
Zemîne doğru eğilmiş, hemen sukût edecek;
Önünde bir kadın... Of, artık istemem görmek!" (Parlatır, Çetin, 2001 : 533-534)

Gördüğü manzara, şâirin yüreğini sızlatır ve kalbini tahrik eder. Depremden yerle bir olmuş ev yığınlarının oluşturduğu görüntüyü, "levh-i mâtem"e benzetir ve görüntü karşısında yüreği sızlamayacak millî onur ve haysiyet sahibi bir insan düşünemez bile. Ardından vatandaşları yardıma çağırır ve deprem felâketinden zarar gören insanların inlemelerine son verilmesini ister:

"Sizin kalbiniz elbet acır, değil mi? Verin,
Verin şu dullara, yoksul kalan şu eytâma,

* "Verin Zavallılara", Balıkesir depremi üzerine yazılmış ve zelzele felaketine uğrayanlara ithaf edilmiştir. "Zelzele", 1894 yılında İstanbul'da yaşanan ve civar illerde de fazlasıyla hissedilen deprem üzerine yazılmıştır.

Verin eninine gayet, şu bir yığın beşerin!" (Parlatır, Çetin, 2001 : 533-534)

Şimdi yazımın asıl konusunu oluşturan "Zelzele" şiirine geçelim ve şiiri değişik açılardan ele almaya çalışalım. Ardından mısralarla Tevfik Fikret arasında bağlantılar kuralım. 1894'teki depremin, şâirin ruhunda bıraktığı izleri görelim.

ZELZELE

Bin üç yüz ondu... Henüz dün bu köhne izbeye sen

misâfir olmuştun,

Ki hep sinirli ve hummâlî hastalar gibi yer

birden

için için ve uzun

Bir ihtilâc ile çırpındı, kırdı, yıktı... Keder

Ve korku yüzleri soldurdu ; evler, âileler

Birer döküntü; kalanlar bütün ezik, kurâda;

Bir inkisâr-ı huşû en şerefli başlarda ,

minâreler bile ser-

be-zemîn.

Beşer bu sadme-i meş'ûma böyle uğrar da

biraz tenebbüh eder:

Biraz tenebbüh için bin belâ... Ne ders-i haşîn !

* * *

Sen işte böyle siyâh günlerin misâfirisin ,

Hayatın elbette

Kolay ve neş'e-fezâ bir seyâhat olamayacak;

lâkin

Bu tîh-i mihnette

Kolay ve neş'e-fezâ bir seyâhatın ancak

Hayâli vardır; uzak bir serâb için koşmak

Nihâyetinde yorulmak, ve boş yorulmaktır;

Hayâtı dîv-i hakikatle çarpışan kazanır;

Zafer biraz da hasâr

ister;

Koşan cihâd-ı ma'âliye şânlı, lâkin ağır,

mahûf adımlar atar,

Önünde zelzeleler, arkasında zelzeleler! (Parlatır, Çetin, 2001 : 533-534).

Tevfik Fikret, "Zelzele" şiirine İstanbul'da yaşanan büyük yer sarsıntılarından biri olan 1894 depremini hatırlayarak başlar: "*Bin üç yüz ondu...*". Verilen tarih, milâdî takvime göre 1894 yılına denk gelmektedir.

Meydana gelen deprem, şâiri, bilinçaltında yer eden ve hafızasında baba olduğu mutlu günle birlikte kalan başka bir yer sarsıntısına götürür. Oğlu Halûk, böyle bir yer sarsıntısı esnasında doğmuştur. Dolayısıyla o günü hatırlar. Bu noktada şâir, adeta depremi, oğlunun doğumuyla birlikte şifrelemiş gibidir:

"Bin üç yüz ondu... Henüz dün bu köhne izbeye sen

misâfir olmuştun, "

Şiirin devam eden mısralarında şâir, yer kabuğunu "sinirli ve hummâlî hastalara" benzeterek onlara has özelliklerle özdeşleştirir. Ardından, depremin meydana gelişini tarif eder. Tarife göre yer kabuğu, sinirli ve hummâlî hastalar gibi ansızın, için için ve uzun çarpıntılarla, dalgalanmalarla yaşanacak büyük felâketi önceden haber vermiş, çırpınmıştır. Tevfik Fikret'in bahsettiği dalgalanmalar, sismolojide P ve S deprem dalgaları olarak adlandırılırlar. Anlaşılan, deprem öncesi, uzun süreli bir yer sarsıntısı yaşanmıştır. Bu ise depremin şiddetini, büyüklüğünü üç aşağı beş yukarı olsa da tahmin etmeye yarayacak bir bilgidir. O dönemde, Kandilli Rasathanesi henüz kurulmadığı, bilimsel metotlarla ve teknolojik ölçüm cihazlarıyla depremler kaydedilemediği için verilen bilgi önemlidir. Şâir, kanımızca tarih ve felaketin meydana geliş noktalarına da ışık tutmak istemiştir. Fakat bununla da yetinmemiş ve depremin sonucu hakkında da bilgi vermiştir. Yer kabuğunda gözle görülür şekilde toprak yırtılmaları, takip edilebilir fay kırıkları oluşmuş, yıkımlara sebep olmuştur. Camilerin minareleri devrilmiştir. Demek ki deprem, oldukça şiddetli ve büyüktür. Şâir tarafından benzetmeli şekilde verilmiş olsa da bu veriler, sismolojik açıdan son derece önemlidir. Evler harabelere

dönmüş, minareler yerle bir olmuştur. Mısralardan elde edilen bilgiler ve sismolojik veriler, tarihteki İstanbul depremleri gözden geçirilirken yaşanan 1894 depremi hakkındaki bilgilerle birbirini destekler şekilde örtüşür. Şimdi söylediklerimizi, şâirin mısralarıyla bir kez daha toparlayalım:

“.....

*Ki hep sinirli ve hummâlı hastalar gibi yer
birden*

için için ve uzun

Bir ihtilâc ile çırpındı, kırdı, yıkdı...”

Şâir, son mısraın devamından itibaren depremin sosyolojik boyutunu dile getirmeye başlar. Mısralar gözden geçirildiğinde, afet sonrası ortaya çıkan toplum psikolojisi hakkında da bir fikir sahibi olmak mümkündür:

“...Keder

Ve korku yüzleri soldurdu; evler, âileler

Birer döküntü; kalanlar bütün ezik, kurâda;

Bir inkisâr-ı huşû en şerefli başlarda,

minâreler bile ser-

be-zemin.”

Karşılaşılan doğal afet neticesi, kentin ve civar köylerin aldığı hasarlar oldukça fazladır. Bunların en önemlisi ise kaybedilen insanlardır. Zira döküntü hâline gelen evlerde birçok insan yaşamını yitirmiş, hayatta kalabilenler ise çeşitli ezik ve yara bere sahibi olmuşlardır. Yanı sıra yakınlarını kaybedenler ve onların acılarını yüreğinde derinden hissedilenler... Cemiyetin her tarafında keder, gözyaşı kol gezmektedir. Fertler korku içindedirler. Afetle hissedilen korku ve sonrasındaki keder, toplumu oluşturan bireylerin yüzlerine aksetmiş; mevcut vahim tablo ve atmosfer, cemiyeti / fertleri bitkin, karamsar bir hâle getirmiştir. Bütün çehreler solgundur. Hazin durum, çehrelerden bile okunabilmektedir. Toplum, manevi boyutuyla kötü durumdadır. Ümitsizdir. Ne yapacağını bilememektedir. Derinden sarsılmıştır. Cemiyetin -sosyolojik boyut açısından bakıldığında- bu gibi durumlarda manevi paylaşımı, yardımlaşması olmalıdır. Zira, birbirinin desteğine ihtiyaç duymak da sosyolojik bir varlık olan insanın özelliklerindendir. Şiirde, üzerinde durmaya çalıştığımız destek ve yardımlaşma hakkında yazık ki ipucu verilmemiştir. Şâir, zannımızca bu ketum davranışını, toplumun aklını başına devşirmesi ve eleştirdiği gaflet uykusundan uyanması düşünceleriyle de birleştirmiştir.

Şimdi, İslâmiyet'in ve manevi cephenin en güçlü temsilcileri durumundaki camilerin, deprem sonrası durumlarını gözden geçirelim. Onların manzarasının, toplum psikolojisine olan etkilerine dair bazı tespitler yapmaya çalışalım.

Tevfik Fikret'in "en şerefli başlar" olarak vasıflandırdığı minareler, deprem sonucu yıkılmıştır. İlâhî / manevî hazların, ortak duyuş ve paylaşımların, kulluk ibadetlerinin / görevlerinin toplu olarak yerine getirildiği yerler olan camiler ve camilerin en belirgin sembolleri olan minareler de huşû içinde eğilmiş, kırılmış, hatta yerle bir olmuştur. Şâire göre, bundan çıkarılacak dersler vardır. Çünkü haksızlığa karşı baş kaldırmayan, gaflet uykusundan uyanmayan toplum ve fertler, bir bakıma cezalandırılmıştır. Uğursuz ve ansızın başa gelen belâ / sadme-i meş'ûm olarak nitelendirdiği depremle, akıllarını başlarına alsınlar diye Allah tarafından uyarılmıştır. Şâir, mevcut durumu "ders-i haşîn" olarak da değerlendirmektedir. Oysa ona göre, toplumun biraz olsun uyanması için bin belâya uğramasına gerek kalmamalıdır. Fakat olan olmuştur. Nâmık Kemâl'in "Kaside-i Hürriyet"indeki "Uyan ey şi'r-i jeyan bu hâb-ı gafletten" seslenişini anımsatan Tevfik Fikret, insanoğlunun ve Osmanlı cemiyetinin -ansızın- başına gelen uğursuz belâ aracılığıyla gaflet uykusundan uyanması taraftarlığını da gizlemez. Şâirin sosyolojik cephe ve toplum psikolojisi açısından değerlendirmelerinin / görüşlerinin bulunduğu mısralar şunlardır:

“.....

*Beşer bu sadme-i meş'ûma böyle uğrar da
biraz tenebbüh eder.*

Biraz tenebbüh için bin belâ... Ne ders-i haşîn!”

Verdiğimiz mısralar, toplumu sosyolojik ve psikolojik açılardan ilgilendiren yönetim şeklini de gündeme taşımaktadır. Şâir, II.Abdülhamit ve yönetimine karşıdır. Zira, mevcut yönetim şekli istibdatır. Kişi hak ve özgürlüklerini kısıtlamaktadır. Adalet tam olarak sağlanamamaktadır. Şiirin, 1894 İstanbul depremi sonrasında yazıldığı göz önüne alındığında ve alıntılarladığımız son iki mısra incelendiğinde, mevcut bilgilerin birbirini desteklediği görülmektedir. Padişaha ve yönetim şekline baş kaldırmayan toplum fertlerinin ise cezayı hak ettiği düşüncesinde olan şâir, "ders-i haşîn", "sadme-i meş'ûm" tamlamalarıyla gereken cezanın deprem sayesinde verildiği inancındadır.

Şiirde, şâirin psikolojik açıdan irdelenebilecek duygularına yer verdiğini de görmekteyiz. Şiirinin ikinci kısmında şâir, oğlu Halûk'un da bir deprem esnasında dünyaya geldiğini hatırlar ve "Sen işte böyle günlerin misafirisin" diyerek hitap eder. Bu noktada, deprem ile oğlunun doğumu şâirin hafızasında özdeşleşmiştir. Diğer taraftan, o günlerde onun hayatında ve ruhunda çeşitli değişiklikler / depremler olduğu da bilinmektedir. İyimserlikten kötümserliğe dönüşen, dindarlıktan isyana varan , hatta inkâra ulaşan , padişah yanlısıyken karşı cephe almaya varan değişiklikler bunlar. Kısacası, şâirin hayatında ve ruhunda da zelzeleler olmaktadır. Fakat şâir, o günlerde de iradesini yitirmemiştir. Ona göre, kendi hayatı gibi oğlunun hayatı da kolay olmayacaktır. Halûk, istese de rahat bir hayat yaşayamayacaktır.

Çeşitli sıkıntı ve engellerle karşılaşacağını bildiği oğluna seslenen şâir, Halûk'a yeni bir görev yükler. Oğluna deprem esnasında doğduğunu, çeşitli sıkıntılara alışkın olması gerektiğini, rahat, kolay ve neşeli bir hayat sürmekten kaçınmasını vurgular. Şâire göre, oğlu da kendisi gibi ülküleri doğrultusunda hareket etmeli, güçlükler karşısında yılmadan savaşmalı ve iradesiyle onları yenmelidir. Zira hayat güçlüklerle, sıkıntılarla doludur. Şâirin "tîh-i mihnet" olarak nitelediği hayat, bir mihnet çölüdür. Sıkıntılı ve mihnetli çölde ise neşeli, kolay bir yolculuk ancak hayâldir. Uzak bir seraba doğru koşmak, boşu boşuna yorulmaktır. Oysa hayatın kendisi, hayâl değil gerçektir. Hem de "dîv-i hakikat"tır. Fertlerin ise bu hakikat deviyile çarpışması gerekmektedir. Aksi takdirde hayatı kazanabilmek, üstesinden gelebilmek mümkün olmaz. Bu noktalarda Tevfik Fikret, oğlu ile kendisi arasında bir köprü kurmuştur, adeta özdeşleşmiştir. Oğluna olan inancı ve güveni tamdır. Hiç çekinmeden Halûk'u ülkü savaşlarına doğru koşması için teşvik eder. Gerekirse Halûk'un o hakikat deviyile çarpışmasını bile ister. Çünkü şâir bir yönüyle de, hayatı kazanabilmek, zafere ulaşabilmek için gerektiğinde hasar alınması, ülkü savaşlarına koşanların şanlı fakat ağır, korkunç adımlar atmaları taraftarıdır. Bu yüzden, fertlerin hayatlarında da bir takım zelzeleler yaşanmasını normal karşılar. İnsanın, güçlükler karşısında iradesiyle zafere ulaşabileceğini belirterek oğluna olan hitabını tamamlar.

Şâirin oğluna "irade-güçlüklerle karşılaşma ve yenme" temasını hissettirdiği mısralar, Tevfik Fikret'in o günlerdeki hayata bakışına ait bir fikir edinmemize de yardımcı olur. Mısralarda, oğlu Halûk'a olduğu kadar insaniyete de pozitif enerji yükleyen, moral veren bir yoğunluk sezilmektedir.

Şiiri bu şekilde tahlil etmeye çalıştıktan sonra, sonuç itibarıyla şunları söylemek mümkündür: Ülkemizin deprem gerçeği gözler önünde. Asırlardır oluşan depremler, bundan sonra da oluşacak ve gerekli tedbirler alınmazsa her zamanki gibi canlar almaya devam edecektir. Bu yüzden, artık ihmallerden vazgeçilmelidir. Böyle olursa can ve mal kayıpları olabildiğince azalacaktır. Aksi takdirde ocaklar yine sönecek, insanlar yine hayatlarını kaybedecek, kalanlar kaybettikleri yakınlarının ardından ağıtlar yakmaya devam edeceklerdir. Tevfik Fikret'in değişik açılardan incelemeye çalıştığımız şiiri gibi manzumeler, toplumun gözü kulağı kabul edilen ve cemiyetiyle hem-dert olan şâirler tarafından yine yazılacaktır. Yazarlar ve eserler, bu doğa gücüne olan acizliklerini yine dile getireceklerdir. Deprem geride kalanların ruh hallerine olan olumsuz etkileri ise yıllarca devam edecektir.

Sözlerimizi, ülke ve dünya olarak bir daha böyle büyük felâketlere uğramayalım, hiç değilse can kayıpları yaşamayalım dileğiyle toparlıyor ve şiirin son mısralarını hatırlatarak tamamlıyoruz:

.....
*hayatı dîv-i hakikatle çarpışan kazanır;
 zafer biraz da hasar ister;
 koşan cihâd-ı maâliye şanlı, lâkin ağır,
 mahûf adımlar atar,
 önünde zelzeleler,arkasında zelzeleler!"*

KAYNAKÇA

- Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlüğü. (1993-1994): "Deprem", "Deprembilim" maddeleri, C.2, İstanbul: Milliyet Yayınları.
 Enginün, İnci - Kerman, Zeynep, (1991): Ahmet Hâşim / Bütün Eserleri-II : Bize Göre / İkdâm'daki Diğer Yazıları, İstanbul: Dergâh Yayınları.
 Enginün, İnci. (2000): "Sanatçı ve Deprem", Araştırmalar ve Belgeler, İstanbul: Dergâh Yayınları.
 Işıkara, Ahmet Mete.(1999): Depremle Yaşamak Gerçeği, İstanbul: Sabah Gazetesi Yayınları.

- Kaplan, Mehmet. (1993): Tevfik Fikret / Devir – Şahsiyet - Eser, İstanbul: Dergâh Yayınları
Parlatır, İsmail – Çetin, Nurullah. (2001): Tevfik Fikret / Bütün Şiirleri, Ankara: Atatürk Kültür,
Dil ve Tarih Yüksek Kurumu / Türk Dil Kurumu Yayınları
Tanpınar, Ahmet Hamdi. (1992): Beş Şehir, İstanbul: M. E. B. Yayınları.

İŞLEVSEL DİLBİLGİSİYLE BİR ÖYKÜ ÇÖZÜMLEMESİ: LÜZUMSUZ ADAM

Nesrin KAYA*

ÖZET

Bu çalışmada, Sait Faik'in Lüzensuz Adam adlı öyküsü işlevsel dilbilgisine göre çözümlenmiştir. Öykünün çözümlenmesinde söylemi etkileyen üç temel işlev esas alınmıştır: a) düşünsel işlev, b) kişiler arası işlev, c) Metinsel işlev. Bu bağlamda, anlamsal ve işlevsel dilbilgisinin öykü çözümlerindeki önemi üzerinde durulmuştur.

Anahtar kelimeler: öykü, öykü çözümlemesi, Sait Faik, Lüzensuz Adam, işlevsel dilbilgisi, anlamsal dilbilgisi.

ABSTRACT

ANALYSIS OF A STORY BY USING FUNCTIONAL GRAMMAR TECHNIQUES: UNNECESSARY MAN

In this article, Sait Faik's a story named Unnecessary Man was analysed by using functional grammar. At this analysis it was based on three functions that were influenced on discourse: a) ideational function, b) interpersonal function, c) textual function. In addition, it was maintained the importance of semantical and functional grammar at the story analyses.

Key words: story, story analysis, Sait Faik, Unnecessary Man, functional grammar, semantical grammar.

1. GİRİŞ: İŞLEVSEL DİLBİLGİSİ

Anlamların toplum tarafından kurgulandığını, dilin de kurgulanan anlamları yansıtan bir araç olduğunu belirten felsefecilere ve dilbilimcilere göre, her dilsel metin o toplumun politik, kültürel ve tarihsel yapılanmasının getirdiği bilinci yansıtır (Büyükkantarcıoğlu, 2001). "Durum dilbilgisi" ne karşı Halliday tarafından ortaya atılan "işlevsel dilbilgisi" ne göre, cümlelerdeki anlam yüklerinin, yalnız dilbilimsel değil, aynı zamanda toplumbilimsel, ruhbilimsel, fizyolojik, dahası ekonomik etmenlerle durum değişimine uğrayabileceği ileri sürülür. Bu nedenle cümlelerdeki anlam yükü, yalnız durum dilbilgisi ile değil işlevsel dilbilgisi ile açıklanmalıdır. İşlevsel dilbilgisinde cümle öğelerinin rolleri anlam yükleri bakımından önemlidir. İşlevsel dilbilgisine göre, dilde tüm söylemi etkileyen üç temel işlev vardır:

- a) Düşünsel işlev,
- b) Kişiler arası işlev,
- c) Metinsel işlev (Özünlü, 1997:175).

Düşünsel işlevin değişkenlerinden biri geçişlilik işlevidir. Halliday, cümle öğelerinin fiille olan ilişkisini belirten bir başka yanını da eş işlevde göstermiştir. Eş işlev, eylem gösteren cümlelerdeki rol ve geçişli fiil olan bir cümlede erek, geçişsiz fiili olan cümlelerde de eyleyen rolü olan katılımcı ya da etkilenen olarak tanımlanır. Geçişlilik işlevi herhangi bir cümlede üç temel öğeyi inceler:

- 1) **Süreç:** Bu öğe, cümledeki fiilin varlığı ile değer kazanır. Süreç değişkenine göre cümleler üç biçimde incelenir: eylem, anlaksal süreç (işletici, olgu), ilişki-bağıntı (betimleyici-tanımlayıcı-, eşitleyici).

- 2) **Katılımcılar:** Cümledeki kişiler ve nesneler, eyleyen, sonuç nesnesi, kazanan ya da alıcı-dolaylı, dolaysız nesne- araç ya da güç bağlamında çözümlenir.

- 3) **İşlevler:** Cümlede zaman, yer ve durum zarfları işlevlere anlam katkısı verirler. Kişiler arası işlev, bildirme cümleleri (olumlu-olumsuz, bağlayıcı cümleler), emir, soru-cevap cümleleri kullanımlarına göre incelenir. Cümlelerin incelenmesinde ele alınacak en önemli öğe *kip* ve *kiplik* özelliğidir. Kişiler toplum bireyleriyle olan ilişkisi, kullandıkları cümle kipleriyle ölçülmektedir.

Metinsel işlevde cümleler birer bildirim kipidir.

- 1) **Konulama:** Bir cümlede öznellik ve yüklemlik olmak üzere iki bölüm vardır. Cümlelerin bildirdiği haberi öznellik ilgilidir. Yüklemlik öznellikten sonra cümlede geri kalan bölümdür. Bir cümlede öncelenen herhangi bir öznellik olabilir.

* Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi.

2) **Bilgi:** Cümlelerin bilgi yapısı genellikle dilbilimsel olarak tonlama ile yapılır. Cümle yapısı ise bilinen ve eklenen olmak üzere, tıpkı geleneksel dilbilgisinde cümledeki isimlerin özne ve nesne olmak üzere ikiye ayrıldığı gibi ayrılır.

3) **Belirleme:** Cümleyi yapan kimsenin doğrudan doğruya deyişsel gücünü göstermektedir. Cümlelerin başındaki öge, belirtilen rolleri yüklenmesi gerekir. Bunlardan bir ya da ikisi eksikse, cümlelerin belirttiği bilgide değişiklik olur. Buna göre öznenin rolleri, *mantıksal özne* (eyleyen/geçişlilik rolü), *dilbilgisel özne* (kişiler arası işlev), *ruhbilimsel özne* (bilinen-eklenen, öznelik-yüklemlik) olarak incelenmiştir².

Çalışmanın amacı, Sait Faik'in "*Lüzumsuz Adam*" adlı öyküsünün cümle ve metin öğelerinin dilsel-anlamsal yapılarının çözümlenmesi ile öykü kahramanlarının yaşamı algılayış biçimlerini, düşüncelerini, değerlendirmelerini saptayarak nesnel çıkarımlar yapmaktır. Öykü incelemelerinde, eylemlerin ve diğer öğelerin cümle bağlamındaki dilbilgisel görevlerinin yanı sıra anlamsal işlevlerini de dikkate alarak çözümlmek, öyküyü anlama bakımından önem taşımaktadır. Daha genel anlamda denebilir ki anlamsal ve işlevsel dilbilgisi çözümlmeleri, metin okuma-anlama-değerlendirme-eleştirme sürecine somut veri oluşturan bir inceleme alanı olarak dikkate alınmalı, dilbilgisi sadece bir kurallar bütünü olmaktan çıkarılmalıdır.

2. Öykü Özeti:

"*Lüzumsuz Adam*" adlı öyküde, İstanbul'un bir mahallesinde yedi yıldır âdetâ dış dünyadan soyutlanmış bir yaşam sürdüren, kırk sekiz yaşında "*Mansur*" adlı bir adamın ve mahallesindeki sakinlerin yaşamlarından kesitler dile getirilmektedir. Öyküde yer olarak "*dış dünya*" ve "*iç dünya*" kavramları geliştirilebilir. "*Dış dünya*" daki, başka bir deyişle, yedi yıl önce, mahalleden uzaktayken tanıdığı dostları Mansur'un nerede oturduğunu, nasıl yaşadığını bilmemektedir. "*İç dünya*" olarak tanımladığımız Mansur'un yedi yıldır yaşadığı mahalle-sokak ve burada yaşayan kişiler öyküde canlı betimlemelerle, Mansur'un bakış açısı ile dile getirilmiştir. Mansur bir Yahudi güzele aşiktir, bu güzelin evinin önünden geçmek ve onu görmek hoşuna gitmektedir ta ki bu güzelin sevgilisi olan marangoz tarafından tehdit edilene kadar... Mansur yedi senedir dış dünyadan kaçış isteği ile bu mahallede yaşamını sürdürmektedir. Mahalleden çıktığında şaşırmakta, ürkmekte, üzerine gariplik basmakta, korkmaktadır. Bir gün mahalleden çıkıp Unkapanı'ndan Saraçhane'ye geçer, yedi senedir yıkanmamıştır, şehir hamamında yıkanır, adeta bütün kirlerinden somut ve soyut anlamda sıyrılır ve rahatlar. Uzun bir uykudan sonra tekrar mahallesinden dışarıya Maçka'ya gider; bu iki günlük dış dünya yaşamı onda farklı duygular uyandırır, mahallesine geri dönmek istemez, tek isteği kendini Bebek Arnavutköy önlerindeyken bir vapur kanepesinden denize bırakıvermektir. Bu, yaşamdan kaçma isteğinden başka bir şey değildir.

3. Öykü Çözümlemesi:

a. Düşünsel İşlev

Öykünün baş kahramanı olan Mansur'u dış görünüş bakımından tanımlayan, betimleyici cümlelere rastlanmaz.

Mansur, kendi ağzından mahalle-sokak ve burada yaşayan kişilerle ilgili izlenimlerini aktarır, bu izlenimler mahallenin canlı yaşam betimlemelerini oluşturur. Bunlar, Mansur'un kişiliği ve yaşama bakışı hakkında bazı ipuçları da verir. Bütün aktarımlar, Mansur'un bir iç konuşması niteliğindedir, bu da öykünün anlatım biçimini meydana getirmektedir.

Mansur'un özne olduğu cümlelerde etken eylem bildiren yüklemlere çok az rastlanır; tepki, olgu ve anlıksal süreç anlamlı eylem kullanımı yaygındır. Öyküde Mansur'un adı sadece bir defa geçmektedir. Bu da bir karşılıklı konuşma esnasında, gönderim yapılarak söylenmiştir. Bu konuşmada soru soran kişi lokantacı Bayram, yanıt veren kişi ise Mansur'dur:

Terbiyeli mi olsun Mansur Bey? der. Terbiyeli olsun, Bayram derim. (135-8)

Öyküde, Mansur, daha çok anlıksal süreç eylemleri ile kullanılmıştır; etken eylem kullanımı yaygın değildir. Bunlar da çoğu zaman olumsuzluk bildiren eylemlerdir:

Yedi senedir çıkmadım oradan desem yeri. Onu numaralamaya elim varmadı. (133-5, 16)

Olumlu eylemler, kahveye ya da sokağına dönüşünde kullanılır. Bu kullanımlarda sokağa doğru yönelme ifade eden yönelme zarfları, dış dünyadan ayrıldığını ifade eden "-den" ekli yer tamlayıcıları ve

² Daha detaylı bilgi için bkz. "Özünü, Ünsal (1991) Edebiyatta Dil Kullanımları" ve "How is functional grammar different from "tradational grammar?"

“çkar çıkmaz, hemen” gibi tezlik bildiren zaman zarfları dikkat çeker. Evinden ve sokağından çıktığında süreç bildiren geçişsiz, yönelme ve tezlik bildiren eylemlere rastlarız. Bu, dış dünyadan hoşnut olmama iç dünyaya hemen dönme isteği biçiminde değerlendirilebilir :

Sabahları, kalktım mı koşarım doğru kahveye. (134-1)

Koltuğumun altında resimli mecmua, kütüphaneden çıkar çıkmaz hemen dalarım bizim sokağa. (134-30, 31)

Evinden çıkar, sağa sapar, bir numaralı sokağı geçer, tramvay yolunu geçmeden sol yaya kaldırımından hızlı hızlı yürür hemen soldaki bizim bir numaralı sokağa paralel iki numaralı sokağa sapıveririm Orayı da geçince bizim sokağın başına çıkmış olurum. (135, 27-31)

Mansur’un yaşamı ve yaşama bakış açısı ile ilgili ayrıntılar, yaşadığı sokak / mahalle ile buradaki kişilerin betimlemelerinden ve karşılıklı konuşmalardan yola çıkarak saptanabilir.

Mahalle-sokak betimlemeleri somut kavramlarla ve eşitleyici betimlemelerle anlatılmıştır:

Mahallem dediğim, şu yedi senedir-üç ayda bir Karaköy’e inip dükkân kirasını almak bir yana- yaşadığım yer, üç-dört sokak içindedir. Mahallem birbirine muvazi sokaklar, bu sokakları diklemesine kesen bir diğer sokak, bir de bütün bütüne bağımsız- ama sokak sayılamayacak kadar dar, kısa- benim sokağımdan ibarettir. (133, 6-14)

İnsanları başkadır bizim sokağın bu tramvay yolu insanına benzemez. (134-33)

Mahallem gerçi sakindir, sakindir ama civcivli de bir mahalledir. (137-24)

Mahalle gene ne olsa mahalledir. (141-13)

Olumsuz anıksal süreç eylemleri geçişlidir. Bu ifadelerde Mansur etken değil, ruhbilimsel özne durumundadır. Geçişli eylemlerin erek nesnesi dış dünya olarak tanımladığımız yerdeki varlıklar ya da durumlardır:

Ben bir acayip oldum. Gözüüm kimseyi görmüyor. Kimsenin kapımı çalmasını istemiyorum, dünyanın en sevimli insanları olan posta müvezzilerinin bile... (133-1,2,3)

Ancak söz konusu, mahalle ve insanlar olunca, ünlemler ve ilgeçlerle pekiştirilmiş olumlu anlam taşıyan anıksal süreç bildiren tepki eylemleri kullanılmıştır. Geçişli olumlu tepki anlamı taşıyan bu eylemlerin erek nesnesi “mahallem” iyelikli isimdir; kahraman, iç dünyasını simgeleyen mahalleye ve sokağa olan sahiplenme duygusunu, bu adları, 1’inci tekil-çoğul kişi iyelik eki ile kullanarak vurgulamaktadır:

Mahallemden pek memnunum. (133-4)

Oh! Ne rahatımdır, girer girmez. (134-32)

Bunlar hayal ama, mahallemi ben böyle seviyorum işte! (141-23)

Mansur’un yaşamı tekdüzedir ve belirli zamanlarda belirli işleri yapar; bundan dolayı öyküde zaman, her gün düzenli olarak yapılan işleri esas alan eşitleyici betimlemelerle dile getirilmektedir. Zaman düzenliliği ya da tekdüzeliği yardımcı öğelerle pekiştirilmiştir:

Eliyi elifine dört buçukta uyanırım. Dört buçuk gezinti saatimdir. (135, 23-27)

Mansur, Fransızca’dan çeviri yaparken etken ve geçişli eylemler kullanır; ancak bu uzun sürmez, “uyuyakalmak” geçişsiz eylemiyle edilgen bir anlam yüklenir:

Kamusu Fransevi karşımda, satın aldığım mecmuanın altlarını Türkçe edeyim derken uyuyakalırım. (135, 23-27)

Mansur Bey anıksal süreç bildiren olumlu tepki eyleminin pekiştirilmiş olan “pek memnun olduğu” söylemi ile nitelediği mahallesinde yedi senedir oturmaktadır. Mahalledeki tüm sokakları numaralayan Mansur, sadece kendi sokağına numara vermemiştir; ayrıca bu sokakta yedi yıldır oturduğundan hiçbir dostunun haberi yoktur. Bu durumda kahramanın yaşamdan, hatta kendinden kaçtığı, mahalle ve sokağını somutlaştırmaktan, görünür kılmaktan çekindiği ve burada huzur bulduğu söylenebilir:

Mahallemden pek memnunum. Yedi senedir çıkmadım oradan desem yeri. Hiçbir dostum da nereden oturduğumu bilmiyor. Mahallem dediğim, şu yedi senedir-üç ayda bir Karaköy’e inip dükkân kirasını almak bir yana- yaşadığım yer, üç-dört sokak içindedir. Mahallem birbirine muvazi sokaklar, bu sokakları diklemesine kesen bir diğer sokak, bir de bütün bütüne bağımsız- ama sokak sayılamayacak kadar dar, kısa-

benim sokağımdan ibarettir. Ben bu sokaklara önemliliklerine göre numaralarını taktım. Kendi sokağım numarasızdır. Onu numaralamaya elim varmadı. (133,4-17)

Bu durum öykünün sonlarına doğru kahramanın bir iç konuşma niteliğinde söylediği sözlerle açıkça ifade edilmiştir. “vazgeçmek”, sonuç anlamlı işletici anlıksal geçişsiz bir eylemdir ve cümlede sonuç nesnesi kahramanın kendisidir. Bu durumda cümlede bir dönüşlülük anlamı vardır. “Bırakmak” geçişli sonuç anlamlı bir eylemdir ve erek nesnesi yine kahramanın kendisidir:

Sonra: -Ulan! Serserilikten vazgeçmedin gitti. (141-32)

Serserilikten değil, kendimden vazgeçtim ama, dert anlatamıyorum. (141-33)

Kimisi: -Bilirim seni hınzır, gene kimin peşindesin kim bilir? diyor. (142-1)

Kendi peşimi bile bıraktım. (142-3)

Mansur, bir anlamda iç dünyası olarak çıkarım yaptığımız mahallesinde yedi yıldır o kadar tekdüze bir yaşam sürdürür ki, kalp atışları bile aynıdır; ancak o, bu durumdan memnundur, hatta dışarı çıkmaktan çekinir. Bu aynılık süreç ve olgu bildiren eylemlerle anlatılmıştır:

Nabızım günlerce bir tek vuruş fazla atmazdı. Onu da sayardım. Hep altmış üç, hep altmış üç. (137-10, 11)

Yedi senedir bu sokaktan gayri İstanbul şehrinde bir yere gitmedim. (140-33)

İki sokak içinde mahpus gibi oldum. Ama sıkılmadım. (137-23)

Öyküdeki bütün kahramanlar baş kahraman Mansur’un bakış açısından tanıtılır. Baş kahramanın ilk tanıttığı kahraman marangozdur. Marangozla ilgili belirlemelerdeki anlıksal tepki eylemlerinden, başlangıçtan itibaren bir olumsuz, sorgulayıcı bir yaklaşım sezilmektedir; sonraki bölümlerde bu yaklaşımının nedeni, kahraman tarafından anlatılacaktır. Kahramanın marangozun kişiliğinde bütün marangozlara yaklaşımı olumsuzdur ve hatta bu kişilerin varlık sebeplerini çözememektedir:

Marangozlara hiç işim düşmedi. Nasıl geçindiklerine şaşar kalırım. Akşamlara dek uğraşırlar. Demek herkes benim gibi değil... Öyle ya, tam kırk sekiz senedir marangoza işim düşmesin. İstanbul’da marangoza işi düşecek insanlar olmasına şaşar kalırım. (133,19-24)

Yazarın etken eylem kullandığı yerlerde, mesela kahveye gidişinde psikolojik bir değişme söz konusudur ve bu değişikliğin sebebi kendi içinde değil dışındadır. Etken eylem biçimlerinde dış etkenin rolü vardır. Kahramanın yaşamında, sahibinin “Frenk Yahudi kırması bir hatun” olduğu kahvenin ayrı bir yeri vardır. Sabahları ilk işi kahveye gitmektir ve kahve söz konusu olunca etken eylemlerle kullanılmıştır, bu etken eylemlere zaman anlamlı ulaçlar aracılığı ile tezlik, tümleçler ile yönelme anlamı kazandırılmıştır. Kahramanın kahveye gidişi ile, güne başlaması arasında eşitleyici bir anlam değeri vardır:

Sabahları, kalktım mı koşarım doğru kahveye. (134-1)

Öyküdeki ilk karşılıklı konuşma, kahramanın, kahvenin sahibi madam ile yaptığı karşılıklı konuşmadır. Öykünün bütünü, kahramanın bir iç konuşması niteliğinde olmasına rağmen, kahraman, kahvenin sahibi madam, işkembeci Bayram, portakalçı Salamon ile doğrudan konuşmaya girer. Ancak bu konuşmaların en renklisi madamla yaptığı konuşmalardır. Bu konuşmalarda, sözleme ve tepki anlamlı eylemlerinin erek nesnesi “Fransızca” dır. Konuşmaları renkli kılan öğelerden biri, kahramanın Fransızca konuşarak anlaşma isteği olabilir.

Bu karşılıklı konuşmalarda kahraman, etken değil, dinleyici durumundadır; sadece “lazım gelen cevabı verir”, “kimini anlar, kimini anlamaz”, “gerekirse lügattan bakar”. Başka bir ifadeyle konuşma sebebi sadece lazım olan cevabı, vermek ve söyleneni anlamak olarak belirlenmiştir. Kahraman, sadece geçişsiz sözleme eylemleri olan “demek”, “cevap vermek” eylemini, madam ise, “demek” eyleminin yanı sıra geçişli sözleme anlamlı “anlatmak” eylemini de kullanır. Bu konuşmalarda, madam etken bir karakter durumundadır, yönlendiricidir; “cevapla kanmaz”, “lakırdı eder”, “anlatır”:

Kahvesine girer girmez: -Bonjur madam, derim. -Bonjur mösyö der, komantalevu? Lazım gelen cevabı veririm. O, bu cevapla kanmaz. Bana Fransızca herhalde pek hoş lakırdılar eder. Kimini anlar, kimini anlamam. Ne kadar vıy demek lazımsa der, bu ‘vıy’ ların arasına kaymasın diye iki tane de no yerleştiririm. Elime Fransızca bir mecmua sıkıştırır. Madam; -Ön kapuçına?... der Madam pek sevinir. Başlar ‘kapuçına’ sını nasıl yaptığını Alamanca anlatmaya (134, 6-25)

Ancak Mansur’un bütün edilgenliğine rağmen, rahat rahat anlaşılır. İşteş, anlıksal süreç eylemi “anlaşmak”, madam ve Mansur’un olumlu bir iletişim sağladığının somut dilbilgisel göstergelerinden biridir.

Rahat rahat anlaşıyoruz. (134-13)

Bunun yanı sıra, “*Kalktım mı koşarım doğru kahveye.(134-1)*”, “*Bu kahve tertemiz yedi masadan ibarettir. (134-2)*”, “*(Madam) dünyalar kadar iyi bir kadındır. (134-5)*”, “*Pek hoş lakırdılar eder.(134-10)*” gibi ifadeler de Mansur’un Madama olan olumlu bakışını gösterir.

Mansur, mahallede “*sağdaki sokak*” ta oturan bir Yahudi kızdan hoşlanmaktadır. Öyküde bu kıızı somut benzetim öğeleriyle tanımlayıcı ve eşitleyici anlatımlarla betimlemiştir:

ellerinin üstünde fındık oturacak kadar yumuk eli..., entarsinin göğse açılan yerinde hafifçe kirli esmer bir ayrılıp birleşme... (136-20,21)

Mansur’un en çok ilgisini çeken ve arzuladığı şey güzelin bacaklarıdır, bu duygusunu istek anlamlı eylemin pekiştirilmiş kullanımı ile ifade etmiştir:

Bir de kalın yere sağlam basan bacakları vardı. Ne öpmek isterdim bacaklarından şu kıızı bir defacık ömrümde. (136-27, 29)

Ayrıca güzellikle esmer Yahudi olma arasında eşitleyici betimleme ilgisi kurmuştur:

Yahudinin esmeri de başka türlü güzel oluyor. (136-28)

“*tereddüt etmek*”, “*kızgın olmak*”, “*mecbur olmak*” gibi olumsuz tepki anlamlı eylemleri, kahramanın Yahudi kızın sevgilisi olan marangozla yaptığı olumsuz konuşmayı sezdirmektedir; Konuşmaya gönderim bölümünde, Mansur, etken-geçişli, istek kipinde çekimlenmiş “*anlatmak*” eylemini kullanır, eylemin erek nesnesi marangozun konuşması ve Mansur’un içe dönük tepkileridir:

Sağdaki sokağa sapıp sapmamakta tereddüt ederim.... Neden mi? Anlatayım:... Bu sokağa girince hızlanır, önüne bakarak yürür kızgıncım, bu sokaktan geçmeye de mecburmuşum gibi yaparım. (136, 7-15)

Yahudi kızın sevgilisi olan marangozun yaptığı konuşmadaki geçişli olumsuz eylemin erek nesnesi Mansur’dur; ancak adı geçmez. Bu konuşmada geçen şartlı birleşik cümle ile neden-sonuç bağı kurulmuştur:

Bana baksana dedi, lop incir! Bir daha buradan geçersen gözünü patlatırım. (137-1)

Mansur, bu sözlerle hiç karşılık vermez; sadece edilgen, içe dönük bir tepki verir ve sokak yürüyüşleri farklı bir niteliğe dönüşür. Bu dönüşüm, endişe korku anlamlı tepki eylemleriyle dile getirilmiştir. Ancak kahramanımız, bu durumu bile mahalle ve sokakta (sembolik olarak iç dünyasında) yaşadığı güzel anılar olarak anımsamaktadır:

Ama ilk günleri akşam gezintilerimde oradan geçmek arzusuna dayanmak için ne çarpıntılar geçirmedim! Ha şimdi patlatacak gözümü marangoz, ha şimdi!.. Ne güzel günlerdi o günler!..(137, 5-8)

Mahallenin bir başka kişisi lokantacı Bayram’dır. Bayram’la geçen karşılıklı konuşmalarda bir sıradanlık ve bu sıradanlıktan doğan kolay anlaşma özelliği dikkat çekmektedir. Mansur da Bayram da “*demek*” geçişsiz söyleme eylemini kullanır. Ayrıca kahraman, istek bildiren eylemlerini ilk olarak Bayram’la yaptığı karşılıklı konuşmada kullanır:

-Terbiyeli olsun, Bayram derim. (135-9)

-Koyma bugün. Evvelsi gün biraz dokundu, gaz yaptı. Bir limon alsın çocuk, sıkıver. (135-13)

Mansur ‘un dışarıdan gözlemlediği ve betimlediği, hiç karşılıklı konuşma yapmadığı kişiler, “*sazlı gazino*” daki kişilerdir. Bunlar, çok yaşlı bir adam, şoförler, “*o*” uzak gönderimiyle tanımladığı kadın, garson Bekir ve zurnacıdır. En uzun betimlemeler “*çok yaşlı adam*” için yapılmıştır. Dış dünyadan kopuk ve değişmez tavırları olan bu adam kahramanın dikkatini çeker. Betimleyici cümleler dışında yaşlı adamın özne olduğu cümlelerde en çok edilgen-geçişsiz süreç eylemleri olan “*uyumak*”, “*uyumaya başlamak*”, gibi eylemler kullanılmıştır; bu da yaşlı adamın çevresini umursamaz bir tavır takındığı çıkarımını yapmamızı sağlar. “*yaslamak*”, “*açmak*” geçişli eylemlerinin erek nesnesi yaşlı adamın kendisi ile ilgili olan nesnelerdir; dışa dönük nesneler değildir. “*Haykırmak*” söyleme eylemi bile hiç tepki almayan ve kendi kendine yapılan bir eylem anlamı yüklenir:

Masaya dirseğini yaslar, uyur. (139-21)

Yalnız, gözlerine siyah gözlük takmış, kısık kadın seslerinin arasına ara sıra çatlak, fakat usule uygun bir ses fırlatan kemancı taksimine girdiği zaman gözünü açar, “Allah, Allah!” diye haykırır. (139, 22-26)

Adam sonra gene uyur. (139-30)

Garson Bekir anlatırdı: Beraber gittiği kızların göğsüne başını kor, ağlar, uyur, şarkı söyler, şiir okurmuş. Bu beş fiilden bir altıncısı –mesela gülmek- hiç olmamış. (139, 26-29)

Sazlı gazinodaki diğer tüm kahramanların da davranışları ve eylemleri değişmez ve aynen tekrarlanan süreçleri ve durumları aktarır. Zurnacının her gece yaptıkları süreç bildiren ve aralarında sıralı anlamsal bağ olan eylemlerle anlatılır. Böylece davranışların ve eylemlerin aynılığı vurgulanmaktadır:

Saat on bire doğru gelir. İki kalın, kısa, şişman bacağın üzerinde vücudunu tarta tarta yürür, yakası kadife paltosunu çıkarır, salonun bir köşesine kor, kör kemancıya selam durur. Dümbelekçi, zurnacının selam durduğunu kör kemancıya fıslar. Yüzü hanendelerin arkasında pek seyrek görünen kanuncunun biraz evvel tıraş olup şap sürdüğü gergin yüzü birdenbire bir milyon yerinden buruşur... Zurnacımız da sandalyesine oturmuştur. (140, 12-21)

Madam, işkembeci Bayram ve portakalcı Salamon'la yaptığı karşılıklı konuşmalarda ve betimlemelerde kahramanın yaşamındaki sıradan bir süreğenlik izlerini görmekteyiz. "... ölüncüye kadar" sözü, bu süreğenliğin bir ifadesidir. Ayrıca Mansur'un erek nesne olduğu "beslemek", "içirmek", "koymak" geçişli eylemleri ile mahalle esnafının ona olan ilgisi ve kendini burada güvende hissettiği vurgulanmaktadır : ... şu öğleleri limonlu terbiyeli işkembe çorbasını içtiğim işkembeci beni ölüncüye kadar besleyecek. (141-15) O günler belki elbiselerim pek eski olur da, içeriye almaz ama, pastanenin madamı kapısının önünde bana bir kapuçına icirir. (141-20)

Portakalcı Salomon çürük portakalları çıplak Yahudi çocuklarına nasıl dağıtıyorsa, ben geçerken de iki tane avucuma koyacak. (141-17)

Portakalcı Salamon, paraya düşkün olması bakımından eşitleyici betimlemeyle tanımlanmıştır: *Portakalcım benden kırk para fazla kopardığı gün dünyanın en sevimli insanıdır. (137-31)*

Ayrıca Mansur'un Yahudilere karşı olumlu izlenimi eksiltile ünlüm cümleleri ile ifade edilmiş ve eşitleyici betimlemelerle somutlaştırılmıştır: *Hele Yahudiler!.. Ne iyi, ne tatlı, ne civcivli, ne hayatı sever insanlar!.. (137-27)*

Öyküde mahalleye-sokağa sembolik anlamda bir kendinden kaçış anlamı yüklenmektedir. Bu anlamı ifade eden "vazgeçmek", "bırakmak" sonuç eylemlerinin erek nesnesi "kendini" dönüşlülük zamiridir:

Sonra: -Ulan! Serserilikten vazgeçmedin gitti. (141-32)

Serserilikten değil, kendimden vazgeçtim ama, dert anlatamıyorum. (141-3)

Kimisi; -Bilirim seni hınzır, gene kimin peşindesin kim bilir? diyor. (142-1)

Kendi peşimi bile bıraktım. (142-3)

Kahraman, mahallesinin dışındaki yerlerde olumsuz anlamlı tepki eylemlerini kullanmıştır. Bunlar, kahramanın dış dünyaya olan yabancılaşmasını sembolize eden anlatımlardır:

Sanki döveceklermiş, linç edeceklermiş, paramı çalacaklarmış -ne bileyim, bir şeyler işte- gibime geliyor da şaşıyorum. (140-34)

Başka yerlerde bana bir gariplik basıyor. (141-3)

Her insandan korkuyorum. (141-4)

İstanbul bayağı değişmiş. Şaşırdım kaldım. (142-10)

Ürkek ürkek dolaştım. (142-16)

Mahalle dışına çıktığı zamanlarda odaklaştığı yerlerden biri, "hamam" dır. Kahraman burada, uzun uzun yıkanır ve bunu ünlüm cümlesini tekrar ederek pekiştirir. "Yıkanmak" dönüşlü bir eylemdir; eylemin erek nesnesi ve eylemin sonucundan etkilenen nesne, yine kahramanın kendisidir:

Yıkanmak aklıma bile gelmemişti. Beni bir kaşıntı aldı, bir kaşıntı!.. Bitlendim gibime geldi. Bir hamama girdim. Bir yıkandım, bir yıkandım! (142, 25-27)

"Yıkanmak" eyleminin, ruhsal bakımdan pisliklerden arınmayı, temizliği sembolize ettiği düşünülebilir. Bu arınma eyleminden sonra dünyadan kaçış fikri daha yoğunlaşmıştır. Sonuç ve tezlik anlamı taşıyan ve erek nesne durumundaki dönüşlülük zamiri ile pekiştirilen "bırakıvermek" eylemiyle bu dünyadan kaçma isteğini ifade eder. "binmek", "kalkmak", "bakmak" eylemleri ise bir süreç bildirmekte, "bırakıvermek" eylemine kadar olan kısmın aşamalılık durumlarını dile getirmektedir. Bütün eylemler istek kipinde çekimlenmiştir:

Bineyim bir Boğaziçi vapuruna, günün birinde. Bebek'le Arnavutköy önlerinde arka taraftaki oturduğum kanepeden kalkayım, etrafıma bakayım, kimseler yoksa, denizin içine bırakıvereyim kendimi. (143, 21-25)

Mansur'un etken-geçişli özne olduğu cümlelerin nesneleri, çoğu zaman, mahalle-sokakla ilgili dolaysız araç nesneleridir:

Ben bu sokaklara önemliliklerine göre 1, 2, 3, 4 numaralarını taktım. (133-14)

Evimden çıkar, sağa sapar, bir numaralı sokağı geçer, tramvay yolunu geçmeden sol yaya kaldırımdan hızlı hızlı yürür... (135-27)

Bunlar hayal ama, mahallemi ben böyle seviyorum işte! (141-22)

b Kişilerarası İşlev.

Öyküde Mansur, çoğunlukla olumlu bildirme cümleleri ile kullanılmıştır. Olumsuz bildirme cümleleri, mahalle dışındaki belirlemeleri ve duygu durumlarını ifade etmek amacı ile kullanılmıştır:

Gözüm kimseyi görmüyor. Kimsenin kapımı çalmasını istemiyorum, dünyanın en sevimli insanları olan posta müvezillerini bile. (133, 1-3)

Yedi senedir bu sokaktan gayri İstanbul şehrinde bir yere gitmedim. (140-33)

Yedi senedir yıkanmamıştım. Yıkanmak aklıma bile gelmemişti. (142-24)

Dönüşte yedi sene daha mahalleden çıkmamaya karar vereyim dedim, olmadı. (142-12)

Ayrıca yedi yıl önceki dostlarının Mansur'un nerede olduğunun bilmediklerini belirten cümleler de olumsuz bildirme cümleleridir. Örnek cümlelerin eylemi geçişli anlıksal süreç eylemidir ve erek nesnesi "nerede olduğu" sıfat-fiil grubudur:

Hiçbir dostum da nerede olduğumu bilmiyor. (133-5)

Olumsuz bildirme cümlelerinin büyük bir bölümünde Mansur ruhbilimsel özne durumundadır:

Gözüm kimseyi görmüyor (133-1)

Onu numaralamaya elim varmadı. (133-16)

Marangozlara hiç işim düşmedi. (133-19)

Çoğu gün canım yemek istemiyor şimdi. (135-3)

Nabızım günlerce bir tek vuruş fazla atmazdı. (137-10)

Aklım ermiyor. (141-8)

Öyküde geçen bütün cümleler, bize kahramanın bir iç konuşması olarak aktarılmıştır. Bir olay ya da durum bağlamında soru sormayan Mansur, iç konuşma niteliğindeki sorgulamalarında, endişelerinde, özellikle, yabancılaştığı dış dünyayı sembolize eden İstanbul izlenimlerinde sıralı soru cümleleri kullanır. O, kendi kendine sorular sormakta ve bu sorular üzerinde düşünmektedir. Mansur dış dünyadaki tanımazlıkların kendisine telkin ettiği olumsuzlukları sorgulamaktadır. "anlamlandırılmayan" dış dünya hem kalabalık hem de lüzumsuz addedilen bir çok nesneyi ve insanı da beraberinde taşımaktadır. Mansur bu anlamsızlıkların ve tanımazlıkların altında ezilmektedir. Bu da bir iç tepkinin bir göstergesi olarak düşünülebilir. Mansur burada tepki koymaktadır. Tepkisi olumsuzdur ve kullandığı fiiller de olumsuz olmuştur: "sevişememek, birbirinin içine giren şehirler yapmak, küçük görmek, boğazlaşmak, kandırmak, birbirinden ayrı, tanımayan..." Bu olumsuzlukların arka arkaya gelmesi de kuvvetli bir itirazın ifadesidir:

Kimdir bu sokakları dolduran adamlar? Bu koca şehir, ne kadar birbirine yabancı insanlarla dolu? Sevişemeyecek olduktan sonra neden insanlar böyle birbiri içine giren şehirler yapmışlar? Birbirini küçük görmeye, boğazlaşmaya, kandırmaya mı? Nasıl birbirinden bu kadar ayrı, birbirini bu kadar tanımayan insanlar bir şehirde yaşıyor? (141, 4-12)

Kahve sahibi madamla olan konuşmalarında madamın sorularını anlamaya çalışan ve yanıtlar veren kişi durumundadır; etken değildir. Madamın soruları bir soru cümlesi yapısında değildir; soru anlamı, bağlamdan ve vurgu ile sağlanmıştır:

Madam; -Ön kapuçına?... der. Ben; -Peki derim önce. Sonra Fransızca olsun diye "sesa" yı yapıştırırım. (134, 21-24)

Lokantacı Bayram'la yaptığı günlük sıradan konuşmalarda da, Mansur soru sormaz; ancak diğer konuşmalardan farklı olarak Bayram'a haber cümleleriyle değil, emir cümleleriyle yanıt verir:

-Terbiyeli mi olsun Mansur Bey Bey? Der. -Terbiyeli olsun, Bayram derim. (135-8, 9)

-Sirke, sarımsak koyayım mı, Mansur Bey Bey? Koyma bugün. (135-12, 13)

-Hepsini sıkayım mı yarım limonun, Mansur Bey Bey? Sık sık Bayram! (135, 20-22)

İstek kipi ile kullanımı, öykünün sonunda dünyadan ayrılma isteğinin yoğunlaştığı cümlelerdir. Buradaki soru cümleleri, başka biri tarafından yanıtlanması gereken sorular değil, kahramanın kendi kendine sorduğu ve yanıtladığı iç konuşma niteliğindeki sorulardır:

Bir ara ne düşündüm bilir misiniz? Şu bizim dükkânla evi satayım. O sazlı gazino yok mu hani, söz açtığım? Orada, dışarı siparişlerini gören kız vardı ya –hani alını dar olanı- onu metres tutayım. Bir sene sonra da öleyim. Bineyim bir Boğaziçi vapuruna, günün birinde. Bebek’le Arnavutköy önlerinde arka taraftaki oturduğum kanepeden kalkayım, etrafıma bakayım, kimseler yoksa, denizin içine bırakıvereyim kendimi. (143, 15-25)

c. Metinsel İşlev

Öyküdeki cümle yapılarını konulama bakımından incelediğimizde yer ve zaman anlamlı öğelerin yaygın olarak öncelendiğini görürüz. Bu öncelemeleri dikkate aldığımızda, öyküde temelin yer ve zaman öğeleri üzerine kurulduğu çıkarımını yapabiliriz. Bu anlamda konulama, öyküde geçen kahramanlar üzerine değil onların yaşadıkları yer ve zaman üzerine odaklaşmıştır:

Sabahları kalktım mı koşarım doğru kahveye. (134-1) (zaman öncelemesi)

Dört buçuk gezinti saatimdir. (135-26) (zaman öncelemesi)

On bire doğru küçük yokuşu çıkar, tramvay yoluna varır, sola döner, on beş adım atar, bir kütüphanenin önüne düşerim. (134, 27-29) (zaman ve yer öncelemesi)

Şuralarda bir hamam vardı, dedim kendi kendime. (142-29) (yer öncelemesi)

Uyandığım zaman ertesi gün iki idi. (143-4) (zaman öncelemesi)

Bizim mahallede bir işkmebeci vardı. (135-3) (yer öncelemesi)

Öykünün sonlarına doğru yapılan somut İstanbul betimlemelerinde İstanbul’un semtleri ve yerleri öncelenmiş ve öznellik durumunda kullanılmıştır:

O su kemeri ne güzel şeymiş meğer! Nedir o ta bir kilometreden bir zafer takı gibi görünüşü! Yanında Gazanfer Ağa medresesi şipşirin, bembeyaz. Parklar, ağaçlar gördüm. (142, 12-16)

Bilgi bakımından öyküdeki cümlelerde bilinen ve eklenen öğeleri incelediğimizde, bilinen öğeler Mansur-Mansur’la ilgili nesneler ve zaman; eklenen öğeler ise yaşadığı çevre, bu çevrede yaşayan kişiler ve nesneler olarak belirlenebilir:

Öyle ya tam kırk sekiz senedir marangoza işim düşmesin. (133-22) (bilinen: kırk sekiz senedir, eklenen: marangoz)

Gözüm kimseyi görmüyor. (133-1) (bilinen: gözüm, eklenen: kimseyi)

Oradan Fransızca bir resimli mecmua satın alırım. (134-29) (bilinen: oradan, eklenen: resimli mecmua)

Başka yerlerde bana bir gariplik basıyor. (141-3) (bilinen: bana, eklenen: başka yerlerde)

Çorbama sarımsak koydurmadım. (143-10) (bilinen: çorbama, eklenen: sarımsak)

Ayrıca eşitleyici betimlemelerle ifade edilen zaman belirlenimi bilinen, bu zamana bağlı olarak eşitlenen öğe eklenen durumundadır:

Dört buçuk gezinti saatimdir. (135-26) (bilinen: dört buçuk, eklenen : gezinti saatim)

Yedi senedir bu sokaktan gayri İstanbul şehrinde bir yere gitmedim. (140-33)

(bilinen: yedi senedir, eklenen: bu sokaktan gayri İstanbul şehrinde bir yere)

Ortaç ile yapılan eşitleyici betimlemelerde, ortaç bilinen, nesne eklenen durumundadır:

Yıkılan o hamammış. (142-21)

Öyküyü belirleme bakımından incelediğimizde Mansur’un dilbilgisel olarak eyleyen rolünde görülmediğini, mantıksal özne ve öznellik olarak kullanım alanına çıktığını görürüz. Başka adların özne olarak kullanıldığı cümlelerde dilbilgisel olarak adıl ya da ad kullanımı ile Mansur’un adı geçmektedir:

Bunlar hayal ama, mahalle mi ben böyle seviyorum işte! (141-23)

Hele eski tanıdıkları hiç görmek istemiyorum. (141-24)

Ara sıra mahallede onlardan birine rastlıyorum: -Vay! Sen buralarda, ha? (141-25)

Boynumu büküp, “Ne yapayım?” der gibi bakıyorum. (141-28)

Bayram : -Maşallah renginiz pek iyi Mansur Bey, dedi. (143-8)

Kimi cümlelerde Mansur, eylem yapan bir araç durumundadır. Bu rolü, kendisi değil kendisiyle ilgili bir organ ya da nesne adı üstlenir. Bu durumda Mansur ruhbilimsel özne rolündedir:

Onu numaralamaya elim varmadı. (133-16)
 Marangozlara hiç işim düşmedi. (133-19)
 Çoğu gün canım yemek istemiyor şimdi. (135-3)
 Nabzım günlerce bir tek vuruş fazla atmazdı. (137-10)
 Aklim ermiyor. (141-8)

Mansur dışındaki kahramanlar dilbilgisel ve mantıksal özne olarak eyleyen rolünü üstlenmişleridir. Bu saptamadan, Mansur'un öyküde etken bir rol üstlenmediğini, çevre-zaman-kişiler üçlüsünün kahramanın tepkilerinin ve davranışlarının belirleyicileri olduğunu söylemek mümkündür:

Tam hizalarına gelince marangoz karşıma dikildi. (136-33)
O günler belki elbiselerim pek eski olur da, içeriye almaz ama, pastanenin madamı kapısının önünde bana bir kapuçına içirir. (141-20)
Bayram : -Maşallah renginiz pek iyi Mansur Bey Bey, dedi. (143-7)
 Portakalcı Salomon çürük portakalları çıplak Yahudi çocuklarına nasıl dağıtıyorsa, ben geçerken de iki tane avucuma koyacak. (141-17)

Her öykünün telkin ettiği bir takım duygular ve düşünceler vardır. Lüzumsuz Adam öyküsünde de şehrin kalabalığı, olan biten olayların bir biriyle ilişkisizliği, anlamsızlığı ortaya çıkmakta ve bu durum karşısında da ferdin olumlu veya olumsuz etkileşimi söz konusu edilmektedir. Sait Faik bu öyküsünde ezilen bireyin edilgenliğinin altında yatan olumsuz tepkileri sergilemiştir. Öyküde bir olaylar zinciri yoktur.

Mansur tepkilerini bir iç konuşma biçiminde yansıtır, dış dünyadan etkilenir ve sokağın sokağının insanlarına sığınır, burada etkin bir kişiliğe bürünür, sokağın dışında başka bir deyişle dış dünyada kendini yalnız hisseder. Dış dünyadaki bu yalnızlığı onu sorgulayıcı ve edilgin bir çizgiye taşır.

Dış dünya ise, tramvay yolu-tramvay yolu insanları, kütüphane, meyhane-meyhanedeki kişiler Unkapanı, medrese ve özellikle hamamda odaklaşır. Mansur hamamı, bir "arınma" sembolü olarak kullanır. Buradaki eylemler, "girdim, yıkandım, fitil fitil kir çıktı, rahat ettim, terlemişim" gibi Mansur öznesine bağlı etken ve dönüşlü eylemlerdir.

Mahalledeki diğer kahramanlar, dilbilgisel ve mantıksal özne olarak eyleyen rolünde kullanılır ve yöneldikleri varlık çoğu zaman Mansur ya da Mansur ile ilgili sözcüklerdir. Mansur'un olumlu etki ve tepkileri mahallesinden; olumsuz etki ve tepkileri ise dış dünyadan kaynaklanmaktadır.

Kaynakça:

- ABASIYANIK, Sait Faik (2000). *Şahmerdan, Lüzumsuz Adam*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
 AKSAN, Doğan (1998). *Anlambilim*, Ankara: Engin Yayınevi.
 BARTHES, Ronald (1998). *Anlatıların Yapısal Çözümlemesine Giriş*. (Çeviren: Mehmet Rifat-Sema Rifat). İstanbul: Gerçek Yayınevi.
 BÜYÜKKANTARCIÖĞLU, Nalan (2001). Eleştirel Söylem Çözümlemesi ve Toplumruhbilim Bağlamında Bir Metin İncelemesi: İnci Aral'ın "Gölgede Kırk Derece" Adlı Öyküsü. *Metafor Yazı*, <http://vision1.eee.metu.edu.tr:20.11.2001>.
 GÜNAY, Metin (2001). *Metin Bilgisi*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
 KOCAMAN, Ahmet (1992). "Anlambilim Sorunları". *Dilbilim Araştırmaları 1992*: 87-92, Ankara: Hitit Yayınları.
 MORAN, Berna (1994). *Edebiyat Kuramları Ve Eleştiri*. İstanbul: Cem Yayınevi.
 ÖZÜNLÜ, Ünsal (1997). *Edebiyatta Dil Kullanımları*. Ankara: Doruk Yayınları.
http://www.edfac.usyd.edu.au/staff/unswordl/IntroductionFunctional_Mo.html, "How is functional grammar different from 'traditional' school grammar?"

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE SOSYAL DİYALOG VE TÜRKİYE

E. Gül Altıntuğ*

ÖZET

Ülkelerin ekonomik başarıya ulaşmalarında diyalog ve işbirliği büyük önem taşır. Sosyal diyalog, ortak hedeflere ulaşmak için politik ve ekonomik önem taşıyan sosyal grupların hareket biçimlerini, hükümetinkilerle uyumlu kıldığı bir koordinasyondur. Bu ilişkilerdeki uyum, kalkınmada çok hızlı bir itici güç sağlamakta, toplumun ekonomik ve sosyal gelişimini etkilemektedir. Uzlaşma olmadan, ayrı ayrı ortaya atılacak çözüm yollarının başarılı olması beklenemez.

Değişen global ekonomik koşullarla bağlantılı olarak hükümetlerin rolleri de değişmiştir. Hükümetlerin yeni rolü, barışçı bir endüstri ilişkiler sisteminin oluşması için sosyal taraflarla "işbirliğine dayalı" bir yapıyı geliştirmek ve uygulamak olmalıdır.

Bugün Uluslararası Çalışma Örgütü'nün öncülüğünü yaptığı sosyal diyalog sistemli bir biçimde gelişmekte ve Avrupa'nın sosyal politika alanındaki sorunlarına yanıt aramaktadır. Türkiye de gelişen koşullara uygun olarak hareket etmeye çalışsa da, sosyal diyalog alanında Avrupa'nın gerisinde kalmıştır. Bunun altında yatan nedenleri bulmak ve çözmek gereklidir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Sosyal Diyalog,

ABSTRACT

SOCIAL DIALOG IN EU AND TURKEY

Dialogue and cooperation is very important for the countries to achieve economic success. Social dialogue is a coordination which harmonizes the government's and the politically and economically important social groups' acts to reach the main goals. The harmonization of these relations accelerates the development and affects the society's economic and social progress. It cannot be expected that different points of views can be successful without any consensus.

Related to the changing global economic conditions the roles of the governments have changed, too. The governments' new role must be to develop and confirm a cooperation method with the social partners in order to form a peaceful industrial relationship system.

Today the social dialogue pioneered by the International Labour Organization is advances systematically and searches for solutions for Europe's social policy problems. Although Turkey tries to act according to the changing conditions, she is still behind Europe in the field of social dialogue. It is important to find out and solve the problems of this subject.

Keywords: European Union, Social Dialog

GİRİŞ

Topluluk düzeyinde işverenlerle çalışanlar arasındaki sosyal diyalog, Avrupa Sosyal Alanının oluşturulmasında en önemli faktördür ve bu oluşum Avrupa iç pazarının oluşturulması çalışmalarıyla bir arada yürütülür. Diyalog, 1985'te Jacques Delors'un sosyal tarafları Val Duchesse'te bir toplantıya katılmak üzere davet etmesiyle başlamıştır. Delors sosyal taraflardan her birinin Avrupa Birliği (AB) içindeki büyümeyi, istihdamı, yatırımları geliştirmek amacıyla kendi alanlarında işbirliğine gitmesini istemiştir.

Sosyal diyalog müzakereleri ile amaçlanan, iş ilişkileri açısından bir seri ortak görüş ve çerçeve anlaşmalarla somut sonuçlara ulaşmaktadır. Ortak görüşler (joint opinions) sosyal politika alanında ortak hedeflerin sergilendiği bir platformu temsil eder. Bununla beraber ulusal, sektörel ve endüstriyel alanlarda sosyal taraflar arasındaki müzakereler için bir rehber görevini de görürler. Çerçeve anlaşmalar ise, imzalayan tarafların ortak istekleri doğrultusunda Komisyon'un teklifi üzerine Konsey'in vereceği kararla oluşturulurlar. Bugüne kadar, Konsey analık/babalık izniyle ilgili, part-time çalışmayla ilgili, belirli süreli çalışmayla ilgili üç çerçeve anlaşma hazırlamıştır.

* İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi, Avrupa Çalışmaları Doktora Öğrencisi.

Sosyal diyalogun işleyişinde üç örgüt önemli rol sahibidir. Bunlar, CEEP(Kamu İştirakli İşletmeler Avrupa Merkezi), Avrupa İşverenler Konfederasyonu (UNICE) ve Avrupa Sendikalar Konfederasyonu (ETUC)'dur.

Bu çalışmada Avrupa Birliği'nin sosyal politika alanındaki ilerlemesinde önemli bir rol oynayan sosyal diyalogun gelişimi ve etkileri incelenecek, Türkiye'deki sosyal diyalog çalışmalarına değinilecektir.

1. SOSYAL DİYALOG KAVRAMI

1.1. TANIMI, AMACI ve ÖNEMİ

Sosyal diyalog, demokratik siyasal rejime sahip ülkelerde sosyal taraf olarak nitelendirilen işçi ve işveren üst örgütü temsilcilerinin toplumda yer alan diğer organize çıkar grubu temsilcileri ile birlikte temel ekonomik ve sosyal politikaların belirlenmesi ve uygulanmasına katılmaları olarak tanımlanabilir (Işığışok, 2002).

Sosyal diyalogun temel amacı, işçi ve işveren üst örgütü temsilcilerinin, yani sosyal tarafların, çatışan görüş ve tutumları arasında uzlaşma sağlanmasına yardımcı olarak, endüstri ilişkileri sisteminin barışçıl bir şekilde devam etmesine olanak sunmaktır. Ayrıca, makro düzeydeki ekonomik ve sosyal sorunları gidermek için etkin politikalar belirlenmesi ve uygulanması çalışmalarına sosyal taraflar ile diğer organize çıkar grubu temsilcilerinin de katılımını sağlamak sosyal politikanın hedefleri arasında yer almaktadır (y.a.g.e.).

Sosyal diyalog, şu üç nedenden ötürü büyük önem taşımaktadır:

- Öncelikle sosyal diyalog, sosyal tarafların topluluğun yapılanmasından dolayı meydana gelen sosyal değişimlerin uygulanmasında kendi paylarına düşen katılımı yapma azimlerini yansıtır.
- İkinci olarak, sosyal diyalog, ekonomik ve sosyal birleşmeye kendine özgü bir şekilde katkıda bulunmaktadır. Böylece, üye ülkeler ve bölgeler arasındaki farklılıkların azalmasına da yardımcı olmaktadır.
- Üçüncüsü ve en önemlisi, sosyal diyalog, endüstriyel ilişkileri daha çok geliştirebilmek için sürdürülebilir kalkınmaya hız verir. Bu, iç pazarın tamamlanması ve sosyal boyutta tam uyarlanması için önemli bir tamamlayıcı unsurdur ("The European Social Dialogue", 2002).

1.2. UNSURLARI

Avrupa Birliği açısından sosyal diyalog çok yalın bir şekilde, Avrupa düzeyinde sosyal taraflar arasındaki görüşmeler olarak da adlandırılabilir. Sosyal taraflar, yukarıda da belirtildiği gibi sendikalar ve işveren örgütleridir. Sendikaların ve işveren örgütlerinin Avrupa düzeyindeki birlikleri, yerleşik prosedürlere uygun olarak, Avrupa istihdam ve sosyal politikasının biçimlenmesinde önemli bir rol oynarlar. 1985 yılında, Avrupa İşverenler Konfederasyon (UNICE), Avrupa Sendikalar Konfederasyonu (ETUC) ve Kamu İştirakli İşletmeler Avrupa Merkezi (CEEP), düzenli olarak birlikte çalışmak için sözleşmişlerdir.

Bugün Avrupa Birliği üyesi çoğu ülkede başarıyla uygulanabilen sosyal diyalogun sağlanabilmesi için gerekli temel koşulları kültürel, siyasal, kurumsal ve yasal koşullar olarak toparlamak mümkündür. Öncelikle, sosyal tarafların gönüllü olarak biraraya gelmeleri ve işbirliğine eğilimli olmaları şarttır. Bunun yanı sıra, ülkelerin kültürel yapılarının çatışmacılıktan uzak olması gerekmektedir. Tarafların çıkar birliği içinde ortak çalışmalarını mümkün kılacak, kuruluşu yasal temele dayalı resmi danışma kurumlarının varlığı ve tarafların bu kurumların çatısı altında düzenli aralıklarla bir araya gelmeleri sosyal diyalogun sağlanması için gereken bir diğer önemli unsurdur. Tarafların uzlaşma sağladıkları konular üzerinde yazılı anlaşma yapmalarını sağlayacak yasal mevzuatın varlığı, sosyal diyalogun güçlü kılınmasına yardımcı olacaktır (Işığışok, 2002).

1.3. ARAÇLARI

Sosyal diyalog mekanizmasını işlevsel kılabilmek için gereken iki araç, toplumsal (temel) anlaşmalar ve resmi danışma konseyleridir. Toplumsal anlaşmalar yazılı metinlerdir; tarafların karşılıklı görüş alışverişi ve işbirliği girişimleri sonucunda, üzerinde uzlaşma sağladıkları konuları içerirler. Resmi

danışma konseyleri ise, sosyal taraflar arasında yürütülen görüş alışverişi ve işbirliği faaliyetlerine kurumsal bir zemin oluşturan danışma organlarıdır. Bugün Avrupa Birliği'nde sosyal diyalog üzerine temel anlaşmalar istihdam politikaları, emek piyasasında esnekliğin sağlanması gibi konular üzerinde yoğunlaşmaktadır (y.a.g.e.).

Ekonomik ve Sosyal Komite de resmi danışma konseyi statüsünde görev yapmaktadır. Roma Antlaşması'nın 4. maddesinde, Konsey ve Komisyona yardımcı olmak üzere danışma organı niteliğinde Ekonomik ve Sosyal Komite'nin kurulacağı hükme bağlanmıştır. Komite, ekonomik ve sosyal hayatın çeşitli kesimlerinin, özellikle üreticiler, çiftçiler, taşımacılar, işçiler, küçük esnaf ve zanaatkarlar, serbest meslek sahipleri ve kamu yararına çalışan küçük ve orta ölçekli işletmelerin temsilcileri ile, tüketiciler, çevreciler ve dernek temsilcilerinden oluşur. Komite, bir danışma organı olduğu için, görüş bildirme şeklinde bir çalışma düzenine sahiptir. Antlaşma'nın belirlediği durumlarda Komite'ye zorunlu olarak danışılır. Komite'nin görüş bildirmesi için 10 günlük süre tanınmakta, bu süre zarfında görüş gelmemesi halinde ise, Konsey ve Komisyon kendini bağlı saymamaktadır (Karluk, 1998: 132).

Bugün 222 üyeden oluşan Ekonomik ve Sosyal Komite'de Fransa, Almanya, İngiltere ve İtalya'nın 24, İspanya'nın 21, Hollanda, Belçika, Yunanistan, İsveç, Avusturya ve Portekiz'in 12, Danimarka, Finlandiya ve İrlanda'nın 9, Lüksemburg'un 6 üyesi bulunmaktadır. Uygulamada 78 üye işçilerden, 67 üye işverenlerden, 77 üye de çiftçi, tüccar, tüketici vb. diğer kesimlerden oluşur. Üyelerin atanması Konsey tarafından oybirliği ile gerçekleştirilir; görev süreleri ise dört yıl olarak belirlenmiştir. Ekonomik ve Sosyal Komite, 1972'den bu yana, Topluluğa ilişkin her konuda görüş (avis) hazırlamakta ve bu görüşler AB Resmi Gazetesi'nde yayınlanmaktadır (y.a.g.e. : 133).

2. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE SOSYAL DİYALOG SÜRECİNİN GELİŞİMİ

Avrupa Birliği sosyal diyaloga iten nedenlerden en önemlisi işsizliktir. Geçtiğimiz on yıllık zaman diliminde yapılan yoğun işsizliğin sebebinin bulma çalışmalarından bazı dersler çıkarılmalıdır (Sarfati, 2002):

- OECD'ye göre esneklik önlemleri ve düşük sosyal korumayı beraberinde getiren atipik işsizlik şekillerinin gelişimi (part-time, geçici çalışanlar vb.) henüz işsizlikte belirgin bir düşüş sağlayamamıştır.
- Ne ekonomi teorileri, ne de ekonometrik hesaplamalar, iş piyasasında asgari ücretin gerçek etkisini yansıtmada başarılı olamamışlardır. Az ücret, yetişkinlerin işlerini etkiler gözükmemektedir ama bu uygulama personelin verimliliğini azaltabilir.
- Toplu pazarlık konuları ve müzakereleri bir değişim sürecinden geçmektedir. Toplu pazarlık sözleşme sisteminin terk edilmesi yönündeki ısrarlara rağmen, özellikle Euro'ya geçen ülkelerde toplu pazarlık sistemi uygulanmaktadır.
- Aynı ülke içinde dahi, farklı konularda farklı müzakere yöntemlerine rastlanabilmektedir. Toplu pazarlık dışındaki yöntemlere kayılması yönünde bir eğilim olsa da, konunun küresel boyutu gözardı edilmemelidir (y.a.g.e.).

Avrupa'da işsizliğin yarattığı krizin büyüklüğü, yeni önlemler alınması gerekliliğini gündeme getirmiştir. Makro ekonomi politikalarını ve sosyal politikaları birleştirme yönünde üç taraflı sözleşmeler yapılması fikri ortaya çıkmıştır. Bu tür anlaşmalar Danimarka, Finlandiya, İrlanda, İtalya, Hollanda, Portekiz ve İspanya'da uygulanmaktaydı. Böylesi bir diyalog, Ekonomik ve Parasal Birliğin (EPB) başarısı için de çok büyük önem taşımaktadır. Güçlü bir ekonomik yapı oluşturabilmek için uyum ve uzlaşma gerklidir. Rekabet, sosyal diyalog ve toplu pazarlık konularında anlaşmaya varılabilmesi için birtakım koşulların sağlanması gerekir (y.a.g.e.):

- sosyal tarafların temsil gücü ve uygun kurumsal çerçeve,
- diyalog ve sonuçta başarıya ulaşma yönünde bir istek,
- bilgi paylaşımı,
- müzakere yapabilecek ve kararları uygulamaya koyabilecek yetenek ve otoritenin varlığı gibi.

Buradan hareketle sosyal diyalogun geliştirilmesi için bazı adımlar atılmaya başlanmıştır. Küreselleşme ve teknolojik atılımlar ulusal düzeyde politika geliştirme özgürlüğünü kısıtlamaya başlamıştır. Firmaların daha yüksek verimlilik ve rekabet koşullarında ayakta kalmaya çalıştığı küreselleşme kavramında ekonomiler gitgide dışa açılmakta ve sermaye daha rahat dolaşıma çıkabilmektedir. Hükümetlerin tek başlarına üstlendikleri rollerde değişimler yaşanmaya başlanmıştır. II.

Dünya Savaşı sonrasında endüstriyel ilişkileri düzenleyen Avrupa Modeli sosyal sözleşmeler de değişmiştir. Eski sistem, firmaya sadakat ve sosyal barış doğrultusunda ücrette artış ve sosyal haklarla işçileri ödüllendirmiştir. Artık, endüstriyel alanda sadece erkeklere çalışma olanağı sunan, full time çalışmaya yönelik seri üretimi destekleyen Fordist model, günümüzün ihtiyaçlarına yanıt veremeyecek hale gelmiştir. Avrupa Entegrasyonu bu bağlamda sosyal diyalogu üç temele dayandırmıştır (y.a.g.e.):

- EPB'yi gerçekleştirmek amacıyla uyum kriterlerinin başarıya ulaştırılması gerekir; böylece istihdam politikalarında da istikrar sağlanması beklenmektedir.
- Avrupa Çalışma Konseyleri (EWC- Directive on European Works Councils) uygun pazarlık yöntemlerinin geliştirilmesine yardımcı olacaklardır.
- Sosyal taraflar arasındaki iletişim eksiliği giderilmelidir.

Kısaca denilebilir ki, sosyal diyalog eşitlik ve rekabet arasında bir denge tesis etmelidir. Güçlü bir sosyal diyalog çalışmayı motive eder, işgücü piyasasındaki belirsizliklerin ve maaş konusundaki endişelerin giderilmesine yardımcı olur; ayrıca bu sayede endüstriyel ilişkilerde ılımlılığın ve yapıcılığın yerleşmesinde önemli rol oynar. Sosyal dışlanmada da pozitif bir ilerleme kaydedilir ve Avrupa Entegrasyonu küreselleşmenin getirebileceği olumsuz etkilerden uzak kalabilir.

2.1. HUKUKSAL DAYANAKLAR

2.1.1. ANTLAŞMALAR

2.1.1.1. ROMA ANTLAŞMASI

Roma Antlaşması, içinde Komisyon'un ve sosyal tarafların yer aldığı ve sosyal taraflarla ortak politikalar ve temel özgürlüklerle ilişkili spesifik alanlarda görüş alışverişi içine girildiği bir tür sosyal diyalog yaratılmasını öngörmüştür. Roma Antlaşması'nın 138. maddesi'ne göre Komisyon'un en önemli görevlerinden biri (yeni- m.118) dernek kurma özgürlüğünün kazanılması ve işverenler ile işçiler arasında toplu pazarlık yapılabilmesi için üye devletler arasında ilişkilerin kuvvetlendirilmesini sağlamaktır ("The Role of the Social Partners in EU Enlargement Report", 2002: 24-25).

2.1.1.2. TEK SENET

Roma Antlaşması m. 118B'ye göre, Komisyon, Avrupa düzeyinde işverenler ve işçiler arasında diyalog geliştirilmesi konusunda gayret göstermelidir. Eğer iki taraf da arzu ederse, görüşmeler bir antlaşma ile sonuçlandırılabilir (Venturini, 1992: 65).

2.1.1.3. MAASTRICHT ANTLAŞMASI

Maastricht Anlaşması, Roma Anlaşmasına sosyal alanda iki değişiklik getirmiştir. Konsey kararıyla sosyal taraflara Avrupa düzeyinde toplu sözleşme yapma hakkı verilmiştir. Ayrıca bu sözleşmeler/anlaşmalar ulusal düzeyde de sürdürülebilir. Sosyal taraflar politika oluşturulması aşamasında da etkin rol oynarlar ("The Role of the Social Partners in EU Enlargement Report", 2002: 24).

2.1.1.4. AMSTERDAM ANTLAŞMASI

Anlaşma, topluluk düzeyinde sosyal diyalogu kuvvetlendirilmiştir. Komisyon, topluluk düzeyinde işverenlerle işçiler arasındaki görüşmelerin dengeli bir biçimde yürütülmesini hedef göstermiştir. Konsey'e gidilmeden önce eylemin içeriği ve yönü konularında tam bir uzlaşma sağlanması istenmiştir ("The Amsterdam Treaty", 1998).

2.1.2. TÜREV HUKUK NORMLARI

Avrupa Birliği'nde sosyal diyalogun ilk ürünü, Avrupa düzeyinde sosyal tarafları temsil eden, Avrupa Sanayi ve İşveren Konfederasyonları Birliği (UNICE), Avrupa İşçi Sendikaları Konfederasyonu (ETUC) ve Avrupa Kamu Teşebbüsleri Merkezi (CEEP) arasında 14 Aralık 1995'te imzalanan "Ailevi Sebeplerle İzin" Çerçeve Anlaşması olmuştur. Bunun ardından 15 Aralık 1997'de "Kısmi Çalışma"ya

ilişkin Çerçeve Anlaşma ve 17 Mart 1999'da "Belirli Süreli Çalışma" hakkında Çerçeve Anlaşma hazırlanmıştır ("The Role of the Social Partners in EU Enlargement Report", 2002: 25).

Tüm bunların yanısıra, diyalog süreci dahilinde Avrupa düzeyinde özellikle eğitim ve öğretim, ekonomik politika ve tek pazar, istihdam politikası ve işgücü piyasasına ilişkin düzenlemelerle ilgili olarak ortak görüşler ve deklarasyonlar sunulmaktadır.

2.3. AVRUPA BİRLİĞİNDE SOSYAL DİYALOG UYGULAMALARI

Ulusal düzeyde işçi ve işverenlere anlaşma yoluyla çözüme ulaşma imkanı verilmiştir. Topluluk düzeyinde ise özel şartlar Antlaşma ile belirlenmiştir. Komisyon, sosyal alanda herhangi bir adım atmadan önce işverenlerle ve işçilerle diyaloga geçmelidir. İlk aşama görüşmelerde eylem planı hakkında Komisyon olumlu görüş beyan ederse, işverenler ve çalışanlar Komisyon'a tavsiye niteliğinde bir fikir bildirebilirler. Bunun dışında taraflar bağımsız olarak, kendi aralarında direkt bir anlaşmaya varma isteklerini de Komisyon'a iletebilirler. Müzakereler 9 aya kadar sürebilir. Sonuç için mümkün olabilecek durumlar şunlardır:

- Taraflar bir anlaşmaya varabilir ve ortak bir kararla Komisyon'a bu kararın yürürlüğe konulması isteklerini iletebilirler.
- Veya, bir anlaşmaya vardıkları halde bunu işverenler, işçiler ve üye devletlere özgü yöntemlerle uygulamaya geçirmeyi uygun bulabilirler.
- Veya, bir anlaşmaya varamazlar. Bu durumda, çalışmalarını durdurarak Konsey'e durumu beyan eder.

2.3.1. AVRUPA BİRLİĞİ TARAFINDAN BENİMSENEN SOSYAL DİYALOG BİÇİMLERİ

2.3.1.1. VAL DUCHESSE SOSYAL DİYALOGU

İç pazarın tamamlanmasına yönelik olarak Avrupa düzeyinde sosyal hedeflerin gerçekleştirilmesinden hareketle oluşturulmuş bir diyalog olan Val Duchesse diyalogu aslında Maastricht öncesi dönemde uygulanan bir sosyal diyalog biçimidir (Keller ve Bansbach, 2001:420). Tarafları CEEP(Kamu İştirakli İşletmeler Avrupa Merkezi), Avrupa İşverenler Konfederasyonu (UNICE) ve Avrupa Sendikalar Konfederasyonu (ETUC)'dur. Biri makro ekonomi, diğeri mikro ekonomi üzerine iki çalışma grubu oluşturulmuştur. Ekim 1992'de, UNICE, CEEP and ETUC yeni bir sosyal diyalog komitesi oluşturmıştır. Komite daha çok rekabet ve istihdamla ilgili makroekonomik alanda çalışmalarını sürdürmektedir (COMDOC (96) 448 final, 1996). Val Duchesse diyalogu gönüllülük esasına göre işletilmiş ve bağlayıcı niteliğe sahip olamamıştır.

Sosyal diyalogun başlatılmaya çalışıldığı ilk yıllarda sosyal tarafların kabul ettikleri bazı ortak görüşler şu konular üzerinedir (Venturini, 1992: 61-65):

- 1987 – eğitim, motivasyon, işçilerin bilgilendirilmesi ve işçilere danışılması,
- 1987 – istihdam için işbirliği içinde bir büyüme stratejisi.
- 1990 – Coğrafi ve mesleki mobilitenin artırılması,
- 1990 – Temel eğitim ve yetişkinler için mesleki eğitim,
- 1991 – Okuldan çalışma hayatına geçiş,
- 1991 – Eğitimden yararlanma prosedürlerinin maksimize edilmesi,
- 1991 – Yeni teknolojiler ve iş organizasyonu.

2.3.1.2. MAASTRICHT SONRASI SOSYAL DİYALOG

Bu dönemde sosyal taraflar daha hukuki bir zeminde çalışmalarını sürdürmeye başlamışlardır. Bu durum de beraberinde sosyal diyalog sürecinde daha bağlayıcı nitelikte kararlar alınmasını da getirmiştir. Özellikle analık/babalık izni ve part-time çalışmaya ilişkin Topluluk direktifleri (1995) bu dönemde hazırlanmıştır (Keller ve Bansbach, 2001: 422-424).

Sosyal taraflar, Avrupa Topluluğu Antlaşması içindeki hukuk koyma sürecinde ve mevcut düzenlemelerin üye ülkelerde uygulanmaya başlamasında, Topluluk Antlaşması hükümleri tarafından etkili kılınmışlardır.

Sosyal tarafların Topluluk genelinde gerçekleştirdiği antlaşmalar üye ülkelerin iç hukuklarında doğrudan etkiler doğuramaz. Bunu mümkün kılabilmeyin iki yolu vardır. Birincisi, sözkonusu antlaşmaların üye ülkelerin iç hukuklarına aktarılmasıdır. İkincisi de, bu antlaşmaların Topluluk düzeyinde bir yönerge çıkarılması suretiyle bağlayıcı kılınmasıdır (Tekinalp/Tekinalp, 2000: 630).

2.3.2. GÜNÜMÜZDE ÜYE ÜLKELERDE SOSYAL DİYALOG

Bugün Avrupa Birliği üyesi ülkelerin sosyal diyalog açısından geldikleri nokta ve sosyal tarafların elde ettikleri başarılar şöyle özetlenebilir:

Belçika

Belçika toplam istihdam oranları, kadın ve yaşlı çalışanlar konusunda etkin stratejiler belirlemek zorundadır. Sosyal taraflar aktif bir biçimde siyaset belirlenmesinde yer almaktadırlar. Ancak tarafların yaşamboyu (mesleki) eğitim üzerinde daha etkili bir strateji izlemeleri gerekmektedir ("Joint Employment Report", 2001: 42).

Danimarka

Sosyal taraflar politika oluşturulması ve uygulanmasının her aşamasında, ayrıca çalışma örgütlerinde esnekliğin tanıtılmasında aktif rol üstlenmişlerdir (y.a.g.e.: 45).

Almanya

Mesleki eğitim ve bilgilendirme konularında sosyal tarafların çabaları ön plandadır. Ancak çoğu çalışmaların anlaşmalarla ve finansman yardımlarıyla desteklenmesi gerekmektedir. Bölgesel olarak uyum konusunda (özellikle Doğu Avrupa'daki işsizlik oranları) eksikliklerin giderilmesi beklenmektedir (y.a.g.e.: 48).

Yunanistan

Somut sonuçların alınabilmesi için, istihdam oranının yükseltilmesi ve çalışma örgütlerinin modernizasyonu gereklidir. Sosyal güvenlik sisteminin yeniden yapılandırılması gündemdedir. Sosyal tarafların bu konulardaki çalışmalarına ısrarlı biçimde devam etmeleri lazımdır (y.a.g.e.: 51).

İspanya

Yüksek işsizlik oranına rağmen sabit hedefler belirlenmemiştir. Sosyal taraflar işgücü piyasasının reformu konusundaki kanunla ilgili olarak anlaşmaya varamamışlardır. Eğitim konusunda Aralık 2000'de sosyal taraflar anlaşmaya varmış olsalar da, anlaşma henüz hayata geçirilememiştir. Emek üzerindeki vergi yükünün hafifletilmesi hususunda çalışmalar sürdürülmektedir (y.a.g.e.: 54).

Fransa

Gündemdeki hedef; istikrar, uygun ücretli iş imkanları, bilgi üzerine yoğunlaşma ve iş güvenliğinin sağlanmasıdır. Genel olarak işsizlik azalmış, işgücü piyasasında olumlu gelişmeler kaydedilmiştir. Sosyal tarafların başarılı çalışmalarının devamı beklenmektedir (y.a.g.e.: 57).

Lüksemburg

Güçlü bir ekonomik büyüme ve etkin bir istihdam politikası sosyal tarafların da katılımıyla başarılmıştır (y.a.g.e.: 66).

Portekiz

Girişimcilik konusunda kayda değer bir atılım görülmesi de, istihdam üzerine azimli çalışmalar söz konusudur. Sektörel anlaşmalara sosyal tarafların da dahil edilmesi hususunda gayret gösterilmektedir. Sosyal taraflar iki tane üçlü anlaşmaya imza atmışlardır: analık/babalık izni, aile ve okul öncesi çocuklar (y.a.g.e.: 75).

Finlandiya

2005 itibarıyla istihdam oranının %75 artırılması hedeflenmektedir. Çalışma örgütlerinin kalitesi arttırılmakta, girişimcilik desteklenmektedir. Gelir vergisi ve sosyal güvenlik konularında sosyal tarafların çalışmaları söz konusudur (y.a.g.e. :81).

İsveç

İsveç'in hedefi tam istihdama ve yüksek ekonomik büyümeye ulaşmaktır. Girişimcilik bölgesel boyutta desteklenmektedir. Sosyal taraflar, gelişen işgücü piyasalarına uyumun gerçekleştirilmesi ve desteklenmesi yönünde çalışmalarını sürdürmektedir (y.a.g.e. :84).

İngiltere

İngiltere'de sosyal taraflar ulusal düzeyde artan öneme sahiptirler ama genel yaklaşım olarak bunların katılımı kısıtlı sayıda konulardadır (y.a.g.e. :63).

İtalya

Kadınların eşit çalışma koşullarına sahip olması üzerine ısrarla gidilse de, çalışmalar etkin bir strateji belirlenmesinde yetersiz kalmaktadır. Yaşamboyu eğitim konusunda sosyal tarafların da katılımıyla ilerleme sağlanabilir (y.a.g.e. :63).

Hollanda

Hükümet, sosyal taraflarla beraber reel ücret artışı, verimlilik, esnek iş ilişkileri, iş düzeninin modernizasyonu konularında ilerleme kaydetmiştir (y.a.g.e. :69)

Avusturya

Emek üzerindeki ağır vergi yükünün kaldırılması konusunda hiçbir ilerleme kaydedilememiştir. Sosyal taraflar yaşlı işçilerin part-time çalışabilmesini temin edebilmek için anlaşmalar yapmaya çalışmaktadırlar. Özellikle kadınlar ve yaşlılar arasındaki işsizlik oranları üzerine çalışmalar arttırılmalıdır. Burada sosyal taraflara görev düşmektedir (y.a.g.e. :72)

İrlanda

Toplam istihdam oranı %65,1'dir. İş kalitesinin eğitim yoluyla arttırılması konularında çalışmalar sürdürülmektedir. Kadınların çalışma oranı Avrupa seviyesine çıkmıştır. Sosyal tarafların çalışmaları başarılı sonuçlar vermektedir (y.a.g.e. :60)

2.3.3. AVRUPA BİRLİĞİNDE SOSYAL DİYALOGUN SONUÇLARI

İşleri ne olursa olsun, tüm işçileri ilgilendiren konular, Val Duchesse sosyal diyalogunun bağımsız ve gönüllü süreci çerçevesinde, 1985'ten bu yana UNICE, CEEP, ETUC tarafından görüşülmüştür ("Avrupa'da Sosyal Diyalog Ne Gibi İyi Sonuçlar Verdi?", 1997: 7).

Sosyal politika protokolünün 3. ve 4. maddeleri çerçevesinde iki anlaşma müzakere edilmiştir. Bunlardan ilki, analık/babalık izniyle, ikincisi ise yarım-gün çalışmayla , üçüncüsü de belirli süreli çalışmayla ilgilidir.

20 kadar farklı sektörle, mesleklerle özgü görüşmeler yapılmıştır. Sosyal taraflar 140'tan fazla ortak bildiri yayınlamışlardır. Son döneme ait en önemli gelişmeler arasında şunlar vardır (ay.a.g.e.):

- ulusal düzeyde müzakerelerin, çalışma süresi esnekliğiyle uzlaştırılması için tarım hakkında bir çerçeve anlaşma,
- örneğin ticaret, ayakkabı, tekstil ve giyim eşyası sektörlerinde çocuk emeği konusunda çeşitli bildirimler ve iyi uygulama kuralları,
- temizlik sektöründe ve dağıtım işlerinde istihdamın genişletilmesi hakkında muhtıralar.

Barselona Zirvesi'nde ETUC, CEEP, UNICE'nin Avrupa düzeyindeki ve ulusal boyuttaki çabaları takdirle karşılanmıştır.

AB Komisyonu, Avrupa sosyal taraflarının aralarındaki özerk diyalogu geliştirmeleri ve ortak çalışma programları oluşturmaları için, ekonomik ve sosyal politikalara dair Avrupa kurumları ve sosyal taraflar arasında işbirliğinin ve koordinasyonun pekiştirilmesine destek vermektedir.

3. TÜRKİYE'DE SOSYAL DİYALOG

3.1. TÜRK ÇALIŞMA HAYATINDA SOSYAL DİYALOG

Türk çalışma yaşamının sosyal diyalog alanında pek de köklü bir geçmişi yoktur. 1978 yılında "Toplumsal Anlaşma" adlı belgeyle, toplu pazarlık düzeninde sosyal diyaloga yönelik önemli bir adım atılmıştır. Nitekim, o tarihte kamu kesimi işyerlerinde sürdürülen toplu iş sözleşmesi görüşmeleri durdurulmuş ve ardından 20 Temmuz 1978 günü hükümet ile Türk-İş arasında, söz konusu belge imzalanmıştır ("Avrupa Türkiye Sosyal Diyalog ve Sendikal Çözümler", 2003).

Ülkemizde küreselleşmenin getirdiği zor ekonomik koşulların etkisini gün geçtikçe daha çok yaşamakta ve yeni bir takım mekanizmaların gerekliliği hissedilmektedir. Özellikle son dönemde Türkiye'de çalışma hayatında işçi-işveren ilişkilerinde uzlaşma yönünde arayışların arttığı görülmektedir. Hükümetlerin uyguladığı ekonomik politikaların şekillendirilmesinde ve ülkemizin gelişiminde gerekli bazı sosyal politikaların oluşturulmasında toplumun gelişimini sağlayan işçi-işveren kesiminin görüşlerine önem verilmelidir. Ancak bu noktada bazı sorunlar ortaya çıkmaktadır. Küreselleşme ile gelişen politikalar birçok ülkede çalışanlar aleyhine sonuçlar doğmasına yol açmaktadır. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde zaten belli bir düzeyin altında olan sosyal koruma mekanizmaları istismara açık bir yapı ortaya koymaktadır. Rekabet gücünün artırılmasının düşük emek maliyetiyle değil, verimli ve nitelikli işgücüyle sağlanabileceği gerçeği tarafların beraberce yapacağı çalışmalara ışık tutmak zorundadır. Ayrıca kaçak işçilik, toplanamayan vergiler, kayıtdışı sektör, verimlilik gibi sorunların sosyal diyalog ile çözümlenebileceği de öne sürülen görüşler arasındadır (Karakoç, 2002).

Bu noktada bu görüşe karşı şöyle bir eleştiri getirmek mümkündür: Sosyal diyalog, sosyal tarafların temsili ilkesine dayanır. Kaçak işçilikte, kayıtdışı ekonomide herhangi bir temsilci bulmak mümkün olamayacağına göre, bu konuda sosyal diyalog nasıl başarı kaydedebilecektir? Görülüyor ki, bu pek de isabetli bir çözüm seçeneği değildir. Öncelikli olarak çözüm bulunması gereken alan, kayıtdışı ekonominin kayıt altına alınmasıdır ki, bu da ancak hükümetlerin etkin politikalar izlemesi suretiyle mümkün olabilir. Sosyal diyalog bu noktadan sonra etkili olabilir. Temsilcisiz sosyal diyalog gerçekleştirmek olanaksızdır.

Türk sosyal hayatında ilerlemenin kaydedilebilmesi için girişimciliği desteklemek gerektiğini savunan kesimlere de bazı eleştiriler getirilebilir. Şimdiye kadar girişimciliğin desteklenmesi yönünde Türkiye'de işçiler, memurlar, çiftçiler ve diğer çalışanlar çok özveride bulunmuşlardır. Alınan vergiler yatırımlar yaratılması amacıyla kullanılmıştır. Ancak zamanla yatırımlar, işgücünün daha ucuz olması nedeniyle yurtdışına, özellikle de Bulgaristan ve Romanya tarafına kaymıştır. Bu da çalışanlardan vergi yoluyla alınan paranın ülke dışına gitmesi anlamına gelmektedir. Bu noktada girişimcilik, Türkiye'ye kazanç sağlamamaktadır. Eğer bu durum böyle devam ederse, girişimciliğin desteklenmesinin de Türkiye sosyal politikası için bir faydası olmayacaktır.

Bu bağlamda Ekonomik ve Sosyal Konsey olarak adlandırılacak bir kurum oluşturulması ve bunu etkin işleyişin sağlanması diyalog ve işbirliğinin ülkemizde de kurumsallaşmasını sağlayacak bir çözüm yolu olarak ele alınabilir ("Sosyal Diyalog", Tarihsiz). Nitekim, Bakanlar Kurulu'nca, 26 Haziran 2000'de TBMM'ye sevk edilen "Ekonomik ve Sosyal Konsey'in Kuruluşu, Çalışma Esas ve Yöntemleri Hakkında Kanun Tasarısı", 5 Nisan 2001'de Plan ve Bütçe Komisyonu'nda görüşülmüştür. 11 Nisan 2001'de TBMM Genel Kurulu'nda kabul edilen tasarı, 21 Nisan 2001 tarihli Resmi Gazete'de (sayı:24380) yayımlanarak yürürlüğe girmiş ve yasalaşmıştır ("Ekonomik ve Sosyal Konsey Yasası,")

Ekonomik ve Sosyal Konsey kurulduğu günden bu yana düzgün bir şekilde işletilememiş, yasalaştığı tarihten beri bir araya getirilememiştir. Oysa hükümet ve toplumsal kesimler arasındaki uzlaşmayı ve işbirliğini geliştirmek üzere kurulan Konseyin, üç ayda bir olağan olarak toplanması amaçlanmıştır. Konseyin, Başbakanın daveti veya kanunda belirlenmiş olan temsilcilerin üçte birinin yazılı istemleri üzerine olağanüstü de toplanabilmesi öngörülmüştür ("Avrupa Türkiye Sosyal Diyalog ve Sendikal Çözümler", 2003).

3.2. SOSYAL DİYALOG ALANINDA UYUMLULAŞTIRMA ÇALIŞMALARI

Helsinki Zirvesi ile birlikte Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne aday üye durumuna gelişi, her alanda uyum sorununu beraberinde getirmiştir. Özellikle Avrupa Birliği'nin sosyal politikası ve çalışma standartları, uyum konusunu güncelleştirmiş durumdadır. Ancak, bazı çevrelerin, Türk sosyal

politikasının ve çalışma mevzuatının uyumu konusunun otomatik bir biçimde uygulanacağını sanması yanlış bir yaklaşımdır (Centel, 2002).

Sosyal diyalog kapsamında Avrupa Birliği ile uyumlulaştırma sürecinde Türkiye’de kurulan Ekonomik ve Sosyal Konsey, Avrupa Birliği’ndeki örneğinin aksine etkin bir işlerlik kazanamamıştır. Konsey’in işleyişindeki eksiklikler eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Bu eleştirilere göre, Ekonomik ve Sosyal Konsey bağımsız ve demokratik bir işleyişe sahip olmalı, hükümetin belirleyiciliği altında kalmamalıdır. Bunun yanı sıra, işçi ve işveren temsilcilerinin haricinde kamu çalışanları, sağlıkçılar vb. kesimlerden temsilciler de Konsey’de yer almalıdır.

Avrupa Birliği, 2001 İlerleme Raporu’nda Türkiye’nin, Topluluğun istihdam ve sosyal politika alanındaki mevzuatına uyum sağlaması için gayret göstermesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu yönde önemli bir gelişme kaydedilemediği ayrıca belirtilmiştir (“Social Affairs-The Applicant Countries and the Community Acquis”, 2002).

Türkiye’de sosyal diyalog alanındaki açığın en önemli göstergelerinden birisi, Asgari Ücret Tespit Komisyonu toplantılarının başarısızlıkla sonuçlanmasıdır. Son yıllarda çalışan temsilcilerinin ‘oluru’ ile neticelenmiş bir Komisyon toplantısı yoktur (Erdut, 2002: 220).

Türkiye’de çalışanların yalnızca % 3,7’si sosyal diyalog sayesinde kendi gelirini belirlemede söz sahibidir. Böyle bir ortamda gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderek artması normaldir. Bu eğilimin tersine döndürülmesi ve kalkınmaya hız kazandırılması gerekmektedir (y.a.g.e.).

SONUÇ

Ekonomik, siyasal ve kültürel olarak yansımalarını her geçen gün daha şiddetli hissettiğimiz küreselleşme olgusu, özellikle endüstri ilişkileri üzerine ve bunun uzantısı olarak sosyal politika uygulamaları üzerine önemli derecede etki etmektedir. İşçi ve işveren ilişkilerinin düzenlenmesi ve sosyal politikanın geliştirilmesi amacıyla ortaya konulan sosyal diyalog, küreselleşmenin olumsuz etkilerini gidermede kullanılması gereken bir araçtır. Bu araç, Avrupa Birliği’nde oldukça iyi sonuçlar alınmasında yardımcı olurken, Türkiye’nin bu konudaki eksiklikleri apaçık ortadadır. Türkiye’nin bu konudaki başarısızlığını gidermesi için akılcı adımlar atması gereklidir. Yabancı formatları birebir uygulamak yerine, ülke koşullarının göz önünde bulundurulduğu bir uygulama süreci izlenmelidir. Ayrıca ilk adımın atılmasını takiben, uygulamaların devamının sağlanması gereklidir. Her ne kadar bir işe başlamak önem arz etse de, yarım bırakılmış projelerden başarı beklenmesi mümkün değildir. Bugün sosyal diyalog açısından ihtiyaç duyulan Ekonomik ve Sosyal Konsey’in yasalaşmış olması sevindirici bir gelişme olmakla birlikte, sorunlara çözüm üretme anlamında yetersiz kalmaktadır. Sosyal devlette ulusun kaderinin belirlenmesinde yalnızca bireylerin değil; onların ekonomik ve sosyal konumlarını ifade eden aile, dernek, meslek kuruluşları, sendikalar vb. kurumlar da etkin olmaları gereklidir. İşte ekonomik ve sosyal konseyler özellikle ekonomi ve dolayısıyla sosyal alanda işçi, işveren ve meslek kuruluşlarının devlet idaresinde etkin olmalarının yollarından birini oluşturdukları için de önem taşımaktadırlar. Ekonomik ve sosyal konseyin daha etkin kılınması mümkündür. Parlamenter sistemde bir danışma organı niteliğinde olmak zorunda olan konseyin bu niteliği daha etkin hale getirilebilir: Örneğin işçi ve işverenleri ilgilendiren yasaların çıkarılmasından önce konseyin görüşünün alınması zorunlu kılınabilir veya bu konularda konseye yasa teklifi hazırlama yetkisi verilmesi düşünülebilir. Her iki durumda da son kararı veren parlamento olacağından, yasama yetkisinin devri söz konusu olmayacaktır.

2001 yılında dünyanın 22. büyük ekonomisi olan ülkemiz, bugün 72. sırada yer almaktadır. İşsizliğe yönelik etkili çözümler bulabilmek, yeni istihdam politikaları oluşturabilmek, kalıcı yatırımları artırabilmek, çalışanlarımızın eğitim seviyesini artırabilmek için sosyal politika alanındaki çalışmalara hız verilmelidir. Avrupa Birliği’ne tam üye olma yolunda ilerleyen Türkiye’nin pek çok konuda olduğu gibi, sosyal politika ve sosyal diyalog alanında da eksikliklerini gidermesi gerekmektedir. Aksi takdirde rakiplerinin gerisinde kalması kaçınılmazdır.

KAYNAKÇA

“The Amsterdam Treaty”, *Employment in Focus*, Issue No.4, Summer 1998, <http://www.iol.ie/EMPLOYMENT/eif4n2.html>, Erişim:24.04.2002.

"Avrupa Türkiye Sosyal Diyalog ve Sendikal Çözümler", http://www.birlesikmetal.org/kitap_03/k-03-3_2.htm, Erişim: 10.11.2003.

"Avrupa'da Sosyal Diyalog Ne Gibi İyi Sonuçlar Verdi?", (1997), *Güncel Avrupa*, Sayı. 9-10, Kasım-Aralık.

Centel, Tankut, "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Avrupa Birliği'nin Sosyal Politikası'na Uyumu", <http://www.tisk.org.tr/isvederg/centel.htm>, Erişim:10.04.2002.

COMDOC (96) 448 final, (1996), Brussels: Commission of the European Communities.

Ekonomik ve Sosyal Konsey Yasası : <http://www.belgenet.com/eko/k4641.htm>, Erişim tarihi: 08.05.2002.

Erdut, Zeki,(2002): *Küreselleşme Bağlamında Uluslararası Sosyal Politika ve Türkiye*, İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.

"The European Social Dialogue", <http://www.ceep.org/fr/images/socdial.htm>, Erişim:12.03.2002.

İşığıcok, Özlem, "Sosyal Diyalog, Temel Nitelikleri ve Türkiye'de Sosyal Diyaloga İlişkin Genel Bir Değerlendirme", <http://www.isguc.org/oisigicok.htm>, Erişim:13.03.2002.

Joint Employment Report. (2001), Brussels: Commission of the European Communities.

Karakoç, Hüseyin, "Üçlü Anlaşmalar ve Ülkemiz İçin Uygulanabilirlik Alanları", <http://www.tisk.org.tr/isvederg/karakoc.htm>, Erişim:10.04.2002.

Karluk, Rıdvan, (1998): *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 5. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.

Keller, B., Bansbach, M., (2001): "Social Dialogues: Tranquil Past, Troubled Present and Uncertain Future", *Industrial Relations Journal* 32/5: 419-434.

"The Role of the Social Partners in EU Enlargement Report", European Commission, http://europa.eu.int/comm/employment_social/soc-dial/social/news/varsovie.pdf, Erişim:28.03.2002.

Sarfati, Hedva, "The European Job Crisis and the Role of Labour Market Flexibility and Social Dialogue", <http://www.newwork.com/Pages/Contributors/Sarfati/Social%20dialogue.html>, Erişim: 24.04.2002.

"Social Affairs-The Applicant Countries and the Community Acquis", <http://www.europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/e02113.htm>, Erişim: 08.05.2002.

"Sosyal Diyalog" (Tarihsiz), *TİSK İnceleme Yayınları*, Sayı:6, Ankara:TİSK

Tekinalp/Tekinalp, (2000): *Avrupa Birliği Hukuku*, 2. Bası, İstanbul: Beta Yayınları.

Venturini, Patrick, (1992): *The European Social Dimension*, Belgium: Commission of the European Communities.

ÜLKELER ARASINDAKİ ÖĞRENCİ HAREKETLİLİĞİNİN ETKİLERİ VE SONUÇLARI

Yrd. Doç. Dr. Ayhan GENÇLER*

ÖZET

Son yıllarda ülkelerin üzerinde durdukları konulardan birisini ülkeler arasındaki yüksek niteliklere sahip insan gücü hareketliliği oluşturmaktadır. Bu alandaki tartışmaların önemli bir kısmını ise yurt dışına öğrenim amacıyla gidipte dönmeyen öğrencilerin oluşturduğu görülmektedir. Yapılan bu çalışmada da öğrenci hareketliliğine etki eden faktörler ve sonuçlarına ilişkin tartışma konuları değerlendirilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Öğrenci hareketliliği, işgücü

ABSTRACT

EFFECTS AND RESULTS OF STUDENT MOVEMENTS AMONG THE COUNTRIES

In recent years, one of the issues that countries interested in, is international migration of highly skilled people. It has been seen that a great deal of the debates in this area are related to students who go abroad with an intention of education and of the same who don't come back to sending countries. In this study, it is evaluated that debating issues relating to factors effecting student mobility and its results.

Key words: Student movements, labor force

I.GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya ticaretindeki artan büyüme ve ülkeler arasındaki engellerin ortadan kaldırılması yeni teknolojilerin üretimine hız kazandırmıştır. Bu yeni durum, sunulan mal ve hizmetlerin kalitelerinin artırılabilmesi için araştırma-geliştirme çalışmalarının daha da yoğunlaşmasına, aynı zamanda nitelikli ve yaratıcı becerilere sahip olan insan gücü kaynaklarına olan ihtiyacın artmasına yol açmıştır. Ancak nitelikli insan gücüne yönelik talebin iç kaynaklar ile karşılanamaması durumunda ülkeler bunları dışarıdan karşılama yollarına yönelmişlerdir. Bu nedenle de özellikle son dönemlerdeki göç hareketleri içerisinde yüksek niteliğe sahip bireylerin göçü, birçok ülkenin önemli tartışma alanlarından birisini oluşturmaktadır.

Beyin göçü olarak da nitelendirilen ülkelerin eğitilmiş ve nitelikli insan gücü sermayesi kaybı, ülkelerin içsel özelliklerine göre çok farklı nedenlerden kaynaklanabilmektedir. Ancak bu tip göç hareketi içinde özellikle yurt dışına eğitim amacıyla giden ve geriye dönmeyen öğrencilerin önemli potansiyele sahip oldukları görülmektedir. Bu çalışmada da, ülkeler arasında öğrenci hareketliliğine neden olan faktörler ele alınarak, yol açabileceği sonuçlar değerlendirilmeye çalışılmaktadır.

II.Küresel Entegrasyon Sürecinde Yüksek Nitelikli İnsanlar

Son yıllarda hızlanan küreselleşme süreci, malların, hizmetlerin ve sermayenin önündeki engelleri kaldırırken, ülkeler ve işletmeler arasında da rekabetin gittikçe yoğunlaşmasına, ekonomilerin daha fazla bilimsel temellere dayanmasına neden olmuş ve bunun doğal bir gelişimi olarak dünyadaki yüksek nitelikli kişilere olan talebi her zamankinden daha fazla arttırmıştır (Gençler, 2002: 2).

Yüksek nitelikli insan göçü, küreselleşmenin şiddetlenmesi ve ülkeler arasında giderek artan küresel eşitsizlik ve küresel etkileşiminde yansımasıdır. Küreselleşme sürecinin hız kazanması, gelişmekte olan ülkeler ile ilişkileri artırırken, gelişmiş ülkeleri daha da kuvvetlendirmiş; ülkeler arasında var olan eşitsizliğin artarak devam etmesine yol açmıştır. Uluslararası bağların güçlenmesi ve ülkeler arasında devamlı dengesiz bir gelişmenin varlığı, yüksek nitelikli insanların başta ABD olmak üzere

* Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü.

gelişmiş ülkelere göçüne neden olmaktadır (Cheng ve Yang, 1998: 629). Bunların önemli bir kısmını da eğitim amaçlı bu ülkelere giden/gönderilenlerden ülkelere geriye dönmeyenler oluşturmaktadır. Bu yönleste, diğer göç hareketlerinde olduğu gibi itici-çekici faktörlerin (savaşlar, ekonomik, siyasi, kültürel, dini, ailevi) etkisi olmakla birlikte, bu tip göç hareketlerinin ardında birçok kompleks nedenlerden de kaynaklandığı bilinmektedir. Gerçekleşen göç olayı sadece, gelişmiş-azgelişmiş ülkeler arasında değil, gelişmiş ülkeler arasında da yaşanmaktadır. Ülkeler arasındaki iktisadi ve eğitim alanlarındaki etkileşimin artışı hareketliliğin temel noktalarını oluşturmaktadır. Yaşanan bu durumda gelişmiş ülkeler net alıcı pozisyonunda iken, gelişmekte olan ülkeler ise kaybedenler kısmını oluşturmaktadırlar.

1.Ekonomiler Arasında Karşılıklı Etkileşim

Ülkeler arasındaki karşılıklı ekonomik etkileşimin gelişmekte olan ülkelere (GOÜ) gelişmiş ülkelere (GÜ) başta ABD olmak üzere profesyonel niteliklere sahip insanların akışındaki ana koşulları oluşturduğu ileri sürülebilir. Bu süreç, II.Dünya Savaşı sonrasında başta ekonomik alanda olmak üzere küresel düzeyde yeniden yapılanma ile başlamıştır. Yeniden yapılanma sürecinin GÜ ve GOÜ'ü birbirlerine bağlayıcı ve tamamlayıcı özelliği de bulunmaktadır. ABD gibi, modern teknolojik gelişme avantajlarına sahip olan GÜ'nin hızlı ekonomik gelişmeleri, transformasyon ile sanayi ekonomisinden (ikincil ekonomi) enformasyon ekonomisine (üçüncül ekonomi) geçişleri, yüksek eğitilmiş insanlara da büyük bir talep ortaya çıkarmıştır. Ancak bu talep, GÜ'nin profesyonel nitelikteki insan arzından fazla olmaktadır. Gelişmenin sürdürülerek, kapitalizmin daha ileri aşamalara götürülebilmesi için oldukça büyük miktarda yüksek eğitilmiş profesyonel insana sahip olmak gerekmektedir. Ekonomik büyüme ve altyapı yatırımları, aynı zamanda araştırma için olumlu çevresel şartları da (büyük ödenekler, daha fazla personel, gelişmiş teçhizat ve araştırma kolaylıkları gibi) beraberinde getirmektedir. Bu koşulların varlığı, daha iyi çalışma koşulları ve göreceli olarak yüksek gelirlere dönüşmektedir. Yüksek nitelikli profesyonellere olan talep ve göç politikaları ile birlikte, mükemmel araştırma, çalışma ve yaşam koşulları, yabancı profesyonellerin GÜ'de istihdam arayışlarında bulunmalarına yönelik en önemli çekiciliği oluşturmakta ve yüksek eğitilmiş insan gücünün akışındaki altyapıyı oluşturmaktadır (Cheng ve Yang, 1998: 630).

GÜ'nin kuruluşlarının, kar oranlarını daha da arttırabilmek için ucuz işgücünün olduğu GOÜ'e aktardıkları kaynaklar ve sermaye ile kurdukları işletmelerdeki çalışanlarda potansiyel profesyonel göçmen havuzlarını oluşturmakta ve bu yöntem ile de göçmen tercih edebilme imkanına sahip olabilmektedirler. GOÜ'deki yabancı direkt yatırımlar, yerel profesyonellere ulus üstü kurumlarda orta veya yüksek seviyede iş imkanı sağlayabilmekte, bu da ihtiyaç duyulan işler için pürüzsüz insan akışını sağlamaktadır. Bu kuruluşlarda çalışan profesyonellerin sıkça ileri ülkelere kısa dönemli eğitime tabi tutulmaları, ileri ev sahibi ülke ile kendi ülkeleri arasındaki farklılıkları anlamalarını da kolaylaştırmaktadır. Bundan başka, bu profesyonellerin aldıkları ücretler, benzer durumdaki firmalarda veya kuruluşlarda çalışanlara göre daha yüksek olmasına rağmen, GÜ'de çalışanlarla mukayese edilemeyecek ölçüde daha düşüktür. Ücret farklılığının bilincinde olunması da diğer bir etkidir. Yabancı firmalarda stratejik pozisyonda profesyonel fırsatlar ile istihdam edilmeleri, global iletişimin içine girmeleri için kolaylık sağlamaktadır. Ayrıca profesyoneller ile GÜ arasındaki siyasal bağların kuvvetlenmesi ve ülkedeki farklılıkların bilincine varılması veya ülkesindeki ekonomik ve siyasal koşulların değişerek daha da kötüleşmesi, onları göçe motive etmektedir (Cheng ve Yang, 1998: 631).

Göçü alan ve veren ülkeler arasındaki ekonomik etkileşim ve ticaretin seviyesi de GÜ'e profesyonellerin göçünü arttırmada göz önünde tutulması gerekmektedir. ABD örneğine bakacak olursak, en büyük ticari partnerleri Kanada, Japonya, Birleşik Krallık, Almanya, Fransa, Hollanda, Avustralya ve diğer Batı Avrupa ülkelerinin yanında ticarete bulunduğu hızlı gelişmekte olan ülkelere Tayvan, Güney Kore, Meksika, Brezilya, Singapur, Malezya, Tayland ve Çin gibi, artan ticari ilişkiler ile profesyonelleri gönderici ülkelerin insanlarının ABD'li kuruluşlarla irtibata geçme ve istihdam fırsatları yakalayabilme şansı doğurmaktadır. Muhtemelen ikili ticari ilişkilerdeki artışın da profesyonel insanların göçüne neden olduğu belirtilebilir. Bu sebeple, GOÜ ile GÜ arasındaki ekonomik etkileşim, ülkenin profesyonel insanlarının uluslar arasındaki eşitsizliklerin, onların maddi ve kültürel farklılıkların farkında olmalarına yol açmakta, Batılılaşmalarını arttırmakta, iletişim fırsatlarının sağlanması ile onların uluslararası iş piyasalarına kolay kabul edilebilmeleri için hazırlanmalarında ödüllendirici olmakta ve göç şansını arttırmaktadır. Fakat her ülkenin dünya ekonomisindeki pozisyonu ve ekonomik etkileşimi bakımından gönderen ülke ile ABD arasındaki ekonomik etkileşim farklı olmakta, farklı ülkelere ABD'ye profesyonellerin göçündeki fırsat da değişmektedir (Cheng ve Yang, 1998: 632). ABD'ne olan göçteki gibi diğer gelişmiş ülkelere olan hareketlilik de benzer etkileşim içindedir.

2.Eğitim Alanındaki Etkileşim

GÜ ile GOÜ arasındaki ekonomik dayanışma, bu ülkeler arasında yüksek eğitim alanındaki etkileşimi de büyütüştür. Teorik olarak bu etkileşim gönderen ve alan ülkeler arasındaki çok yönlü karşılıklı değişim ve ilişkiye dayanmaktadır. Ancak pratik olarak, GÜ'in yüksek eğitim sistemlerinin, bilimsel bilgi toplama, ileri teknolojik temel, ekonomik ve sosyal altyapı için gerekli olan şeyler bakımından GOÜ'e göre üstün avantajlara sahip olduğu görülmektedir. GÜ'in eğitimleri, GOÜ'den gelen öğrenciler ve bilim adamlarının İngilizce'ye hakim olmaları ile teknik terminolojiyi, bilimsel bilgiyi paylaşma, yaygın araştırma metotları ve düşünme tarzları bakımından kolaylıklar sağlamaktadır. Bu eğitim sistemi GÜ'de bulundukları zaman onların geleneksel ve ulusal değerlerinin zayıflamasına neden olmaktadır. Batının değerleri ile ilişkilendirilmiş kalkınma ve modernleşme süreci kolaylaşmaktadır. Bu durumda ülkelerindeki ailelerine ve sosyal bağlarına rağmen, ulusal ve siyasal değerlerindeki azalmadan dolayı da kalabilirler. Diğer koşulların bu kişilerde etken olması, onları GÜ'de sürekli istihdam arayışına itecektir. Aldıkları Batılı eğitimleri nedeniyle, GÜ ihtiyaçlarına uygun olanlar ile daha yakından ilgilenirler, eğer etkin yeni üyeler kazanılamazsa, göç politikaları ile yerleştirmek eğiliminde olurlar. Nitekim, ABD'de olduğu gibi yabancı doğumlu profesyoneller istihdamlarını temin ettikten sonra, sürekli ikamet ayarlamak yolu ile göçmen olabilmektedirler. Gönderen ülkelerin birçok profesyonel insanı bu yöntemle göçmen olmaktadır (Cheng ve Yang, 1998: 632-3).

Diğer taraftan GÜ, başta eski kolonileri olmak üzere GOÜ'de okullar ve kurslar açarak eğitim modellerini onlara ihraç ederler. Oralara hocalar gönderilerek, ülkeler arasında karşılıklı olarak öğrenci ve hoca değişimi ile aralarındaki bağlar arttırılır ve yoğun etkileşim ile profesyoneller veya potansiyel profesyonellerin olası göçle kazanılmalarına çalışılır (Cheng ve Yang, 1998: 634).

Ülkeler arasındaki gelişmedeki eşitsizlik yeni bir fenomen olmamakla birlikte, son yıllarda zengin ülkeler ile fakir ülkeler arasındaki aralık genişlemiştir. 1950'li yıllarda düşük gelirli ülkelerde kişi başına gelir 164 dolar iken, zengin ülkelerde 23 kat daha fazla olup 3.841 dolar olarak gerçekleşirken, kırk yıl sonrasında 1990 yılında kişi başına gelir düşük gelirli ülkelerde 350 dolar ve gelişmiş ülkelerde ise 60 kat fazlası ile 19.950 dolar olmuştur. Bu durum yoksulu daha fazla fakirleştirmemiştir, ama zengin daha fazla zenginleşmiştir. Gelişme düzeyleri arasındaki eşitsizliğin yansımaları olarak zengin ülkelerin iş, hammadde gibi eşit olmayan değişim ile dünya kaynaklarından daha fazla fayda elde etme ve bu faydayı maksimize etme gibi avantajlar sağladığı görülmektedir. Bu da ülkeler arasında yaşam koşullarında, iş ve araştırma koşullarında, çocukların eğitim fırsatlarında, politik koşullarda, bilim ve teknoloji alanlarında istihdam farklılıkları yaratmaktadır (Cheng ve Yang, 1998: 634-6). Özellikle gelişmiş ülkelerdeki eğitim ve araştırma kurumlarının sunduğu yüksek imkanlar ve bilim dallarındaki üstünlükleri bu ülkelere nitelikli insan kaynağına sahip olabilmek amacıyla öğrenci gönderilmesine yol açmaktadır.

Bilimsel Alanlarda Uzman Merkezlerin Olması: Öğrencileri yurtdışına yollamanın ekonomik argümanlarından biri, istenen kaliteyi elde etmek için ihtiyaç duyulan kritik kitleye ulaşmada ulusal arz ve talebin yetersiz olduğu özel alanlarda gençleri eğitime fırsattır. Bu tür (arbitraj) hem donanım hem de teknik personelin yüksek maliyetlerini kapsayan belirli tecrübe metotlarının kullanıldığı bilimsel ve teknik araştırmalarda yaygındır. Bu da yurtdışındaki özel araştırma merkezlerini kullanmayı daha rasyonel hale getirir. Benzer şekilde uzmanlık eğitiminin yoğun sermaye gerektiren belirli türleri, adayların sayısının az olması nedeniyle bazen savunulamaz niteliktedir. Bireyleri yurtdışına yollamak çok daha ucuz olabilir ve aynı zamanda en çok uzmanlığa sahip eğitim kurumlarını seçmeyi de mümkün hale getirebilmektedir (Tremblay, 2002: 59).

Dil ve Kültürel Faktörlerin Rolü: Öğrenci hareketliliğinin belirli ülkelere ve bölgelere doğru olmasının ardında yatan etkenlerden birisi de tarihsel ve kültürel bakımdan bu dillerin (İngilizce, Almanca, Fransızca) önemli bir alanda geçerli olmalarıdır. Öğrenciler bu dillerin olduğu ülkelerde öğrenim gördükten sonra dilleri geliştiği için de ekonomik olarak değer kazanmaktadırlar. Bu nedenle Anglo-Saxon ülkelerden ana dillerinin dışında başka bir dilin kullanıldığı ülkelere hareketlilik de oldukça azdır. Birleşik Krallıktan İngilizce dışında bir dille eğitim görmek için gidenlerin oranı %43.1 dir. Bunların %18.2'si Fransızca, %13.5'i Almanca ve diğerleri de başka dillerle eğitim amacıyla gitmişlerdir. ABD'den giden öğrencilerin %40.8'i yabancı bir dille eğitim yapan yerlere giderken bunların %21.9'u Fransızca ve %18.4' Almanca ve geriye kalanı da başka bir dille eğitim yapılan yerlere gitmişlerdir. Türkiye'den yurtdışına giden öğrencilerin %68.1'i Almanca, %24.9'u İngilizce, %6.5'i Fransızca'nın ana dil olduğu ülkelere gitmişlerdir. Japonya'dan giden öğrencilerin %92.2'si, İsveç'ten gidenlerin %63.2'si,

Hollanda'dan gidenlerin %51.3'ü, Fransa'dan %72.2 ve Almanya'dan %65.7'si anadili İngilizce olan ülkelere gitmişlerdir (Tremblay, 2002: 60).

Kurumsal Faktörlerin Rolü: Özellikle Avrupa'da, kurumsal faktörlerin yakınlığı öğrenci göçünün nedenlerini açıklayabilmektedir. Ülkeler ve üniversiteler arasında yapılan anlaşmalar, coğrafi yakınlıktan kaynaklanan olumlu faktörlerin varlığı ve bilgi toplama işleminde sağladığı kolaylıkların öğrenci göçünü arttırdığı söylenebilir. Bundan başka, daha önce giden öğrencilerin sağladığı iletişim ve özellikle diplomalar arası denkliğin olması da önemli nedenlerdir.

III.Yüksek Nitelikli İnsan Kaynağı Göçünde Öğrenciler

Yabancı ülkelerin insan kaynaklarının çekilmesinde, nitelik sahibi olarak getirilenlerin dışında, bu niteliğe sahip olmaksızın veya varolan becerilerini arttırmak için eğitim ve öğrenim amacıyla gelenlerden aranan niteliklere sahip olanların kalmalarının sağlanması, ülkenin nitelikli eleman açığının kapatılmasında en önemli potansiyel kaynaklardan biri olarak görülmektedirler. Nitekim eğitim için gelenlerin önemli bir kısmı ülkelere geri dönmeyerek yurtdışında çalışmayı tercih etmektedirler. Bu tip hareket içinde bulunanlar sadece gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere gidenlerden oluşmamakta, aynı zamanda gelişmiş ülkelerin insanları arasında da bu süreç yaşanmaktadır.

Öğrenci göçü, eğitim amaçlı giden öğrencilerin bulundukları ülkede giderek alanlarında uzmanlaşmalarının ardından ev sahibi ülkenin çalışan nüfusuna ve üretimine katılmalarında adeta bir çeşit bilim ve teknoloji alanında insan kaynağı göçünü oluştururlar. Öğrencilerin bu hareketi genelde iki kombinasyon şeklinde meydana gelmektedir (OECD, 2001: 94; Tremblay, 2002: 42).

- İlk olarak, öğrenciler çalışmalarının bir bölümü için profesyonel düzeyde (özel veya akademik) bilimsel bir konu veya tez için araştırma faaliyetinde bulunabilmenin gerekliliği olarak araştırma programlarına kayıt olurlar. Bunun sonucu olarak da çoğu durumda profesyonel çalışanlar, ev sahibi ülkenin Ar-Ge çalışmalarının bir bölümünü oluştururlar.
- Ek olarak, stajyer doktorluk (intern), sık sık öğrenciliğin sonlarında, teorik olarak öğrendiklerini kendi kalite seviyeleriyle uygun şekilde fonksiyonel olarak geliştirmeleri bakımından gerekli olmaktadır. Bu ise, bilim ve teknoloji alanında insan kaynağı göçünün de göz önünde tutulmasını gerektirmektedir.

Bu kombinasyonların hepsi tüm göçmen öğrencileri kapsamamakla birlikte, yine de bu haller öğrencilerin göçüne ilişkin bazı açıklamalar getirmektedir. Eğitim amaçlı gidenlerin daha ileri aşamalara ulaşabilme, deneyimlerini arttırma, daha iyi mesleki çalışma ortamına ve imkanlara sahip olmaları yanında, ekonomik açıdan da iyi koşulların bulunması durumunda ülkelere dönmelerini tercih nedeni yapabilmektedir. Ancak gelişmekte olan ülkelere giden göç, kalıcı nitelikte olurken, gelişmiş ülkelere giden göç ise sürelilik esasına dayalı olarak gerçekleşmektedir.

IV.Öğrenci Göçünün Dinamikleri ve Boyutu

Öğrenci göçünün, genellikle bilim ve teknoloji alanındaki insan kaynağı göçünün bir şekli ve aynı zamanda habercisi konumunda olduğu da ileri sürülmektedir. Çalışma ekonomisi alanında yapılan çalışmalar çoğunlukla eğitimin göçü hızlandırıcı etkisi olduğunu ve iş piyasalarında da bunların hızla emilebildiğini ortaya koymaktadır (OECD, 2001: 95). Uluslararası alanda nitelikli insan göçünün önemli bir kısmını oluşturan öğrenci göçünde, aynı kaynaklardan beslenmelerine rağmen, bu hareketlilikte ülkeler arasında önemli farklılıklar da görülmektedir.

Nitekim, tarih boyunca farklı yerlerin cazibe merkezi konumunda olduğu ve birçok ülkenin bilim adamlarını, araştırmacıları, öğrencileri kendilerine çektikleri bilinmektedir. Sümerler ve Babililerin tarihte en eski uygarlıkları oluşturdukları bilinmekle birlikte, M.Ö 338 yılında Platon'un Atina'da kurduğu Akademi ile M.Ö 335 yıllarında Aristoteles'in kurduğu Lise tarihin bilinen en eski araştırma kurumları olarak geçmektedir. M.Ö 300 yıllarında ise Ptolemais sülalesinin İskenderiye'de kurduğu kütüphane burasının zamanının bilim merkezi olmasını sağlamıştır. Şehir dışına çıkmanın bile hayati tehlike oluşturduğu o dönemlerde insanlar, bilim ve eğitim için tehlikeleri göze alarak başka diyarlara gitmişlerdir. Zamanla yeni ileri medeniyetlerin ortaya çıkması ile çekim merkezleri de değişmiştir. Daha sonraları Avrupa kıtasında İtalya'da Salerno ve Bologna'da, Fransa'da Montpellier'de üniversiteler

kurulmaya başlanmıştır. 1250 yılında ise bunların sayısı yirmiyeye (İtalya'da 9, Fransa'da 5, İngiltere'de 2, İspanya'da 4.) XIV'ncü yüzyılın sonlarında ise sayıları seksen'e ulaşmıştır (Dedijer, 1968: 21). Amerika kıtasının keşfine kadar Avrupa kıtası bilimsel alanda çekim merkezi olma özelliğini korumuş, bu tarihten itibaren Avrupalı bilim adamları ABD'ye çekilmeye başlanmıştır. Başlangıçta dini ve kolej esasına dayalı olarak oluşturulan eğitim sistemi, sonraları araştırma ve kar amaçlı, başlarına ünlü hoca ve organizatörlerin getirildiği üniversiteler haline dönüşmüştür. (Kurtuluş, 2000: 178-180). Avrupa kıtasındaki Oxford, Cambridge, Londra gibi ünlü üniversiteler cazibe merkezi olmuşlar ve en fazla öğrenci çekme özelliklerini II.Dünya Savaşı sonuna kadar sürdürmüşlerdir. Bu tarihten sonra ise en fazla öğrenci çeken öğretim kurumları konumuna Amerikan üniversiteleri geçmeye başlamıştır. Amerikan Üniversitelerine 1960 yılında kayıt yaptıran yabancı öğrenci sayısı 48.486 iken 1970 yılında 134.959'a, 1980'de 286.343'e, 1992'de 419.585'e çıkmıştır (Cheng ve Yang, 1998: 632).

Yabancı öğrencilerin tamamına yakını OECD ülkelerine gitmektedir. Bunların %82'si beş ülkede bulunmaktadır. ABD' tüm öğrencilerin %34'ünü, Birleşik Krallık %16'sını, Almanya %13'ünü, Fransa %11'ini, Avustralya %8'ini ve %18'ini diğer ülkeler (%3'ünü Kanada, İspanya, Avusturya, Japonya ve İtalya %2'ser, İsviçre %1 ve %6'sını da diğerleri) almaktadır (OECD, 2001: 104).

Tablo.1 1998 Yılında Seçilmiş OECD Ülkelerindeki Yabancı Öğrenci Stoku (Bin ve %)

Ülkeler	Binler	Başka bir OECD ülkesinden(%)	Ülkeler	Binler	Başka bir OECD ülkesinden(%)
Avustralya	109.4	18.4	Japonya	55.8	38.2
Avusturya	28.4	65.6	Kore	2.5	31.2
Belçika	7.3	63.2	Lüksemburg	0.6	84.3
Kanada	32.9	42.1	Yeni Zelanda	5.9	21.5
Çek Cum.	4.1	27.6	Norveç	5.8	54.5
Danimarka	11.0	42.0	Polonya	5.4	17.7
Finlandiya	4.3	35.9	İspanya	29.0	65.7
Fransa	148.0	26.8	İsveç	12.6	63.1
Almanya	171.2	56.3	İsviçre	24.4	72.7
Macaristan	6.7	35.8	Türkiye	18.7	8.9
İzlanda	0.2	81.4	İngiltere	209.6	59.8
İrlanda	6.9	72.3	ABD	430.8	39.0
			Toplam OECD	1,327.2	44.5

Kaynak: (OECD, 2002: 5).

OECD ülkeleri içinde en yoğun öğrenci çeken ABD'nde 1998 yılı itibarıyla 430.8 bin yabancı öğrencinin bulunduğu, bunların %39'unu bu teşkilata üye olan ülkelerin öğrencileri olduğu, %61'ini ise dünyanın diğer ülkelerinden gelenlerin oluşturduğu görülmektedir. ABD'den sonra 209.6 yabancı öğrenci ile İngiltere'nin geldiği ve bunların %60'a varan kısmının bu teşkilata üye ülkelere gelenlerin %40'a varan kısmının ise diğer ülkelere gelenlerin olduğu anlaşılmaktadır. Bu ülkeleri sırasıyla Almanya, Fransa ve Avustralya izlemektedir. Fransa ve Avustralya'ya gelen yabancı öğrencilerin %73.2 ve %81.6 ile büyük bölümünü OECD dışından gelen ülkelerin öğrencileri oluşturmaktadırlar. Görülen diğer önemli bir farklılıkta OECD ülkeleri arasında ekonomik bakımdan en geri ülke durumunda olan Türkiye'nin gelen 18.7 bin yabancı öğrenciden sadece %8.9'unu OECD üyesi ülkelerinin öğrencileri oluşturmaktadır. Bu da Türkiye'nin diğer ülkelere göre OECD üyesi ülkelerin kendi aralarındaki öğrenci hareketliliğindeki en düşük payı aldığını göstermektedir.

Yabancı öğrencilerin yoğunluğunun belli başlı ülkelere toplanmasının nedenlerinden birisini de bu ülkelerin diğerlerine göre nispeten daha gelişmiş olmalarındandır. Ancak bu hareketliliği etkileyen başka faktörler de bulunmaktadır. Bunları birkaç noktada toplamak mümkündür (Tremblay, 2002: 46).

- Ülkenin nüfus yapısının büyüklüğünün mobilitayı azalttığı görülür. ABD, Fransa, ve Birleşik Krallıktan düşük seviyedeki hareketliliğin işaret ettiği gibi. Buna karşılık Avusturya, Kanada, Yunanistan, İrlanda, İzlanda, Lüksembourg, Norveç, yeni Zelanda ve İsviçre gibi ülkeler daha fazla harekete eğilimlidirler. En makul yorum eğitim sisteminin doğasıyla ilişkilidir. Daha büyük nüfus daha çeşitli bir

eğitim sistemini mümkün kılmaktadır. böylece tüm alanlarda en yüksek seviyede eğitim imkanı bulunabilmektedir. Diğer ise küçük ülkelerin uluslararası bakış açısından kaynaklanmaktadır. Ekonomik taleplerle motive edilmiş ve sınırların yakınlığından kolaylaştırılmış, sürekli davranışın bir örneği haline gelebilmektedirler.

- Ülkelerin büyüklüğünün öneminin yanında, kurumsal yakınlık da öğrenci göçünde güçlü bir rol oynamaktadır. AB ülkelerindeki yüksek dereceli hareketliliğin gösterdiği gibi karşılaştırdığımızda Çek Cumhuriyeti ya da Polonya gibi AB'nin dışındaki ülkelerle AB ülkeleri arasındaki yüksek hareketlilik gibi. AB ülkeleri arasındaki yüksek hareketlilik, hareket özgürlüğü politikaları tarafından kolaylaştırılır, aynı zamanda derecelerin tanınması ve değişim programlarının olması (Erasmus ve Socrates) ve öğrenci hareketliliğine verilen destek.
- Son olarak coğrafi uzaklık hareketlilik üzerinde bir fren etkisi yapar. Avustralya'da Japonya'dan ve ABD'den öğrenci göçü çok düşük bir seviyededir. Buna karşılık Avrupalı öğrenciler komşu ülkelerdeki eğitim programlarından daha fazla yararlanabilmektedirler.

Yapılan analizlerin sonucu üye olmayan ülkelerin kurumsal yakınlığı rolünü göstermek (Afrika ülkelerinden Avrupaya, Çek Cumhuriyeti'nden öğrencilerin oldukça büyük oranda gittiği Slovak Cumhuriyeti'nde olanlar) ve uzaklığın yarattığı engeller (Latin Amerika, Asya, Merkezi Avrupa'da Litvanya ve Letonya) ve ülkelerin büyüklüğüdür.

Tablo.2 1998 Yılında Seçilmiş OECD Ülkelerinde Belli Başlı Yabancı Öğrencilerin Orijinlerine Göre Dağılımı (%)

Ev Sahibi Ülke	1. Sıra	2. Sıra	3. Sıra	4. Sıra	5. Sıra	6. Sıra
Avustralya	Malezya (14.7)	Singapur (13.4)	Hong Kong (12.2)	Endonezya (7.2)	İngiltere (4.9)	
Avusturya	İtalya (23.3)	Almanya (19.1)	Türkiye (4.0)	Bulgaristan (3.7)	İran (3.3)	
Kanada	Fransa (10.7)	ABD (10.0)	Hong Kong (8.2)	Çin (7.2)	Japonya (4.0)	
Danimarka	Norveç (10.5)	İzlanda (5.7)	Almanya (5.3)	İsveç (3.9)	İran (3.9)	
Fransa	Fas (11.8)	Cezayir (10.9)	Almanya (3.5)	Tunus (3.4)		
Almanya	Türkiye (15.2)	İran (5.2)	Yunanistan (5.0)	Avusturya (4.0)	İtalya (4.0)	Polonya (4.0)
İtalya	Yunanistan (49.1)	Almanya (4.4)				
Japonya	Çin (45.6)	Kore (33.0)	Malezya (3.7)			
Yeni Zelanda	Malezya (32.0)	Japonya (6.1)	Hong Kong (4.9)	ABD (4.9)	Tayland (4.8)	
İspanya	Fransa (13.4)	Almanya (11.0)	İtalya (10.0)	İngiltere (8.1)	Fas (6.8)	
İsviçre	Almanya (22.4)	İtalya (15.6)	Fransa (10.6)	İspanya (6.0)		
İngiltere*	Yunanistan (12.1)	Malezya (8.2)	İrlanda (7.8)	Almanya (6.2)	Fransa (6.0)	
ABD	Çin (9.8)	Japonya (9.8)	Kore (8.9)	Hindistan (7.0)	Kanada (4.6)	

Not: Ülkelerde tüm yabancı öğrenciler içinde % 3'den daha az orana sahip olanlar tabloda yer almamaktadır.

Kaynak: (TREMBLAY, 2002: 53).

* İngiltere tanımlamasında "Birleşik Krallık"ı oluşturan ülkeleri içermektedir.

Tablo'da, OECD üyesi ülkelere gelen yabancı öğrenciler içerisinde en fazla nüfus yoğunluğuna sahip olanlar, ilk beşe girenlerle ilişkin sıralama esas alınarak düzenlenmiştir. Bu sıralamadan da ortaya çıkan sonuca göre ülkelerin sahip oldukları yoğunluklu öğrenci potansiyelinde coğrafi yakınlığın, ekonomik ortaklığın, kurumsal birlikteliğin önemli belirleyiciler olduğu görülmektedir. Avustralya'da bulunan yabancı öğrencilerin üçte birinden fazlasının Asya-Pasifik ülkelerinden olduğu, Fransa'nın geçmişten kaynaklanan nedenlerden dolayı Afrika'dan öğrenci aldığı ve özellikle eski dominyonlarından olan Fas'lı (%11.8) ve Cezayirlilerin (%10.9) ilk iki sırayı aldığı görülmektedir. Coğrafi yakınlık faktörünün etkisi İspanya'da Fransa ve Almanya'dan, Japonya'da ise Çin'den (%45.6) ve Kore'den (%33) gelenlerin çoğunlukta olmasından anlaşılmaktadır. Burada Almanya'nın durumu Türklerin ilk sırada (%15.2) yer almaları nedeniyle farklılık göstermektedir.

Almanya'da ilk sırada bulunan yabancı öğrencilerin coğrafi olarak uzak olan Türkiye'den gelen öğrenciler olması, geçmişte gerçekleştirilmiş işçi göçü ve İran'dan siyasi göçlerin yoğunluğundan kaynaklanmaktadır. Almanya'da bulunan Türk öğrencilerin çoğu sürekli oturma hakkı bulunanlardan oluşmaktadır. ABD'li öğrencilerin ise sadece Kanada ve Yeni Zelanda'da sıralamaya girebilmeleri ileri sürülen argümanları desteklemektedir. ABD'nden giden öğrenci yoğunluğunun diğer ülkelerde az olmasının diğer bir nedeni de Amerika'nın günümüzde en yoğun öğrenci çeken cazibe merkezi olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Öğrenim amaçlı giden öğrencilerin ne kadarının geriye dönmeyerek kaldıklarını belirlemek tam olarak mümkün olmamakla birlikte, bu duruma ışık tutması bakımından ABD'de yapılan bir araştırmanın sonuçları durumun açıklığa kavuşması bakımından yardımcı olabilmektedir. ABD'de 1988-96 yılları arasında doktora yapan yaklaşık 55.000 öğrenci üzerinde (Bu araştırma içine Güney Amerika, Ortadoğu ve Afrika'dan gelenler dahil değildir.) yapılan anket sonuçlarına göre bu öğrencilerden ortalama olarak %37'sinin ülkelerine dönme niyetinde oldukları, %63'ünün kalmayı planladığı ve %39'unun ise eğitim süreci içinde çeşitli alanlarda teklif aldıkları ve kesin kalacakları belirlenmiştir. Bu ülkeye Asya bölgesinden gelen öğrenci sayısı, Avrupa'dan gelenlerden beş kat daha fazladır ve kalmayı planlayanların oranı Asyalılarda, Avrupa ve Kuzey Amerikalılara göre daha yüksektir. Çin'den gelenlerde kalmayı planlayanların oranı %85.5'iken, Hindistanlılarda %79.1, Almanya'dan gelenlerde %55.7 dir (NSF, 1998: 1-4).

Ülkelerin eğitim amaçlı olarak gönderdikleri öğrencilerden geri dönmeyenlere bakıldığında, Çin'den kendi imkanları, devlet bursu veya çeşitli kurumlar kanalı ile 1978-99 yılları arasında gelişmiş ülkelere gönderilen 400.000 öğrencinin sadece 100.000'inin geriye döndüğü görülmektedir. 1998 yılında giden 36.000 kişiye karşılık dönen sayısı 9.046 dır. Ülkeye geri dönenlerin oranı ortalama %33'dür. Geriye dönmeyenlerin %53.3'ü ABD'nde, %16.7'si Japonya'da, %25.7'si Kanada, Almanya, Birleşik Krallık, Fransa ve Avustralya'da, %4.3'ü ise diğer ülkelerde bulunmaktadır (Guochu ve Wenjun, 2002: 192-3). 1950 yılından beri insan kaynaklarını gelişmiş ülkelere kaybeden Hindistan'ın (Ortadoğu ülkelerine de önemli sayıda giden insan gücü bulunmaktadır.) ABD'ndeki nitelikli göçmen insan gücünün yaklaşık %13.4'ünü oluşturduğu görülmektedir (Gayathri, 2002: 202). Bu oranlar eğitim amaçlı giden öğrencilerden ne kadar önemli bir kısmının dönmeyerek yüksek nitelikli insan göçüne neden olduğunu göstermektedir.

V.Değerlendirme ve Sonuç

Ülkelerin gelişmelerini sürdürebilmeleri için ekonomide, teknolojiye ve bilimsel alanlardaki spesifik meslek gruplarında duydukları yüksek nitelikli insan gücü ihtiyacını karşılamaları gerekmektedir. Nitelikli insan gücü gereksinimini daha yoğun hisseden gelişmiş ülkeler, bu amaçla stoklarını arttırabilmek ve yeni teknolojiler üreterek ülkeler arasındaki rekabette üstünlük sağlayabilmek için özellikle yabancı nitelikli insan gücünü çekebilmek amacıyla, bu yöndeki hareketliliği kolaylaştırıcı çeşitli esnek uygulamalara yöneldikleri görülmektedir. Bunun en önemli kaynağını da geliştirmekte olan ülkelerin yurtdışına eğitim amaçlı gönderdikleri öğrencilerin önemli kısmının geriye dönmeyerek büyük ölçüde beyin göçüne dönüştükleri anlaşılmaktadır.

Göç hareketlerindeki temel amacın bireysel beklentilerdeki faydayı maksimize edebilmek olduğu bilinen bir gerçektir. Aynı zamanda insanların hareket özgürlüklerinin kısıtlanmaması gerektiği ve bunun evrensel bir insani hak olduğu İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde de belirtilmektedir. Hem insani bir hak hem de bireysel faydayı optimum kılmak bakımından olumlu görülmesine karşın, bu hareketliliğin dünya ekonomisinde iktisadi bakımdan bir çok etkiye neden olduğu da bilinmektedir. Ancak, meydana getirdiği etkileri ortaya koymaya yönelik kesin bulgular olmamakla birlikte, bu hareketliliğin bazı olası sonuçlarını belirtmek mümkündür.

Başta geliştirmekte olan ülkeler olmak üzere birçok ülke, teknolojik alanda veya ihtiyaç duyulan diğer belirli alanlarda eleman yetiştirilmesi için öğrencilerini yurtdışındaki gelişmiş merkezlere yüksek kaliteli işgücünün daha ucuza karşılanması amacı ile göndermektedir. Bunlardan özellikle doktora düzeyindekiler araştırma projelerine katılarak ülkeye teknoloji transferini gerçekleştirebilmektedirler. Teknoloji transferi olayının yanı sıra, çalışmaları süresince iyi dil bilmeleri nedeniyle yerli insanlarla etkileşimde bulunarak onların sosyo ve kültürel koşullarını daha iyi öğrenebilmektedirler. Bu bilgilendirme, iki ülke arasında ekonomik ve kültürel alanlarda ideal birer elçi olmalarını sağlayabilir. Nitekim Avustralya'nın büyük ölçüde Asya kökenli öğrenci almasının ardında bu yatmaktadır (Tremblay, 2002: 64).

Küreselleşme süreci perspektifinde de ilk zamanlarda gelişmekte olan ülkelerin yüksek nitelikli insanların dış ülkelerdeki yüksek gelir arayışı ile oralara yönelmelerinin küresel refaha katkıda bulunabilecekleri ileri sürülmekteydi. Ancak daha sonra, yapılan değerlendirmelerde gelişmekte olan ülkelere nitelikli insan sermayesinin kaybedilmesi halinde ekonomik büyüme oranının gerilediği belirlenmiştir. 1960-1990 yılları arasında 111 ülkeyi kapsayan bir araştırmada elde edilen bulgulara göre, insan gücünün eğitim seviyesinin artması durumunda kişinin çıktılarında %5-%15 arasında bir artış olduğu, düşük eğitilmiş olmasının ise hem ekonomik büyümeyi yavaşlattığı hem de yoksulluğu arttırdığı belirlenmiştir (Lowell ve Findlay, 2001: 4). Bu, ülkelerin insan kaynaklarını kaybetmelerinin yanında, onların ekonomiye ve ülke gelişmesine yapabilecekleri katkılardan da (üretim ve vergi gibi) yoksun kalmalarına neden olur. Örneğin, Güney Afrika Cumhuriyeti'nin bu nitelikteki insan kaybından dolayı yaklaşık 10 milyar dolar kayba uğradığı ve GSYİH'nın yıllık %0.37 düşük gerçekleşmesine neden olduğu hesaplanmaktadır (Meyer, 2002: 216). Hindistan'ın beyin göçünden yıllık kaybı 2 milyar doları bulmaktadır. Çin'in öğrenci harcamalarından yıllık kaybı ise 1.6 milyar dolardır (Guochu ve Wenjun, 2002: 195). Bu nedenle ülkeler hem maddi, hem de beşeri sermaye olmak üzere önemli kayba uğramaktadırlar.

Yüksek öğrenim görmeleri için yurtdışına gönderilen öğrencilere önemli miktarlarda harcama yapılmasına karşılık, geriye dönen öğrenci sayısındaki önemli kayıplar, eğitime yapılan kamusal desteğin azaltılması yönündeki görüşlere de hız kazandırılabilir (Gençler, 2002: 6).

Bir kişinin göç ederek ülkesine geriye dönmemesi ile ülke onun fiziki varlığı ve üretim kapasitesinden yoksun kalmakla birlikte, bu insanların göç sonrasında ülkesi ile bağlarını kopardıkları durum ise nadir olarak görülmektedir. Bu kişiler alanlarında sahip oldukları bilgileri eski arkadaşları ve eğitim kurumları ile paylaşmaktadırlar. Dışarıya daha önce göç etmiş olanlar ile ilişkileri geliştirirler, uluslararası alanda bilgi değişimini sağlamak için uluslararası kuruluşlar ile ilişki kurulmasına yardımcı olurlar. Yabancı kuruluşlar ile ortak yatırımların gelişmesine katkıda bulunabilirler (Regets, 2001: 9,14). Geriye dönmeleri durumunda ise ülkenin eğitilmiş insan sermayesinin artmasına, teknoloji transferine, verimliliğe, yabancı yatırımların gelmesine katkı sağlayabilirler.

Yurtdışındaki kişiler bulundukları sürede elde ettikleri gelirlerden yaptıkları tasarrufların bir kısmını geride kalan ailelerine destek veya yatırım amaçlı olarak kendi ülkelerine gönderirler ve böylece ödemeler dengesine de olumlu katkı sağlarlar (yurtdışında bulunan Türk işçilerinin gönderdikleri işçi dövizleri gibi). Gönderilen işçi dövizleri tutarı bilinmekle birlikte, yüksek nitelikli olanların ne kadar gönderdikleri bilinmemektedir. Ayrıca bunların tasarruf eğilimleri de bilinmemektedir. Çünkü onların havale ettikleri miktarlar da bu genel yekunun içinde bulunmaktadır. Bu nitelikte olanların bulundukları sosyal ortama kolaylıkla adapte olabilmeleri, ailelerinin de yanlarında bulunmaları sebebiyle, ülkeye göndermek amacıyla tasarruf eğilimlerinin diğer göçmenlere göre daha düşük oldukları belirtilebilir. Fakat bunların gelirlerinin diğerlerine göre oldukça yüksek olması, tasarruflarının da yüksek olabileceği olasılığını doğurmaktadır. ABD'de bulunan Hintlilerin, Hindistan bonolarına yaptıkları yüksek orandaki yatırımlar gibi (Lowell ve Findlay, 2001: 7-8).

Başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkelerde eğitim gören yabancı öğrenci sayısındaki yoğunlaşma, gittikleri eğitim kurumlarının daha da popüleritelerinin artmasına ve gelecekte de bu yöndeki eğilimin sürmesine katkıda bulunurlar.

Giden öğrenciler, eğitim kurumlarına yaptıkları ödemeler ile de bu kurumları finansal bakımdan güçlendirmelerinin yanında konaklama ve boş zamanlarında yaptıkları harcamalarla da o ülkeye önemli girdi sağlamaktadırlar. 1999-2000 akademik yılında ABD'nde eğitim amaçlı bulunan yabancı öğrencilerin Amerikan ekonomisine yaptıkları katkı 12.3 milyar dolardır (Tremblay, 2002: 63).

Eğitim amacıyla gelen öğrencilerin finansmanı bireysel, kamusal veya çeşitli kurumlar kanalıyla yapılmasına rağmen, bunlar geriye dönmeyerek kaldıklarından, bulundukları ülke hiçbir harcamada bulunmaksızın bedelsiz insan kaynağı stokunu arttırmaktadır. Aynı zamanda gelenler genellikle, ülkelerinin gelecek vadeden en parlak öğrencilerinden seçilmektedirler ve bu durum ev sahibi ülkeye, bunların içinden iş piyasalarının ihtiyaç duyduğu insan gücünü seçebilme imkanı sağlamaktadır. Nitekim başta ABD olmak üzere birçok Avrupa ülkesi düşük nitelikli emek göçünü engellemek amacıyla uyguladıkları katı vize politikalarına karşın, yüksek nitelikli insan kaynaklarını güçlendirebilmek, bunların çalışma veya yerleşmelerini sağlamak, diğer ülkelere karşı avantajlı duruma geçebilmek amacıyla öncelikle süreli kalabilmelerini sağlayabilmek için vize rejimlerini esnekletmektedirler. ABD

1965'lerden itibaren vize rejiminde nitelikli insanların göç etmelerinde kolaylıklar* sağlama yoluna gitmiştir. 1990 yılından itibaren de uzman kişiler için H1B vize tipi uygulamaya konmuştur ve yılda 195 bin kişiye izin verilmesini içeren bu sistem ile çalışma izni verilebilmektedir. En katı vize uygulamasına sahip olan ve yaklaşık 7 milyon yabancı kökenli insana ev sahipliği yapan Almanya'nın, diğer Avrupa ülkeleri gibi yeni göçmen işçiler için duyduğu isteksizliğe ortak olmakla birlikte, son zamanlarda iş piyasalarında meydana gelen gelişmeler ile enformasyon teknolojisi alanında ki nitelikli insan gücü açığı, bu alandaki meslek sahibi yabancılara beş yıl süre ile çalışma izni sağlayan "Green Card" uygulamasını Ağustos 2000 tarihinden itibaren başlatmasına neden olmuştur. İngiltere'de ise yabancılarla ilgili ilk kısıtlayıcı düzenleme 1905** yılında yapılmış ve 1980 yılına kadar da bu çerçeveye sadık kalınarak çeşitli zamanlarda düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Ancak zamanla enformasyon teknolojisi, iletişim ve elektronik sektörlerinde ortaya çıkan eleman ve yeni teknoloji üretme ihtiyacı, eksikliğin giderilmesi ve rekabet ortamında başarılı olabilmek amacıyla, bu sektörlerdeki meslek sahibi olanlara, firmaların yurtdışındaki diğer kuruluşlarından eleman transfer etmelerine, bu alanlarda yatırım projeleri sunabilecek veya sermaye getirebilecek olanlara herhangi bir kota sınırlamasına tabi olmaksızın Ekim 1991 tarihinden itibaren çalışma izni verilmeye başlanmıştır (Rollason, 2002: 327-330; Glover vd., 2001: 20). Hollanda'da ise yabancılara vergi indirimi uygulamasına gidilmiş, vergi oranları %35'den %30'a indirilmiştir (Home Office, 2002: 114). Gelişmiş ülkelerde uygulanmakta olan vize ve göç yasalarındaki kısıtlamanın amacı, gelişmekte olan ülkelerden ekonomik ve diğer amaçlarla gelebilecekleri engellemektir. Ancak yabancı insan gücüne ihtiyaç oluştuğunda ise ihtiyaç duyulanların ülkeye gelişini kolaylaştırmak için her türlü esnekliğin sağlandığı görülmektedir (Örneğin İngiltere'deki çalışma izni "work permit" süresi başlangıçta dört yıl iken beş yıla çıkarılmış ve ülkede dört yıl çalışma iznine tabi olarak kalmış olanlara sürekli oturma hakkı da verilebilmektedir).

Yüksek nitelikli insanlar bilimsel ve teknolojik alanda yeni gelişmelerin gerçekleştirilmesine ve dolayısıyla bulundukları ülkenin gelişmesine de önemli katkıda bulunurlar. ABD'de yapılan belirmelere göre doktora diplomasına sahip olanların %46.8'inin akademik sektörde istihdam edildikleri, yabancılarda ise bu oranın ırk ve etnik ayrımına göre %38.2 ile %53.9 arasında değiştiği belirtilmektedir (NSF, 2001: 2). Lisans üstü eğitim almış yabancı uyrukluların yarıya yakınının akademik çevrelerde istihdam edildikleri bilinmektedir. Ancak yabancı öğrencilerin belirli programlarda yoğunlaşmaları ve onlara olan talebin artarak sürmesinin, ülkenin kendi insan potansiyelinin bu alanlarda yoğunluğunun azalmasına neden olduğu belirtilmektedir. Yapılan bir ekonometrik çalışmada da yabancı öğrencilerdeki bir birimlik artışın ABD vatandaşı Asya kökenli olanlarda 0.07 oranında azalmaya yol açtığı sonucu belirlenmiştir (Regets, 2001: 18-19).

Göç edenler, göç ettikleri ülkede iş piyasalarındaki yüksek nitelikli insanlara yönelik talebe ilişkin sıkıntının azalmasına da yardımcı olurlar. Böylece ekonomide esnek bir ortamın oluşmasında katkı sağlarlar (Tremblay, 2002: 63). Meydana getirdikleri ekonomik faaliyetlerden oluşan değer ile de hem gelir elde ederler, vergi verirler ve genel ifadeyle de ülkenin cari hasılasına katkıda bulunurlar.

Ancak yabancı işgücüne olan talebin artması durumunda, iç piyasada klasik arz ve talep yaklaşımında olduğu gibi yerli insanlara olan talebin azalmasına ve yüksek nitelikli mesleklerde çalışanların ücretlerinde düşmeye de neden olabilmektedirler (Regets, 2001: 15; Glover vd., 2001: 36). Bu yaklaşım kişinin ülkeye dönmesi durumunda da aynı negatif etkiyi yapabilmektedir. Çünkü iç piyasada nitelikli insan gücü arzının düşük olması bu mesleklerdeki ücretlerinin olması gerekenden fazla artmasına neden olduğundan, bunlar dönüşleri ile ücretleri aşağıya doğru çekici etkide bulunabilirler.

Yabancı işgücü bulunduğu ülkenin insanları ile arasında kültürel farklılıklara sahip olmasından dolayı bazı olumsuz gelişmelerin gerçekleşebilmesine de neden olabilmektedir. Nitekim yabancılarda bazı alanlardaki yoğunluğu, teknolojik alanlarda yerli işgücünün yer almasında bazı engellemeler oluşturabilmektedirler. Aynı zamanda yabancı doğumlu hocaların eğitim kurumlarında görev almaları, yerli öğrencilerin onların aksanlarını kavrayabilmelerinde zorluk çekmelerine neden olabilmektedir. İşyerlerinin yabancılarda sahipliğinde olması durumunda ise aralarında varolan etnik

* Sürekli oturma hakkı taşımayan ancak, istihdam edilmeyi sağlayan ondokuz çeşit vize uygulaması bulunmaktadır.

**Göç mevzuatına ilişkin ilk düzenlemelerin esasını 1880-1905 yılları arasında Doğu Avrupa ülkelerinde uygulanan Yahudi karşıtı politikalarla olan reaksiyon sonucunda uygulamaya geçirilmiştir. Yabancılarla ilgili ilk düzenleme 1905 yılında gerçekleştirilerek, 1953 yılında da ekonomik veya yerleşmek amacıyla gelen yabancılara karşı kısıtlama getirilmiştir. İngiliz Uluslar Topluluğundan gelenlere hiç bir kısıtlama uygulanmazken 1973 yılından itibaren bu ülkelerden gelenlerde vize kapsama alınmıştır.

farklılaşmadan dolayı, işyerinde yerli çalışanlara ayrımcı uygulamaların olabileceği de ileri sürülmektedir. Hernekadar belirtilen bu zorluklarla karşı karşıya kalabilmek mümkün gözükse de, yüksek nitelikli göçmenlere yönelik olarak birçok ülkede önemli sayılabilecek siyasi tepkiler gözlenmemektedir (Regets, 2001: 20).

Yapılan değerlendirmelerden çıkarılan sonuçlara göre beyin göçü bakımından en önemli potansiyel grubu oluşturan öğrencilerin geri dönmeleri durumunda en yüksek faydayı onları istihdam eden ülkeler sağlamaktadır. Gelecekte de gelişmiş ülkelerin demografik ve ekonomik trendlerinden meydana gelecek insan gücü açığı ve artan küreselleşme hareketlerinin doğal bir sonucu olarak, gelişmekte olan ülkelere doğru bu nitelikte hareketliliğin yoğunlaşacağı ve beraberinde daha birçok kompleks etkiye de neden olabileceği beklenmektedir (Lowell ve Findlay, 2001: 28).

Eğitim amaçlı öğrenci göçündeki kaybı azaltabilmek için gelişmekte olan ülkelerin üniversitelerini daha kaliteli hale getirmeleri gerekir. Ayrıca işsizlik endişesi ile ülkelerine dönmeyenlere Hindistan'da uygulandığı gibi, uygun ücretle istihdam garantisi sağlanmalıdır, (Kurtuluş, 2000: 185, 183). Bu yöndeki çabalara kamu kuruluşlarının yanında özel sektör kuruluşları da katılmalıdırlar. Aynı zamanda insanları, doğdukları ülkede çalışmaktan veya yaşamaktan alıkoyan ekonomik, teknolojik, bilimsel, sosyal, kültürel, siyasal olumsuzluklar giderilerek elverişli ortam oluşturulmalıdır.

Yararlanılan Kaynaklar

- CHENG, L. & YANG, P.Q. (1998), "Global Interaction, Global Inequality and Migration of the Highly Trained to the United States", *International Migration Review*, Fall Vol: 32, No: 3. P. 626-653.
- DEDIJER, S. (1968), "Early Migration", *The Brain Drain*, Ed. Walter Adams, New York, The Macmillan Company. P. 9-28.
- Home Office. (2002), *Secure Borders, Safe Haven Integration with Diversity in Modern Britain*, Secretary of State for the Home Department, Norwich. P. 1-136.
- GAYATHRI, V. (2002), "Rethinking High-Skilled International Migration: Research and Policy Issues for India's Information Economy", *International Mobility of the Highly Skilled*, Paris: OECD Proceedings. P. 201-212.
- GENÇLER, A. (2002), "The Economical and Social Aspects of Highly-Skilled Human Capital Activity in Global Economy", *Globalisation and Sustainable Development International Scientific Conference*, 1-3 July Varna. P. 1-10.
- GLOVER, S.&C. GOTT&A. LOIZILLON&J. PORTES&R. PRICE&S.SPENCER&V. SRINIVASON&C. WILLIS. (2001), *Migration: an economic and social analysis*, Home Office, RDS Occasional Paper No: 67, London. P. 1-68.
- GUOCHU, Z.& L. WENJUN. (2002), "International Mobility of China's Resources in Science and Technology and Its Impact", *International Mobility of the Highly Skilled*, Paris: OECD Proceedings. P. 189-200.
- KURTULUŞ, B. (2000), "Dünya Biliminin Merkezi: A.B.D", *Prof.Dr.Nusret Ekin'e Armağan TÜHİS Yay.*, No: 38. P.177-185.
- LOWELL, B. & A. M. FINDLAY. (2001), *Migration of Highly Skilled Persons From Developing Countries: Impact and Policy Responses*, Draft Synthesis Report, Project Int/ 01/M09/UKM, International Labour Office, June 1, Geneva. P.1-34.
- MEYER, J. B. (2002), "Migration of Skilled and Highly Skilled Workers South Africa: A Case Study", *International Mobility of the Highly Skilled*, Paris: OECD Proceedings. P. 213-221.
- National Science Foundation (NSF). (1998), *Statistical Profiles of Foreign Doctoral Recipients in Science and Engineering: Plans to Stay in the United States*, by Jean M. Johnson, Arlington, VA, November, <http://www.nsf.gov/sbe/srs/stats.htm>.

- (2001), Division of Science Resources Studies Issue Brief, by Thomas Haffer and Lance Selfa, July 13, <http://www.nsf.gov/sbe/srs/cdse/start.htm>.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), (2001). SOPEMI: *Trends in International Migration: Continuous reporting System on Migration, Annual Report*, Paris. P. 1-368.
-(2002). Policy Brief, International Mobility of the Highly Skilled, July 2002, Paris. P.1-8.
- REGETS, M. C. (2001), Research and Policy Issues in High-Skilled International Migration: A Perspective with Data from the United States, *National Science Foundation, Arlington and IZA*, Discussion Paper No. 366, September, Bonn. P. 1-31.
- ROLLASON, N. (2002), "International Mobility of Highly Skilled Workers: The UK Perspective", *International Mobility of the Highly Skilled*, Paris: OECD Proceedings. P. 327-339.
- TREMBLAY, K. (2002), "Student Mobility Between and Towards OECD Countries: A Comparative Analysis", *International Mobility of the Highly Skilled*, Paris: OECD Proceedings. P. 39-67.

ANONİM VE LİMİTED ŞİRKETLERDE KİSMİ BÖLÜNME VE BÖLÜNME İŞLEMLERİNİN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

Doç.Dr. Ayten Ersoy³

ÖZET

Ekonomik yaşamın doğal akışı içerisinde bazı işletmelerin ortakları muhik sebeplerin varlığına dayanarak, ortaklıktan çıkma hakkı isteyebilirler ya da bir ortağın ortaklıktan çıkarılmasını talep edebilirler ya da şirketin bölünmesini talep edebilirler. Bu çalışmamızda sadece Anonim ve Limited şirketlerde kısmi bölünme üzerinde durulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Kısmi bölünme, ortaklıktan çıkma, ortaklıktan çıkarılma.

ABSTRACT

ACCOUNTING TRANSACTIONS OF THE PARTIAL SPIN-OFF AND THE SPIN-OFF PROCESS IN JOINT-STOCK CORPORATIONS AND LIMITED LIABILITY COMPANIES

Based on the existence of justified causes, shareholders of some entities may require withdrawal from partnership, removal from partnership or spin-off for the entity. In our work, we will focus on the partial spin-off in joint-stock corporations and the limited liability companies.

Key words: Partial spin-off, withdrawal from partnership, removal from partnership.

1. SUNUŞ :

İşletmeler süreklilik kavramı gereğince, faaliyetlerine mütemadiyen devam etmek üzere kurulurlar. Ancak, ekonomik yaşamın doğal akışı içerisinde bazı işletmelerin ortakları muhik sebeplerin varlığına dayanarak, ortaklıktan çıkma hakkı isteyebilirler ya da bir ortağın ortaklıktan çıkarılmasını talep edebilirler ya da şirketin bölünmesini talep edebilirler. Bu çalışmamızda sadece Anonim ve Limited şirketlerde kısmi bölünme üzerinde durulacaktır.

- Şirketlerin sermaye yapısının değişip değişmediği şu şekilde incelenebilir:
 - a) Şirkete kuruluşta sermaye konur.
 - b) Ortaklık hakkı devir alınır - devredilirse. (sermaye değişmez).
 - c) Ortak, ortaklıktan çıkarılırsa sermayedeki payı şirket tüzel kişiliğince ödeneceğinden (şirketin sermayesi azalır).
 - d) Ortak, ortaklıktan ayrılırsa sermayedeki payı şirket tüzel kişiliğince ödeneceğinden (şirket sermayesi azalır).

* Anonim şirkette, ortakların (hissedarların) şirketten çıkma ve çıkarılma hakkı yoktur. Ana sözleşmede aksine bir hüküm bulunmadıkça hissedarlar paylarını dilediği bedelle satma hakkına sahiptir. Ana sözleşmede Anonim Şirket ortaklarının hisselerini, mevcut ortaklara satmasını sağlamaya yönelik düzenlemeler (rüçhan hakkı, pay defterine kayıt şartı v.b.) yapılabilir.

Sermaye Piyasası Kanunu'na tabi Anonim şirketlerde ise hisse senetlerinin devirleri için (İMKB de işlem şartı, blok satış, Takas banktan geçiş vb.) özel düzenlemeler söz konusudur.

* Limited şirketlerde ortaklıktan çıkma ve çıkarılma konusu, TTK. Md.551'de şu şekilde düzenlenmiştir: "Şirket mukavelesiyle, ortaklara şirketten çıkma hakkı verilebileceği gibi bu hakkın kullanılması muayyen şartlara da tabi tutulabilir.

³ Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Muhasebe Bölümü

Her ortak, muhik sebeblere (haklı nedenlere) dayanmak şartıyla şirketten çıkmasına müsaade edilmesini veya şirketin feshini mahkemeden talep edebilir. Esas sermayenin yarısından fazlasına sahip bulunan ortakların mutlak ekseriyeti tarafından muvafakat edilmek şartıyla şirket, haklı nedenlerden dolayı bir ortağın şirketten çıkarılmasını mahkemeden isteyebilir.

Bir ortağın şirketten çıkması veya çıkarılması ancak sermayenin azaltılması hakkındaki hükümlere riayet şartıyla muteberdir. Şu kadar ki, ayrılan ortağın hakları, şirketin esas sermayesinin itibari miktarını geçen mallarından ödenir veya payı sermaye koyma borcunun yerine getirilmemesi hakkındaki hükümler gereğince paraya çevrilirse yahut başka bir ortak tarafından devir alınırsa esas sermayenin azaltılması hakkındaki hükümlere riayet etmeye huzum yoktur.”

Yukarıdaki hükümden anlaşılacağı üzere ayrılan ortağın payının nasıl hesaplanacağına ilişkin kanunda bir düzenleme bulunmamaktadır (Ersoy , 2002 : 177).

Kısmi bölünme şirketten ayrılma şeklinde de düzenlenebilir.

Bölünme, şirketler için değişen koşulların yeni bir yapılanmayı gerektirdiği durumlarda başvurulmuş bir yeniden örgütlenme (reorganizasyon) modelidir (TBMM Plan Bütçe Komisyonu Raporu , 2001 : 3).

2. BÖLÜNME NEDENLERİ :

Bölünmenin nedenlerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

Ülkemizin uzun süredir içinde bulunduğu ekonomik ortamın şirketleri kısa vadeli kararlar almaya zorlaması, bunun sorunlara stratejik bir yaklaşımla uzun vadeli bakılması ve çözümler üretilmesine imkan vermemesi, zamanında doğru ve yerinde verilmiş kararlarla kurulan şirketlerin enflasyon süresince verimliliklerini kaybetmeleri ve optimum ölçeklerden uzaklaşarak verimsiz bir yapıya dönüşmesi, yine zaman içinde ortaklık kuran kişiler ve grupların müşterek olarak yürüttükleri faaliyetlerin gereklilikleri ve yeterlilikleri konusunda ortaklar ve gruplar arasında görüş ve anlayış farklılıklarının ortaya çıkması, mevzuattaki yetersizliklerin şirketlerin yeniden yapılanmasını zorlaştırması gibi hususlar dikkate alınarak ekonominin bir bütün olarak etkinlik ve verimlilik artışı ve rekabet avantajı sağlayabilmesi için şirketlerin bölünerek yeniden yapılanmasına imkan sağlayacak düzenlemelere gidilmiştir(Türk , yayınlanmamış inceleme :1) , (Doğrusöz , 2001 : 39).

a) Bölünme (ayrılma) yoluyla özellikle büyük şirketler, belirli bir ölçeğin üstünde azalan verim kanununun etkisini göstermesiyle hantal bir yapılanmaya düşmekten kurtulmak, gelişen iş durumuna göre aynı şirketler topluluğu içinde iş bölümü ve uzmanlaşmaya gitmek, üretim, dağıtım ve pazarlama sürecinin farklı aşamalarını ayrı birimler olarak örgütlemek gibi ekonomik faaliyetlerde verimlilik ve rasyonelliği sağlayıcı amaçları gerçekleştirebilirler.

b) İçinde bulunulan ekonomik ortamın şirketleri kısa vadeli kararlar almaya zorlaması nedeniyle, uzun vadeli ve stratejik bir bakış açısına imkan vermemesi,

c) Ortaklık kuran kişi ve grupların zaman içerisinde faaliyetin gereklilik ve yeterlilikleri konusunda görüş ayrılıklarına düşmeleri, bölünmeyi gerekli kılabilir (Sezgi , 2001 : 86).

3. BÖLÜNMENİN YARARLARI :

Türk vergi mevzuatına bölünmenin bir müessese olarak sokulması ile sağlanması amaçlanan **yararlar** ise gerekecede şu biçimde belirlenmiştir:

- İşletmelerin bünyesinde yürütülen birden çok hizmet ve üretim faaliyetinin ayrıştırılarak mevcut hantal yapılarından kurtulmaları,

- Anlayış ve görüş farklılığı olan ortakların ortaklıklarının ayrıştırılması,

- Yeni oluşturulacak üretim ve hizmet işletmelerinin belli oranlarda yoğunlaşarak uzmanlaşması,

- Ölçek ekonomisinden yararlanarak verimli ve karlı kuruluşlar yaratılması, olarak sayılabilir.

Türk Ticaret Kanununda bölünme ile ilgili ayrı bir hüküm yer almamaktadır. Buna istinaden Sanayi ve Ticaret Bakanlığı 3143 sayılı Sanayi ve Ticaret Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında

Kanunun 33'üncü maddesindeki yetkilerini kullanarak, 16.09.2003 tarih ve 25231 sayılı resmi gazetede yayımlanan "Anonim ve Limited Şirketlerin Kısmi Bölünme İşlemlerinin Usul ve Esaslarının Düzenlenmesi Hakkında" ortak tebliğ düzenlemiştir. 5422 sayılı KVK.'nın (03.07.2001 tarihinde yayımlanan 4684 sayılı Kanunla değişen) 38.'nci maddesi ile 6762 sayılı Türk Ticaret Kanununun 274. ncü maddesine istinaden düzenlendiği belirtilmiştir. Buna göre TTK'nun 274.'üncü maddesinde kısmi bölünme;

"Anonim şirketlerin muameleleri, bir tüzük ile tayin olunacak şekilde Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Ticaret Müfettişleri tarafından düzenlenir. Denetim, bilançosunun açıklık ve doğruluk esasları çerçevesinde incelenmesini de kapsar. Diğer Bakanlık ve kuruluşlarca Anonim şirketleri ilgilendiren konularda düzenleme yapılması halinde, Bakanlığın uygun görüşü alınır. Bakanlık, bu Kanunun Ticaret şirketlerine ilişkin hükümlerinin tatbikatıyla ilgili olarak tebliğler çıkarmaya yetkilidir. Ticaret Sicili Memurlukları tebliğ hükümlerine uymakla yükümlüdür." şeklindedir. Buna göre bir Anonim Şirket ile Limited Şirketin kısmi olarak bölünmesi KVK. madde 38'in 2. bendine göre aşağıdaki gibi açıklanmıştır.

Bir sermaye şirketinin bilançosunda yer alan,

- a) Gayrimenkuller ve iştirak hisseleri ile,
- b) Üretim tesisleri, hizmet işletmeleri ve bu tesis ve işletmelere bağlı gayri maddi haklar,
- c) Hammadde, yarı mamul ve mamul malların,

mukayyet değerleri üzerinden mevcut veya yeni kurulacak tam mükellef bir sermaye şirketine, bu değerleri devreden şirketin ortaklarına verilmek veya devreden şirkette kalmak üzere devralan şirketin iştiraki karşılığında aynı sermaye olarak konulmasıdır.

4. KISMİ BÖLÜNME :

Kısmi bölünme işlemi, bir üretim tesisi veya işletmenin parça parça elden çıkarılarak şirketin üretim ve hizmet ifası faaliyetinden alıkonulması sonucunu doğurmamalıdır. Bu nedenledir ki, Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 38.inci maddesinin birinci fıkrasının 2 numaralı bendinde üretim tesisleri ve hizmet işletmelerinin aynı sermaye olarak konulmasında, bu faaliyetlerin ifası için gerekli olan unsurların bir bütünlük içinde dikkate alınması öngörülmek suretiyle işletme bütünlüğünün korunması esas alınmıştır.(sadece bölünen şirkette değil, devir alan şirkette de bu ünitenin kendi başına bir mal ya da hizmet üretmeye yeterli olup olmadığına ve diğer şirkette kalan kısımlarında ekonomik olarak bir değer ifade edip etmediğine bakmak gerekir. Bu nedenle aranması gereken şart, işletme değil, ünite bütünlüğü olmalıdır).

Kısmi bölünme işleminde, Anonim ve Limited şirketlerin mal varlığının bir kısmı mevcut veya yeni kurulacak tam mükellef bir sermaye şirketine devrolunur ve bunun karşılığında bölünen şirket ve ortakları devralan şirketin ortaklık paylarını iktisap eder. Bölünme işleminin en önemli özelliği, mal varlığının bir kısmının mevcut veya yeni kurulacak tam mükellef bir sermaye şirketine devrolmasıdır. Devir işleminden de bu noktada ayrılmaktadır. Zira devir işleminde mal varlığının bütün olarak devredilmesi söz konusudur (Özen , 2003 : 37).

Kısmi bölünmede, aynı sermaye koyulan şirketin hisseleri, bölünen şirketin kendisine verilebileceği gibi, şirket ortaklarına da verilebilir. Şirkete verilmesi halinde, sadece aktifteki varlığın ismi değişecek, muhasebe değeri aynı kalacaktır. Ortaklara verilmesi halinde ise, şirket sermaye azaltımına gidecek, ortakların ilk şirketteki ortaklık miktarı azalırken ikinci şirkete ortak olunacak, sürenin dolmasından sonra yapılacak hisse satışları ile de vergisiz fon yaratacaklardır (Sezgi , 2001 : 91).

Hem kısmi hem de tam bölünmede ortaklık paylarının korunması ilke olarak kabul edilmiştir. Anılan ilkenin anlamı, devrolunan ortaklığın ortaklarına mevcut paylarını ve haklarını karşılayacak değerde pay ve hak verilmesi, karşılığın tespitinde oy haklarının dağılımının ve önem taşıyan diğer hususların dikkate alınması, intifa senedi sahiplerine eşdeğer haklar bahşedilmesi veya bunların satın alınmasıdır. Ancak, bu ilke bağlamında ortaklara iki imkan tanınmaktadır. Bunlardan birincisi eş değer bölünme diğeri ise eşdeğer olmayan bölünmedir.

Eş değer bölünmede, devrolunan ortaklığın ortaklarına, mevcut paylarının oranlarına göre, bölünmeye katılan tüm ortaklıklara ortaklık payları verilir. Bu tür bölünmede oran aynen muhafaza edilmektedir.

Eş değer olmayan bölünmede ise oranlara uyulmaz. Bu hal özellikle bir kısım ortakların paylarını devreden ortaklıkta muhafaza etmeleri veya ortakların sanayi, ticaret ve hizmet sektörü şirketlerde farklı oranlara sahip olmaları hususunda mutabık bulunmaları halinde söz konusu olur (Tekinalp, 2001 : 37).

5. KISMİ BÖLÜNME HALİNDE İŞLEM SÜRECİ :

Bölünme kararı alındığında yapılacak işlemleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- a) Bölünme işlemi son üç aylık bilanço üzerinden yapılacaktır.
- b) Bölünme işlemine konu şirketin pasifinde yer alan değer artış fonu varsa sermayeye eklenecektir.
- c) Yönetim kurulu kararı alınıp, ortaklara onaylatılarak şirketin özkaynakları pozitif olacak şekilde sermaye tamamlama akçesi konulacaktır. (TTK md.324).
- d) Bölünme işlemi için prosedür başlatılacak (Genel Kurul ve Yönetim Kurulu Kararları alınacak, mahkemeden Bilirkişi tayini istenecek).
- e) Mahkemece bilirkişilere gayrimenkullerin değer tespiti yaptırılacak ve bölünme işleminde bu değerler üzerinden sermaye oranları belirlenecektir.
- f) Gerekirse sermaye artırımı yapılacak, kayıtlı özvarlık değeri nominal sermayesi kadar olacaktır.
- g) Kısmi bölünme dolayısıyla yapılacak sermaye azaltılmasında TTK.'nın 396. madde hükümleri uygulanarak, şirket alacaklılarının hakları güvence altına alınmış olacaktır.
- h) Devir işlemleri KVK md. 37,38,39'a göre yapılacak ve devrolan şirket bütün mal varlığı ile alacak ve borçları kül halinde diğer şirkete devredilecek ve devir işlemi mutlaka kayıtlı değerler üzerinden yapılacak, devir alan şirket aldığı değerler karşılığında sermaye arttırımına gidecek ve bunun için çıkarmış olduğu hisselerden devrolan şirket ortaklarına pay verilecektir.
- ı) Yeni şirketin kuruluşuna başlanacak (Anonim şirket ise en az 50 milyar, Limited şirket ise en az 5.000.000.000TL. sermaye konacak). Yeni şirkete ait defter ve belgeler bastırılacaktır.
- i) Bölünme işlemlerinin tamamlanmasına takiben eski şirket bünyesindeki üretim tesisleri, makineleri ve stokları vb. yani neler bölünecekse o varlıklar yeni kurulan şirkete aynı sermaye olarak mukayyet (kayıtlı) değerleri üzerinden konacaktır (KVK. md.37,38,39).
- j) Aynı sermaye konulması nedeniyle yeni kurulan şirkette oluşacak geçme iştirakler (iştirak hisseleri) ortaklara şirketten alacakları karşılığında nominal değer üzerinden devir edilir (TTK.md. 404 ve 4734 sayılı Kanuna eklenen KVK. Geçici md.30).
- k) İşçilerin eski şirkette mi kalacağı yoksa yeni şirkete mi çalışacağına karar verilir.

6. KISMİ BÖLÜNMEDE SERMAYE DEĞERLERİNİN TESPİTİ :

ÖRNEK - 1: X factoring hizmetleri A.Ş.'nin aktifinde kayıtlı olup, kısmi bölünme nedeni ile aktifinden çıkarılacak olan varlıklarının devri için şirketçe 15.10.2003 tarih ve 2003/12 sayılı yönetim kurulu kararı alınmıştır. Asliye ticaret mahkemesince belirlenen bilirkişiler marifetiyle aynı sermaye miktarının tespiti istenmiştir. (Gerek kısmi bölünmeye katılan Anonim ve Limited şirketlerin bölünme sözleşmesi ve gerekse bölünmeye esas oluşturan bilançosunun, TTK.'nın 303.'üncü maddesi gereğince atanan bilirkişilere denetletirilmesi şarttır).

Buna göre şirkete ait yasal defterler üzerinde inceleme yapılmış ve 30.09.2003 tarihli bilançonun yasal defterleri teyit ettiği ve bilançoya göre şirketin aktif ve pasif hesapları ile öz varlık yapısının aşağıdaki gibi olduğu belirlenmiştir. Şöyleki;

AKTİF HESAPLAR:Şirketin mevcut ve alacaklar toplamı: 108.379.933.565.958.-AKTİF TOPLAMI: 108.379.933.565.958.-**PASİF HESAPLAR:**

Şirketin borçları toplamı: 66.539.662.771.294.-

Sair pasifler: 41.840.270.794.664.-

Sermaye: 3.200.000.000.000.-

Kar yedekleri: 21.464.031.252.971.-

Dönem Karı: 17.176.239.541.693.-PASİF TOPLAMI: 108.379.933.565.958.-**ÖZVARLIK HESABI:**

Şirketin mevcut ve alacaklar toplamı: 108.379.933.565.958.-

Şirketin borçları toplamı: 66.539.662.771.294.-30.09.2003 tarihli özvarlık toplamı: 41.840.270.794.664.-TL.dır.

Şirketin mevcut ve ödenmiş sermayesi olan 3.200.000.000.000TL. şirket bünyesinde fazlası ile korunmaktadır.

Kısmi bölünme nedeni ile aynı sermaye olarak konulacak değerler (şirketin aktifinden çıkarılacak olan varlıkları) aşağıdaki gibidir:

<i>Taşınmazın Cinsi</i>	<i>Kayıtlı Değeri</i>	<i>Ayrılan Amortisman</i>	<i>Net Değeri</i>
Arsa	1.746.049.919.364	-	1.746.049.919.364
Tarla (1)	2.860.000.000.000	-	2.860.000.000.000
Tarla (2)	2.431.000.000.000	-	2.431.000.000.000
Bina Kat 9 Böl.	910.835.552.027	62.669.517.720	848.166.034.307
Bina-Arsa	11.143.480.715.656	766.671.473.237	10.376.809.242.419
Bina Özel Mal.	106.911.534.012	16.036.730.102	90.874.803.910
TOPLAM	19.198.277.721.059	845.377.721.059	18.352.900.000.000

Şirketin ödenmiş sermayesinin ortaklar arasındaki dağılımı:

<i>Ortağın adı soyadı</i>	<i>Sermaye Payı</i>	<i>Oran</i>	<i>Hisse adedi</i>
Moris Akın	1.120.000.000.000.-	% 35	1.120.000
Veda Akın	1.040.000.000.000.-	% 32,5	1.040.000
Cenk Akın	320.000.000.000.-	% 10	320.000
Raşel Akın	400.000.000.000.-	%12.5	400.000
Meltem Akın	320.000.000.000.-	%10	320.000
TOPLAM	3.200.000.000.000.-	%100	3.200.000

* Şirketin bir hissesi 1.000.000.- TL. ile temsil edilmektedir.

60. Devralan şirketin arttırılacak sermayesi: Şirketin kısmi bölünme kararı aldığı 15.10.2003 tarih ve 2003/12 sayılı yönetim kurulu kararında aktiften çıkartılacak olan gayrimenkuller için şirket ortaklarına belirlenecek değişim oranları üzerinden hisse verilecektir. Şirketten çıkartılacak olan değerlere istinaden devir alan şirketçe devir alan şirket ortaklarının haklarını koruyacak şekilde sermaye artışının yapılması gerekmektedir.

61. Devrolan şirketin yapacağı sermaye azaltımı: Şirketin aktifinde kayıtlı bulunan taşınmazların kayıtlı net değerleri yukarıda belirtildiği üzere 18.352.900.000.000-TL.dır. Şirketin aktiflerinden çıkartılacak olan bu tutar kadar sermaye azaltımına gitmesi gerekmektedir. Bu miktar şirketin yönetim kurulunca

alınmış bulunan 2003/12 sayılı kararda da belirtildiği üzere olağanüstü yedeklerden karşılanacaktır. Buna göre şirketin aktiflerinden çıkartılacak olan değerlerin toplamı 18.352.900.000.000.-TL.'nin belirlenen şirket özvarlıkları toplamı olan 41.840.270.794.664.-TL.'dan tenzili ile 23.487.370.794.664.-TL. özvarlık kalacaktır. Bu durum, şirketin yapacağı sermaye azaltımı nedeni ile üçüncü şahısların haklarının korunacağı anlamını taşımaktadır.

Aynı sermaye olarak devir alan şirkete konulacak bu değerler için kısmi bölünen şirket ortaklarına verilen hisse senetlerine TTK. md. 404'te belirtilen iki yıl geçmeden devir edilemez yasağı uygulanmaz.

62. Şirketin yapması gereken sermaye artışı: 18.352.900.000.000.-TL'lık sermaye artışı şirketçe alınmış bulunan 2003/12 sayılı yönetim kurulu kararına göre yapılacak ve bu artış nedeni ile ortakların sermaye payları ve hisseleri aşağıdaki gibi değişecektir:

Ortağın adı soyadı	Artan sermaye payı	Arttırım sonrası sermaye	Oran
Moris Akın	6.423.515.000.000	7.543.515.000.000	% 35
Veda Akın	5.964.692.500.000	7.004.692.500.000	% 32,5
Cenk Akın	1.835.290.000.000	2.155.290.000.000	% 10
Raşel Akın	2.294.112.500.000	2.694.112.500.000	%12,5
Meltem Akın	1.835.290.000.000	2.155.290.000.000	%10
TOPLAM	18.352.900.000.000	21.552.900.000.000	%100

$$(18.352.900.000.000 + 3.200.000.000.000) = 21.552.900.000.000.-$$

Ayrıca şirketin yapacağı sermaye azaltımı nedeni ile mevcut yedek akçelerden sermaye azaltımının karşılanmasına karar verilmiş olması ile azalacak tutardan sonra şirket sermayesinin fazlası ile özvarlık içinde oluşacağı belirlenmiş olmakla şirketin üçüncü şahısların haklarını da ihlal etmeyeceği belirlenmiştir.

7. KISMİ BÖLÜNME İŞLEMLERİNİN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ :

Yukarıdaki Bölünme işlemine ilişkin muhasebe kayıtları aşağıdaki gibi gerçekleştirilebilir:

Bölünen şirketin kaydı;

258 BİRİKMİŞ AMORT.	845.377.721.059.-
242 İŞTİRAKLER	18.352.900.000.000.-
251 ARAZİ VE ARSALAR	7.037.049.919.364.-
252 BİNALAR	12.161.227.801.695.-

Yeni kurulan (devralan) şirketin kaydı;

251 ARAZİ VE ARSALAR	7.037.049.919.364.-
252 BİNALAR	12.161.227.801.695.-
258 B. AMORTİSMANLAR	845.377.721.059.-
500 SERMAYE	18.352.900.000.000.-

8. VERGİSİZ BÖLÜNME SÜRECİ :

Vergisiz bölünme işlemi aşağıdaki maddelere göre yapılacaktır.

a) 4684 sayılı Kanunla değişen Kurumlar Vergisi Kanunu madde 39/d'ye göre; 38.nci maddenin birinci fıkrasının (2) ve (3) numaralı bentlerinde belirtilen işlemlerden doğan karlar hesaplanmaz ve vergilendirilmez. 38.nci maddenin birinci fıkrasının (2) numaralı bendine göre gerçekleştirilen bölünme işlemlerinde bölünen kurumun bölünme tarihine kadar tahakkuk etmiş ve edecek vergi borçlarından bölünen kurumun varlıklarını devralan kurumlar müteselsilen sorumlu olur(<http://www.gelirler.gov.tr>, 08.01.2004).

Kurumlar Vergisi Kanunu, Tasfiye- Birleşme –Devir- Bölünme başlığını taşıyan madde 30'a göre; (2362 sayılı Kanunun 17'inci maddesiyle değişen şekli) her ne sebeble olursa olsun, tasfiye haline giren kurumların vergilendirilmesinde hesap dönemi yerine tasfiye dönemi kaim olur.

4684 sayılı Kanunla değiştirilen Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 14'üncü maddesinin 7 numaralı bendine göre, devir alınan ve devir alan kurumların aynı sektörde faaliyet göstermeleri halinde devir alınan (münfesi) kurumun zarar hariç aktif toplamını geçmemek üzere mali zararının kurum kazancından gider olarak indirilebilmesi imkanı getirilmiştir.

Devir alan şirketin aktifinde yer alacak kendi hisselerinin değerleri vergiye tabi kazancın tesbiti ile ilişkilendirilmeyecek ve geçici hesaplarda izlenecektir. Söz konusu geçici hesapların kurum kazancının tespiti ile ilişkilendirilmeksizin sona erdirilmesi mümkündür. Bir müktezada, İştiraklerin netleştirilmesinin istisna uygulamasını önlemeyeceği belirtilmiştir (Özbalcı , 1999 : 1).

b) 492 sayılı Harçlar Kanunu madde 123/2'e göre; (4842 sayılı Kanunun 26'ıncı maddesiyle değişen fıkra yürürlük; 01.01.2004) Anonim, eshamlı komandit ve limited şirketlerin birleşme, (4962sayılı Kanunun 17/C maddesiyle değişen ibare yürürlük; 07.08.2003-Resmi Gazete no: 25192) devir, bölünme ve nevi değişiklikleri nedeniyle yapılacak işlemler harca tabi tutulmaz.”.

c) 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu md.17/2-c'ye göre; “ Gelir Vergisi Kanunu'nun 81'nci maddesinde belirtilen işlemler ile Kurumlar Vergisi Kanunu'na göre yapılan devir ve bölünme işlemleri (Bu kapsamda vergiden istisna edilen işlemler bakımından Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 30'uncu maddesinin (a) bendi hükmü uygulanmaz. İşlem sonunda faaliyetini bırakan, bölünen veya infisah eden mükelleflerce yüklenilen ve indirilemeyen vergiler, faaliyete başlayan veya devir ve bölünme sonrasında devredilen veya bölünen kurumların varlıklarını devralan mükellefler tarafından mükerrer indirimde yol açmayacak şekilde indirim konusu yapılır.).

d) 488 Sayılı Damga Vergisi Kanunu madde 22/a'ya göre; “Anonim, eshamlı komandit ve limited şirket mukavelenamelerinin veya bunların süre uzatmaları hakkındaki kararlarının tescil tarihinden itibaren üç ay içinde” yapılmalıdır (17.06.2003 tarihli Resmi Gazete,4884 sayılı Kanunla değiştirilen şeklidir). Damga Vergisi Kanunu'nun istisnaları düzenleyen 2 sayılı tablosuna ilave yapılarak bölünme nedeniyle tanzim olunacak kağıtlar damga vergisinden istisna edilmiştir.

e) 1318 Sayılı Taahhüt Alım Vergisi Kanunu (4684 sayılı kanunun 21. inci maddesiyle değişen bent yürürlük tarihi 03.07.2001) madde 3'e göre; “Gelir Vergisi Kanunu'nun 81'inci maddesi hükümlerine uygun olarak şahıs şirketlerinin sermaye şirketine dönüşme veya ferdi işletmelerin sermaye şirketlerine devrolunması ile Kurumlar Vergisi Kanununa göre yapılan birleşme, devir ve bölünme halleri veya Türk Ticaret Kanunu hükümlerine göre nevi değişikliği nedeniyle yeni şirkete devredilecek taahhütler” bu vergiye tabi değildir.

f) 4684 sayılı Kanun'la Gider Vergileri Kanunu'nun 29. maddesine eklenen (s) bendi ile, bölünme işlemleri banka ve sigorta muameleleri vergisinden istisna edilmiştir.

g) (4684 sayılı Kanunun 18/D maddesiyle değişen fıkra yürürlük; 03.07.2001) 39'uncu maddenin (A) ve (B) fıkrası hükümleri dahilinde vukua gelen devir ve bölünmelerde, münfesi kurum namına tahakkuk eden vergiler 40'ıncı maddede yazılı (4842 sayılı Kanunun 36/2-d maddesiyle değişen ibare yürürlük; 01.01.2004) sürede birleşilen veya devralan kurumlardan alınır(<http://www.gelirler.gov.tr> , 08.01.2004).

9. SONUÇ:

Ticari yaşamdaki dinamizm ile mevzuattaki statükoculuk arasındaki çelişki sermaye şirketlerinde tam ve / veya kısmi bölünmeye yasal olanak sağlanarak kanun koyucu tarafından işletmelerin bölünmesi ile ilgili yasal engelleri ortadan kaldırılmıştır. Bölünmeye ilişkin düzenleme ile sermaye şirketlerine vergisel yönden rekabet gücü kazandırılmıştır.

Kuşkusuz, ticari yaşamın dinamikleri, çeşitli şekillerde yeni bölünme teknikleri oluşturacak, bu oluşum da bölünme süreci içinde yasal yönden beklenmedik değerlendirme, muhasebe, vergi ve hukuki sorunları birlikte gündeme getirecektir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

DOĞRUSÖZ, A. Bumin (Kasım 2001): “Türk Vergi Hukukunda şirket bölünmesi ve hisse değişimi (I-Tam Bölünme)”, Yaklaşım, Yıl:9, Sayı:107, s.39

ERSOY, Ayten (Ocak 2002): “Limited şirketlerde çıkan/çıkarılan ortağın ortaklık payının hesaplanması”, Vergi Dünyası dergisi, Sayı: 245, s.177

ÖZBALCI, Yılmaz (12.17.1999): “Kurumlararası devirde karşılıklı iştiraklerle devir kapsamındaki diğer kurumlardaki iştiraklerin nominal değeri üzerinden netleştirilmesi devir şartlarının ihlali anlamına gelmez”,Ankara, Oluş mali hukuk bürosu, s.1, sevk no:1999/12

ÖZEN, Necat (Kasım 2003): “Anonim ve limited şirketlerde kısmi bölünme işlemlerinin usul ve esasları”, Vergi Sorunları, Sayı:182, s.37

SEZGİ, Önder (Kasım 2001): “Bölünme, Birleşme ve Hisse devri işlemlerinde yapılan son düzenlemeler”, Vergi Dünyası, Sayı:243, s.86

TBMM Plan Bütçe Komisyonu Raporu ,(1/876) TBMM Tutanak Dergisi, 18.06.2001/713, s.3

TEKİNALP, Ünal (Ekim 2001): “Ticaret hukuku yönünden şirketlerin bölünmesi, Hisse değişimi ve 4684 sayılı Kanunun işlerliği”, Mükellefin Dergisi, sayı:106, s.37

TÜRK, Hikmet Sami;(t.y) “Şirketlerin Bölünmesi (Ayrılması)”, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Sermaye

Piyasası Özel İhtisas Komisyonuna sunulan yayınlanmamış inceleme, s.1

<http://www.gelirler.gov.tr>, ET: 08.01.2004

BİLGİ TOPLUMU EKSENİNDE TÜRKİYE VE BİR KARŞILAŞTIRMA

*.Mevlûdiye ŞİMŞEK

ÖZET

Bilgi Toplumlari bilginin toplandığı, işlendiği ve dağıtıldığı toplumlardır. Dünyadaki gelişmelere bakıldığında ülkeler tarım toplumundan sanayi toplumuna, sonra da bilgi toplumuna doğru bir dönüşüm ve değişim yaşamışlardır. Yaşadığımız çağda bilgi toplumlarının en önemli kriterleri ARGE harcamaları, teknolojiye yapılan yatırımlar ve tüketimidir. Bu göstergeler açısından Türkiye ile bazı ülkeler karşılaştırıldığında Türkiye'nin bir çok dünya ülkesinin gerisinde kaldığı görülmektedir.
Anahtar Kelimeler: Bilgi, Toplum, Ekonomi, Teknoloji, Araştırma, Geliştirme, Türkiye, Tarım, Sanayi

ABSTRACT

“TURKEY TOWARDS INFORMATION SOCIETY AND A COMPARİSON”

Information societies are societies that information is collected, processed and distributed. When the changes are analyzed in the world, it is seen that countries have experienced a progress from agricultural society to industrial society and from industrial society to information society. In this century, indicators of the information society are R&D expenditures, technological investments and level of technology consumption. When the Turkey has been compared with other countries, in terms of those indicators, Turkey has been far behind the other countries.

Keywords: Information, Society, Economy, Tecnology, Research, Development, Turkey, Agriculture, Industry

GİRİŞ

Yaşadığımız çağda dünya adete küresel bir köy konumuna gelmiştir. Kuşkusuz bu sonuç elektronik ve iletişimdeki hızlı değişim ve gelişme ile gerçekleşmektedir. Kişisel bilgisayarların ve iş istasyonlarının uygun fiyatla ve kullanımı rahat programlarla ortaya çıkması yaşam biçimimizi değiştiren yeni teknolojileri meydana getirmiştir.

Dünya ülkelerinde tarımdan sanayiye ve sanayiden bilgi toplumuna doğru bir değişim yaşanmış ve bu değişim hala devam etmektedir. Teknolojideki baş döndürücü gelişme ülkelerin sosyo- ekonomik değişimini hızlandırmış ve ülkeleri bilgi toplumu gibi yeni bir olgu ile karşı karşıya getirmiştir. Çalışmamızın amacı, bilgi toplumunun genel özelliklerini saptayıp, Türkiye'nin bilgi toplumu özelliklerini ne ölçüde yakaladığını belirlemektir. Bunun için bilgi toplumunun ekonomik kriterlerinden; araştırma geliştirme harcamaları ve teknoloji harcamaları dikkate alınarak bazı ülkelerle karşılaştırma yapılacaktır.

I. Bilgi Toplumuna Genel Bir Bakış

Bilgi toplumu bilginin toplanması, işlenmesi ve dağıtılmasıyla ilgili faaliyetlerin arttığı bir toplum olarak tanımlanabilir(Dura,1990:150). İlk olarak gelişmiş ülkelerde şekillenen ve daha sonra tüm dünya ülkelerini kısa zamanda etkisi altına alan bilgi toplumundaki gelişmeler özellikle sanayileşme sürecini tamamlamamış ya da sanayileşme sürecinde olan gelişmekte olan ülkeler için son derece önem kazanmıştır.. Bilgi toplumu, başta emek faktörü olmak üzere tüm üretim faktörlerinin, kamu ve özel sektör işletmelerinin, bireylerin ve devletin teknolojik gelişmeler karşısında yeniden yapılanmasını, yeni bir dünya görüşü ve yaşam felsefesini kazanmalarını gerektirmektedir.

Bilgi toplumu, yeni temel teknolojilerin gelişimiyle bilgi sektörünün, bilgi üretiminin, bilgi sermayesinin ve nitelikli insan faktörünün önem kazandığı, eğitimin sürekliliğinin ön plana çıktığı, iletişim teknolojileri, bilgi otoyolları, elektronik ticaret gibi yeni gelişmeler ile toplumu ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal açıdan sanayi toplumunun ötesine taşıyan bir gelişme aşaması olarak nitelendirilebilir. Sosyo-ekonomik gelişme sürecinde başta insan faktörü ve bilgi olmak üzere tüm alanlarda yapısal değişimi gerekli kılan, sanayi toplumunun uzantısı olarak ortaya çıkan bilgi toplumu, “bilgi ekonomisi”, “sanayi-sonrası toplum”, “bilgi toplumu”, “bilgi çağı” ve benzeri şekillerde ifade edilmektedir (<http://canaktan.org.tr.htm>).

A. Bilgi Toplumu ve Sanayi Toplumu Arasında Bir Karşılaştırma

* Yrd.Doç.Dr. Dumlupınar Üniversitesi Bilecik İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi

Alvin Toffler toplumları tarım, sanayi ve sanayi sonrası şeklinde sınıflandırmış ve tarih boyunca görülen önemli dönüm noktalarından bahsederken, ana hatlarıyla iki önemli dönüşümün gerçekleştiğini ve üçüncü dönemin de yaşanmakta olduğunu ifade etmektedir. Bu yaklaşıma göre, toplumsal gelişmenin ilk dönüm noktası tarımın ortaya çıkması, ikincisi de sanayi devrimidir. İlk değişiklik dalgasından önce insanların çoğu küçük göçebe topluluklar halinde yaşamakta ve avlanma, meyve toplama, hayvancılık gibi faaliyetlerle geçinmekteydiler. On bin yıl kadar önce, Tarım devrimi başlamış ve yavaş yavaş tüm yeryüzüne yayılarak köyleri, ekili toprakları ve yeni bir yaşama biçimini oluşturmuştur.

17.yüzyılın sonlarından itibaren ise, birinci dalga hızını henüz kaybetmemişken Avrupa'da ikinci büyük değişiklikler dalgasına yol açan Sanayi Devrimi başlamıştır.(<http://www.dergi.net.com>). Sanayileşme adı verilen bu süreç ülkeden ülkeye, kıtadan kıtaya çok daha çabuk yayılmıştır. Böylece, farklı hızlara sahip iki büyük değişiklik süreci aynı anda dünyayı kuşatmaya devam etmiştir. Birinci dalga, birkaç küçük topluluk dışında hemen hemen durulmuştur. Son iki yüzyıldır Avrupa, Kuzey Amerika ve dünyanın birkaç yerinde daha hayatta köklü değişiklikler yapan ikinci dalga yayılmaya devam etmektedir. Bir çok tarım ülkesi süratle çelik üretme tesisleri, otomobil fabrikası, dokuma fabrikaları, demiryolları kurma çabası içindedirler. Dünyanın bir çok yerinde ikinci dalganın gücü devam etmektedir. Sanayi Devriminin etkileri sürerken, çok daha başka ve önemli bir süreç ortaya çıkmış ve yayılmaya başlamıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki yıllarda sanayileşme dalgası en üst noktasına vardığında, tam olarak ne olduğu anlaşılamayan, ancak her şeyi etkisi altına alan bir Üçüncü Dalga başlamıştır. Üçüncü Dalga, 1950'li yılların ortalarında ABD'de başlamış, daha sonra diğer dünya ülkelerine doğru yayılmıştır.

Tablo 1 çerçevesinde İkinci Dalga ile Üçüncü Dalga ekonomileri karşılaştırıldığında ulaşılan gözlemler şunlardır.

Tablo-1. İkinci ve Üçüncü Dalga Ekonomilerinin Karşılaştırmalı Analizi

DİNAMİKLER	İKİNCİ DALGA	ÜÇÜNCÜ DALGA
Üretim unsurları	Toprak,emek, sermaye	Özellikle bilgi (veri, imaj, kültür, ideoloji, değer)
Varlıklar	Maddi varlıklara dayalı	Maddi olmayan varlıklara dayalı
Üretim ve ürün yapısı	Seri üretim, kitle üretimi	Esnek teknoloji, ürün esnekliği sonucunda bireyselleşme
Emek yapısı	Fiziksel (kol gücü) emeği ile tekrarlanan, mekanik emek, tam zamanlı çalışma, fabrikada çalışma	Bilgi işçiliği ile yaratıcı emek, yarı zamanlı çalışma, evden çalışma
Yenilik	Seyrek	Sürekli
Ölçek	Büyük ölçek (Ölçek ekonomisi)	Küçük ölçek, uygun ölçek
Organizasyon	Dikey, bürokratik, sert, uzun vadeli	Değişim mühendisliği: faaliyet bazlı, ağ örgütler, esnek, anti bürokratik
Altyapı	Önem nakliyede. Otobanlar, yollar, köprüler, liman tesisleri	Önem iletişimde. Ağlara dayalı elektronik sistemler
Hız	Vakit nakittir kuralı ile sıralı ve adım adım mühendislik	Eşanlı mühendislik ile gerçek zamana yaklaşım
Sosyo politik yapıyla ekonomik yapının ilişkileri	Evdışı iş, büyük ve güçlü devlet, dev kentler, aşırı kentleşme, ekonomik çatışmaların önemliliği, çoğunluk egemenliği, yapay demokrasi, dolaylı demokrasi	Ev içi iş, küçük ve etkin devlet, kent dışına çıkma ve yayılma, sosyopolitik düzenlemelerin önemliliği, azınlığın önemsenmesi, koalisyonlar, doğrudan demokrasi

Kaynak: İ.Melih Baş, "Dalgalarla Gelen Gelecek Kurgubilimci Guru: Alvin Toffler", AD Business Notebook, Mart 1998, s.28

Sanayi toplumunda üretim faktörleri emek, sermaye ve toprak iken, bilgi toplumunda sadece bilgidir. Sanayi toplumunun varlıkları maddi varlıklar iken bilgi toplumunda maddi olmayan varlıklardır. Sanayi toplumunda üretimin yapısı kitlesel ve seri üretime dayalı iken bilgi toplumunda üretimin yapısı esnek teknoloji ve ürün esnekliği sonucunda bireyselleşmeye dayalıdır. Emeğin yapısı açısından yapılan karşılaştırmaya göre sanayi toplumunda emek fiziki gücü ile ön planda iken bilgi toplumunda yaratıcılığı ile ön plandadır. Diğer yandan, sanayi toplumunda yenilik seyrek iken bilgi toplumunda sürekli. Sanayi toplumunda büyük ölçekli ekonomi söz konusu iken bilgi toplumunda ölçek küçüktür. Sanayi toplumu bürokratik, bilgi toplumu anti bürokratiktir. Sanayi toplumunda sanayi mallarının ve hizmetlerin üretimi yapılmaktadır. Bilgi toplumunda ise bilgi ve teknolojinin üretimi gerçekleşmekte ve bilgi sektörünün ürünü olarak bilgisayar, iletişim ve elektronik araçlar, elektronik haberleşme, robotlar, yeni gelişmiş malzeme teknolojileri gündeme gelmektedir. Sanayi toplumundaki fabrikaların yerini bilgi toplumunda bilgi kullanımını içeren bilgi ağları ve veri bankaları (iletişim ağ sistemi) almaktadır. Bilgi, dünyanın her tarafında üretilmekte ve iletişim teknolojisi aracılığıyla anında her tarafa yayılmaktadır. Sanayi toplumunda; birincil, ikincil ve üçüncül endüstriler tarım, sanayi ve hizmetler, bilgi toplumunda birincil, ikincil ve üçüncül sektörlerin yanısıra dördüncül sektör olan bilgi sektörü ortaya çıkmaktadır. Sanayi toplumundaki özel ve kamu iktisadi kuruluşlardan farklı olarak bilgi toplumunda gönüllü kuruluşların önem kazandığını görüyoruz. Sanayi toplumunda başlıca üretim faktörleri emek, tabiat, sermaye, girişimci iken, bilgi toplumunda üretim sürecinde bu üretim faktörlerinin yanısıra beşinci üretim faktörü "*teknik "bilgi"*" ön plana çıkmaktadır. Sanayi toplumunda üretilen mal ve hizmetlerin bir yerden bir yere taşınmasında uzaklık ve maliyet önemli iken, bilgi toplumunda bilgi otoyolları ile tüketici ile bilgi arasındaki uzaklık önemini kaybetmekte ve maliyetler minimuma inmektedir. Sanayi toplumunda üretilen mal ve hizmetlerin ktlığı söz konusu iken, bilgi toplumunda bilgi kıt değildir. Bilgi, sürekli artmakta ve artan verimler özelliği içermektedir. Sanayi toplumunda tüketici taleplerinin karşılanmasında mal ve hizmetlerin mobilitesi oldukça düşük, bilgi toplumunda ise bilginin mobilitesi kolaydır. Bu durum, bilginin sınırsız bir tüketici tarafından tüketilmesine ve yenilikleri teşvik etmesine yol açmaktadır. Sanayi toplumunda temel bilgiyi, fizik, kimya bilimleri, bilgi toplumunda ise; kuantum elektronığı, moleküler biyoloji ve çevresel bilimler gibi yeni araştırma alanları oluşturmaktadır. Sanayi toplumunda politik sistem temsili demokrasi iken, bilgi toplumunda katılımcı demokrasi anlayışının daha belirgin bir önem kazanacağı düşünülmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler neticesinde adına "Tele-Demokrasi" denilen bir değişimin ileriki yıllarda yaşanacağı tahmin edilmektedir(<http://canaktan.org.tr.htm>)

B. Bilgi Toplumundaki Sosyo-Ekonomik Değişimler

Bilgi toplumu sosyo ekonomik gelişme için bir çok değişikliğe neden olmaktadır: Bunlar, mal üretiminden hizmet üretimine doğru bir değişim yaratması, profesyonel, teknik, eğitim, sağlık ve fast-food gibi hizmet sektörlerindeki hızlı artışın olması, iş niteliklerinde değişimin gerçekleşmesi, işgücünde teknik eleman ve profesyonellerin, yani bilgi sınıfının artması., yüksek teknolojilere doğru teknolojik değişimin gerçekleşmesi, mikro-elektronik ve yarı iletkenler aracılığıyla bilginin toplanıp yönetilmesine yarayan küçük ve yetenekli makinaların yayılması. Yeni bilişim teknolojilerinin yayılması ve bilgisayarların gelişmesine paralel olarak uzak noktalarla koordinasyon amacıyla telekomünikasyonun ileri ölçülerde kullanılması(<http://www.dergi.net.com>).

Bilgi toplumunun yukarıda belirtilen temel özelliklerinden hareketle bilgi toplumu, sanayi toplumunun sosyo-ekonomik gelişme sürecinde yol açtığı gelişmelerden daha farklı, ekonomik alandaki tüm karar birimlerinin ve kurumların yapısında hızlı değişimi ve yeniden yapılanmayı gerektiren bir aşama olarak nitelendirilebilir. Bilgi teknolojilerinin hızla gelişimi, bu gelişmelere aynı hızda ayak uydurabilecek bir toplum yapısını gerektirmektedir. Daha çok gelişmiş ülkelerin ulaşmış olduğu ve henüz sanayileşme sürecini tamamlamış olmasa da gelişmekte olan ülkeleri de etkisi altına alan bilgi toplumu aşamasında, ekonomik politika önceliklerinin bilgi üretimi ve kullanımı yönünde oluşturulması önem kazanmaktadır. Bilgi toplumu aşamasına ulaşmış bir çok gelişmiş ülkede ulaşılan gelişmişlik düzeyinin sürekliliğinin korunması amacıyla, giderek bilime, teknolojiye ve insana yatırım unsuru eğitime daha fazla önem verilmektedir. Türkiye'nin ve diğer gelişmekte olan ülkelerin uluslararası alanda gelişmiş ülkelerle aralarındaki gelişmişlik farkının daha fazla açılmaması, ulusal alanda ise kalkınmanın sağlanması açısından, bu ülkelerin bilgi toplumundaki gelişmelere ne ölçüde uyum gösterdikleri önemlidir.(Aktan ve Tunç, 1998:118-134)

Bilginin ve bilgi teknolojilerinin hızla gelişimiyle şekillenen ve ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanları kısa zamanda etkisi altına alan bilgi toplumu aşaması, sosyo-ekonomik gelişme sürecinde tarım toplumu ve sanayi toplumunun ötesinde üretimin ve verimliliğin hızla artmasına yol açmaktadır. Bilgi sektöründeki baş döndürücü gelişmeler, başta insan faktörünün verimliliğine etkilerinden dolayı ekonomik sonuçları yanısıra sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda da hızla yapısal değişimleri beraberinde

getirmektedir. Bilgi toplumundaki gelişmeler, insanın verimliliğinin artmasına, ekonomik gelişme düzeyinin artmasına, ayrıca bilimde ve teknolojiye yeni gelişmelerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Daha çok gelişmiş ülkelerin ulaştığı olduğu bir aşama olan bilgi toplumu, gelişmekte olan ülkelerin de kalkınmaları ve globalleşme sürecine entegrasyonu açısından süratle ulaşmak için çaba içerisinde olmaları gereken bir aşamadır.

II. Bilgi Toplumunun Altyapı Parametreleri

Bilgi toplumunun altyapı parametrelerini belirlemeye dönük ilk çalışmayı yapan ülke Japonya olmuş ve Japon Haberleşme ve Ekonomi Araştırma Kurumu(RITE) Japonya'nın bilgi toplumu yolunda kaydettiği gelişmeyi saptamaya çalışmış, konuyla ilgili bazı parametre ve endeksler geliştirmiştir. RITE bilgi toplumu olma yolundaki gelişmeyi belirlemek amacıyla üç farklı değişkene bakmıştır. Bunlar bilgi oranı, bilgi endeksi ve JIPDEC endeksidir.(Dura ve Atik,2002:176-177).

A. Bilgi Oranı

Bilgi oranı, engel kanunlarındaki engel oranlarına benzetilmiş⁴ ve bilgiyle ilgili harcamaların toplam harcamalar içindeki payı olarak tanımlanmıştır. Bunu belirlerken direkt olarak bilgiyle bağlantılı olmayan harcamalar toplam harcamalardan çıkarılarak hesaplanmıştır(Ito 1981:674). Engel kanunlarına göre gelir düzeyi yükseldikçe gelirin daha küçük bir kısmı tüketim harcamalarında kullanılır. Yani engel oranı ile gelir arasında ters yönde bir ilişki söz konusudur. Oysa bilgi oranı ile gelir arasında doğru orantılı bir ilişki vardır. Ülkelerin kişi başına düşen gelirleri yükseldikçe bilgi için yapacakları harcamaların toplam harcamaları içindeki oranı da yükselecektir.

B. Bilgi Endeksi

Bilgi altyapısını belirleyen parametrelerden birisi de RITE'nin düzenlediği bilgi endeksi olup, endekste yer alan başlıca parametreler bilgi miktarı, haberleşme araçlarının dağılımı, bilgi faaliyetlerinin kalitesi ve bilgi oranıdır(Dura ve Atik,2002:178). Bilgi endeksini oluşturan başlıca parametreler tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Bilgi Endeksini Oluşturan Parametreler

Temel Gruplar	Her gruptaki Parametreler
Bilgi Miktarı	Kişi başına yıllık telefon konuşmalarının sayısı Her yüz kişiye düşen günlük gazete sayısı Her 1000 kişiye düşen yayınlanmış kitap sayısı Nüfus yoğunluğu
Haberleşme Araçlarının Dağılımı	Her 100 kişiye düşen telefon alıcısı Her 100 aileye düşen radyo sayısı Her 100 aileye düşen televizyon sayısı
Bilgi Faaliyetlerinin Kalitesi	Hizmet sektöründe istihdam edilenlerin toplam nüfusa oranı Öğrencilerin öğrenim çağındaki nüfusa oranı
Bilgi Oranı	Bilgi harcamalarının toplam harcamalar içindeki payı

Kaynak: Youichi Ito, "The Johoka Shakai Approach to the Study of Communication in Japan" *Mass Communication Review Yearbook*, ed. Cleveland Wilhoit and Harold de Block, California: Sage Publication, 1981 s.676.

Daha sonra yine RITE tarafından yapılan bir çalışmaya göre bilgi toplumunun başlıca parametreleri şu şekilde belirlenmiştir(Dordick ve Wang, 1993:132). Bunlar, bilgi oranı minimum yüzde 50 olacak, kişi başına düşen gelir 10 bin doların üstünde olacak, işgücünün en az yarısı bilgi sektöründe istihdam edilecek, ve ilgili yaş grubunun yüzde 50'si yüksek öğrenim yapacaktır.

⁴ Engel oranı bir ailenin gıda maddelerine yaptığı harcamaların toplam bütçesi içindeki payı

C. JIPDEC Endeksi

Japon Bilgi İşleme ve Geliştirme Merkezi(JIPDEC)⁵ 1986 yılında bilgi toplumunun parametrelerini kapsayan bir endeks geliştirmiştir. Söz konusu endeksin üç göstergesi vardır(Dura ve Atik,2002:180-181).

- a- Donanım oranı: Bir endüstrideki bilgisayar donanımının değeri ilgili endüstride çalışan işgücü sayısına bölünerek hesaplanmaktadır.
- b- Yazılım oranı: Bir endüstride son beş yıllık zaman süresi içinde kullanılan yazılım programlarının değeri ilgili endüstrideki işgücü sayısına bölünerek bulunmaktadır.
- c- İletişim Oranı: Bir endüstrideki bilgi taşıma kapasitesi⁶ çalışan sayısına bölünerek hesaplanmaktadır

III. Bilgi Toplumu Ekonomik Parametreleri

Bir ülkenin sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçtiğini anlamak için bazı göstergelere bakmak gerekecektir. Aslında bilgi toplumunun iki temel ekonomik parametresi vardır. Bunlar bilgi sektöründeki istihdam oranı ve bilgi sektörünün GSMH'ya katkısıdır. Bilgi sektörünün GSMH'a katkısı ilk kez Amerika ekonomisi için denenmiştir. Machlup(1962), Porat(1977) ve Bell(1972) bilgi sektörünün Amerika'nın toplam üretimi içerisindeki payını belirleyen araştırmacılar olmuştur(Dura ve Atik,2002:250). Bunlardan Örneğin Machlup'un analizine göre bilgi sektörü beş farklı faaliyet grubundan oluşturulmuştur. Bunlar; (Machlup, 1962:354-357).

Eğitim, araştırma ve geliştirme, iletişim araçları, bilgi makinaları ve bilgi hizmetleridir.

Bilgi sektörünün GSMH'ya yaptığı katkısı ölçmek için yapılan en son çalışma Atik(1999) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada ele alınan değişkenler eğitim harcamalarının GSMH'deki payı, araştırma geliştirme harcamalarının GSMH'deki payı ve bilgi-haberleşme teknolojisi harcamalarının GSMH'deki payıdır. (Atik, 1998: 90)

A. Bilgi Sektörünün Türk Ekonomisi İçindeki Payı ve Bazı Ülkelerle Karşılaştırması

Türkiye'de bilgi sektörünün ağırlığına bakarken Atik'in değişkenlerinden araştırma geliştirme harcamaları ve bilgi-haberleşme teknolojisi harcamaları değişkenlerine bakılacaktır. Bilgi toplumu göstergelerinden kuşkusuz en önemlisi ülkelerdeki **toplam araştırma ve geliştirme (AR-GE)** harcamalarıdır. 2002 yılına göre toplam AR-GE harcamasında ilk beş sırayı ABD, Japonya, Almanya, Fransa ve İngiltere almıştır. Birinciliğe sahip ABD'nin AR-GE harcaması 250 milyar dolara yakındır. Toplam AR-GE harcamasında Türkiye 1 milyar doları ancak aşabilmiş ve İrlanda'nın ardından 30.sırada yer almıştır. Bu sıralama ile ülkemiz Polonya hariç araştırma kapsamındaki diğer AB yeni üye ülkeleri ile AB üyesi olan Portekiz ve Yunanistan'ı geride bırakmıştır(www.tisk.org.tr). Teknolojik yenilik yapma kapasitesine ilişkin kategoride ülkeler sahip oldukları görülmektedir. Söz konusu ülkelerde incelendiğinde, Japonya, Rusya ve Çin'in ilk üç sırada yer aldıkları görülmektedir. Söz konusu ülkelerde 800-900 bin AR-GE personeli tam zamanlı olarak çalışmaktadır. Almanya ve Fransa'da ise 350-500 bin arasında AR-GE personeli bulunmaktadır. Türkiye'de yaklaşık 30 bin AR-GE personeli çalışmaktadır ve Ülkemiz dünyanın genel durumuna göre başarısız değildir. **Kişi başına AR-GE harcamasında** 48 ülke içinde İsviçre 1200 dolara yaklaşan değeri ile birinci olmuştur. Türkiye ise ancak 39. sıradadır(www.tisk.org.tr)..

Bilgi ekonomisine geçişi değerlendirmek açısından 1000 kişiye düşen bilgisayar sayısına bakıldığında 2000 yılına göre, ülke sıralamasında ABD 2002'de birinci sıradaki yerini korurken, İsveç'in 16.sıradan 2.sıraya, Finlandiya 23.sıradan 3.sıraya ve İzlanda 45.sıradan 4.sıraya çıkarak küresel yarışta önemli çıkış göstermişlerdir. Diğer taraftan 2000'de 2. ve 3. sıralarda yer alan Japonya ve Almanya 18. ve 19. sıralara gerileyen ülkelerdir. Çin ve Hindistan 2000'e göre sırasıyla 8. ve 18. sıralardaki yerlerini kaybederek 46. ve 48. sıralara inen ülkelerdir. Türkiye bilgisayar sayısı açısından dünya ortalamasının oldukça altında olup her 1000 kişiye 50 bilgisayar dahi düşmemektedir. Bunu en kısa zamanda çözülmesi gerekecektir(www.tisk.org.tr)..

İnternet hizmetlerine ilişkin arz ve talebin gelişmişlik derecesi, bilgi ekonomisi sürecinin değerlendirilmesi bakımından üzerinde dikkatle durulması gereken bir konudur. 1000 kişiye düşen internet sunucusu OECD ülkelerinde ortalama 101'dir. Bu sayı ABD'de 273 ile tepe noktadadır. 2. sırada Finlandiya, 3. sırada Kanada gelmektedir. Ülkemiz ise 3.6 değeri ile Meksika'nın dahi altında kalarak, sonuncu olmuştur(www.tisk.org.tr)..

Kanımızca yaşadığımız çağda bilgi toplumunun en önemli göstergelerinden birisi de bireylerin ne kadarının internet kullandığıdır. Dünya ülkelerine baktığımızda İsveç'te her yüz kişiden 68'inin internet başında olduğu görülmektedir. Bu sonuçla İsveç ilk sırayı almaktadır. Söz konusu oran İtalya'da % 19'dur. Ülkemizde ise ülkenin tümü yerine yalnızca kentler esas alınmış olmasına rağmen her 100 kişiden

⁵ JIPDEC: Japon Information Processing and Development Center

⁶ bilgi taşıma kapasitesinden bilgi akışı kastedilmektedir.

9'unun interneti sıklıkla kullandığı sonucu çıkmıştır. Türkiye geneli esas alındığında sonucun % 4'e inerek, Meksika'nın da altında bir değer ortaya çıkmaktadır. Ülkelerin küresel teknolojik gelişiminin ölçülmesinde önemli olan bir diğer kategori dijital ekonomiye dönüşüm hızıdır. Bu kategoride araştırılan göstergelerden biri, **1000 kişi başına internet kullanıcıları** olmuştur. 2000 araştırmasına kıyasla, 2002'de internet kullanıcılarının sayısında önemli artışlar meydana gelmiştir. İlk 6 sırada olan Kanada, İsveç, Norveç, ABD, Danimarka ve Finlandiya, her 2 kişiden 1'ini internet kullanıcısı yapmayı başarmıştır. Buna karşılık, Ülkemiz 36.sıradadır ve yalnızca her 100 kişiden 5'ini internet kullanıcısı yapabilmektedir. Ülkemiz 2002'de sadece Arjantin, Meksika, Kolombiya ve Venezuela'yı geride bırakabilmektedir. 2000'de 30. sırada olan Kore 2002'de 7. sıraya fırlamıştır(www.tisk.org.tr).

İnternete erişimin maliyeti, bu çok önemli bilgi aracına erişimi sınırlandırmaktadır. 20 saatlik bağlantının satınalma gücü paritesine göre fiyatı OECD ortalamasında 56.4 dolardır. Türkiye, en ciddi atılımı yapması ve toplumda internete talep yaratması gereken ülke olarak, OECD ortalamasına yakın, yani Türkiye için yüksek bir fiyata sahiptir (54.1 dolar). Diğer ülkelerde anılan fiyat düzeyi 30-37 dolardır (ABD 32, Güney Kore 37, Finlandiya 31 dolar). En yüksek fiyat ise 88 dolarla Çek Cumhuriyeti'ndedir.

Bilgi toplumunun en önemli göstergelerinden birisi de bilgi ve iletişim teknolojilerine yapılan yatırım ve tüketim oranıdır. OECD Ülkelerinin çoğunda olduğu gibi, Ülkemizde de Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT) yatırım oranı, tüketim oranından yüksektir. Ancak, 1999 yılı itibarıyla BİT yatırımlarının GSYİH'ya oranı (% 3.1) 15 OECD ülkesinin altındadır. En yüksek oran, ABD ve İsveç'tedir (% 5.3). Tüketim oranı ise Türkiye'de milli gelirin % 1.9'u düzeyinde olup, OECD ortalamasının (% 2.2) biraz altındadır.

Bilgi ekonomisinin bir diğer göstergesi **e- ticaretin gelişmişlik derecesidir**. Elektronik ticarete 2000'de olduğu gibi 2002'de de Finlandiya ve İzlanda ilk iki sıradadır; ABD ise 3.dür. 2002'de Almanya ve İrlanda'nın 7'şer basamak, Hollanda'nın 12 basamak ve Çek Cumhuriyeti'nin 14 basamak yükseldiği, buna karşılık Norveç'in 10, Rusya'nın 29, Polonya'nın 19 basamak gerilediği dikkati çekmektedir. Türkiye ise elektronik ticarete 2002'de Japonya, Arjantin, İspanya, Filipinler, Slovakya, Çin, Rusya ve Polonya'yı geride bırakarak 30. sıraya yükselmiştir(www.tisk.org.tr).. Ülkemizin e- ticarete önem vermesi halinde bu üstünlüğünü artırması mümkün olacaktır.

Sonuç ve Bulgular

Bilgi ekonomisinin en önemli göstergelerinden ARGE harcamaları ve teknoloji yatırımları bakımından Türkiye ile OECD ülkeleri arasında bir karşılaştırma yapıldığında Türkiye'nin dünya ülkeleri sıralamasında geri planlarda kaldığı görülmüştür. Ancak gerekli ve yeterli gayret gösterildiğinde üstünlük yakalayabileceği alanlar da vardır. Örneğin e.ticarete göstermiş olduğu performans göz ardı edilemez. Ancak genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye'nin küreselleşen dünyada mevcut durumunu korumasının bile oldukça zor olduğunu göstermektedir. Türkiye'nin yapması gereken eksik yönlerini saptayıp bir an önce bunları gidermesi zorunluluğudur. Bilgi Ekonomisine geçiş sürecini hızlandırmak için yapılması gerekenler kanımızca şunlar olmalıdır.

- ◆ Dijital ekonomiye dönüşüm hızlandırılmalı
- ◆ Yenilikçilik ruhu artırılmalı
- ◆ Bilgi işlem gücüne önem verilemeli
- ◆ Eğitim harcamaları artırılmalı
- ◆ İşgücünün verimliliği yükseltilmeli
- ◆ Araştırma Geliştirme Harcamaları artırılmalı
- ◆ Eğitim sistemi ve eğitimde kalite üzerinde önemle durulmalıdır.
- ◆ Kişi başına düşen internet kullanımı artırılmalı
- ◆ Kişi başına düşen gelir seviyesi yükseltilmelidir.

KAYNAKLAR

- AKTAN, C.Can ve Mehtap Tunç, (1998), "Bilgi Toplumu ve Türkiye", **Yeni Türkiye Dergisi**, Ocak-Şubat. ss.118-134.
- ATİK, Hayriye, "Employment in the Information Sector: The Case in Turkey", **Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, sayı 13, 1988, ss.81-95
- BAŞ, İ.Melih, (1998), "**Dalgalarla Gelen Gelecek Kurgubilimci Guru: Alvin Tofler**", AD Business Notebook, s.28-37
- DORDICK, Helbert S. ve Georgette Wang, (1993), **The Information Society: A Retrospective View**. California: Sage Publication.
- DURA, Cihan, **Bilgi Toplumu**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1990
- DURA, Cihan ve Hayriye Atik, (2002), **Bilgi Toplumu, bilgi Ekonomisi ve Türkiye**, Literatür Yayınları, İstanbul
- (http://canaktan.org.tr.htm)

(<http://www.dergi.net.com>)

<http://www.tisk.org.tr>

ITO, Yuichi," The Johoko Shakai Approach to the Study of Communication in Japon" **Mass Communication Review Yearbook**. Ed. Cleveland Wilhoit ve Harold de Block, California: Sage Publication, 1981, 671-698

MACHLUP, Fritz(1962) **The Production and Distribution of Knowledge in United States**, Princeton University Press.

TÜRKİYE'DE İŞÇİ SAĞLIĞI ve İŞ GÜVENLİĞİNİN FAALİYET KOLLARI AÇISINDAN 1990-2000 YILLARI ARASINDAKİ GÖRÜNÜMÜ

Ağah Sinan ÜNSAR *

ÖZET

Bu çalışmada Sosyal Sigortalar Kurumunun düzenli olarak yayınladığı 1990-2000 yıllarına ait istatistik yıllıklarındaki iş kazası ve meslek hastalıklarına ait veriler çeşitli matematiksel işlemlere tabi tutulmuş, elde ettiğimiz sonuçlar çizelgeler halinde sunulmuş ve ayrıca tarafımızdan yorumlanmıştır. Sosyal Sigortalar kurumu istatistik yıllıkları incelendiğinde özellikle iş kazalarının önemli boyutlarda olduğu görülmektedir. Bu da iş kazalarının önlenmesi konusu üzerinde durulmadığı veya gereken önemin gösterilmediği anlamına gelmektedir. Bu yüzden işletmelere ve buralarda görev yapan yöneticilere düşen görev işçi sağlığı ve iş güvenliği konusuna gereken önemi vermeleri ve çalışanlarla beraber gerekli tedbirleri almalarıdır.

Anahtar Kelimeler: İşçi Sağlığı, İş Güvenliği, İş Kazası, Meslek Hastalığı.

ABSTRACT

THE APPEARANCE OF WORKER HEALTH AND WORK SECURITY IN TURKEY IN 1990-2000 FROM THE ASPECTS OF ACTIVITY BRANCHES

In this research, the data about work accident and occupational diseases in statistical annals in 1990-2000 issued regularly by social security institution werw subjected to mathematical operations and the obtained results werw presented in tables and interpreted by us. When the statistical annals of social security institution are examined carefully especiallythe work accidents will be seen in large dimensions. This means that prevention of work accidents aren't regarded enough or necessary importance isn't given. The task for business administration and managers is to give importance to work health and job security and they should take necesarry measures together with their workers.

Key Words: Worker Health, Work Security, Work Accident, Occupational Disease.

GİRİŞ

Gerek Dünya'da gerekse Ülkemizde işçi sağlığı ve iş güvenliği konusu ekonomik, sosyal ve teknik nedenlerle gittikçe önem kazanmakta ve daha çok ilgi çekmektedir. İş kazaları ve meslek hastalıklarının sonuçlarının ekonomi, toplum ve işgörenler üzerinde istenmeyen durumlar yaratması konunun üzerine düşülmesini gerektirmektedir.

Firmaların en önemli kaynağı insan gücü olduğuna göre bu gücün hem ruhen hem de bedenlen korunmasında devlete, işverenlere ve işgörelere büyük görevler düşmektedir. Dolayısıyla her kesim üzerine düşen görevi layıkıyla yerine getirdiği sürece iş kazaları ve meslek hastalıklarının olumsuz sonuçları asgari seviyeye çekilebilir.

Ülkemizdeki S.S.K. İstatistik Yıllıkları incelendiğinde özellikle iş kazalarının önemli boyutlarda olduğu görülmektedir. Bu da iş kazalarının önlenmesi konusu üzerinde durulmadığı veya gereken önemin gösterilmediği anlamına gelmektedir. Oysa bir işgören işletmenin en önemli unsurudur. Bu unsurun uzun yıllar işletmede görevini yerine getirebilmesi ise sağlıklı ve güvenli bir işyeri ortamının varlığına bağlıdır

* Öğr.Gör.Dr. Trakya Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü

1. İŞÇİ SAĞLIĞI ve İŞ GÜVENLİĞİ

İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren insanlar kendi sağlıklarını ve yaşamlarını tehlikeye sokan işlerde çalışmışlar, günün koşullarına göre gerekli koruma önlemlerini arama çabası içinde olmuşlardır.

Bugün de çalışma yaşamı içinde çeşitli hastalıklar, kazalar, işsizlik vb. pek çok risk mevcuttur. Bunlar arasında iş kazaları ve meslek hastalıklarının ayrı ve önemli bir yeri vardır. Tüm teknik gelişmelere ve bunların sağladığı rahat yaşam koşullarına rağmen, kaza ve hastalık risklerinin tümüyle ortadan kaldırılması sağlanamamıştır.

Makineleşme ve sanayileşme çalışanların yaşamlarının büyük bir bölümünü hızla artan ve genişleyen fabrikalarda sürdürmelerine yol açmıştır (Gerek, 2000; 2). Bunun sonucu olarak iş kazaları ve meslek hastalıklarının artmaya ve çalışanların mağdur olmaya başladığı görülmüştür. Öncelikle konuyu daha iyi irdelemek ve kavramak açısından işçi sağlığı, iş güvenliği, iş kazası ve meslek hastalığı kavramlarının ne anlama geldiklerini belirtmek gerekir.

Sağlık ne demektir?. Sağlığın en kapsamlı tanımı, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından yapılmıştır. Buna göre sağlık; “Bir insanın yalnızca bedenen değil, ruhsal ve sosyal yönden de tam bir iyilik halidir” şeklinde tanımlanmıştır (Demirel, 2001; 8).

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) işçi sağlığını ise, “çalışan tüm insanların fiziksel, ruhsal, moral ve sosyal yönden tam iyilik durumlarının sağlanmasını ve en yüksek düzeylerde sürdürülmesini, iş koşulları ve kullanılan zararlı maddeler nedeniyle çalışanların sağlığına gelebilecek zararların önlenmesini ve ayrıca işçinin fizyolojik özelliklerine uygun yerlere yerleştirilmesini, işin insana ve insanın işe uymasını asıl amaçlar olarak ele alan tıp bilimidir” şeklinde tanımlamaktadır (Gerek, 2000; 12).

İşçi sağlığı geniş bir çerçeve içinde; “tüm mesleklerde işgörenlerin bedensel, ruhsal, sosyal iyilik durumlarını en üst düzeye çıkarmak ve sürdürmek, işgörenlerin çalışma koşulları yüzünden sağlıklarının bozulmasını önlemek, işgörenleri çalıştırılmaları sırasında sağlığına aykırı etmenlerden oluşan tehlikelerden korumak, fizyolojik ve psikolojik durumlarına en uygun mesleksi ortama yerleştirmek ve bu durumu sürdürmek, özel olarak işin insana ve her insanın da kendi işine uyumunu sağlamak olarak tanımlanabilir. Yani işgörenin sağlığının korunması ve geliştirilmesi çabalarının da tümüdür denebilir.

“İş Güvenliği, işyerlerini işin yürütümü nedeniyle oluşan tehlikelerden uzaklaştırmak ve sağlığa zarar verebilecek koşullardan arındırarak, daha iyi bir çalışma ortamı sağlamak için yapılan sistemli çalışmalar şeklinde tanımlanabilir.” (Gerek, 2000; 12)

İş güvenliği çalışmalarının amaçları; çalışanları korumak, işgörenlerin rahat ve güvenli bir ortamda çalışmalarını sağlamak, işgörene güven veren, verimi arttıran ve iş kazası olmayan bir çalışma ortamı sunmak, işletme güvenliğini sağlamak, işletmeyi tehlikeye düşürebilecek durumları ortadan kaldırmak şeklinde sıralanabilir. Ancak burada ana amaç, iş kazaları ve meslek hastalıklarını en aza indirmektir.

Kaza ile iş kazası kavramı birbirinden farklıdır. Kaza kavramı daha geniş bir anlam taşımaktadır. Kaza, kavramı Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğü’nde, “kimsenin eli veya arzusu olmadan meydana gelen zararlı olgu” şeklinde tanımlanmıştır (TDK, 1955; 447). Kazanın diğer bir anlamı ise; beklenilmeyen, tahmin edilemeyen ve canlının yaralanması veya ölmesi ya da teçhizata veya mala zarar vermesi ile sonuçlanan bir olaydır (Güney, 1993; 8).

İş kazasını; işgörenin görev yaptığı ortamda maruz kaldığı tehlikeler sonucu kendisinde yaralanma ya da ölümlere, işyerinde maddi kayıplara ve hasarlara yol açan durum diye tanımlayabiliriz.

İş güvenliği çalışmalarının hedefi olan iş kazası kavramını açıkladıktan sonra işgören sağlığına yönelik bir diğer kavram olan meslek hastalıkları kavramına değinelim.

İşgören açısından kaza yaralanma ile sonuçlanmamışsa, sağlık bakımından olumsuz bir sonuç da doğmamış olacaktır. Ancak meslek hastalıkları ve işgören sağlığı doğrudan işyeri ortamına ve iş türüne bağlıdır. Başka bir ifadeyle, işgörenler kazalara karşı güvenli bir ortamda bulunsalar da, diğer önlemler yeterli değilse sağlıklarını bozucu başka tehlikelerle karşılaşabilirler. Bu tehlikeler meslek hastalıkları olarak tanımlanır.

Meslek hastalığında önemli olan işgörenin sürekli olarak bir işte çalışması nedeniyle sağlığının bozulmasıdır. Örneğin radyoaktif maddelerle çalışan bir işgörenin koruyucu donanımının bozulması, yırtılması yüzünden aşırı radyasyona maruz kalarak ölmesi bir iş kazasıdır. Ancak aynı işte sürekli olarak çalışan bir işgörenin ileride kanser olması ise meslek hastalığı olarak tanımlanacaktır. Başka bir deyişle, işgörenin yaptığı işten dolayı oluşan sağlık bozukluklarına meslek hastalığı denir. Görüldüğü gibi, bir hastalığın meslek hastalığı olarak kabul edilmesi için bunun yapılan bir işle, işyeri koşullarıyla doğrudan ilişkili olması gerekmektedir (Sadullah, 1998; 409).

Meslek Hastalığı, Sosyal Sigortalar Kurumunca (S.S.K.) düzenli olarak her yıl yayınlanan İstatistik Yıllığı kitabında şu şekilde tanımlanmaktadır: "Sigortalının çalıştığı işin niteliğine göre tekrarlanan bir sebeple veya işin yürütüm şartları yüzünden uğradığı geçici veya sürekli hastalık, sakatlık veya ruhi arıza halleridir"(SSK, 2000 ;49). Kısaca, çalışmadan kaynaklanan nedenlerle ortaya çıkan hastalıklardır. Örneğin genel olarak bulaşıcı bir hastalık meslek hastalığı değildir. Hepatit inşaat sektöründe çalışanlar için bir meslek hastalığı değildir. Çünkü inşaat sektöründe çalışanların, yaptığı işin gereği olarak hepatit olma ihtimali yoktur. Fakat doktorlar ve sağlık görevlileri için hepatit bir meslek hastalığıdır. Çünkü işleri gereği her gün hepatit hastalığı ile karşılaşma olasılıkları vardır. Madenlerde görülen verem de, akciğer toz hastalığının devamı olarak bir meslek hastalığı şeklinde düşünülebilir.

Meslek hastalıkları tanımında görüldüğü gibi fizyolojik hastalıkların yanı sıra ruhsal bozukluklarda meslek hastalığı olarak kabul edilmektedir. Yani, işyeri koşullarının çalışanları fiziksel olarak olumsuz etkilemesi yanında ruhsal sağlığı da bozabileceği kabul edilmektedir (Sadullah, 1998; 409).

Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda meslek hastalıklarını; işgörenin çalışma ortamında uzun süreli olarak çeşitli zararlı unsurlara maruz kalması sonucu, ruh ve beden yapısında geçici ya da kalıcı hastalıkların oluşması şeklinde tanımlayabiliriz.

2. TÜRKİYE'DE İŞÇİ SAĞLIĞI ve İŞ GÜVENLİĞİNİN FAALİYET KOLLARI AÇISINDAN 1990-2000 YILLARI ARASINDAKİ GÖRÜNÜMÜ

Bu kısımda S.S.K'nun düzenli olarak yayınladığı "İstatistik Yıllıkları'ndaki" iş kazası ve meslek hastalıklarına ait veriler (1990-2000 yıllarına ait) çeşitli matematiksel işlemlere tabi tutulmuştur. İşlemler sonucunda elde ettiğimiz sonuçlar çizelgeler halinde aşağıdaki bölümlerde sunulmuş ve ayrıca tarafımızdan yorumlanmıştır. Bu çerçevede 1990-2000 (11 yıllık) yıllarına ait veriler yardımıyla iş kazalarının faaliyet gruplarına göre dağılımı, sürekli işgöremezlik/iş kazası sayısı oranına göre ilk 10 faaliyet grubu, ölüm sayısı/iş kazası sayısı oranına göre ilk 10 faaliyet grubu, meslek hastalığı sayısı/sigortalı işçi sayısı oranına göre ilk 10 faaliyet grubu, iş kazalarının işgörenlerin yaş gruplarına ve cinsiyetlerine göre dağılımı, iş kazalarının işgörenlerin hizmet sürelerine ve iş yerinde çalışan sigortalı sayılarına göre dağılımı, iş kazalarının işgörenlerin çalışma saatlerine göre dağılımı, iş kazalarının sebeplerine göre dağılımı, iş kazaları ile meslek hastalıklarının illere göre dağılımı ve meslek hastalığı sayısı/sigortalı işçi sayısı oranı yüksek olan 10 il tespit edilmiş ve bunlar tarafımızdan yorumlanmıştır. Konuyla ilgili olarak yapılan bu çalışmalar aşağıda belirtilmiştir.

2.1. 1990-2000 DÖNEMİNDE MEYDANA GELEN İŞ KAZALARININ FAALİYET GRUPLARINA GÖRE DAĞILIMI

Türkiye'de 1990-2000 yılları arasında faaliyet gruplarına göre meydana gelen iş kazalarının sigortalı işçi sayısına oranlanması sonucu oluşan sıralama çizelge 1'de gösterilmiştir.

Çizelge 1 : İş Kazası Sayısı /Sigortalı İşçi sayısı Oranı Yüksek Olan İlk 10 Faaliyet Grubu (1990-2000 Dönemi)

SIRA NO	FAALİYET GRUPLARI	İŞ KAZASI SAYISI/SİGORTALI İŞÇİ SAYISI (%)
1	Kömür Madenciliği	14,7
2	Metallere Müte.Esas Endüstri	9,3
3	Metalden Eşya İmali	8,0
4	Kömürden Gayri Madenler	5,5
5	Taş, Toprak, Kil, Kum vs. İmalatı	5,4
6	Makine İm. ve Tamirâtı	5,0
7	Kauçuk Sanayi	4,5
8	İçki Sanayi	4,5
9	Ağaç ve Mantar Mamulleri	4,4
10	Ham Petrol ve Tabii Gaz	4,4

11 Yıllık dönem dikkate alınarak iş kazası sayısı/sigortalı işçi sayısı oranına göre yapılan sıralamada görüldüğü gibi en yoğun iş kazası %14,7 ile Kömür Madenciliği faaliyet grubundadır. Kömür madenciliği faaliyet grubunu; metallere müteallik (esas) endüstrisi, metalden eşya imali, kömürden gayri madenler faaliyet grupları ile taş, toprak, kil, kum v.s. imalatı izlemektedir. İş kazası sayısı/sigortalı işçi sayısı oranına göre yapılan sıralama, iş kazası sayısına göre yapılan tek sıralamaya göre daha çok gerçeği yansıttığı söylenebilir. Oysa sadece iş kazası sayıları dikkate alınarak yapılan sıralamada ise; birinci sırayı İnşaat faaliyet grubu, ikinci sırayı Metalden eşya imali ve üçüncü sırayı ise Kömür madenciliği faaliyet kolu almaktadır. Görüldüğü üzere oranlarla değerlendirildiğinde sıralama tamamen değişmektedir.

Ülkemizde, 1990-2000 yılları arasında faaliyet gruplarına göre meydana gelen iş kazalarının sonucu olarak ortaya çıkan Sürekli İşgöremezliğin meydana gelen iş kazaları sayısına oranlanmasıyla oluşan sıralama ise aşağıdaki çizelge 2' de gösterilmiştir.

Çizelge 2: 1990-2000 Döneminde Sürekli İşgöremezlik/İş Kazası Sayısı Oranı Yüksek Olan İlk 10 Faaliyet Grubu

SIRA NO	FAALİYET GRUPLARI	SÜREKLİ İŞGÖREMEZLİK/ KAZASI SAYISI (%)	İŞ
1	Kömür Madenciliği	1,001	
2	İnşaat	0,520	
3	Metalden Eşya İmali	0,225	
4	Dokuma Sanayi	0,136	
5	Nakliyat	0,130	
6	Makine İmal ve Tamirâtı	0,119	
7	Ağaç ve Mantar Mamülleri	0,109	
8	Taş, Toprak, Kil, Kum v.s.den İ.	0,104	
9	Gıda Maddeleri Sanayi	0,094	
10	Münakele Cihazları İmali	0,090	

Çizelge 2'deki sıralamayı incelediğimizde, meydana gelen iş kazaları sonucu oluşan sürekli işgöremezliğin en çok % 1,001 oranı ile kömür madenciliği faaliyet grubunda yaşandığı görülmektedir. Kömür madenciliğini inşaat, metal eşya imali, dokuma sanayi ve nakliyat faaliyet grupları izlemektedir.

Sadece sürekli işgöremezlik sayıları dikkate alınarak yapılan sıralamada da faaliyet kolları aynı sıralarını korumaktadır.

Meydana gelen iş kazaları sonucunda ortaya çıkan ölüm olaylarının sayılarını iş kazası sayılarına oranladığımızda ilk 10 sırayı alan iş kolları çizelge 3' de gösterilmiştir.

**Çizelge 3 : 1990-2000 Döneminde Ölüm Sayısı/İş Kazası Sayısı Oranı
Yüksek Olan İlk 10 Faaliyet Grubu**

SIRA NO	FAALİYET GRUPLARI	ÖLÜM SAYISI/İŞ KAZASI SAYISI (%)
1	İnşaat	0,436
2	Kömür Madenciliği	0,224
3	Nakliyat	0,159
4	Toptan ve Perakende Ticaret	0,050
5	Taş, Kil ve Kum Ocakları	0,037
6	Elektrik, Havagazı, Buharla Is.	0,035
7	Gıda Maddeleri Sanayi	0,030
8	Hukuk Ticaret ve Teknik Hiz.	0,029
9	Ham Petrol ve Tabi Gaz	0,020
10	Kömürden Gayri Madenler	0,018

Ölüm olaylarının sayılarını iş kazası sayılarına oranladığımızda, iş kazası sonucu en çok ölüm % 0,436 oranı ile inşaat faaliyet grubunda görülmektedir. İnşaat faaliyet grubunu sırasıyla, kömür madenciliği, nakliyat, toptan ve perakende ticaret, taş kil ve kum ocakları faaliyet grupları izlemektedir.

Sadece ölüm sayılarına göre yapılan sıralamada ise birinci sırada inşaat faaliyet grubu yer alırken, inşaat faaliyet grubunu sırasıyla kömür madenciliği, kömürden gayri madenler, nakliyat ve toptan ve perakende ticaret faaliyet kolları izlemektedir.

Türkiye'de 1990-2000 yılları arasında faaliyet gruplarına göre meslek hastalıkları sayısının sigortalı işçi sayısına oranlanması sonucu oluşan çizelge 4' te gösterilmiştir.

**Çizelge 4: 1990-2000 Döneminde Meslek Hastalığı Sayısı/Sigortalı
İşçi Sayısı Oranı Yüksek Olan 10 Faaliyet Grubu**

SIRA NO	FAALİYET GRUBU	MESLEK HASTALIĞI SAYISI/SİGORTALI İŞÇİ SAYISI (%)
1	Kömür Madenciliği	0,921
2	Nakil Araçları İmalı	0,125
3	Ecza ve Kimyevi Madde Sanayi	0,058
4	Elekt.mak.Cihaz Malz.İmalatı	0,052
5	Metal.Mütea.Esas Endüs.	0,028
6	Metalden Eşya İmalı	0,022
7	Makine İmal ve Tamirâtı	0,021
8	Taş, Toprak, Kil, Kum v.s. İmalatı	0,015
9	Giyecek ve Hazır Dokuma Eşya	0,005
10	İnşaat	0,005

Çizelgeyi incelediğimizde meslek hastalığına en fazla kömür madenciliği faaliyet grubunda maruz kalındığı görülmektedir. Kömür madenciliğini sırasıyla, nakil araçları imalı, ecza ve kimyevi

madde sanayi, elektrik makineleri cihaz malzemeleri imalatı ile metallere müteallik esas endüstrisi faaliyet grupları izlemektedir. Özellikle çalışma ortamının işgören açısından olumsuz olduğu faaliyet gruplarında daha çok meslek hastalığına yakalanıldığı söylenebilir.

2.2. TÜRKİYE’DE 1990-2000 YILLARI ARASINDA OLUŞAN İŞ KAZALARININ YAŞ, İNSİYET, HİZMET SÜRESİ, ÇALIŞMA SÜRESİ VE ÇALIŞMA SAATLERİNE GÖRE GENEL BİR DEĞERLENDİRİLMESİ

Aşağıdaki kısımda Türkiye’de 1990-2000 Yılları (11 yıllık dönem) arasında meydana gelen iş kazalarının yaş, cinsiyet, hizmet süresi, çalışma saatleri ve yaralanmanın türüne göre bir değerlendirilmesi yapılacaktır.

2.2.1. 1990-2000 Döneminde Oluşan İş Kazalarının

İşgörenlerin Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Ülkemizde, 1990-2000 döneminde (11 yıllık toplam) oluşan iş kazalarının yaş gruplarına göre dağılımı aşağıdaki Çizelge 5’ de görülmektedir.

Çizelge 5: 1990-2000 Döneminde Oluşan İş Kazalarının İşgörenlerin Yaş Gruplarına ve Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

YAŞ GRUBU	KADIN İŞGÖREN SAYISI	ERKEK İŞGÖREN SAYISI	TOPLAM İŞ KAZASI SAYISI
0-14	218	2.442	2.660
15-19	3.567	43.138	46.705
20-24	4.809	96.740	101.549
25-29	3.685	160.469	164.154
30-34	3.432	156.394	159.826
35-39	2.769	125.213	127.982
40-44	1.603	75.032	76.635
45-49	759	29.222	29.981
50-54	264	10.565	10.829
55-59	105	3.546	3.651
60+	76	2.939	3.015
TOPLAM	21287	705.700	726.987

Yaş grupları açısından hem genel hem de kadın/erkek işgörenlerin kaçar kişi olduklarına dair verilere ulaşamadığından gerçek anlamda yaş gruplarına göre kaza yapan genel ve ayrıca kadın/erkek işgören oranına ulaşmamız imkansız bulunmaktadır. Ancak yine de bir fikir vermesi açısından yukarıdaki çizelgeyi düzenleyip sunmayı uygun bulduk (SSK, 2000;120).

Ülkemizde 1990-2000 yılları arasında meydana gelen iş kazalarının işgörenlerin cinsiyetlerine göre oransal dağılımı ise çizelge 6’ da gösterilmiştir.

Çizelge 6: 1990-2000 Dönemi İşgörenlerin Cinsiyetlerine Göre İş Kazası Sayısı / Sigortalı İşçi Sayısı Oranı

CİNSİYET	SİGORTALI SAYISI	İŞ KAZASI SAYISI	İŞ KAZASI SAYISI / SİGORTALI İŞÇİ SAYISI (%)
ERKEK	4.031.000	102.122	2,53
KADIN	492.945	2.797	0,56
TOPLAM	4.523.945	104.919	2,31

Yukarıdaki çizelgede 11 yıllık (1990-2000) verilere göre toplam çalışan sigortalı sayısı 4.523.945'tir. Bu toplamın %10.89'nu kadın işgörenler (492.945 kişi), %89.11'ini de erkek işgörenler (4.031.000) oluşturmaktadır. Meydana gelen 104.919 iş kazasının %2.53'üne erkek işgörenler, % 0.56'sına da kadın işgörenler neden olmuşlardır.

2.2.2. 1990-2000 Döneminde İş Kazası Sayısı/Toplam İş Kazası Sayısı Oranının İşgörenlerin Hizmet Sürelerine Göre Dağılımı

Türkiye'de 11 yılda meydana gelen iş kazalarının/toplam iş kazası sayısına oranlanmasıyla elde edilen sonuçlar işgörenlerin hizmet sürelerine göre çizelge 7' de gösterilmiştir.

Çizelgeye göre ülkemizde en çok iş kazasına (11 yıllık ortalama), hizmet süresi 3 ay ile 1 yıl arasında olan işgörenler maruz kalmıştır. Bunu sırasıyla hizmet süresi 2 ile 5 yıl ve 1-2 yıl olan işgörenler izlemektedir. Kısaca diyebiliriz ki, işgörenlerin işletmede aldığı eğitim ve kazandığı tecrübeye paralel olarak iş kazalarında bir azalma söz konusu olabilmektedir.

Çizelge 7'de çalışanların hizmet süresine göre kaç işletme bulunduğunu tespit etmek mümkün olmadığı için bir fikir vermek amacıyla iş kazası sayısı/toplam iş kazası sayısı oranını içeren bilgileri sunmayı uygun bulduk

Çizelge 7: 1990-2000 Döneminde İş Kazası Sayısı/Toplam İş Kazası Sayısı Oranının İşgörenlerin Hizmet Sürelerine Göre Dağılımı

ÇALIŞANLARIN HİZMET SÜRESİ	İŞ KAZASI SAYISI/TOPLAM İŞ KAZASI SAYISI (%)
1 gün	0,91
2-7 gün	1,53
8-30 gün	5,04
1-3 ay	9,92
3 ay- 1 yıl	24,33
1-2 yıl	14,62
2-5 yıl	18,23
5-10 yıl	12,29
10 yıl +	13,04

Türkiye'de, iş kazası sayılarının toplam çalışan sigortalı sayılarına oranlanmasıyla elde edilen veriler çizelge 8' de gösterilmiştir. Çizelgeyi incelediğimizde, en çok iş kazasının 1 ile 3 işgören, 4 ile 9 işgören, 10 ile 20 işgören ve 21 ile 50 işgören çalıştıran, en az iş kazasının ise 500 ile 1000 işgören çalıştıran işyerlerinde meydana geldiği görülüyor. Kaza sayısının özellikle 1 ile 49 arası işgören çalıştıran işyerlerinde bu kadar yüksek oluşunu söz konusu işyerlerinde; işçi sağlığı ve iş güvenliği kurullarının olmayışına, iş güvenliği ile ilgili kuralların etkili bir şekilde uygulanmamasına, iş yeri hekiminin olmayışına ve konuyla ilgili denetimlerin yetersizliğine bağlayabiliriz.

Aşağıdaki çizelgede işletme sayısı ile ilgili verilere ulaşmak mümkün olmadığı için en azından bir fikir vermek amacıyla, iş kazası sayısı/sigortalı sayısı oranını içeren bilgileri sunmayı uygun bulduk.

Çizelge 8: 1990-2000 Döneminde İş Kazası Sayısı/Toplam Çalışan Sigortalı Sayısı Oranının Sigortalı Sayısına Göre Dağılımı

SİGORTALI SAYISI	İŞ SAYISI/SİGORTALI SAYISI (%)	KAZASI SAYISI
1-3	35,8	
4-9	12,1	
10-20	8,9	
21-50	10,4	
51-100	6,6	
101-200	6,5	
201-500	7,5	
500-1000	3,3	
1001 +	3,7	

2.2.3. İş Kazalarının İşgörenlerin Çalışma Saatlerine Göre Dağılımı

1990-2000 yılları arasında meydana gelen iş kazaları sayısının, toplam iş kazası sayısına oranlanması ve işgörenlerin çalışma saatlerine göre dağılımı ile ilgili veriler Çizelge 9’ da gösterilmiştir.

Çizelge 9: 1990-2000 Döneminde Oluşan İş Kazası Sayısı/ Toplam İş Kazası Sayısı Oranının İşgörenlerin Çalışma Saatlerine Göre Dağılımı

ÇALIŞMA SAATLERİ	İŞ SAYISI/TOPLAM İŞ SAYISI (%)	KAZASI KAZASI
1. İş Saati	36,68	
2. İş Saati	13,30	
3. İş Saati	12,72	
4. İş Saati	9,53	
5. İş Saati	5,67	
6. İş Saati	5,02	
7. İş Saati	7,38	
8. İş Saati	9,57	
9. İş Saati +	0,086	

Çizelge 9’ daki verilere göre, işgörenler en çok 1. iş saatinde iş kazası yapmışlardır. Daha sonra sırayla 2. ve 3. iş saatlerinde daha çok iş kazası yapmaktadırlar. Bir başka deyişle iş kazaları en çok, ilk çalışma saatlerinde meydana gelmektedir. Yine çizelgedeki verilere göre çalışma gününün son saatlerinde işgörenlerin kaza sayısında bir artma görülmektedir. Örneğin, 8. iş saatinde meydana gelen kazaların 5. 6. ve 7. iş saatlerinde meydana gelen kaza sayılarından yüksek olmasının bunu doğruladığı söylenebilir. 9. iş saati tüm faaliyet grupları için geçerli olmadığı için tam olarak değerlendirmeye almak mümkün olmamaktadır.

İş kazaları ve çalışma saatleri konusunda İsmail Topuzoğlu ve Ali Gitmez’in yaptığı bir çalışmada, iş kazalarının en çok ilk iş saatlerinde ve son iş saatlerinde, en az da orta iş saatlerinde meydana geldiği saptanmıştır (Güney, 1993: 26).

Çizelge 10: 1990-2000 Döneminde Oluşan İş Kazalarının Kaza Sebeplerine Göre Dağılımı

KAZA SEBEPLERİ	KAZA SAYISI
Motorlu Taşıt Kazaları	2.327
Diğer Taşı Kazaları	58
Kaza Neticesi Zehirlenme	280
Kaza Neticesi Düşmeler	10.735
Makinelerin Sebepl Olduğu Kazalar	8.827
Yanıcı Maddelerin Ateş Alma ve Patlamasından İleri Gelen Kazalar	3.085
Sıcak Bir Madde Koroziyel Mayiden, Buhardan Radyasyondan. İleri Gelen Kazalar	5.159
Ateşli Silahlardan Çıkan Kazalar	27
Kaza Neticesi Suda Boğulma ve Suyu Düşme	13
Kendini Öldürme ve Kendini Tromatize Etme	40
Bile Bile Adam Öldürme ve Tromatize Etme	59
Bütün Diğer Kazalar	76.253
TOPLAM	106.863

Çizelge10' u incelediğimiz de 11 yıllık ortalamaya göre meydana gelen 106.863 iş kazasının birinci nedeni, kaza neticesi düşmelerdir. İkinci nedeni, makinelerin sebep olduğu kazalar üçüncü nedeni ise, sıcak bir madde koroziyel mayiden (yakıcı sıvı madde), buhardan radyasyondan ileri gelen kazalardır. Kaza neticesi düşmeler ve makinelerin sebep olduğu kazaların sayısının çok olması bu konuyla ilgili olarak gerekli önlemlerin alınmadığını veya alınsa bile layıkıyla uygulanmadığını göstermektedir. Ayrıca diğer kaza sebepleri de işgören ve işverenin birlikte yapacağı uygulamalar ve kontrollerle önlenabilir niteliktedir.

2.2.4. İş Kazaları ile Meslek Hastalıkları Vakalarının İllere Göre Dağılımı

Türkiye'de oluşan iş kazalarının il durumuna göre dağılımı aşağıdaki çizelgede gösterilmiştir. Çizelgede görüldüğü gibi her ilde oluşan iş kazası sayısı o ilde çalışan sigortalı işçi sayısına oranlanmıştır. Yapılan bu işlem neticesinde ilk beş sırada Zonguldak, Bilecik, Manisa, Kocaeli ve Kütahya illeri yer almıştır. Bu illerde iş kazası sayılarının oran olarak yüksek çıkmasını özellikle; inşaat, metalden eşya imali, kömür madenciliği, nakil araçları imali, dokuma sanayi, kömürden gayri madenler ve taş, toprak, kil kum imalatı gibi iş kazası açısından riskli ortamlar içeren tehlikeli faaliyet kollarının sayıca çok bulunmasına bağlayabiliriz.

Çizelge 11: 1990-2000 Döneminde İş Kazası Sayısı/Sigortalı İşçi Sayısı Oranı Yüksek Olan 10 İl

SIRA NO	İLİN ADI	İŞ KAZASI SAYISI/ SİGORTALI İŞÇİ SAYISI (%)
1	Zonguldak	8,3
2	Bilecik	6,4
3	Manisa	5,8
4	Kocaeli	4,9
5	Kütahya	4,5
6	Eskişehir	4,0
7	İzmir	3,7
8	Amasya	3,5
9	Kayseri	3,4
10	Kırklareli	3,4

Çizelge 12: 1990-2000 Döneminde Meslek Hastalığı Sayısı/ Sigortalı İşçi Sayısı Oranı Yüksek Olan 10 İl

SIRA NO	İLİN ADI	MESLEK HASTALIĞI SAYISI/ SİGORTALI İŞÇİ SAYISI (%)
1	Zonguldak	0,656
2	Amasya	0,088
3	Ankara	0,078
4	İzmit	0,033
5	Kütahya	0,028
6	Sakarya	0,028
7	Kayseri	0,025
8	Gaziantep	0,018
9	Burdur	0,017
10	Eskişehir	0,012

Meslek hastalığı adından da anlaşılacağı gibi bireyin yaptığı işten kaynaklanan bir hastalıktır. Yani kişinin çalıştığı iş ortamıyla direkt ilişkili olup işgörenin uzun yıllar aynı ortamda korunmasızca çalışması sonucu ortaya çıkan bir hastalık türüdür. Meslek hastalıkları açısından, yukarıdaki çizelgeyi analiz ettiğimizde ilk 5 sırayı Zonguldak, Amasya, Ankara, İzmit ve Kütahya illerinin aldığı görülmektedir. Bu illerde meslek hastalığına yakalananların sayısının yüksek oluşunu özellikle kömür madenciliği, nakil araçları imali, inşaat, ecza ve kimyevi madde sanayi ve metalden eşya imali gibi meslek hastalıklarına yakalanma açısından riskli ortamlar içeren faaliyet gruplarının sayısının çok olmasına bağlanabilir.

SONUÇ

Sanayileşme ve buna bağlı olarak teknolojinin gün geçtikçe ilerlemesi iş hayatına olumlu katkılar sağladığı gibi beraberinde bir takım istenmeyen sonuçlar da getirmiştir. Özellikle yeni üretim teknikleri ve süreçleri iş kazaları ve meslek hastalıklarının hızla artmasında rol oynamıştır. Üretim sürecine yeni katılan makine, teçhizat ve hammaddeler başta iş kazaları olmak üzere bir çok meslek hastalıklarının oluşmasına yol açmıştır. Her gün binlerce insan iş kazasına maruz kalmakta bunun sonucunda da ya ölmekte ya da sakat kalmaktadır. Yine aynı şekilde yüzlerce insanda meslek hastalıklarına yakalanmaktadır. Faaliyet kolunun riskine göre bu sayılar daha da artabilmektedir.

İşletmelere ve buralarda görev yapan yöneticilere düşen görev işçi sağlığı ve iş güvenliği konusuna gereken önemi göstermeleridir. İş kazaları ve meslek hastalıkları bugün endüstri toplumlarının çözmek için çaba gösterdiği önemli konulardan biridir. Her şeyden önce yöneticiler ve iş görenlerde işçi sağlığı ve iş güvenliği konusuna duyarlı olmalarını sağlayacak bir bilinç oluşturulmalıdır. Bu açıdan gerek yöneticiler gerekse iş görenler iş kazaları ve meslek hastalıkları konusunda eğitilmeli ve uyanık olmaları sağlanmalıdır. İş görenler aldıkları eğitimi yeterli görmemeli, üretim esnasında hareketlerine dikkat etmelidirler. Yöneticiler de işçi sağlığı ve iş güvenliği ile ilgili çağdaş gelişmeleri yakından takip etmeli ve bu gelişmeleri işletmelerine adapte etmelidirler. Ayrıca devlet de konuyla ilgili kanunların uygulanıp uygulanmadığını yapacağı denetimlerle izlemelidir.

Kısaca söylemek gerekirse, gerek yöneticilere gerek iş görenlere gerekse devlete konuyla ilgili olarak önemli görevler ve sorumluluklar düşmektedir. Ayrıca üniversitelerin ilgili bölümleri de yapacakları araştırmalar ile işçi sağlığı ve iş güvenliği konusuna gereken desteği ve yardımı sağlamalıdır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Demirel, Serkan. (2001). *İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği*, Ankara, Türk-İş Eğitim Yayınları No:62.

Gerek Nüvit. (2000). *İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayın No: 967.

Güney Salih. (1993/2). "1980-1990 Döneminde Türkiye'de Meydana Gelen İş Kazalarının Genel Bir Değerlendirilmesi", *Verimlilik Dergisi*, Ankara, MPM yayını, s.22-23.

Sadullah Ömer. (1998). " *İnsan Kaynakları Yönetiminde Koruma İşlevi (İş Güvenliği ve İşgören Sağlığı)*", İnsan Kaynakları Yönetimi içinde, Tuğray Kaynak v.d. İstanbul, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayın No:276, 1998, s.409.

Sosyal Sigortalar Kurumu 1990-91-92-93-94-95-96-97-98-99-2000 Yıllarına Ait İstatistik Yıllıkları

Türkçe Sözlük , Ankara, Türk Dil Kurumu Yayını, 1955, s.447.

ABD HEGEMONYASI: İKTİDARIN ŞİDDETİ!

Öğr. Gör. Dr. N. Filiz İRGE*

Özet

Yeni Dünya Düzeni, uluslararası ilişkilerde siyasal açıdan tek süper ülkenin –ABD'nin egemenliğini ifade etmektedir. Amerika'yı giderek zorlayan güçlü yarışmacılar (AB gibi) ortaya çıksa da siyasal güç olarak ABD rakipsiz şekilde dünyayı biçimlendirmektedir ve bunu da askeri gücüne dayanarak yapmaktadır. Örneğin Körfez Savaşı ABD'nin çıkarlarına karşı çıkanın nasıl cezalandırıldığını dünyaya göstermiştir. YDD bir süper gücün (ABD) dünyanın herhangi bir yerine, istediği biçimde müdahale edebilmesinin (askeri dahil), siyasî, hukukî, ideolojik, askeri, kurumsal olanaklarının var olduğu, küreselleşmeye bu anlamda denk düşen bir düzen demektir.

Bugün artık söz konusu olan, Berlin Duvarının 1989'da çökmesinden sonra iki bloklu yapının çözülüp, tek kutuplu dünyanın ABD egemenliğinde emperyal gücün tüm unsurlarıyla dünya üzerindeki oligarşik hegemonyasıdır. ABD "Ya benim dediğimi yapacaksın, ya da ben zorla yaptırırım" demektir. 1991'de yaptığı Körfez Savaşı'nın etkisinde kalan ABD'nin stratejisi kısa ve şiddetli bir savaşla "iş bitirmek" felsefesine dayanmaktadır.

ABD, Afganistan'ı terörizm bahanesiyle işgal ettikten sonra zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip olan Orta Asya ve Kafkasya bölgesinde yer alan ülkelerde askeri üsler kurmuştur. Irak'a açtığı savaş da terörizm bahanesine dayandırılmaktadır. Asıl hedefi Ortadoğu'da ve Avrasya'da egemenliktir. Bunun için de enerji kaynaklarının kontrolünü ele geçirerek bölgeyi denetleyebileceği politikaları uygulamak istemektedir.

Anahtar kelimeler: Soğuk Savaş, Hegemonya

Résumé

Le Nouveau Concept Mondial signifie la souveraineté d'un seul pays super –les E.U.A.–, du point de vue politique, dans les relations internationales. Bien qu'il y ait des concurrents puissants –telle que l'UE– qui ont commencé à rendre les choses difficiles pour les Etats-Unis, ces derniers continuent toutefois et à titre de pouvoir politique, de donner au monde sa forme, sans concurrence aucune, et ils concrétisent cette application en se basant sur leur puissance militaire. Par exemple, la Guerre du Golfe a démontré au monde entier, comment une attitude dirigée contre les avantages des EUA a été punie. Le NCM signifie un régime qui coïncide, sous cette optique, au globalisme où une super-puissance (EUA) posséderait (militaires incluses), les possibilités politiques, juridiques, idéologiques, militaires, institutionnelles, d'une intervention à son gré.

Ce qui est dès lors en question, est l'hégémonie oligarchique pesant sur le monde avec toutes les forces d'une puissance impériale à travers un monde monopolitaire, sous la souveraineté des EUA, par suite de la désintégration d'un bâtiment de deux blocs, résultant de la démolition, en 1989, du Mur de Berlin. Les EUA annoncent clairement " Vous faites ce que je vous dis, sinon je vous forcerai à le faire ". La stratégie des EUA qui resta sous l'influence de la Guerre du Golfe, en 1991, repose sur la philosophie dite " d'en finir avec ".

1- GİRİŞ

Son günlerde yaşanmakta olan gelişmeler, uluslararası dünya sisteminin sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir. Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra dünyada tek süpergüç olarak kalan ABD, İkinci Dünya Savaşı sonunda Sovyetleri çevreleme politikası paralelinde, kendi liderliğinde Batı Avrupa ülkeleri ile birlikte oluşturduğu uluslararası kurumlarda günümüzde yaşanan gelişmeler nedeniyle önemli boyutta anlaşmazlıklara yol açmış bulunmaktadır. ABD'nin tek taraflı politikalarına kendi ulusal çıkarları bakımından ve uluslararası hukuk kuralları nedeniyle destek vermedikleri için, ABD ve müttefikleri arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar ve çatışmalar dünya gündemini her geçen gün daha fazla meşgul

etmeye devam etmektedir.

Bir taraftan BM'deki gelişmeler, NATO'da Fransa-Almanya ekseninin yarattığı kriz, AB'nin içinde Irak operasyonuna karşı yapılan cepheleşmeler, diğer taraftan dünya kamuoyunda çığ gibi büyüyen savaş karşıtı protestolar...Berlin Duvarı'nın 1989'da çöküşünden sonra dünyaya hakim olan ılımlı havanın yarattığı etkiyle devletlerin daha ılımlı ilişkiler içinde olmaları beklentisi vardı. Oysa yaşananlar beklentileri tersine çevirmeye yetecekti. Çünkü iki kutuplu bir dünyanın yarattığı "dehşet dengesi"nin caydırıcılığının, aslında düşmanı kolayca tanımlamaya olanak veren, insanların zihinlerinde kendilerini güvenlik içinde hissetme duygusunu da taşıdığı bir ortam olduğu anlaşıldı. Bu eski ortam "ötekini" kolayca tanımlamaya olanak veren bir ortamdı.

II. Dünya Savaşı'nı izleyen 40 yılın 2 temel örgütleyici kuralı -Sovyet tehdidi olarak adlandırılan durum ve Batı Bloku'nda ABD tarafından üstlenilen himaye (koruma)- bundan böyle mevcut değildir. Dünyayı ardından sürüklediği, bağımlı kıldığı ve tuhaf bir biçimde kendi içinde bir denge (süretilik) hali oluşturduğu söylenebilecek bir dönem artık sırta kadem bastı. 1989'da Georgi Armatov adlı bir Sovyet akademisyen Almanya'nın Bonn şehri'ni ziyareti sırasında bu yeni durumu biraz da alaylı bir biçimde şöyle tanımlamıştı: "Size korkunç birkaç şey yapacağız. Sizi düşmanınızdan mahrum bırakacağız." Bugün dünya bu yaşlı Sovyet akademisyenin şaka yapmadığını artık anlamış bulunuyor (Stürmer, 1994:513).

Soğuk Savaş'ın sonu Batı dünyasında çözülmesi gereken 2 önemli sorunu da beraberinde getirdi; Birincisi Batı "Blok"unun varlığını nasıl sürdüreceği, ikincisi ise Sovyetlerin dağılmasından sonra, zincirlerinden boşalmış olan ülkeleri (eski Doğu Avrupa ülkeleri) Batı'nın nasıl içine alacağı şeklinde ortaya çıktı. Bu ikincisi ki, önceden hiçbir şekilde öngörülmemişti. Geçmişte ABD'nin sarsılmaz, dayanıklı liderliği ardında Batı Avrupa ülkeleri önceden belirlenmiş bir çerçevede, ABD'nin ilkeleri (temel kuralları) doğrultusundaki bir gelişme (ilerleme) seyrini izleyecek biçimde, onun himayesi altında toplanabiliyorlardı. Sovyetlerin dağılmasından sonra ortaya çıkan yeni dünya koşullarında, ABD'nin önceden belirlediği bu çerçevenin erimiş olması, Amerikan yönetimini kendi devasa programının altında bıraktı. Amerikan halkı kendi üzerine döndü ve üç Okyanus tarafından korunan, dünyanın en güçlü adasına sahip olduğunu yeniden keşfetmiş oldu (Stürmer, 1994:513).

İki kutuplu Soğuk Savaş ortamının dünyası yerini artık, bölgesel çatışmaların alevlendiği ve "ötekini" önceden olduğu gibi pek de kolay tanımlanamadığı bir ortama bırakıyordu.

Bu yeni durum da uluslararası istikrar bölgesel, devlet-içi etnik çatışmalardan büyük zarar görecekti. Egemen devletlerin dağılması, parçalara ayrılması, uluslararası barışa, güvenliğe ciddi biçimde tehlike oluşturmayı halen sürdürmektedir.

Aynı zamanda kitle imha silahlarının daha kolay edinilebilir olması da, uluslararası güvenlik ve istikrar için silahların sınırlandırılması ya da azaltılması amacıyla verilen uluslararası mücadeleyle çelişmektedir.

Gelecek bin yılın arifesinde ortaya çıkmakta olan yeni düzende, Soğuk Savaş'ın kuvvet düzeninin yerini Para Düzeni, yani piyasanın egemenliği almış bulunuyor. İdeolojik uzlaşmazlık içindeki iki blok (ABD-SSCB) yerine, bütün küre, hayatın tüketicilerin ortak isteklerine göre düzenleneceği ideolojik, homojenliğe sahip bir piyasaya dönüşmekte. Dünya hiç bu kadar Para Düzeni'nin egemenliği altına girmemişti (Attali, 1991:22).

Soğuk Savaş döneminin kutuplaşma ortamına girdiği dönemde, 1944 yılında Bretton Woods Konferansı II. Dünya Savaşı sonrasında dünya ekonomisinin bir bütün olarak örgütlenip düzenlenmesi düşüncesiyle yapılmıştı. IMF (uluslararası paraların karşılıklı değişim paritesini belirlemek amacıyla) ve IBRD (sermayenin uluslararası hareketi ile ilgili düzenlemeler amacıyla) Bretton Woods Konferansı ile örgütlenen küresel kurumlardır. Uluslararası örgütlenme özellikle bu dönemde gelişme göstererek, teknik ve uzman kurumlar, uluslararası yaşamın farklı yönlerinde çalışmaya başladılar.

Bretton Woods Anlaşmalarını 1944 yılında onaylayan 44 ülkenin temsilcileri, zararları ortaya dökülen bir geçmişin gelecekte tekrarından sakınmak istemişlerdi. Önceden kestirilebilir bir dünya ekonomik düzenini yeniden kurmak ve özellikle Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarına giden dönem boyunca baskın çıkan para krizinin tekrarını engelleyen uluslararası kurumları meydana getirmek gerekiyordu (Lanus, 1997:5).

Uluslararası düzeni birlikte yoluna koymaya yönelik en önemli kurumların arasında IMF ve GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) bulunmaktadır. İki kurum karşılaştırıldığında IMF'nin

yıllar esnasında kendi ilkelerini günün gerçeklerine uyarlamak için değiştiğini söylemek mümkündür. Oysa GATT'ın kendine özgün prensiplerinin meşruluğunda ısrar ettiğini görüyoruz (Lanus, 1997:104).

Yönetim yapıları ülke içi iktidar, son birkaç yüzyıldır da ekonomik iktidar etrafında birleşme eğilimindedir. Bu süreç devam ediyor. BBC ekonomi muhabiri James Morgan şekillenmekte olan "de facto (fili) dünya hükümetini" şöyle betimliyor: IMF, Dünya Bankası, G7, Gatt ve "yeni emperyal çağ"da uluslararası şirketlerin çıkarlarına hizmet etmek üzere tasarlanan diğer yapılar, bankalar ve yatırım şirketleri (Chomsky,2000:269).

Soğuk Savaş sonrası kurulmak istenen küresel düzende dev şirketler ön planda yer alıyorlar. Yaratılmak istenen tek boyutlu dünya düzeninde sistemin odak noktasına oturtulmak istenen bu dev şirketler kendileri bağımsız hareket eder görüntüsü içinde olmakla birlikte, dünya boyutunda (küresel) iş göreceklere göre mali, siyasi hatta askeri desteklere ihtiyaçları vardır. Bunlar olmadan küresel ve çokuluslu olamazlar. Dev şirketlerden oluşan bu büyük gücün dünyayı fethedebilmesi için bu şirketlerin siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel bir bütünlük içinde olmaları gerekir. Tek başlarına varolamazlar. Bu karşılıklı bir bağımlılıktır (Manisalı, 2002:218-219).

Dolayısıyla çokuluslu şirketler, askeri güçler ve siyaset bir bütündür, bütünleşmişlerdir. Çünkü birbirlerine destek sağlarlar. Sermaye, devletlerin çıkarları paralelinde olduğu zaman dışsallık yaratma olanağına sahiptir. İngilizler deniz korsanlarını bile işadamları gibi kullanarak "dışsalılık" yaratmışlar, imparatorluğu bu sayede genişletmişlerdir. Büyük sermayenin uluslararası alanda başarılı olabilmesi, ulusal, bölgesel veya cephesel boyutta dışsalılık yaratmasına bağlıdır. İkinci faktör "dışsalıklar-dışsal yararlar" konusunda ABD örneğinde olduğu gibi, ulusal çıkarların maksimizasyonu için siyasi ve askeri güç ile tamamlanma halindedir. Tamamlanmalar varsa dışsal yararlar söz konusu olur (Manisalı,2002:88-90).

ABD kendi imgesine uygun bir dünya dayatmayı düşünür; ve bu bir kozmos-dünya değil, güç ilişkilerinin basit oyunuyla ılımlaştırılmış düzensizlik ilkesi uyarınca birleşmiş bir dünyadır. Bu projenin Birleşik Devletler'de biçimlenmesi ve kendine özgü tartışmaları, hakikatleri, kozları, yöntemleri, söz dağarcığı, mitleri ve yalanlarıyla yeryüzüne yayılması için uzun süre geçmeyecekti. Soğuk Savaş'ın düzenli dünyası, artık yerini tamamen ve uzun süre için "kaos"a bırakmış oluyordu (Joxe, 2003:23-24).

Günümüzde önümüzdeki yıllarda hipergüç olmayı hedeflediği izlenimi veren ABD'nin bu gücü, aslında dünyanın her bölgesinde geniş askeri operasyonlar yapabilecek durumda olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum ABD'ye askeri ve siyasi güç olarak iktisadi olaylara "yön verme" olanağı sağlamaktadır. Tıpkı Afganistan operasyonunda olduğu gibi...

II- Körfez Savaşı, Afganistan Müdahalesi ve 11 Eylül Şoku

Amerika'da 1990'lı yılların sonlarında durgun bir ekonomiden kaynaklanan ve her geçen gün ağırlaşan politik sorunlar mevcuttu. Körfez Savaşı'nın ironisi şuydu: Savaş geçici bir süre ülke gündemini değiştirmiş ve gözler ekonomiden, yeni yeni ortaya çıkmakta olan askeri kudrete dönmüştü... Körfez Savaşı ülkede, özellikle de ekonomiye ilişkin olarak duyulan derin tatminsizliği ancak bir süre perdelemişti. Bir numaralı yeni sorun buydu. İki numaralı sorun ise, savaştan dönen askerlere gönderilen sıcak ve coşkulu karşılamaya rağmen, Körfez Savaşı'nın kendisine şaşırtıcı bir biçimde çok az ilgi gösterilmesiydi (Halberstam, 2002:14).

Körfez Krizi, Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra, yeni bir gerçekliğin ortaya çıktığı dönemde, diğer bir ifadeyle artık yeni dünya düzeninin lideri olan ABD'nin hegemonik gücünün uluslararası ortamdaki uygulama alanını oluşturdu. Böylece tek süpergüç olarak kaldıktan sonra, ABD'nin gücünü uluslararası platformda gösterdiği ilk örnek olarak tarihteki yerini almış oldu.

Körfez Savaşı'na katılmış olan askerler, Vietnam'a katılanların aksine onurlandırıldı. Savaş yöneten generaller Colin Powel ve Norman Schwarzkopf kutlandılar. Askerler onuruna Washington'da sevinç gösterilerine sahne olan bir zafer kutlaması yapıldı ve ardından New York'ta konfetilerin havaya uçuştugu şenlikler düzenlendi (Halberstam, 2002:11).

Gerçekte bu savaş söz konusu hedefler, bölgesel çıkarlar ve politik ideolojiler açısından önemsiz bir tartışma operasyonuydu. Doğrudan ABD ve müttefikleri tarafından yönetilen pek çok savaştan biriydi. Irak, uluslararası hukuku çiğnemekle suçlanmıştı ve bu yüzden yargılanmalı ve cezalandırılmalıydı. Körfez Savaşı'nın önemi ABD'nin, kendi ulusal saiklerinden hareketle değil, küresel hak adına adaleti

sağlayabilecek tek güç olarak sahneye çıkışından gelir... Bu anlamda Körfez Savaşı George Bush'un iddia ettiği gibi, yeni bir dünya düzeninin doğuşuydu (Hardt-Negri,2002:195).

30 Ağustos 1990 tarihinde ABD Başbakanı George W. Bush, Irak'ın Kuveyt'i işgali üzerine düzenlediği 59. basın toplantısında şöyle demiştir: "Kuveyt Krizi'nin çözümü, Yeni Dünya Düzenine ulaşmak için bir şanstır. Yeni Dünya Düzeni, büyük-küçük tüm ulusların barış içinde ve onurları ile yaşama haklarının olduğu bir dünyadır." Aynı Bush Körfez Krizi sona erdiğinde şu ifadeyi kullanmıştır: "Bu bir misyondur. Bu misyonun yükü ABD'nin üzerindedir ve ABD, dünyanın kendisinden beklediği bu rolü oynamalıdır." (Kakıncı,2004:32).

Irak'a karşı bu kısa cezalandırma misyonundan sonra, Basra Körfezi'ndeki özel güvenlik düzenlemeleri, ekonomik olarak yaşamsal olan bu bölgeyi bir Amerikan askeri koruma bölgesi haline getirmiştir. Eski Sovyet Bölgesine bile, Barış İçin Ortaklık gibi Nato ile daha yakın işbirliğini amaçlayan ve Amerika'nın kefil olduğu çeşitli düzenlemelerle sızılmıştır (Brzezinski :29).

Brzezinski Avrasya'yı büyük bir satranç tahtasına benzetir. Afganistan harekâtı enerji kaynaklarına yönelik yeni bir güç paylaşımının başlangıcıdır. Bu oyunun içinde yer alan enerji politikaları önümüzdeki yıllarda daha fazla gündeme gelecektir. Yukarıda sözü edilen politikalara ilişkin güç paylaşımında yer almak isteyen Rusya, Çin, Hindistan, Pakistan, Japonya da bölgeye ABD ile aynı istikamette bakan ülkelerdir.11 Eylül 2001'in ardından başlatılan Afganistan Savaşı ve bir süre sonra da Irak'a saldırıyı, Saddam Hüseyin'in El Kaide adlı terörist bir örgütün arkasında olduğu bahanesiyle, Amerikan kabinesi zaten kararlaştırmıştı.Taliban Afganistan'daki yönetim kadrosunun adıydı ve somut bir hedefti. Pakistan, İran, Tacikistan, Özbekistan olmak üzere bütün komşuları bu yönetime karşıydı. Bu kadronun aynı zamanda İslam dünyasında da yönetim düzeyinde dayanağı kalmamıştı.Diğer taraftan Taliban'ın El Kaide örgütünün lideri olan Usame Bin Ladin'i koruduğu ve barındırdığı yönündeki iddialar da gerçeği yansıtmaktaydı. Çünkü Taliban, Ladin'e karşı bütün kısıtlamaları kaldırdığını, eylemlerinde özgür kaldığını açıklamıştı.

Afganistan Savaşı'na neden olan konu, daha doğrusu ileri sürülen neden; terörizmdi. Ama savaş terörizme karşı yapılmadı. Esas neden ABD ve Batılı müttefiklerinin yeni paylaşım savaşıdır. Tıpkı Körfez Savaşı'nda olduğu gibi...

ABD'nin Avrasya bölgesine "istikrar" getirmek istemesinin nedeni aslında burada bulunan ülkelerin siyasal ve toplumsal dirliğine yönelik değildir. "İstikrar" ABD'nin enerjiyi kontrol altına alabilmesinin ilk şartıdır. Böylece bölgede bulunan kaynakları kullanabilmesi kolaylaşacaktır. ABD'nin Özbekistan ve Kazakistan'dan üs taleplerine Rusya'ya rağmen iki ülke de "evet" demişlerdir. Zaten Rusya'da bu durumdan sonra Gürcistan'a yönelmiştir.

11 Eylül 2001 dünya tarihinde çok özel bir bölümü oluşturacak tarihi gün (Milliyet Özel Albüm,11 Eylül 2001) olarak yerini aldı. 20 binden fazla insanın yaşamını kaybettiği gibi, ileride ortaya çıkabilecek politik sonuçları bakımından da bir dönüm noktası teşkil eden bir tarih oldu.

Saat henüz sabahın 08:00'ında (TSİ 15:00) dünyanın başkenti New York, kentte yaşayanların deyimiyle Big Apple yeni güne başlıyordu. Her zamanki gibi en büyük hareketlilik de dünyanın finans ve ticaret merkezi olan New York'un simgesi Dünya Ticaret Merkezi'nin İkiz Kulelerinin bulunduğu Manhattan bölgesindeydi.

İkiz Kuleler daha önce de Radikal İslamcı teröristlerce bombalanan binalar, olağanüstü korunuyordu. Ancak tehlike bu kez yerden değil, FBI ve CIA'nın bile beklemediği bir yerden, havadan geldi. Artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktı.

ABD Başbakanı George W. Bush yaptığı açıklamada "halkımıza yönelik bu saldırı cezasız kalmayacaktır" demişti.Kamikaze uçaklarından bir diğeri de, dünyanın en iyi korunan binası ABD'nin başkenti Washington'da bulunan Pentagon'a (ABD Savunma Bakanlığı) dalış yaparak "beşgen"in bir kenarını yıktı.Saldırıların ardından ABD Dışişleri Bakanı Colin Powel yaptığı açıklamada şöyle diyordu: "Bu ABD'ye ve bütün demokratik ülkelere yönelik bir savaştır: Amerikan halkı da bir savaşın söz konusu olduğunu gayet iyi anlamış durumdadır. Buna vereceğimiz karşılık, bir savaşa vereceğimiz karşılık gibi olacak. Bu uzun süren bir çatışmadır. Vereceğimiz karşılık bir kişiye yönelik tek bir karşı saldırıyla sınırlı kalmayacaktır. Vereceğimiz karşılık askeri de olabilir." (Milliyet Özel Albüm,11 Eylül 2001)

Dünya, teröristleri çoğu zaman hiçbir ayırım yapmadan öldüren, çılgın marjinal gruplar olarak görmektedir. Oysa bu gruplar ne istediklerini çok iyi biliyorlar ve genellikle, bunu elde edebiliyorlar.

Politikacılar kamuoyu önünde teröristlere boyun eğmeyecekleri yolunda nutuklar atıyorlar, ama kapalı kapılar ardında silah ya da para sağlıyorlar veya teröristleri çılgınlaştırabilecek politikalar açıklamaktan geri durmuyorlar. Yeni teknolojiler de terörist çetelere tek bir eylemle milyonlarca insanı etkileyecek kadar eşi görülmedik bir güç vermektedir. Bu örgütlerin elinde önemli miktarlarda bomba yapmaya elverişli plutonyum bulunduğu birçok baskında ortaya çıkmıştır. Eğer Dünya Ticaret Merkezine konan bombaya birkaç gram zehirli plutonyum eklenmiş olsaydı, New York'un finans semti kuşaklar boyu yaşanmaz hale gelirdi (Knoke, 1993:263).

S. Healy, Bush yönetiminin 11 Eylül saldırılarını tanımlamak için "vahşet", "zulüm", "şeytanca" sözlerini sıklıkla kullandığını ve insanlığa karşı işlenen suç tanımlamasının açıkça gözardı edildiğini belirtir. Uluslararası hukuk insanlığa karşı işlenen suçu şu şekilde tanımlar: "Sivil insanlara kapsamlı ve sistematik bir şekilde bilerek saldırmak". Bu tanım teröristlerin, sivillerin bulunduğu uçakları kullanarak binlerce insanı öldürmek amacıyla binalara saldırmasına tam olarak uymaktadır. Healy, Bush yönetiminin bu tanımı, resmi olarak kullanmamasındaki amacın, terörü bir "suç" olarak değil de, bir "savaş eylemi" olarak görme eğiliminden kaynaklandığını ileri sürmektedir (Healy, 2004:60).

III- Irak Harekâtının Sebepleri ve Nihai Hedefleri

A- Irak: Petrol Avının En Büyüğü

Irak, günümüzde dünya petrol endüstrisinin geleceği açısından Ortadoğu'da kilit ülke durumundadır. Ortadoğu ve özellikle Körfez bölgesi (Yergin, 2000) ABD için olduğu kadar petrol ithal eden ülkeler için de en önemli petrol bölgesidir. 262 milyar varille dünyanın toplam petrol rezervlerinin dörtte birine sahip olan Suudi Arabistan birinci sırada bulunurken, Irak da 112 milyar varille ikinci sırada yer almaktadır. İleri teknoloji uygulanarak Irak'ın petrol rezervleri kapasitesinin yükseltilebileceği de hesaplanmaktadır. Ayrıca Irak çöllerinde önemli miktarlarda petrol rezervleri bulunma ihtimali üzerinde durulmaktadır. Sanayi devi ABD önümüzdeki yıllarda enerji tüketimi fazlalaşacağı için, yabancı petrole bağımlılığının daha da artacağını hesap ederek, enerji politikalarının planlamasını buna göre yapmaktadır. Ortadoğu dünya petrol rezervlerinin bulunduğu en zengin bölge olmakla birlikte, dünyanın farklı bölgelerinde ve kıtalarında da zengin petrol yatakları bulunmaktadır. Örneğin Batı yarımküredeki en büyük petrol yataklarına sahip olan ve dünyanın önde gelen petrol üreticilerinden biri olan Venezuela ABD'nin müdahale alanında bulunan ülkelerden biridir.

1998 yılındaki seçimlerden sonra iktidara gelen Hugo Chavez'in petrolün kontrolünü ele alması, ABD'nin elinde bulunan petrol şirketlerini kamulaştırması ile serbest piyasanın ruhuna aykırı işler yapması ABD'nin "haklı" müdahalesini gerekli kılan nedeni oluşturmuş oldu. Dolayısıyla son günlerde ülkede siyasi istikrarsızlık artmış bulunmaktadır. ABD coğrafyasına yakın petrol zengini bir diğer ülke de Kolombiya'dır. ABD'ye petrol ihraç eden ülkelerden biri olan Kolombiya'da kırk seneye yakın bir süredir iç savaş hüküm sürmektedir. Ve ilk kez ülkedeki iç savaşa doğrudan müdahale eden Amerikan yönetimi ülkenin büyük petrol yataklarının bulunduğu bölgesine asker konuşlandırmış durumdadır. Kolombiya'daki petrol kaynaklarını denetim altında tutmasına karşılık, ülkeye yardım paketi sunmaktadır.

Bir diğer petrol yatağı ülkelerin bulunduğu kıta da Afrika'dır. Ancak Batı Afrika ülkelerinin petrol rezervleri, Ortadoğu ülkeleri kadar zengin değildir. Fakat diğer taraftan, Ortadoğu'ya petrol bağımlılığından kurtulmak isteyen, başta ABD gibi dev petrol şirketlerinin bulunduğu ileri sanayi ülkelerinin iştahlarını kabartacak kadar da ilgi çekici bir bölgedir. Batı Afrika, özellikle Nijerya ve Angola başta olmak üzere, ABD'nin petrol ihtiyacının %15'ini karşılamaktadır. Bu ülkeleri Çad ve Ekvator Gine'si izlemektedir. Batı Afrika ülkelerinin içinde yer alan Nijerya ise, dünya petrol kotalarını belirleyen OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) üyesi olan tek ülkedir. İleri sanayi ülkelerinin dev petrol şirketleri, bu bölgede kuracakları ileri teknolojilere sahip yeni petrol şirketleri aracılığıyla, daha fazla üretim elde etmeyi planlamaktadırlar. Bu ülkelerin içinde yer alan dünyanın en yoksul ülkelerinden biri olan Çad ve onu takip eden diğerleri için, petrolün büyük bir kazanç kaynağı olacağı açıktır. Çünkü hükümet bütçelerine yapılacak finansal yardımlarla petrolün kendilerine getireceği nimetlerden, ancak bu şekilde yararlanmak durumunda kalacakları ortadadır.

Aslında Amerika için temel jeopolitik ödülün Avrasya olduğunu belirten Brzezinski, dünya olaylarının beş yüz yıl boyunca bölgesel egemenlik için birbirleriyle dövüşen, küresel iktidar peşindeki Avrasyalı güçler ve halklar tarafından belirlendiğini ifade etmektedir (Brzezinski :31). Şimdi ise Avrasyalı

olmayan bir güç bu bölgede öncüdür. Ve Brzezinski Amerika'nın küresel önceliğinin, doğrudan doğruya Avrasya kıtasındaki hakimiyetini ne kadar süreyle ve nasıl bir etkiyle sürdürebileceğine bağlı olduğunu ileri sürmektedir.

Özelleşmiş örgütlerin küresel ağı, ABD sisteminin bir parçası olarak uluslararası şirketler (ya da uluslararası şirketler) kanalıyla bütün dünyayı sarmış bulunmaktadır. Bugünkü Amerikan yönetiminin petrol ve doğalgaz endüstrisi ile olan bağları, adeta bir örümcek ağı gibi dünyanın her yerine yayılmış durumdadır. Aynı zamanda yönetimde yer alan kişilerin üst düzey petrol şirketleriyle olan ilişkileri de malumdur. İşte petrol dünyasından gelen ABD yönetimi; ABD Başkanı George W. Bush, Yardımcısı Dick Cheney (Halliburton isimli petrol şirketi), Ticaret Bakanı Don Evans (petrol arama şirketi Tom Brow Inc.'in eski başkanı), Silahlı Kuvvetler Bakanı Thomas White (Enron şirketinde başkan yardımcılığı).

Yukarıda belirtildiği üzere, kimlikleri artık bütün dünyada bilinen Amerikan yönetiminin bu üst düzey yetkilileri, ABD'nin günümüzde orta ve uzun vadeli enerji politikalarına yönelik stratejileri planlayan kadroyu oluşturmaktadır. Dünya petrol devletlerinin savaştan beslenen askeri sanayi ile ortaklığı ise, bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla, petrol devleriyle dünya askeri endüstrisinin ortak olduğu kolayca söylenebilir. W. Bush'un babasının desteğiyle büyük petrol ve askeri endüstri devleriyle bağlantılar kurduğu bilinmektedir. Dick Cheney (Başkan Yardımcısı) Kaliforniya'daki ağır enerji krizinden sonra geliştirilmiş olan Ulusal Enerji Planı'nın mimarındır. İşte bu plan bugün küresel ölçekte hayata geçirilmektedir. Plan, ABD'nin enerji gereksinimini şu an elindeki kaynaklardan karşılayamadığı, bu yüzden gerektiğinde güç kullanarak yeni enerji kaynaklarına el konulması ya da denetim altına alınması ilkesine dayanmaktadır.

B- Irak Savaşı'nın Sanal ve Gerçek Sebepleri

ABD'nin dış politikasında daima iki gündemi olmuştur; biri dünya kamuoyuna ilan ettiği gündem, diğeri ise gizli gündemdir.

Örneğin Körfez Savaşı'nda ABD Kuveyt'i Irak'ın işgalinden, yönetiminden kurtarmak için müdahale ettiğini açıklamıştır. Ancak asıl sebep bu değildi. İşin gerçeği ABD'nin dış politikasında gizli gündemi oluştuyordu: Kuveyt'te Irak denetiminin hüküm sürmesini engellemekti. Nükleer ve kimyasal silahlar bakımından çok güçlenmiş olan Irak'ın, Ortadoğu'da önemli bir petrol bölgesi olan Kuveyt'i ele geçirmesini engellemek ve İsrail'e karşı bir tehdit oluşturabilecek olan Irak'ın, Ortadoğu'da bölgesel bir güç olarak ortaya çıkmasına mani olmaktı.

Amerikan yönetimi her şeyi en ince ayrıntısına kadar hesap ederek planlarını yapmakta, ileriye yönelik stratejilerini de bu şekilde oluşturmaktadır.

Bugün de, Irak Savaşı'nda aynı gündem söz konusudur. G.W. Bush yönetimi, Irak lideri Saddam Hüseyin'in ve onun komutasındaki yönetimin ABD'nin güvenliğine yönelik ciddi bir tehdit oluşturduğunu ileri sürmektedir.

Silahsızlanma (nükleer ve kimyasal silahlardan arındırma) gerekçesiyle yoğun bir biçimde askeri harekât hazırlıkları yaparak operasyonlara girişen ABD, aslında Irak'ın Ortadoğu'da bölgesel bir güç olmasını engellemek istemektedir. Böylece Kafkasya ve Orta Asya'ya açılacak, dünyanın bu en zengin petrol ve doğalgaz yataklarının bulunduğu bölgeye girebilecektir. Ayrıca coğrafi olarak bu bölgenin çok yakınında yer almakta olan Rusya ve Çin'i rekabette zorlamayı planladığı için; dünya petrol fiyatlarının manivelasını elinde bulundurabilmek amacıyla Irak'a askeri operasyonları başlatmıştır. İşte aslında ABD'nin gerçek hedefi budur.

Sovyetlerin dağılmasından sonra dünyada tek süpergüç olarak kalan ABD, yeni bir dünya, yeni bir model aramaktadır. Petrol coğrafyasını ele geçirerek global bir dünya kurmayı hedeflemektedir.

29 Ocak 2002 tarihli konuşmasında ABD Başkanı Bush, kendisine göre Irak, İran ve Kuzey Kore tarafından oluşturulan "Kötülük Eksen" tanımlamasını dünya kamuoyuna bir kez daha hatırlatmıştır. Liberal küreselleşmenin evrensel mutluluğu getireceği konusunda dünyayı ikna etmek için bütün araçlarını kullanan ABD, bu görevi tek başına yüklenmek ve bunu en etkili şekilde yerine getirmek üzere hareket etmeye karar verdiğini, Washington'un Irak'a saldırma niyetini, müttefiklerine danışmadan açıklaması sırasında doğrulamıştır. 7 Ocak 2002 tarihli International Herald Tribune'deki makalesinde William Pfaff'ın iddiasına göre "ABD ilk proto-mondial (ilk dünya) devlettir. ABD cihan imparatorluğunun -üyelerinin gönüllü olarak otoritesi altına girdiği spontane bir imparatorluk- yeni

versiyonunun başına geçme kapasitesine sahiptir." (Ramonet ,2004:326-328).

BM ve Nato hükümlerinin Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi, günümüzde de aynı şekilde etkili olduğu söylenemez. ABD uluslararası hukuk kurallarını gözardı ederek, "ben yaptım oldu" mantığı ile hareket etmektedir. Ortaçağın emperyal sömürgeci imparatorluklarını hatırlatan W. Bush yönetimi son derece bencil ve bugüne kadarki en kötü Amerikan yönetimidir. Uluslararası consensus'u oluşturamadığı halde harekâtı başlatmıştır. ABD bugün dünyaya "ben önden gideyim, hukuk arkadan gelir" mantığını sergilemektedir.

G.W. Bush 17 Mart 2003 tarihinde yaptığı konuşmada Irak rejiminin 1991 yılındaki Körfez Savaşı'nın sona ermesinin koşulu olarak, tüm kitle imha silahlarını bildirmeyi ve yok etmeyi taahhüt etmiş olduğunu belirterek, Irak rejimini silahlılandırmak için bulundukları barışçı çabalarının hep başarısız olduğunu, çünkü onların barışçı insanlar olmadıklarını ileri sürmüştür. Bush yine aynı tarihli konuşmasında korku günü gelmeden önce, harekete geçmek için çok geç kalmadan bu tehlikenin bertaraf edilmesi gerektiğini, ABD'nin kendi ulusal güvenliğini garanti altına almak için güç kullanmakta bağımsız bir yetkiye sahip olduğunu savunmuştur (Bush ,2003:292-293).

ABD'nin bölgedeki stratejik hedeflerini gerçekleştirebilmesi, öncelikle Irak'taki Saddam rejimini değiştirmesi ve ülke bir kaosa, (istikrarsızlığa) sürüklenmeden, kendi denetimi altında yönetebileceği bir ekibi işbaşına getirmesine bağlıdır. Böylece Ortadoğu bölgesine uzun süreli siyasi ve ekonomik yatırımlar yapabilecek duruma gelebilecektir.

Irak genel kurmayının kumanda ve kontrol sistemlerinin imha edilmesi için cruise füzeleri, stratejik bombardıman uçaklarının kullanıldığı yoğun hava saldırıları ile harekâtı başlatan ABD'nin başlangıçta, Irak'ın hava savunma noktalarını, hava üslerini ve alanlarını, karargâhları, başkanlık sarayını vurmaya planlamış olduğu ifade edilmektedir. Önce ülkenin enerji santrallerinin bir kısmı tahrip edilecek, daha sonra enerji dağıtım merkezleri, telekomünikasyon sistemleri bunu izleyecektir. Hava harekâtının ardından aşamalı olarak kara harekâtını başlatacaktır.

ABD aynı taktiği 1991 yılındaki Körfez Savaşı'nda da uygulamıştı. Bu taktirde savaşın etkileri yıllarca sonra bile hissedilecek şekilde ağır ekonomik kayıplar olacaktır. Saldırılarda çok sayıda sivilin öleceği de kesindir.

ABD 640 bin km²'lik bir ülke olan Irak'ı kontrol altında tutmak için büyük bir askeri güç sevkıyatı planlamıştır. 62 bin ABD askerinin 10-15 bininin Nato üyesi olan Türkiye'de lojistik destek için kalacağı belirtilmektedir.

"Enerjinin olduğu yerde, mutlaka 'siyaset' vardır; hatta 'kirli siyaset' vardır, hatta hatta 'kanlı siyaset' vardır. Bu teorem dünyanın hemen her yerinde geçerlidir; Türkiye'nin içinde yer aldığı bölgede daha da çok geçerlidir." (Yaman ,2002:47).

Türkiye açısından Irak harekâtı son derece önemlidir. Çünkü güney sınırında cephe açmak durumunda kalmıştır. ABD Türkiye ile müttefiklik durumunu bozmak istemezken ve Irak'ın kuzeyinde otorite boşluğundan yararlanarak zaten fiili olarak mevcut olan bir Kürt Devleti'nin daha da güçlenerek resmîleşmesini, Türkiye'nin sınırları açısından bir tehdit oluşturacak hale gelmesini istemediğini ifade etmektedir. Ancak ABD bir taraftan Türkiye'nin endişesini göz önünde bulundurmaya yönelik iradesini dile getirirken, diğer taraftan Irak'a karşı bu bölgede silahlı bir güç oluşturmanın gayretini de ortaya koymaktadır.

ABD'nin dünya üzerindeki hegemonyasının geçici ve konjonktürel bir durum olma ihtimalini de gözardı etmemek gerekmektedir. Bu süreç çok uzun süre devam etmeyebilir. Avrupa, Asya-Pasifik havzası küresel oyuna ağırlıklarını koyacak duruma gelebilirler. Diğer taraftan Rusya ve Çin iki potansiyel devdir. Bütün bunlar olana dek ABD'nin tek süpergüç olarak yerkürenin tek hakimi rolünü oynamaya devam edeceği de ortadadır (Ulugay :79).

IV- ABD'nin Yeni Dış Politika Stratejileri

11 Eylül saldırısı istediği etkiyi, hem dünyada hem de Amerika'da son derece ses getirecek biçimde elde etmiş oldu. Kurban Amerika idi ve üstelik tarihinde ilk kez kendi topraklarında vurulmuş oluyordu.

ABD daha sonra bu olayı kendi ulusal çıkarlarına hizmet edecek bir yaklaşımla çözmeye kalkacaktı. Amerika'nın bu türden bir dış politika anlayışı ile soruna çözüm aramaya kalkması pragmatist bir politika anlayışını ortaya koymuştur. Nitekim 11 Eylül olayının dünyada yarattığı şok etkisinin hemen ardından ABD, küresel sistemde tek belirleyici oyuncu olarak ortaya çıkmıştır.

Soğuk Savaş sonrası dünya için yeni bir ABD büyük stratejisi geliştirme sorununu ilk ortaya getiren W. Bush yönetimi olmuştur. Bush yönetiminin yayınladığı esas savunma planlama belgeleri, bu yönetimin büyük güçlere odaklanmış bir yaklaşıma sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bu yaklaşım, özellikle iktidarın stratejistlerinden Savunma Bakanı Dick Cheney'in Bölgesel Savunma Stratejisi başlıklı raporunda ortaya çıkmıştır: "ABD bugün eskiden olduğundan daha da güçlüdür. Çünkü karşısında Varşova Paktı türü bir tehdit artık yoktur. Tersine dünyanın en güçlü ülkeleri bizim müttefikimizdir. Soğuk Savaş'ın zorluklarından sonra ortaya çıkan olağanüstü durumu korumak zorundayız." (Chase-Hill-Kennedy, 2000:386-388).

Bu ifadeden ABD'nin ileriye yönelik beklentisinin (hedefinin) elde etmiş olduğu stratejik üstünlüğünü sürdürmek ve ilerletmek olduğu açık biçimde anlaşılmaktadır.

Yine ABD yönetiminin Genel Kurmay Başkanı Colin Powell da bu stratejiyi destekleyerek "karşılaşmayı beklediğimiz tehditler, küresel olmaktan çok bölgeseldir. Planlarımız ve kaynaklarımız öncelikle bölgesel savaşlarda döğüşmeye dönüktür" demiştir. İktidarın merkez amaçlarından biri, "hiçbir düşman gücün, çıkarlarımız açısından kritik olan bir bölgeye tahakküm edememesi ya da orayı kontrol altına alamaması" şeklindedir. Dick Cheney için bu kritik bölgeler Avrupa, Doğu Asya, Ortadoğu-Basra Körfezi Bölgesi ve Latin Amerika idi. Bu bölgeler aynı zamanda potansiyel çatışma bölgeleriydi. ABD silahlı varlığının "sürekli istikrar" etkisine yalnızca dünyanın şu üç bölgesinde ihtiyaç olduğu düşünülmekeydi: Avrupa (Eski Doğu Avrupa ülkeleri -özellikle Yugoslavya), Ortadoğu ve Asya (Chase-Hill-Kennedy, 2000:388).

11 Eylül 2001 saldırılarının ardından Amerikan yönetimi 20 Eylül 2002'de yeni "Birleşik Devletler Ulusal Güvenlik Stratejisi"ni tanımlayan bir belge yayımlamasından sonra uluslararası siyasette neyin değiştiği konusundaki sorgulamalara da cevap gelmiş oluyordu. Artık dünyanın jeopolitik yapısının tepesinde tek bir hiper güç, eşi benzeri bulunmayan bir askeri güçle donanmış, korunmaya yönelik olarak öz savunma hakkını kullanmak için gerektiğinde tek başına hareket etmekten çekinmeyecek olan ABD var. Yakın bir tehdit belirlendiğinde "Amerika tehdidin somutlaşmasına fırsat vermeden müdahalede bulunacaktır (Ramonet, 2002:4).

Yukarıda adı geçen belgede sadece adı anılan BM, sonuç olarak Washington'un kararlarına boyun eğmek zorunda olan bir tescil merciine indirgenmiştir. Zira bir imparatorluk kendisinin çıkarmadığı bir yasaya asla tabi olmaz. Onun yasası evrensel yasaya dönüşür. Ve herkesin bu yasaya uymasını sağlamak, bu uğurda gerektiğinde zora başvurmak "imparatorluk misyonu" haline gelir. Bu noktada iş bitmiştir (Ramonet 2002:4).

ABD'nin Afganistan'a müdahalesi Japonların domino taşlarıyla yaptığı oyundaki gibi sistemin içindeki bütün taşları yerinden oynatmıştır. Örneğin Rusya ve Çin'de ekonomik araçları kullanarak üstünlük kurmaya yönelirken, Irak'ta askeri gücünü kullanarak üstünlük elde etmeye çalışmakta olduğu görülmektedir. Diğer taraftan Pakistan'da ise psikolojik gücünü kullanarak politika oluşturmaya çalışmaktadır. Böylece Amerikan yönetiminin bütün dış politika araçlarını tek bir hedef için seferber ettiği söylenebilir. Bu hedefinin de uluslararası alanda bir hegemonya kurmak olduğu açıkça ortadadır.

ABD'nin stratejik hedeflerini terörizm bahanesi altında oluşturmakta olduğu, yaptığı askeri harekâtlarla ortaya çıkmıştır. Örneğin Afganistan harekâtıyla birlikte bölgedeki üstlerini kalıcı kılmaya başlamıştır.

ABD küresel hegemonya kurmak, diğer bir ifadeyle küresel olarak tüm siyasi ve ekonomik coğrafyaları denetimi altına alma faaliyetlerini Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından, dünyada tek süpergüç olarak kalmanın verdiği avantajları kullanarak başlatmış bulunmaktadır.

ABD'nin bu stratejisinde başarılı olabilmesinin koşulu ise bütün temel kaynakları (örneğin; enerji, su ve gıda maddeleri) kendi kontrolü altına alabilmesine bağlıdır.

Afganistan'a yerleşerek Hazar petrollerine yakınlaşan ABD'nin kendisine rakip teşkil edebilecek bir başka hegemonik gücün ortaya çıkmasını engellemek isteyeceği de şüphe götürmez. Ancak bunun için dünyanın diğer önemli petrol rezervlerini de denetim altına alması gerekmektedir.

Bugün bütün dış politika araçlarını kendi ulusal çıkarları için hiç tereddütsüz kullanmakta olan Amerikan yönetiminin uluslararası hukuk kurallarını da hafife aldığı görülmektedir.

BM'nin kendisini yetkilendiren herhangi bir kararı olmaksızın, ABD sırf karar verdiği için Saddam Hüseyin'in komutasındaki rejimi alaşağı etmek üzere dışarıdan müdahaleyi haklı görebilmektedir. Ve uluslararası topluluğa da Irak'a müdahale kararının Güvenlik Kurulu'ndan geçebilmesi için ricalarda bulunarak uluslararası hukuka saygılı olmayı kabul edeceğini bildirmiştir. Ancak bunun karşılığında Güvenlik Kurulu'nun kendisine istediği gibi savaşma olanağı tanıyan bir karar almasını (Irak'ın silahsızlandırılmasıyla ilgili 1441 sayılı karar) istemiştir (Amir, 2003:9).

Bütün bunları haklı kılmak amacıyla, Eylül 2002'de Beyaz Saray tarafından yayınlanan stratejik belgede "önleyici savaş" kavramı ortaya atılmıştır. Belgede şöyle denmektedir: "Günümüzde düşmanlarımızın hedeflerine, kapasitelerine 'yakın tehdit' kavramıyla yaklaşmak zorundayız. Düşman ve terörist ülkeler bize saldırmak için klasik yöntemleri kullanmak kaygısı taşımıyorlar... ABD ulusal güvenliğine yönelik bir tehdide gereken yanıtı vermek üzere uzun süredir hazırız... Bu tür olaylara meydan vermemek amacıyla Birleşik Devletler, gerektiğinde önceden hareket etme olanağını saklı tutar." (Amir, 2003:11-12).

Yukarıda belirtildiği üzere Amerika'nın resmi belgesinde yer alan ifadeler Birleşik Devletler'in yeni dış politika stratejilerinin dayandığı temeli ve bu konudaki anlayışı ortaya koymaktadır.

Sonuçta uluslararası dünya sistemini temelden sarsan 11 Eylül şokunun, aynı zamanda devletlerin almış olduğu güvenlikle ilgili önlemlerin ve bunun için harcanan paraları anlamsız kıldığı şeklinde bir etkisi de olmuştur. Diğer taraftan bu saldırının Amerika'ya kafası bozulanlar açısından, ileride bir emsal teşkil edebilecek türden bir olay şeklinde algılanabilir olma ihtimali de, olayın tedirgin edici bir diğer boyutunu oluşturmaktadır.

N. Burnbaum bugünkü Amerikan rejiminin ayrıca, ABD'nin İncil'deki iyi ile kötünün savaşında başrolü oynadığını ve bu ülkenin dünyayı yönetmesi gerektiğini düşünen fanatikler, yani fundamentalist Protestanlar'a dayandığını ifade etmektedir (Burnbaum, 2002:23).

Aynı zamanda, Eylül ortasında Kongre Başkan'a Dış Ticaret Merkezi'ne saldırının sorumlularına karşı "gerekli ve hazır olan tüm yolları" kullanma izni verince, ABD Başkanı W. Bush üç ülkeye karşı savaş ilan etmiştir: "Şer mihveri" olarak adlandırdığı Irak, İran ve Kuzey Kore. Kongre onayladığı bir yasa tasarısı ile meydanı Beyaz Saray'ın baskısına bıraktı; USA patriot act (ABD vatansever akdi). Çok genel tabirlerle formülleştirilen bu yasa savcılara, sadece Afrika Ulusal Kongresi'ne (ANC) ilişkin olarak, kişisel terörizme yardım ve suç ortaklığı gerekçesiyle bile suçlama yapabilme hakkı vermektedir (Lazare, 2002:58).

Bu egemen tektaraflılığı, egemenliğin paylaşılmazlığını, demokratik bir kurum olarak kabul edilen BM'in ayaklar altına alınmasını meşru kılmak, bu en güçlünün haklılığına hak vermek için gerekli olan şey, saldırgan veya tehditkâr olarak görülen bir devletin, Haydut Devlet olarak hareket ettiğini ilan etmektir. Robert S. Litwak bu durumu J. Derrida'nın makalesinde şöyle ifade etmekte: ["Bir Haydut Devlet, ABD'nin öyle olduğunu söylediği Devlettir."] ABD bu şekilde hareket etme serbestliğini, yani kendisini korumak amacıyla "uluslararası terörizm" olarak adlandırılan duruma karşı dünya çapında gerekli gördüğü tüm önlemleri alma iznini BM'den resmi olarak 11 Eylül'de kazanmış oldu (Derrida, 2003:24).

Irak Savaşı'na karar veren ABD karar organlarının, hiç kayıp vermeyeceklerini düşündükleri söylenemez. Teknolojideki büyük gelişmeler kamuoylarını "sıfır" kayıp gibi bir beklentiye yönlendirmekte. Kamuoylarına rağmen belli bir risk düzeyini göze almış oldukları kesin. Savaş bir anlamda karşıt gücün yok edilmesi veya savaşamayacak kadar güçsüzleştirilmesi demektir. Birbirlerine karşı kullandıkları tahripkâr olduğu kadar kanlı güç vasıtalarıyla daha çok kaybı muhatabına verdirirken kendisi bakımından göze alınabilir bir risk düzeyinde kalınmasına özen gösterilir (Timur, 2004:57).

Günümüzde uluslararası yaşamın hiçbir yanı ABD'nin tek yanlılığının dışında kalamamaktadır. Amerikan yönetimi, çıkarlarına doğrudan uymadığı sürece uluslararası hukuk kurallarını hiçe saymaktadır. Hem ekonomi, hem toplum ve insan hakları, ABD'nin uluslararası gücünü devam ettirmek için sergilediği

bu sistematik aşağılamadan paylarını almaktadır (Amir ,2003:9).

ABD savaş için seferber oldukça Amerikan toplumunun dünya görüşü iyi ile kötü, Batı liberalizmi ve İslami terörizm veya daha kısaca "onlara karşı biz" arasındaki mücadelelerle sınırlandırılmaya itiliyor (Lazare ,2002:62).

31 Ocak 2002'de Atlanta'da yaptığı konuşmada G.W. Bush şunları söylüyordu: "Eğer en önemli saydığımız değerleri kalplerinizin en derin yerinde saklamıyorsanız, siz de listemizdesiniz..." (Lazare ,2002:62).

SONUÇ

Günümüzde küresel bir güç olma isteği ile hareket eden ABD'nin dünyada hissedilen hegemonik gücü aslında askeri gücünün büyüklüğünden ileri gelmektedir. Bu güç ona dünya ölçeğinde bir politika uygulaması için yardımcı olmaktadır. 1989'da Sovyet Bloku'nun çökmesinden sonra rakipsiz kalmış görünen ABD, dünyada tek süpergüç olarak kalmanın verdiği hareket serbestliğiyle, kapitalizmin küresel egemenliğini kurmaya çalışmaktadır. Dünya pazarlarını, finans piyasalarını etkilemekte ve dünyayı tek bir pazar haline getirmek istemektedir.

ABD yeni bir dünya, global bir dünya kurmak planını, petrol coğrafyasını ele geçirerek yapmak istemektedir. Oyunun kendi belirlediği kurallara göre oynanmasını isteyen ABD, rakipsiz kaldığı için kendi kurallarını ve koşullarını tüm dünyaya empoze etmeye çalışmaktadır. Güçlü olmanın avantajlarını da kullanarak kendi konumunu daha çok sağlamlaştırmaya yönelmiştir.

Soğuk Savaş döneminde taraflar birbirinin silahlı gücünü hesaba katarak, güç karşılaştırması yapıyorlardı. Hedefler belliydi. Oysa günümüzde bir tarafta en yüksek teknolojiye sahip bir ülke, öte yanda teknolojisi olmayan bir güç. Başka bir ifadeyle farklı güçler arasındaki bir savaşın özelliği olan asimetrik bir savaş.

Bugün ABD dünyanın karşısında küresel meşruiyet açığını, üstün askeri teknolojisiyle kapatmaya çalışmaktadır. Küresel düzenin olduğu gibi korunmasını isteyen, toplumlararası farklılıklar, çevre sorunları karşısında duyarsız davranan başına buyruk bir Amerika. Bu tavrıyla adeta yeni 11 Eylül'leri davet eden, buna zemin hazırlayan bir Amerika. Kendi hegemonyasındaki mevcut düzeni tek seçenekmiş gibi dünyaya dayatmaya çalışan ABD, bundan farklı olanı yasaklamak istiyor gibi. Amerikan yönetiminin bu tek taraflılık stratejisinin, dünyayı yeni gerilimlere ve çatışmalara sürüklemesi mümkün görünmektedir.

ABD Afganistan'ı terörizm bahanesiyle işgal ettikten sonra son derece zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip olan Orta Asya ve Kafkasya bölgesinde yer alan ülkelerde askeri üsler kurmuştur. Irak'a karşı açtığı savaş da terörizm bahanesine dayandırılmaktadır. Oysa hedef Ortadoğu'da ve Avrasya'da hakimiyet kurmaktır. Yakın gelecekte Latin Amerika'nın petrol üreticisi ülkelerinin de sırada olduğu söylenebilir. Son zamanlarda petrol ülkesi Venezuela'da H. Chavez'i devirmeye yönelik darbenin başarısız olduğu bilinmektedir.

Petrol oligarşisinin yönetimin başında olduğu ABD açısından İsrail, Ortadoğu'da Amerikan çıkarlarının korunması için jandarma görevi görmektedir. Yakın gelecekte ise, Kafkasya ve Orta Asya'da da, ABD çıkarlarını korumaya yönelik işbirliği içinde olabilecek ülkeler peşinde olduğu ifade edilebilir.

ABD'nin Saddam'ı Irak'tan uzaklaştırmakla soruna çözüm araması ne gerçekçi bir neden, ne de asıl nedendir. Esas sebep enerji kaynaklarının kontrolünü ele geçirmek için Ortadoğu bölgesini denetleyebileceği politikaları uygulamaktır. Diğer taraftan Saddam'ın diktatör olduğu da bir gerçektir. Kitle imla silahları ve nükleer silahlardan arındırmak ve Saddam komutasındaki rejimi yıkmak bahanesiyle Irak'a karşı uyguladığı askeri harekât, dünya kamuoyunu karşısına almasına neden olmuştur. ABD'nin gücüyle kıyaslanamayacak bir askeri potansiyele sahip ülkeye müdahale girişimiyle de mağdur durumda kalan bir devlete saldıran ülke konumunu düşmüş, Saddam Hüseyin'in de bu devletin mağdur durumundaki devlet başkanı olarak algılanmasına yol açmıştır.

BM kararlarını, uluslararası hukuk kurallarını kendi çıkarları söz konusu olduğunda dinlemeyen, hatta bu kurumların kararlarını kendi amaçları paralelinde etkilemeye çalışan Amerikan yönetimi, Irak'a açtığı savaşta dünya kamuoyunu da karşısına almış bulunuyor. 11 Eylül'le kazandığı dünya kamuoyuna şimdi yitirmiştir. 11 Eylül'le gelen sempati ve desteği artık kaybetmiştir. Afganistan Savaşı'nda dünya kamuoyundan destek görmüştü ama Irak için hayır.

ABD'nin Suudi Arabistan ile ilişkileri 11 Eylül'ün ardından gerilmiştir. Irak'ın Suudi Arabistan'a

petrol konusunda rakip olmasını Amerikan yönetimi memnunlukla karşılayacaktır: Çünkü Irak'ın enerji kaynaklarının denetimini ele geçirmek istemektedir. Böylece Ortadoğu'da büyük bir güç sahibi olabilmeyi planlamaktadır. İngiltere de ABD'nin yanında Irak'ta kuracakları petrol şirketlerinde elde edeceği kârları hesaplamaktadır.

ABD bugünkü uluslararası düzende (ya da düzensizlik) çıkarlarına ters düştüğü durumda, kendini uluslararası hukukun kurallarına saygılı olmak zorunda hissetmemektedir. Her ne kadar "müdahale etmeme", "silaha başvurmama" gibi seçenekler uluslararası hukukun her zaman geçerli ilkeleri olmayı sürdürse de... Bugün Irak olayı bu durumun en belirgin örneğini teşkil ediyor.

Dünyada liberalizm, demokrasi, insan hakları, özgürlükler ve refah toplumu olmanın getirdiği kazanımları ile de güç kazanmış olan ABD, bugün süpergüç olmayı sürdürebilmek, hegemonyasını bütün bölgelerde hissettirebilmek mücadelesi içine girmiş bulunmaktadır.

ABD dış politikasında uyguladığı stratejiler nedeniyle uluslararası örgütlerin işlevlerinin de sorgulanmasına yol açmıştır. Günümüzde bu örgütlerin işlevlerini yitirdikleri, dolayısıyla artık caydırıcı bir güç olmaktan uzaklaştıkları ileri sürülmektedir. ABD yönetimi dünya ülkelerini ve hatta uluslararası kurumları kendi dış politikasına göre yönlendirmeye çalışmaktadır.

Irak Savaşı askeri bir örgütlenme olan Nato'da çatlaklara, AB içinde bölünmelere neden olmuştur. AB ülkeleri henüz ortak bir dış politika oluşturacak kadar güçlü bir entegrasyon kuramamışlardır. AB içinde Fransa-Almanya bir eksen oluşturarak savaşa karşı tavır almışlardır. Aslında bu ülkeler Ortadoğu'yu kontrolü altına alacak olan ABD'nin kendi ekonomi ve politikalarını da kontrol altına alacağı endişesiyle savaşa karşı çıkmaktadırlar. (Libération, 18 Fevrier 2003). Aynı şekilde Rusya ve Çin de savaşa karşıdır. (Le Monde, 18 Fevrier 2003). İngiltere ise Irak'a savaş açılmasını meşru kılacak karar tasarısını gündemine almıştır. Fransa, Almanya, Rusya ve Çin bu tasarıya BM'de veto hakkını kullanmıştır. (Le Monde, 15 Fevrier 2003).

ABD'nin Irak'a düzenlediği harekâtın Türkiye açısından önemi büyüktür. Çünkü bu nedenle güneydoğu illerinde Irak'a karşı cephe açılmış bulunmakta, lojistik ve her türden askeri sevkiyat buradan yapılmaktadır. Bu durumun Irak'la olan komşuluk ilişkilerini ve ticari anlaşmaları tehlikeye düşürebileceği, diğer taraftan terör için zemin yaratabileceği söylenebilir.

Tek kutupluluk olarak adlandırılan bu dönemde ABD'nin hegemonik gücü dünyada giderek daha fazla hissedilmeye başlanmıştır. Acaba nereye kadar?

DİPNOTLAR

1. Michael Stürmer; Quel Monde Demain?, (Commentaire No:67 Automne 1994, PLon s.513.
 2. Michael Stürmer, a.g.m., s.513.
 3. Jaques Attali; "Ufuktaki Çizgiler: Yeni Bir Düzenin Oluşumu", NPQ Türkiye Güz 1991, s.22.
 4. Juan Archibaldo Lanus; Un Monde Sans Rivage Etat Nation et Globalisation, Economica Paris 1997, s.5.
 5. J. Archibaldo Lanus; a.g.e., s.104.
 6. Noam Chomsky; Dünya Düzeni Eskisi Yenisi, Çev. A. Çakıroğlu-T. Birkan, Metis Y., İstanbul Nisan 2000, s.269.
 7. Erol Manisalı; Dünyada ve Türkiye'de Büyük Sermaye, Derin Y. İstanbul 2002, s.218-219.
E. Manisalı Ahtopot adlı kitabında Soğuk Savaş'ın yerini artık "sıcak savaşlar"ın aldığına işaret etmektedir:
- Yugoslavya'daki iç savaşlar (Nato Yugoslavya ve Belgrad'ı bombaladı, Kosova'da savaşlar oldu)
 - Afganistan müdahalesi
 - Endonezya'daki iç savaşlar
 - Filistin'de barış beklenirken İsrail'in saldırısıyla çatışmalar yeniden başlatıldı.
 - Ve nihayet Irak Savaşı

Kitapta bu savaş'ın Irak'la sınırlı kalmayacağı, Kafkasya'dan Körfez'e ve Doğu

- Akdeniz'e kadar uzanan geniş bir bölgede uzun süre yürütüleceği ileri sürülmektedir. Bkz; Erol Manisalı; Ahtapot "Kollarındaki Dünya ve Türkiye", Derin Y., İstanbul 2003, s.122-123.
8. Erol Manisalı, a.g.e., s.88 ve 90.
 9. Alain Joxe; Kaos İmparatorluğu, İletişim Y., Çev. Işık Ergüden, 2003, İstanbul, s.23-24.
 10. David Halberstam; Barış Zamanı Savaş, Bush, Clinton ve Generaller, İş Bnk. Kültür Y., Çev. A. Yılmaz, Eylül 2002, s.14.
 11. David Halberstam; a.g.e., s.11.
 12. M. Hardt-A. Negri; İmparatorluk, Ayrıntı Y., Çev. A. Yılmaz, 2002, s.195.
Yeryüzünü ele geçirmekte olan merkezî ve topraksız egemenlik aygıtını M. Hardt ve A. Negri "İmparatorluk" diye adlandırıyorlar. Egemenlik, tek bir yönetim mantığına göre işleyen ulus-üstü organların eline geçmiştir. Adalet kaygısından yoksun biçimde işleyen mekanizmalar artık fabrika ve ulus-devletin sınırlarıyla yetinmeyerek yeryüzünün her köşesine yayılmıştır.
 13. S. Halit Kakinç; Kavramlar Açıklayıcılığını Yitirirken Küreselleşme-Amerikanlaşma İlişkisi, ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya, Derleyen: Toktamış Ateş, Ümit Y., Ankara 2004, s.32.
 14. Zbigniew Brzezinski; Büyük Satranç Tahtası, Amerika'nın Öncelikleri ve Bunun Jeopolitik Gerekliliği, Sabah K. 2. Baskı, Çev. E. Dikbaş-E. Kocabıyık, s.29.
 - *¹ Milliyet Özel Albüm, 11 Eylül 2001
 - *² Milliyet Özel Albüm, 11 Eylül 2001
 15. William Knoke; Cesur Yeni Dünya 21. Yüzyıl İçin Bir Yol Haritası, Türk Henkel-Dergisi Y., Çev. Z. Dicleli, İstanbul 1993, s.263.
 16. Sean Healy; "İmparatorluk Adalet Değil Savaş İster", Kovboyun Sömürge İmparatorluğu, Ütopya Y., 2004 Ankara, s.60.
 17. Danniell Yergin; Petrol, Çev. K. Tuncay, İş Bnk. Y., 2000, 2. Baskı.
 18. Zbigniew Brzezinski; a.g.e., s.31.
 19. Ignacio Ramonet; "Şer Ekseni", Kovboyun Sömürge İmparatorluğu, Ütopya Y., Yayına Hazırlayan: M. Erdem Sakınç, Ankara 2004, s.326-328.
 20. George W. Bush; "Savaş Konuşması (17 Mart 2003)", Kovboyun Sömürge İmparatorluğu, s.292-293.
 21. Tolga Yarman; Çeşit Çeşit Enerji Kaynaklarının Gececeği Yeni Bir İpek Yolu Olarak Türkiye, Jeopolitik Bilimsel Araştırmalar Dergisi, Bahar 2002, Sayı-2, s.47.
 22. Osman Ulugay; Quo Vadis? Küreselleşmenin İki Yüzü, Doğan Kitap 2. Baskı, s.79.
 23. R. Chase, E. Hill, P. Kennedy; Eksen Ülkeler Gelişen Dünyada ABD Politikasının Yeni Hatları, Sabah Kitapları, İstanbul 2000, s.386-388.
 24. R. Chase, E. Hill, a.g.e., s.388.
 25. Ignacio Ramonet; "Hangi Çağda Yaşıyoruz?", Le Monde Diplomatique Türkiye, Çev. M. Haksal, Ekim-Kasım 2002, s.4.
 26. Ignacio Ramonet; a.g.m., s.4.
 27. Sami Amir; "Tekyanlılık ve Uluslararası Hukuk İhlalleri ABD'nin Yeni Dünya Düzeni", Çev. N. Demirtaş, Le Monde Diplomatique Türkiye, Şubat-Mart 2003, s.9.
 28. Sami Amir; a.g.m., s.11-12.
 29. Norman Burnbaum; "Savaş Mantıkları Amerikan Milliyetçiliğinin Kökeni", Le Monde Diplomatique Türkiye, Ekim-Kasım 2002, Çev. Ş. Panahzat, s.23.
 30. Daniel Lazare; "Demokrasinin Yıkılış Metaforu ABD'de Özgürlük Karşıtı Kutsal İttifak", Le Monde Diplomatique, Ekim-Kasım 2002, Çev. S. Tepeli, s.58.
 31. Jaques Derrida; "Haydut Devletler Güçlü Olanın (H)aklı (lıgı)", Le Monde Diplomatique, Ocak-Şubat 2003, Çev. M. Başaran, s.24.
Rouge State (Haydut Devlet) deyimi ve bununla ilgili strateji eski ABD Başkanı Bill Clinton döneminde yoğunlaştırılmıştı. Derrida, G.W. Bush'un Haydut Devlet deyimini güncelleştirmeye kalktıysa da, deyim bir daha kullanılmamak üzere devre dışı

- kaldığını ifade ediyor. Bkz. a.g.m., s.25.
32. Taner Timur; Irak'ın Güvenlik Denklemi, Ulusal Strateji, Savunma ve Sivil Havacılık Dergisi, Ocak-Şubat 2004, Sayı:41, s.57.
33. Sami Amir; a.g.m., s.9.
34. Daniel Lazare; a.g.m., s.62.
35. Daniel Lazare, a.g.m., s.62.
36. Libération; Les Quinze recollent les morceaux sur L'Irak, 18 Fevrier 2003.
37. Le Monde; L'Europe entre Chirac et Blair 18 Fevrier 2003.
38. Le Monde; Irak: Paris exaspère Washington, 15 Fevrier 2003.

**“AKDENİZLİLİK” ÜZERİNE STRATEJİ KURULABİLİR Mİ?
- METODOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME -**

Galip B. İsen^{††}

ÖZET:

Bin yılı aşkın süre ile dünyanın merkezi olan Akdeniz'in kültürel bütünlük arzeden belirgin bir "kültür alanı" oluşturduğu tezi, modern düşün ve yaşam biçiminin asimetrik yayılımı dolayısıyla ampirik olarak saptanması giderek güçleşen bir önermeye dönüşmüştür. Buna karşın, yapısal bir çerçeveden bakınca, pek çok farklı ögeyi barındıran İç Deniz havzasında başta bu farklılıkların abartılı vurgulanması olmak üzere ortak kültürel ve varoluşsal biçimlerin sürdükleri görülebilmektedir. Bu kültürel ortaklıkların jeopolitik ve daha genel anlamda politik avantaj haline dönüştürülmesi Akdeniz toplumlarının global ilişkiler örüntüsünde alacakları yeri belirleyebilme yetenekleri ile orantılıdır.

Anahtar kelimeler: Akdenizlilik, Strateji

ABSTRACT

**CAN BE BUILT A STRATEGY ON BEING IN THE MEDITERRANEAN? A
METHODOLOGICAL EVALUATION**

For more than a millennium the Mediterranean figured as one main stage of world political and cultural affairs. Despite the diversity of the people and the cultures flanking the Inner Sea, it was possible to postulate the Mediterranean as a distinct "culture area" depending on empirical observations. Although with the progressive and asymmetrical onset of modernity in the region, such empirical data are harder to come by, a structural analysis of the ways of seeing, doing, thinking and being in the Mediterranean can still be said to possess common cultural traits. In the rise of global political processes, it is another question how these traits may be employed to gain geopolitical, or more importantly, political prominence by the people of the Mediterranean.

Key words: Being In The Mediterranean, Strategy

GİRİŞ:

Algılama, kültür ve yöntemden bir kavram olarak Akdeniz'e

Ona "deniz kıyısındaki güneş bahçesi" deyen Sümerlerden, **Mare Internum**, yani, **İç Deniz** adını veren ortaçağın Arab ve Yahudi haritacılarına, ya da çağımızın turistlerine kadar (Kabağağaçlı, 1991: 29; Fox, 1991: 5), insanlığın önemli bir kesimi için Akdeniz, etnometodolojik olarak, bir bütünsel varlığın kavramsallaşmış ifadesidir Zihinler, Akdeniz'i etrafı üç kıt'a ile çevrilmiş bir su birikintisi gibi değil, beşeri, kültürel, tarihi ve coğrafi bir tekillik olarak algılama eğilimini sergilemişlerdir. Öyle ki, son çeyrek yüzyılda, bu bütünsellik algılamasının bir yanığı olduğunu kanıtlamak bir grup antropologun başlıbaşına bir uğraşı haline gelmiştir (Bkz.: Sant-Cassia, 1991: 5).

Algılama dışsal nesnelerden gelen uyarımların kaydedilmesinden çok, biliş (*cognition*) ve düşünme ile ilintili; duyuşal (*sensory*) verilerin, belleğin, hayalgücünün, fantazilerin ve daha önceki algılar birikiminin (*apperceptions*) bir kavram oluşturma fonksiyonu olarak bilişsel yapılar çerçevesinde örgütlendiği psikik süreçtir. Algılama, bir yandan düşünmenin hammaddesini sağlarken, bir yandan da düşünme sistemi ile, yani zihni yapılar ve yapıların ürünü olan düşüncelerle uyuşum içinde biçimlenmektedir (Krech, Crutchfield, 1967: 87-88, İsen, Batmaz, 2002: 90-106). Sigmund Freud (1971: 139) "Totem ve Tabu (1913)"da, zihnin, algıları onlara anlamlarını kazandıran düşünceler ile tutarlı bir bütün içinde örgütlediğini yazmaktadır. Jean Piaget de (1976: 97-98), düşüncelerin algıları "önceden çıkarsama ile" (*preinferentially*) nasıl değiştirebildiklerini

^{††} Prof. Dr. İstanbul Bilgi Üniversitesi, İletişim Fakültesi

göstermiştir. Dolayısıyla, Akdeniz' in bütünsel bir varlık olarak algılanması yönünde etnometodolojik bir eğilimin varlığı, psikolojik yönden insanı böyle düşünmeye hazır kılan bazı şartların da varolduğunu gösterir.

Algılama, öze ve dünyaya ilişkin biliş manzumelerinin zaman ve mekan içinde yapılaşmasından oluşan, zihinlerin içinde seyrettiği kültürlerin magmatik ortamında (medium) oluşur. Bu yazıda kültürden, bireylerin biliş-praxis süreçlerinin yapılandığı sosyal parametrelere referansla, bir "zihin kullanma biçimi" olarak sözedilmektedir. Özgül kolektif bilişsel yapılar olarak kültürler, algı birikimlerinin ortaklaşa harmanından sağladıkları nirengiler ile bireylerin nasıl bilecekleri ve dünyayı nasıl tanıyacakları konusunda yöntemler ve ölçütler sunarlar. Zamanın, mekanın ve zihnin kesiştiği bu üçağzı, C. Wright Mills' in ünlü deyimini biraz genişleterek, tarihin ve coğrafyanın biyografi ile buluştuğu kavşaktır. İster etnometodolojik, ister akademik nitelik taşıyan, Akdeniz' e ilişkin algılar ve kavramsallaştırmalar ancak bu kavşaktaki perspektifler ile anlam ve içeriklerine kavuşabileceklerdir. Çünkü, Akdeniz, coğrafi olduğu kadar tarihi bir kavramdır; ötesi, coğrafya, burada tarih ve yaşamla yoğurularak bir *psiko-historik kavrama* dönüşmektedir.

Bu bütünsellik çağrıştırması mutlaka herkes için geçerli olmayabilmektedir. Fernand Braudel' in ve onu doğru ya da yanlış yorumlayarak izleyenlerin savundukları bütünsel bir Akdeniz; veya, Akdeniz' in ayrılmış, belirgin, özgül bir "kültür alanı" oluşturduğu tezi, II. DS sonrasında, antropoloji çalışmalarında gözde bir sayfa açmıştır. Ancak, giderek daha çok sayıda çağdaş antropolog bu tezi reddetme, Akdeniz' i özgül bir kültürel coğrafya olarak Kabul etmeme eğilimini göstermiştir (Fernandez,1986; Herzfeld,1984, Herman1996, Loizos1992, Llobera,1986, Pina-Cabral,1992 etc.). Her iki grup da, bşır bakıma aslında aynı metodolojik derinlik yoksunluğu dolayısıyla apayrı sonuçlara ulaşmaktadır. Akdeniz' in bütünlüğünü kabule yanaşmayan yazarların en belirgin ortak noktaları, tıpkı bütünlük tezini savunan meslekdaşları gibi, inceleme konusunu ampirik ve *in situ* gözlemlerin limitleri içinde değerlendiren metodolojik yaklaşımlarıdır. Bu yaklaşım, tarihin beşiği ve en basit, en güncel toplumsal deneyimlerin bile tarihi uzantılardan koparılması mümkün olmayan Akdeniz çanağında yaşananları, tarihi - kültürel kozalarını dışlayarak burada-ve-şimdi görünümü ile ele alan bir pozitivist ampirisizm ideolojisi içinde, yapısal özelliklerini farketmeden değerlendirmek gibi yüzeysel bir bilimselciliği içermektedir.

Küçük antropolojik birimlerin ya da sınırlı davranış örüntülerinin moleküler olarak (Bkz.: Krech, Crutchfield,1967) incelenmesi, zaman zaman sıradan eylemlere ve *idiosinkratik* olaylara ışık tutabilir. Ancak, Akdeniz' in bir kültür alanı olup olmadığını saptayabilmek için, molar (Bkz.: Krech, Crutchfield,1967) ve yapısal belirleyicilerin eklemleşmelerini irdeleyen bir yöntem daha tutarlı görünmektedir. Hakikaten ve özünde Akdenizli olanı, ancak İç Deniz beşeriyetinin *oluş, bakış, düşünme ve eyleme* *usul*larını belirleyen yapılarıdaki benzerliklerin veya aykırılıkların köklerinin keşfedilebilmesi ile anlamak ve kuramsal geçerlilik kazandırabilmek mümkündür.

Kültürler gibi kompleks sosyal olguların karşılaştırılmasında, benzerlik ve ayrılıklara karar verme ölçütü, eş yumurta ikizlerinin görünüm-özdeşliklerinden çok, kardeşlerin, hatta kuzenlerin tip ve davranış yakınlıklarını saptama örneğindeki gibi seçilmek durumundadır. Salt ampirik gözlemde zıtlık gibi algılanan pek çok olgunun, yapısal ve özdeki benzerlikleri, *historiogenesis*lerinin ortaya konduğu molar, yapısal bir analizde açığa çıkarılabilir. Mesela, Akdeniz tarihinde ampirik karşıtlık görünümüne ve siyasi gerekçelerine sık sık neden olmalarına rağmen, pratik açısından dinler bile adeta halkların ortak inanç bileşkelerine dönüşerek farklılıklarını en aza indirmişlerdir. Sürekli farklı dinlerden egemen değiştiren topraklarda, "dönme"nin (*conversion*) stratejik kolaylığını bu ortaklık sağlamıştır (Sant-Cassia ,1991: 7). Aynı güdülendiriciden kaynaklanan ve tepkisel (*responsive*) düzlemde karşıt görünen bazı olgular, birbirlerini tamamlayan bir perspektiften bakıldığında, pek çok yerde zıt görünmeyebilirler de. Ampirik farklılıkları son derece belirgin olan üç tek tanrılı din, aslında *Judaeo - Hristiyan - İslami bir bütüncül geleneği* oluşturan amalgamın parçalarıdır (Khassas,1997, ayrıca bkz.: Arnaldez, 1995: 29-30). Örneklerin de gösterdiği, Akdeniz' i ve Akdenizliliği (kuşkusuz, tüm diğer fenomenler gibi) anlamak için, moleküler bir ampirisizmin

yetmeyeceği, bütünsel ve molar bir yaklaşımla, yapılar ve yaşamlar arasında zıtlıkların aynılıklarını da analize katan kavrayıcı bir metodoloji kullanmanın mecburiliğidir. Antropologların eksik ve yanlışlarının (Sant-Cassia ,1991: 6) arkasında bir ölçüde, Akdeniz’ in karşı kutbu gibi sunulması “adet” haline gelen Avrupa’ nın evrensel oldukları varsayılan kavramlarının Akdeniz’ e uzanan köklerinin, kaale alınmamaları, gözden kaçırılmaları ya da ayırdlarına varılamaması yatmaktadır (İsen,1997).

Avrupalı bir kavram olarak "Akdeniz" ve farklılıkları

Kaynak ve işlev bakımından “Akdeniz”, Avrupa’ nın modernist entellektüel üstünlüğünü varsayan ve “gelişme” yolunda aynı hızı yakalayamayan İç Denizi, küresel varoşun kıyısında bir aralığa yerleştiren bir kavramdır. İç Deniz’ in öz ahalisi, tarihinde kendisini bir bütün olarak düşünme gereğini duymamıştır, çünkü Gestalt deyimleri ile, dünyanın geri kalanı böylesine kapsamlı bir şeklin (figure) gölgesini taşıyabilecek kalibrede bir arplan (background) olabilmekten acizdir. Minoan çağdan, 16. Yüzyılın ortalarına kadar, deniz haritalarındaki bilişsel vurgulamada da açıkça görüldüğü gibi, dünya zaten Akdeniz’ den; Avrupa ve Asya’ daki onunla birlikte beslenen birkaç noktadan ibarettir (Bkz.: Arrighi, 1996; Özdemir, 1992; Boorstin, 1994: 150-156). Ve bu “merkez” dünya, pek çok coğrafi, beşeri, etnik, bölgesel, dini, ırki, kültürel, kişiliksel, linguistik ve sosyal alt merkezi barındırmaktadır. Tarihin en yüzeysel incelemesi bile, Akdeniz’ de bu çeşitlilik içinde her unsurun kendi, kültürel tanımlarını yaparken, diğerleri ile benzerliklerini bir yana koyup, en ufak farklarının dahi altını çizmek gibi ortak bir tutumu olduğunu göstermektedir. Sosyal ve siyasi kuvvetler kadar, psikolojilerin de üzerinde kristalleştikleri en bariz ayırım ise, insanlık tarihinin en belirgin fay hattını oluşturan dinler boyunca izlenmektedir. Karşılıklı güvensizliğin esas olduğu Akdeniz dünyasında, Katoliklik ve Müslümanlık arasındaki zahiri çatışma, her ikisinin de evrensel üstünlüklerini yitirmelerine yol açtığı ile kalmıştır. Oysa, yapısal olarak, vurgulanan tüm farklılıkların aslında benzerliklerin toprağında kök saldıklarını izlemek de gayet kolaydır (Bkz.: Sant-Cassia,1991: 7). Akdeniz neredeyse mümkün olan her asgari birim boyutunda zoraki bir ayırılma ve farklılaştırma yaşarken, kuzeyin zeytin ağacına yabancı ikliminde tarih, ortak bir değerler ve *praxis*ler platformu ile; bu ortak platformların varlıklarını sürdürmelerine elveren yapıların ortaya çıkışlarına şahid olmuştur. Bu değerler, platformlar ve yapılar, Aydınlanma çağı ve modernizmin ortaya çıkması ile, evrensel addedilmeye de başlamıştır.

Geleneksel uluslararası siyaset teorisinde önemsenmeyen “iç” toplumsal değerlerin, kolektif özdeşleşme, grup tutunumu (*cohesion*) ve grup bilinci yaratmak; “diğer”in tanımlanmasını ve sınırlarının saptanmasını gözetmek gibi işlevleri ile, insanlararası etkileşimin mantığını belirlemek suretiyle, ulusların, toplum ve toplulukların aralarında bir düzenin oluşmasında ciddi rol oynadıklarının giderek daha çok farkına varıldığını söylemek mümkündür (75-77; Neumann, Welsh, 1991: 328). Bir imparatorluklar resmigeçidini andıran Akdeniz tarihi söz konusu edildiğinde, iç grup / dış grup ayrımcılığını pekiştiren öğelerin psikohistorik önemi de artmaktadır. Yöneten - yönetilen ikilemelerinde görece homojen ilişkiler barındıran ulus devletlere oranla, Akdeniz’ in muazzam coğrafyalara yayılmış kozmopolit imparatorlukları, etnik, yerel, kültürel, dini, hatta politik “azınlık”ları üzerinde tam bir kontrol kurmakta aciz kalmışlardır. Merkezi yönetimlerin mesafeler uzadıkça etkinliklerini yitirmeleri, idari yapıların giderek zaafa ve yozlaşmaya uğramaları, yolsuzlukların, baskının artmasına, korsanlığın yaygınlaşmasına güvenin ve güvenliğin azalmasına bağlı biçimde devlet otoritesine yabancılaşmanın çoğalmasına yolaçmıştır (Braudel,1994: 39-54). Bunların tümü de bireysel farklılıkların altlarının çizilmesine yolaçan ayrıştırma faktörleridir. Aşağıdan yukarıya bakıldığında, imparatorlukların belrigin bir özelliğinin, kaba güç de dahil, halkların kültürlerine ve kişiliklerine sahip çıkmalarına ve korumalarına engel olacak bir çare bulamamış olmalarıdır (J.Schneider: 3).

Tarihin sürekliliği, ya da gündelik hayatın yapıları

Geneli itibarı ile, tarih bir tüketim malı sayılmaz. Oysa, büyük komutanların zaferleri ve yenilgilerinin anlatıları (*narrative*) ötesinde, tarih sıradan insanın sıradan işlerinin klavuzu olan ve onları biçimlendiren yapıların ortaya çıktıkları ve dönüştükleri bir süreçtir (Bkz.: Braudel, 1993: 18-23). Yapılar, sosyal varlıkların mevcudiyetlerini sürdürebilmelerini sağlayan, kendileri ve varoldukları çevre ile ilişkilerini dengeleyerek eklemleştirmenin, sürekli olmaktan ziyade sürekliliği sağlayan, *hermeneutik* olarak meydana getirilmiş, zaman içinde sınanmış ve zamana dayanıklılığı saptanmış yöntem ve yordamlarıdır. Aşağıdan yukarı doğru bakıldığında, yığınları “hayatın tanımı” için gerekli parametrelerle donatan, yapılarıdır. Sıradan hayatın sıradan biliş ve *praxesi*, kuşaktan kuşağa yaşamın sürekliliğini sağlayan yapıların çerçevelerinde ortaya çıkar. Sıradanın tarihinin yapısı ise, hangi olayların “tarihe geçeceğini” belirler: “Dönüm noktaları”, çoğu kez, varolan yapıların yığınların renksiz yaşamlarını sürdürebilme işlevlerini yapmaktan aciz kaldığı zaman ve mekan kavşaklarından ibarettir: Nüfus artışı, açlık ve köylü kitlesindeki sosyo-politik huzursuzluk haçlı seferlerinin önemli nedenlerinden biridir. İlk ulaşan Viking’ler de olsa, Amerika’nın kaşifi Cristobal Columbus’ tur; çünkü, onun ayak bastığı yeni dünya, bir sosyal gerekliliğe cevap vermiştir (Bkz.: Braudel, 1994; Zinn, 1990: 1-5,18).

Akdeniz’in tarihinde de, yığınlarıyla, azınlıklarıyla ve kitleleriyle, sıradan insanların uyum ve varolma (*adaptation and survival*) sorunlarının çözüm dayanağı olan yapılar, yüksek politikanın gündelik yaşama biçimlerini yoketmesinin önüne geçmişlerdir. Siyasetin med ve cezirinde, toplumun tabanında yeralanların hayat biçimlerini belirleyen etkileşimlerin yapılarında pek az değişiklik kaydedilegelmiştir. Savaşlarda mülkler el ve sancak değiştirmiş ama köylünün biliş ve yaşama biçimleri aynı kalmıştır. Akdeniz’ de, sultana, krala, devlete sadakat yerine mümkün olan en küçük özdeşleşme birimine; aileye, akrabaya, köye bağlılık imparatorlukların belirlediği tarihin bir sosyal mirasıdır (Bkz.: Davis, 1989 :104-105). Sonuçta, bugün bile Akdeniz çanağında merkezi idarenin denetiminden hoşnutsuzluk, hükümetlere karşı güvensizlik sık gözlenebilen bir ampirik olgudur. *In loco* “gayri resmi” iktidar, “formel” kurumların üzerinde kişiselikle belirlenen bir yer tutmaktadır (Gilmore, 1982: 179, D.Schneider, 1962: 3; J.Schneider, 3).

Akdeniz’ de etik ve emik, evrensel ve yerel:

August Comte “pozitivist” toplumu insan gelişiminin son aşaması olarak önerdiğinde, bir anlamda Avrupa adına, modernizmin evrensellik iddiasını da ilk kez ortaya atmıştır. O çağdan itibaren, modern Avrupa’yı tanımlayan kavramların ve kurumların boy saldığı toprak olan Akdeniz artık kuzeyin kendisini “geri ve aşağı” güneyden ayırmak için başvurduğu bir kurgusuna dönüşmüştür. Jensen’ ın Sigmund Freud’ u da etkileyen *Gradya*’ sından, L. Bertrand’ ın (1907) dünyayı “İtalyan tehlikesine” karşı uyardığı kitabına (Bkz.: Aymard, 1995: 88,91-92) kadar pek çok örnekte bu tutumu izleyebilmek mümkündür. Bugün de, Cole gibi, Akdeniz’ in Avrupa kıyılarının, Alp’lerin kuzeyinden ziyade, güney sahilleri ile benzerlikleri bulunduğunu iddia eden yazarlar vardır (Gilmore, 1982: 182). Bir Torino halk esprisine göre, Garibaldi aslında İtalya’ yı birleştirmemiş, Afrika’ yı bölmüştür (Sant-Cassia, 1991: 2-3).

Braudel’ den esinlenerek, Peristiany ve Pitt-Rivers gibi öncülerin izini süren bir grup antropologun Akdeniz’ i özgül bir kültür alanı olarak saptama çabalarında da, pozitivist modernizmin bir sapması izlenebilmekte; Akdeniz’ de el’an gözlemlenebilen olguların, *emik* oldukları, başka bir yerde ve zamanda görülemeyecekleri varsayımından yola çıkılmaktadır. Oysa, çoğu kez yabancı gözlemcilerce, *premodern* ortamlarda gözlenen ve *emik* diye nitelenen bu özellikler, derinine irdelemede pre-modern çağlardan tonlar taşıyan etik, evrensel fenomenler olarak kendilerini göstermektedirler. Namus (*honor and shame* - şeref ve utanç) kompleksinden konukseverliğe, nazar ve göz boncuğu sendromundan, erkek merkezli yaşam biçimlerine kadar, antropolojik veriler yalnızca Akdeniz’ in görece geç kalarak ilerlediği modernitenin evrensel rotasında, bugünkü kuzey Avrupa’ dan farklı ve onun modernite öncesinde yaşadığı bir aşamada bulunduğu işaret etmektedir.

Stanley Brandes (1987: 124-125), antropologların verilerini zaman ve mekan aşırı karşılaştırmalar yerine, etnosantrik Anglosakson perspektif ve modelleri ile topladıklarını; dolayısıyla bulguların modern sosyal yapılardan ve değer sistemlerinden sapmaları ölçmekle yetindikleri görüşündedir. Oysa, **Mare Internum**' u bir kültür alanı olarak belirlemek ya da reddetmek için, zamana dirençli belirginliklerin araştırılması daha kapsamlı açıklamalara imkan verecek bir yöntem gibi görünmektedir. Burada, *zaman*, takvim ve saat ile ölçülebilen bir veri anlamında değil, tipik yaşam ve düşün biçimleriyle belirlenen *çağlara evrilen bir akış* anlamında kullanılmıştır. Kuşkusuz, bu tür biliş ve *praxis* yapıları kültür değiş tokuşunun aralıksız yaşandığı bir dünyada coğrafyalarla sınırlı kalmazlar. Yine de, toplumsal görünümünün kökenlerine doğru geriye izlenmeleri de her zaman mümkündür. Nasıl Avrupa' nın bütünselliği modernist bir zihin yapısında gözlenebiliyorsa, Akdeniz' in bir "kültür alanı" olarak bütünselliğinin kabul veya reddi de, insanların tarih boyunca oluş, düşünme, hayata bakma ve eylemde bulunma için başvurdukları ortak paydaların varlığını veya yokluğunu kanıtlamakla mümkündür.

Akdeniz' de kültürel birimlerin, benzerliklerini reddederek, farklılıklarının altını çizmelerinde gözlemlenebilen ortak bilişsel usulları, bu tür yapısal göstergelerden biridir. Akdeniz' de tarih boyunca yaygın biçimde izlenebilen bu yapısal eğilimin tutumsal ve davranışsal düzeydeki dışavurumlarını ampirik olarak *idiosinkratik* olgularmış gibi algılamak da zor sayılmaz (Bkz.: İsen, 1997). Bir başka örnek ise, Akdenizci antropologların **İç Deniz** yöresinde sınıf farklılıklarını gözlerken yaşadıkları güçlüklerdir: Bazı gözlemciler, Akdeniz' de insanların eşit oldukları gibi inanılması zor bir ampirik izlenim rapor edebilmektedirler (Gilmore, 1982: 186). Esasında, "sınıf farklılığı" esasen belki her yerdekinden daha bile kemikleşmiş olduğu halde (Braudel, 1993: 91), Akdeniz kültürlerinde insanın öneminin sosyal rolüne göre değil, kişisel ve içkin değerine göre saptanması geleneğinin altında yatan (Bkz.: Sant-Cassia, 1991) *yapısal* özelliğin pozitivist araştırma projesinin görüş kapsamı dışında kalması ya da ampirik olarak saptanmasının zorluğu nedeniyle dışında bırakılması bu tür yanlış sonuçlara ulaşılmasına yolaçmaktadır. Modernist Avrupa' nın bireyci (*individualist*) ideolojisi ile, kişinin özünden kaynaklanan bir değeri içeren *Mediterraneanogenetic* bu bireysellik (*individuality*) arasındaki nüans da ampirik pozitivist yaklaşımların gözünden kolayca kaçacak niteliktedir: Bireycilik, varsayılan özgüllüklerin genele indirgenmesi esasına dayanırken, Carl G. Jung' un (1980: 122) "bireyleşme" (*individuation*) kavramında belirttiği gibi, bireysellik, bireyin özgün ve özgül bir insan olması ile sonuçlanan psişik gelişim sürecini kapsamaktadır. *Bireycilik*, insanı ikame edilebilir birimler halinde dile getirirken, bireyleşme ve *bireysellik*, ona tekillik ve eşsizlik çerçevesinden eğilir (Jung, 1980: 121- 123). *Cartesian* düşüncenin insanı tanrıdan ve doğadan kurtarma mücadelesinde marjinal kalan Akdeniz' de bireyin içkin değeri; pagan adetlerle sık sık içiçe varolan (Stewart, 1992: 211-213) dini değerlerin yoğunluğu; zayıf devlet ve bürokrasi mekanizmaları gibi faktörlerin bileşkesi, normatif yapıların az çok muğlak bir özellik taşımasına yolaçmıştır. Trafik keşmekeşinden, kişilerarası formel ilişkilere kadar, belli belirsiz ama daimi bir *anominin* bütün **İç Deniz** kültürlerinde egemen olduğunu görmek mümkündür. Modernitenin temel koşullarından biri olan kuralların evrenselliği ilkesi, Akdeniz' de bireyselliğin tektipçiliği yadsıyan duvarına çatmaktadır.

Ortak yapısal özelliklerin ampirik görünümünden örnekler :

Zaman ve estetik :

Modernitenin önemli sonuçlarından biri, hayatın özel ve kamusal her alanındaki standardlaşmadır: "Eşit ve özgür" insanın bilgisi ve emeği kapitalizm ile birlikte metaya dönüşürken, psikokültürel sosyal tarih açısından da kendi beşeri varlığı standard ve ikame edilebilir bir birim haline gelmiş; *insan, araçsallaşmıştır* (Jung, Jung, 1976: 8; Burke, 1996: 235-320). Bu sürecin anahtarı ise, zamanın eşit ve ölçülebilir, evrensel; "türdeş (homojen) sürekli, özdeş ve karşılıklı birbirini dışlayan birimlere sonsuza kadar bölünebilir birimler" halinde standardlaşmasıdır. Newton fiziğine ait bu tarif, aynı zamanda bireysel yaşamların şablonlarının oluşturulduğu modern(ist) kapitalist üretim ve sosyal organizasyon kalıplarının ana ölçüğüdür (Bkz.: Ellenberger, 1958: 101). Joao de Pina - Cabral' ın Aron Gurwitsch' ten aktardığı gibi, zamanın ritimlerinin standardizasyonu, tahmini ve kontrolü mümkün hayat biçimlerinin patronudur (Pina-Cabral, 728-729).

Daniel Boorstin (1994: 12), takvimin en katı insani kurumlardan biri olduğunu söylemektedir. Modernist, *Cartesian*, pozitivist perspektiften bakınca bunda şaşılacak bir yan da yoktur: zamanı kontrol altına almak, hayatları oluşturan etkileşimleri denetleyebilecek biçimde insanın özel zamanını kontrol etmenin yoludur. Standardlaşma, asla tek tipliliğe (*uniformity*) mahkum değildir, aksine; aynılaşmanın *entrophic* yokoluşlarından kaçınarak, düşünce ve eylemin çeşitli, görünürde ayrı ama özü itibarıyla, kesinlikle öngörülebilir örüntüler üzerinde gelişimlerini sağlamak esastır. Sosyal-kollektif zaman, bunun başlıca araçlarından biridir. Oysa, özellikle fenomenolojist psikolojinin vurguladığı gibi, bireyler açısından zamanın anlamı tamamen öznedir (*Bkz.*: May, 1958: 65-69; Binswanger, 1958: 301-302). Fenomenolojist anlamda, Akdeniz’ de zamana odaklaşma, onu *saymaktan* ziyade *yaşamaya* yöneliktir. Maurice Aymard’ ın (1990: 142) Perikles devrinde bile gizli gizli bir erdem sayıldığını söylediği boşgezerliğin çağımıza da uzandığını doğrularcasına, uzun yemek molaları, çalışırken işten zevk alınmasını sağlayacak önlemler gibi etnometodolojik olarak dahi gözlemlenebilen olgular, **İç Deniz** havzasının artık modernite ile eklemleşmiş Kuzeybatı kesiminde bile bu saptamaya ışık tutmaktadır. Akdeniz, zamanı, coğrafyasının ve ikliminin diktasına uygun biçimde yaşamıştır ve yaşamaktadır. Günlük hayat, fizik koşulların yarattığı psikolojilerle uyum içinde yapılmakta; antropolojinin ampirik bulgularının aksine, zamanın anlaşılması ve tecrübeye dönüştürülmesi babındaki yapısal çizgilerin zaman, mekan ve alt kültürlere varoluşsal direnci, kalıcı bir nitelik sergilemektedir. Belki, bu olgunun en güzel örneklerinden biri, bütün **İç Deniz**’e özgü bir uygulama olan ve bütün bölgenin *temporal* örgütlenmesinde belirleyici yer tutan *siesta*dır. Tersine bakınca, Akdeniz’deki yaygın *siesta* uygulamasının “istisnası” Türkiye’nin bu özel konumu da önermeyi desteklemektedir: Yüzölçümünün önemli bir bölümü Akdeniz iklim kuşağında yer alan Türkiye, egemen modernist ideolojisinin “çalışma”yı üretim ve verimlilik ile değil, “işyerinde isbat-ı vücut etme” ile karıştıran çarpık yorumu dolayısıyla verimliliğin en alt düzeylere düşmesine yolaçan sıcaklıklarda bile doğanın ritmine tamamen uyumsuz bir zaman politikası gütmekte direnmektedir.

İnsanın estetiğe olan yönelimi, içgüdüsel denebilecek kadar evrensel ve geneldir. Bu güdü, duyumsalın sanat formunda idealize edilmesi ile duylarda somutlaşır (Read, 1966: 18-21). Her insan gayretinin nihai hedefi, sıradan deneyimi, gündelik yaşamı daha iyi, daha güzel, daha keyif alınabilir kılmaya yöneliktir. Bu perspektifte, estetiği varoluşsal anlamda altyapısal olarak nitelemek de yanlış sayılmaz. Oysa, modernist pozitivist toplumsal bilimin, muhtemelen de ampirisist gözleme yatkın olmadığı için, daraltılmış bir alana, sanatın akademik uğraşına sıkıştırdığı bir yaşam boyutu da, estetiktir (Yun. kökeni *aisthēsis*, “duyu”, *aisthē* “duyumsamak”).

Antik çağlardan bu yana, Akdeniz estetik ve hedonizm kaynağı ve ilhamı olagelmıştır. Akdeniz’ de sıradan, gündelik yaşam estetikten asla uzak değildir. Yerleşim birimlerinin kendileri çirkin iken dahi, hemen yakınlarında, güzellik, coğrafya ve tarihin estetik ile kesiştiği insanlık kavşaklarında, yarattığı tüm bilişsel sonuçları ile, daima mevcuttur. Akdeniz’ in diğer yönlerden son derece cimri ve yabanıl doğasının cömertce sunduğu güzellik, her ne kadar modernist pozitivist toplumsal bilimin rasyonalist bölümlendirmeye (*segmentation*) dayalı merceğinden kaçmışsa da, sıradan insanın tecrübesine gusto katmak ve hayatın değerini yüceltmek gibi “yan” etkileri ile, yaşamın kalbinde yer tutmaktadır (*Bkz.*: May, 1958: 20-21; Braudel, 1994: 670). Estetik, bireyin topluma değil (*Umwelt*), kendine ait olan zaman içinde (*Eigenwelt*) tattığı bir olgudur^{§§}. Yaşamın altyapısal bir projesi, bireyi bilinçli ya da bilinçsiz; kendisi için daha fazla zaman aramaya güdülendiren, *individuation* sürecinin (Jung, 1980: 122-123) bir parçası olarak, daha fazla hedonizme yönelten boyutunu Akdeniz’ in gündelik yaşamında ve zamanı kavramsallaştırmasında izlemek zor

§§ Fenomenolojik psikolojide bireyin toplumsal tecrübeyi yaşadığı “ölçüye gelir” zaman dilimine *Umwelt* (çevreleyen dünya); fiziki anlamda zamanın anlam taşımadığı kişisel dünyasındaki zaman tecrübesine *Mitwelt*; öz bilincini yaşadığı “kendi dünyası”na ise *Eigenwelt* adı verilir (May, 1958: 65-68).

değildir. Güzellik, coğrafyanın biyografi (ve tarih) ile kesiştiği her noktada, toplumsal mekanın tanımlanmasında birincil bir etmendir.

Pozitivist gözlemle yakalanamasa da, Akdeniz' in kişiliksel, bilişsel ve *praxis* örüntülerinde yansıyan bu gibi yapısal özellikler, çağdaş antropolojideki ampirik bulgulardan daha kapsayıcı, zamanın çağlara dönüşümü süreçlerinin incelenmesinde de daha dirençli özellikleri saptamaya ve sergilemeye elverişli imkanlar sunmaktadırlar. Ampirik boyutta kopukluk izlenimi de verse, temel bir Akdeniz uygarlığının, yani, özgül yaşama, düşünme, biliş ve duygu (*affect*) formlarının oluşturduğu bir bütünsel varoluş tarzının yaşandığını yapısal ögelere dayanarak, ileri sürmek mümkün görünmektedir. Bu temel, yapısal tarz, kuşkusuz kültürlerin ve bireylerin *idiosinkratik* özellikleri doğrultusunda *emik* yorumlarla dışa vurulmaktadır. Ayrıca, Braudel'in de vurguladığı gibi, kuzeyin kültürleri de kaynaklarını yine bu tarzdan almışlardır. Akdeniz' in dersi, yaşama sanatı, gustosu, sanatı aracılığı ile, hayatın bir yasası imişçesine yayılmıştır (Braudel,1994: 202-203,205).

Yapılar her ne kadar zamana, daha doğrusu zamanın çağlara akışkanlığına dirençli iseler de, işlevsel bakımdan esasen, *sürekli* olmaktan çok, *süreklilik için* olduklarını da hatırdan çıkarmamak gerekir. Kültürel yapılar, bir anlamda yollara benzerler : Diğer, hatta belki daha makul seçenekler bile olsa, bilinen bir patikada ilerlemek tercih edilir. Yeni bir yol ancak, onu "daha iyi" diye niteleyen yeterli sayıda klavuz ve izleyici varsa benimsenir. Burada, "iyi" evrensel bir kabulden ziyade, belirli uyumsal (*adaptive*) işlevlere cevap verme yetisini simgelemektedir. Akdeniz açısından bu ayrımın özel bir önemi vardır : *Kendi çağ ve zamanından globale geçiş* : Akdeniz' in global sistemin dayatması karşısında, ne ölçüde özgüllüğünde direnebileceğini kestirmek güç görünmektedir. Braudel' in (1994:133) vurguladığı gibi, kültürler, aralarında alış verişi yaparlar ama bir yandan da, "neyi almayı reddettiklerine göre" de biçimlenir ve güçlenirler. Sadece üç asır gibi kısacık bir süre önce, dünyanın birkaç bin yıllık merkezi olan Akdeniz, globalin ağır damgası karşısında özgün, kalıcı ama uyumsal bir yapı geliştiremeyip, dünyanın kültürel bir varoşuna da dönüşebilir. Buna karşılık, eğer Akdeniz' i farklı kılan bilişsel yapıların uyumsal hayatîyetlerinin sürekliliği söz konusu ise, **İç Deniz**, global köyün entegral bir marjında, onunla gevşek bağlarını yoğun biçimde sürdüren "lüks" bir *polis* de olabilecektir.

Kimlik ve çatışma :

Bu sürecin alacağı yön bakımından Akdenizlilerin birbirlerine yaklaşımları ve Akdenizliliğin politik bir güç ve önem kaynağı olup olamayacağına ilişkin *bilişleri*, stratejik önem taşımaktadır. Tarih, *hıral* ile *salibin* ideolojileştirildikleri aks üzerindeki çatışmanın İç Deniz halklarına nelere malolduğunu kaydetmektedir. Bugün de bölge, Türk - Yunan çekişmesinden, Padania olayına kadar, bir sürü altı çizilen ama içeriğinin yaşamsal / uyumsal değeri kuşkulu "kimlik" sorununun çatlaklarında karşı karşıya gelen gruplarla doludur.

Uluslararası politika literatürüne yarım yüzyılı aşkın süredir egemen olan pozitivist realizm kuramı, uluslararası arenanın tek aktörü saydığı devleti, toplumsal ögelerin tamamı ile türdeşmiş gibi gösteren, toplumsal ve kültürel hükümet etme kararlarına indirgeyerek irdeleyen eden bir bilim tutumunu benimsemiştir (Bostanoğlu, 1999: 72-74, 78-89, 96-99, 125-127, 228-230, 321). Ampirisist - pozitivist realizm, yönetim mekanizmalarının algı, fikir ve görüşlerini topluma malederek, mesela, Türkiye' nin, Roma' nın, Endonezya' nın ya da İngiliz İmparatorluğunun tümünü temsil edermişçesine sunmaktadır. Bu entellektüel tuzaktan sıyrılarak Akdeniz' i değerlendirmek için, "diğer" in tanımını, ilişkiler sistemi içinde müellifinin kim olduğunu ve tanımlanana göre konumunu gözden kaçırmadan belirlemek, varılan sonucun ideolojik ve çıkarsal perspektiflerden ne kadar etkilendiğini anlamayı kolaylaştıran bir eleştirel açılım sunacaktır.

Burada "zihin yürütme biçimlerini oluşturan kolektif bilişsel yapılar" (İsen, 1997) anlamında kullanılan kültür, bireylerin biliş - *praxis* süreçlerinin yapılaşmasını yönlendiren parametreleri sağlayan tarihi bir mekanizmadır. Bu arada, her özgül politik (hatta, zihni) coğrafya içinde, kendini ve

başkalarını algılamının hazır kalıplarını da sunarlar. Her ne kadar Akdeniz’ de ulus-devlet taze bir olguysa da, (Bkz.: Aymard,1995: 96) yörede öz-bilincinin ve benlik fikrinin oluşumunda önemli yer kaplayan başkalarıyla farklılıkların altını çizmeye dayalı zihni tutum veya “bilişsel uslubu” destekleyen “*partikülarist*” bir ayrıştırma aracı olarak “ulusal yaklaşım” adı verilen homojen düşün/biliş biçimleri etrafında yoğunlaşmalar hayli yaygındır. Bu yoğunlaşmalara güzel bir örnek, Türklerin ve Yunanlıların yıllarca süren çatışma ve çekişmelerinde önemli bir etken, birbirlerini tanıma biçimlerinde siyasi toplumun ve bu konuda onun bir parçasına dönüşen medyanın etkisi ile resmi düşünce ve biliş kalıplarını kişiselleştirmeden (*individuation*), sunulduğu gibi benimseme eğilimlerinde gözlenebilmektedir (Millas,1995:32-48,60-65,168-179). Psiko-historik açıdan, “kimlik” adı altında ortaya atılan her tür siyasi / sosyal “birimcilik”, ideoloji statüsüne yüceltildiğinde ancak bir “*başkalaştırmacılık ve başkalaştırarak başkalaşmacılık*” siyasası çerçevesinde varolabilir. Bu çerçeve, kendisinin ve kendiyi karşılaştırdığı diğer her “kimlik” zarfının olanca mazrufunu özde, türdeş ve tek tip kılabilirdiği ve de öyle sunabildiği ölçüde başarılıdır. Akdeniz toplumlarının ayrılıkların altını çizmeye tarihi yatkinlikları, bu coğrafyanın politik bir ağırlık taşıması için gerekli stratejileri oluşturacak bir akıl/gönül birliğinin örgütlenebileceğinden kuşku yaratmaktadır. Belki de, Akdeniz, bütün anahtarları elinde tuttuğu halde, dünya egemenliğini bir ortak ideoloji yaratamadığı için yitirmiştir.

Braudel (1996: 45) psikolojiden “tarihin yolları üzerinde macera aramaya yanaşmadığı” için yakınmaktadır. Sıradan insanın gündelik hayatı, tarihin taşlarını birarada tutan harcın ta kendisidir. Vak’anusislerin yazılarından ve ders kitaplarından çok, bireylerin gündelik *praxis* alanlarının haritaları, tarihin insanların yaşamlarına, bireyin kendine ait zamanına; “*Eigenwelt*” ile eklemlenme biçimi, bugün ile zamanın bütünü arasındaki yapısal süreklilik zincirinin halkalarını oluşturur. Tarihi, “objektif” diye nitelediğimiz siyasi ya da ideolojik gereklerimiz doğrultusunda nasıl şeyleştirsek de (*reification*), geçmişi bugünün varoluşuna ancak dünden ilıştirebildiğimiz uyumsal değerler ile bağlantılandırabilmemiz mümkündür. Yani, özü itibarı ile tarihi bir kavram olan Akdeniz, siyasi bir öge olarak da görülebilir ve bunun için, Akdeniz insanının bugünkü varoluşu içinde bir adaptif değere kavuşturacak bir “*Akdenizlilik stratejisi*” oluşturmak da makul görünmektedir.

Strateji : Kim için ?

Tarih boyunca ticaret, göç veya başka insan hareketleri (Braudel’in *transhumance* diye nitelediği kompleks nüfus yer değiştirmeleri de dahil) belli coğrafyalara özgü kültürel birikimlerin başka toplumlara iletilmesini ve onlarca da tüketilmesini teşvik etmiştir. Bariz biçimde, bu kültür alış-verişinde öncülüğü yürüten, diğerlerini daha çok etkileyen çağın egemen ve aktif uygarlığının zihin yürütme biçiminden esintiler olmuştur. Etki kimi zaman yüzeysel davranış kalıpları düzeyinde kalmış, kimi zaman da toplumu temellerinden dönüştürecek boyuta gelmiştir. Çoğu kez de, kendisini yavaş ve uzun bir süreçte göstermiştir(Cameron, 1973: 52). Burada önem taşıyan nokta, çift yönlü bu akışta debinin egemen “*jeokültür*” yönünde yoğunlaşmasıdır. Çağa hakim olan egemen düşün ve yaşama sisteminin ideolojik çatısını oluşturan jeokültür, bir anlamda bütün kültürlerin ilıştığı çevreleyici bir ana gövde olarak işlev yapar. Jeokültür bazı temel zihni yöntem ve ürünleri ortak kılarken, o yeteneği taşıyan kültürler özgül bir takım niteliklerini yitirmeden onunla eklemlerler. Değiş-tokuşu kabul edemeyecek katılıktaki ya da yetersizlikteki kültürler (Braudel, 1994:133) ise ya jeokültür tarafından asimile edilirler ve onunla bütünleşirler ya da onun dışında idiosinkratik varlıklarını sürdürürler (Bkz.: Wallerstein^{***},1997; kültürel etkileşimler ve bütünleşmeler için: Duby, 1995). Bu çerçevede kültürel bütünleşme ile eklemlleşme arasında niteliklerini fazla yitirmeksizin evrensel kültürel örüntülerin işlevsel bir parçası olma yeteneğine bağlı görel bir farktan söz etmek de mümkündür. Dolayısıyla, kültürel bütünlük, birlikte elde edebilecek menfaate sahip olduğunu

^{***} Wallerstein “jeokültür” deyimi ile belli bir ekonomik örgütlenme ile bütünleşen politik uygulamaları kapsayan bir “dünya sistemi”nin içinde varolduğu ve kendisini meşru kılmak için başvurduğu çerçeveleri içeren kültür örüntülerini kastetmektedir. El’an dünyaya egemen olan modern (kapitalist) dünya sisteminin jeokültürü *modernitedir*.

saptayan ve bunun politikasını oluşturabilen devletler-ülkeler dahil her birim için daha fazla olasılığın değerlendirilmesine elveren bir zihin şematığı sağlayabilecektir. Bir başka ifade ile, kültürel eklemleşme ve yakınlık, daha geniş menfaat tayfına hukmeden bir strateji geliştirmeyi de kolaylaştırabilecek bir sosyo-politik etmendur.

Böyle bir strateji, bölgenin hemen hemen bütün siyasi birimleri için yararlı, hatta gerekli görünmektedir: Bütünsel olarak, "dünya köyü"nın sundukları arasından reddedileceklerin yerine konacak aynı derecede çözümsel ve uyumsal düşün ürünleri yaratmadıkça; küreselleşme, özellikle direnç katsayısı düşük kültürler ve onların düşünsel ürünleri için bir asimilasyon ve tek-tipleşme riski getirmektedir. Globalizm, sonuçları itibarı ile hegemonik bir ilişkiler yapısının dünyaya yayılmasından ibarettir. Fikir ve ideolojilerin, hegemonik ilişki sistemlerine eklemleşmelerinde sosyo-politik birimlerin bireysel manevra alanlarını arttıran bir etkinlikleri vardır (Bostanoğlu, 1999). Akdenizlilik stratejisi, siyasi bir örgütlenmeye gidilmese dahi, Akdenizlilere dünya çapındaki her tür ilişkilerinde serbesti sağlayan bir kaldırıp işlevi görebilecektir.

Siyasi konjonktür de, hem örgütsel hem de ideolojik düzlemde bir Akdeniz inisiyatifine şans tanır görünmektedir. Avrupa, Aydınlanma'dan hatta öncesinden bu yana çektiği, kültürel birliğini siyasi bir kooperatife dönüştürme özlemini istediği gibi sonuçlandırmak üzeredir. Birleşik Avrupa'nın en ciddi sorunlarından birini farklı ekonomik gelişme düzeylerindeki, kültürel olarak da, kuzeyin tam Avrupalı saymadığı Yunanistan veya Portekiz gibi "Akdenizli" üyelerle, Türkiye de dahil, üye adaylarının entegrasyonu oluşturmaktadır. Avrupa, idealinden taviz vermek ya da Avrupalılığını "her hangi bir şey"leştirecek ölçüde kıstaslarını yumuşatmak konusunda esnek davranmayacağı izlenimini açıkça vermektedir. Öte yandan, temel kıstasları yerine getirerek üyeliğe hak kazanan ama henüz merkezin (*core*) kazanımlarına yetişmekten çok uzak kalan yeni toplumlar ile, Avrupa Birliği içinde hiyerarşik bir sıralamanın oluştuğu da ortadadır. Bu koşullarda, yakın zamanın politik iskeletini, aynı merkezden çizilen çeşitli siyaset çemberleri halinde içiçe geçmiş birkaç sınıf Avrupa'nın oluşturacağı kanısı, güçlenmektedir. Akdeniz grubu, bu çemberlerden biri olmak için yeterli ortak paydaya sahip gibidir.

Özel durumu itibarı ile, Akdenizlilik, Türkiye'nin ait olmak için çabaladığı her iki dünyanın, batı kadar doğunun da dinamikleri üzerinde konumlanmak anlamına gelmektedir. Psiko-politik yönden de, "gerçek" Avrupa'nın kapısında tutulan Kuzey Akdenizlilerin böyle bir oluşum içinde şanslarını arttırmayı isteyecekleri düşünülebilir. Denklemın Atlantik ötesi boyutunda da, bir Akdeniz oluşumu, Amerika Birleşik Devletleri açısından cazip bir gelişme sayılabilir. *Sıfıra münce oyunlara* (*zero sum games*) dayanan realist Amerikan politikası (Bostanoğlu, 1999: 171) Kuzey Avrupa ile ilişkilerinde fazladan bir denge unsuruna hayır demeyecektir^{†††}. Öte yandan, NATO'nun doğuya genişlemesi ve yeni işlevleri açısından, özellikle Doğu Akdeniz'de Atlantik Paktının bir alt kolu gibi çalışan, genel "Batı" çıkarlarının özellikle "terörist" diye adlandırılan unsurlar, hatta "ülkeler" nezdinde savunulmasını kolaylaştıran siyasi-askeri bir Akdeniz paktı projesi, Washington'da olumsuz karşılanmayacaktır. Görünür gelecekte AB üyesi olma ihtimali çok düşük Arapça konuşan Müslüman Güney Akdenizli toplumlar için ise bu pakt, çok yönlü ilişkilerle Batı ile yakınlaşmak bakımından olduğu kadar, güvenlik açısından da önemli bir araç sağlayabilir. *Hilal ve salibin* Akdeniz'deki tarihi fay hattı üzerindeki yapay rekabeti de, bu çerçevede farklı bir perspektife oturtulmak durumundadır. AB'nin ilkeleri ve dünya politikasında ABD'ni zora başvurmada dengeleyebilecek rolü oynayarak güç haline gelmesi için de, ABD'nin Irak işgalinden sonra orta vadedeki Yakın Doğu stratejisinin fazla yıpranmaya yolaçmadan ve ağır hasara yolaçabilecek geri tepmeler yaşanmadan sürdürülebilmesi isteniyor ise, Hristiyan - Müslüman farklılığı, ayırıcı değil, ilişkileri kolaylaştırıcı bir bütünlüğün unsuruna dönüştürölmek zorundadır.

^{†††} Nitekim, ABD Irak işgali sırasında yalnız Birleşik Krallıktan değil, daha sonra Başkan G.W. Bush'un çiftliğine de davet edilme "onurunu" tadan Silvio Berlusconi'nin İtalya'sından ve İspanya'dan da destek görmüş, AB'nin iki dinamosu Almanya ve Fransa ile Akdenizli ortakları arasına böylece bir ayrılık girmiştir.

Dünya önceliklerini İç Deniz’i paylaşma kavgası yüzünden kaybeden Türk ve İspanyol imparatorluklarının kaderi, biraz da, doğası itibarı ile bu coğrafyada ayırıcı bir işlev ile siyasete payanda kılınan dinden başka ideoloji ve felsefe yaratamadıkları için başarısızlık olmuştur. İngiltere ise, “medeniyet” söylemine büründürdüğü ideolojisi ile, üzerinde güneş batmayan bir imparatorlukta hegemonyasını kurabilmiştir. *Zeitgeist*, yani “zamanın ruhu”, Akdeniz’de *Judaeo - Hristiyan - İslami geleneğin* sürekliliğini politik ifadeye kavuşturmayı gerektirmektedir. Aksi takdirde, Akdeniz, üç asır önce modernite ve modernizm karşısında yaşadığı kültürel depremi, globalleşmenin törpüsü altında aynılaşıma ve standardlaşma kalıplarına girerek, yeniden tecrübe etmek riskine bir hayli yakındır.

Bugünün Akdeniz’ i siyasi bakımdan 17. Yy. başındakinden farklı bir topografya sunmamaktadır : **İç Deniz’** de hala üç belli başlı politik odak vardır : Batıdaki İspanya; Kuzey-Güney aksını bugün de en iyi denetleyen ve tarihteki gibi Akdeniz ekonomisinin estetik ve politik altyapı ile entegrasyonunu bir teknolojik tekel olarak elinde tutan (özellikle Kuzey) İtalya, ve doğuda, ne durumda olursa olsun, İslam Akdeniz’in liderliğini açıkça kabul etmese bile, reddetmekte ister istemez zorlandığı Türkiye. Bu üçlü içinde, Akdeniz’ in özel ve özgül bir siyasi birim olarak evrensel siyaset sahnesine çıkmasında menfaati bulunmayan yoktur ama, doğrudan ve tartışmasız en büyük çıkarı, her biri artık farklı işlevlere yönelmiş olan NATO, Avrupa Birliği, İslam Konseyi vb. gibi örgütler çerçevesinde ayrı ayrı yürütmeye çalıştığı çapaşık menfaat örüntülerini, bütün bu unsurların merkezinde yeralan bir coğrafi-politik-kültürel birliğin pimi ile kendisinin yer aldığı merkeze bağlayabilecek durumdaki Türkiye sağlayacaktır.

Sonuç :

Geleceği belirleyecek siyasi “know how” :

Sonuç olarak, sınırlı da kalsa, Türkiye, Akdeniz’de hala kültürel, dolayısıyla da politik bir öndelik taşımaktadır. Ancak, fazla rahat ve kendinden emin davranmak lüksüne de sahip değildir; çünkü bu konumunu sadece daha iyisinin henüz ortaya çıkmamasına borçludur. Burada “iyi”, bazı içkin (*immanent*) değerlere sahip olmaktan ziyade, evrenselleşen sistemler içinde akışkanlığı daha az engel yaratarak sağlayabilmenin işlevsel türevinden ibarettir.

Tarih uzun ise de, tarihi dönemeçlerin köşebaşları arasındaki mesafeler gitgide kısalmaktadır. Bölgeselden başlayarak evrensele evrilen bir *politik-kültürel proje* geliştirme girişimine kalkışmadığı takdirde Türkiye’nin neredeyse doğal olarak üstlenebileceği global siyasi rolü başarabilecek başka adaylara kayacak veya paylaştırılacaktır. Akdeniz Projesinin başarısı ise, Türkiye’nin kendini, dünyasını ve siyasi seyir rotasını tanımlayan bir felsefeye, siyasete ve bunları çözümlemekte pratik bir araç işlevini görecek teorik açılımlara yönelmesi ile mümkündür.

Ne yazık ki, Türkiye’nin en büyük eksiği, bir anlamda “*politik-filozofik-kültürel know how*” diye nitelenebilecek bu bilişsel odakta belirginleşmektedir. Türk dış siyaset felsefesini, varlığından sözedilebilirse, bu felsefenin nasıl uygulandığını, realist-pozitivist perspektif ile inceleyen eserlerin dahi yeterli sayıda olduklarını söylemek kolay değildir. Dış politikada normatif bir düstur olması gereken “*Yurtta sulh, cihanda sulh*,” ilkesi, en azından son yarım asırdır pratik içeriğe kavuşturulmak yerine hamaset edebiyatının zırhı gibi kullanılmaktadır. Türk diplomasisi, imparatorluktan kalma bir refleks ile, sadece ve özellikle de adeta toprak bütünlüğünün korunması hedefine münhasıran saplanarak *status quo* değişimlerinin önüne geçmeye yönelik, özellikle pasif bir amaca göre işlemeye kilitlenmiş görünmektedir (Bkz.İsen: 1998). Öyle ki, ülkenin sürece, temel uluslararası menfaat sağlanmış gibi düşünülmektedir. Toprak bütünlüğünü korumak her devletin doğal hakkı ve önceliği, hatta görevidir. Ancak, tamamlayıcı başka amaç ve hedeflerle bütünleştirilmeksizin, tek önceliği olarak kaldığı takdirde de, siyasi manevra alanının kısıtlanması dolayısıyla, çıkarların elde edilebileceği siyaset ufuklarında daralmaya yolaçması tehlikesi söz konusudur. Ülkelerin bireysel ve evrensel menfaat formatlarının felsefi ve teorik referans çerçevelerine oturtulması, refahın sağlanması ve yaygınlaştırılması; global, ulusal sınırları aşan dünyayı bütünsel olarak kapsayan çağdaş güvenlik

paradigmaları içinde etkin biçimde yer almak, olayları izlemek yerine yönlendirmek sonuçta globalite çerçevesinde ulusal bölünmezliğin de en kapsayıcı yöntemleridir. Dolayısıyla, toprak bütünlüğünü global menfaat entegrasyonu şemalarında evrenselleştirerek, ortak bir çıkarın ögesi kılmaktaki başarısı, Türkiye'nin "dünya köyü"nün gözde semtlerinde mi, varoş veya gettolarında mı yerleşeceğini belirleyecek sorundur. Türkiye, zıt konularda bile dünyanın tümü ile aynı mantık parametreleri çerçevesinde⁺⁺⁺ tartışma yoluyla anlaşmaya ulaşmaya hazır bir varoluş mesajını felsefe ve politika haline dönüştürmekle kalibresini kanıtlayacaktır. Akdeniz, bu kazanım için en uygun fırsatı sunmaktadır: Türkiye, kendi kaderini, coğrafi, tarihi, kültürel ve psikolojik bir parçası olduğu Akdeniz'inki ile birlikte yazma kavşağında inisiyatif yüklenmeyi veya başına gelecekleri tevekkülle beklemeyi; sadece siyasi değil, kültürel ve felsefi tercih olarak da tarihinin zaferler veya yenilgiler hanesine yazmanın arefesindedir.

BİBLİOGRAFYA :

Roger Arnaldez, "Tek bir Tanrı", in: Akdeniz, insanlar ve miras, ed. Fernand Braudel, Metis Yayınları, İstanbul 1995 (Çev.: A. Derman)

Giovanni Arrighi, İftikhar Ahmad, Miin-wen Shih, "Beyond Western hegemonies", Paper presented at the XXI Meeting of the Social science History Association, New Orleans, Louisiana, October 10-13, 1996

Maurice Aymard, "Mekanlar": Akdeniz, Mekan ve Tarih, Ed. Fernand Braudel, Metis, İstanbul 1990

Ludwig Binswanger, "The Existential Analysis School of Thought" in: Existence, a New Dimension in Psychiatry and Psychology, Eds. Rollo May, Ernest Angel, Henri F. Ellenberger, Simon and Schuster, N.Y., 1958

Daniel J. Boorstin, Keşifler ve Buluşlar, Trans. Fatoş Dilber, T. İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1994

Burcu Bostanoğlu, "ABD'nin Latin Amerika Retoriğinden Örnekler", in: Avrasya Dosyası, C.1, No. 4, pp. 114-131, 1995

Burcu Bostanoğlu, Türkiye- ABD ilişkilerinin politikası, İmge Yayınevi Ankara, Aralık 1999

B. Bostanoğlu, "European Security : A Myth or Reality ? A Turkish Perspective", in : Turkish Yearbook of International Relations, 1996 (baskıya hazırlanmakta)

Fernand Braudel, "Tarih" in : Braudel (Ed.) 1990

Fernand Braudel, II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası, Trans. M.Ali Kılıçbay, C.I-II, İmge Kitabevi, Ankara, 1993, 1994

⁺⁺⁺ ABD'nin Irak işgali sırasında Türkiye'de askeri olarak konumlanmasını ve Kuzeyden ikinci cephe açılmasını öngören Hükümet tezkeresinin TBMM tarafından reddedilmesi ile ABD'nin Irak işgali sırasında Türkiye'de askeri olarak konumlanmasının ve Kuzeyden ikinci cephe açılmasının engellenmesi sonrasında kamu terminolojisinde Türkiye'nin "şark kurnazlığı" diye adlandırılan bir rasyonalite ile yürütmeye çalıştığı ABD siyasetinin çarpıcı başarısızlığı global politikada evrensel mantık parametreleri ile düşünmenin ve davranmanın ehemmiyetini kanıtlayan bir tecrübe sayılsa gerekir.

Fernand Braudel, Uygarlıkların Grameri, Trans. M. Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, 1996

Stanley Brandes, "Reflections on Honor and Shame in the Mediterranean" in: Gilmore (Ed.), 1987

Peter Burke, Yeniçağ Başında Avrupa Halk Kültürü, İmge Kitabevi, Ankara, 1995

Kenneth Neil Cameron, *Humanity and society – A world history*, Monthly Review Press, New York and London, 1973

Georges Duby, "Miras", in Braudel (Ed.) 1995

Henri F. Ellenberger, "A Clinical Introduction to Psychiatric Phenomenology and Existential Analysis", in: Rollo May et.al. (Eds) 1958

James W. Fernandez, "Fieldwork in Southwestern Europe (Responses to Llobera)", in: Critique of Anthropology, V.7,#1 1986

Robert Fox, The Inner Sea : The Mediterranean and its People, Sinclair- Stevenson, London, 1991

Sigmund Freud, Totem ve Tabu, çev.: Niyazi Berkes, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1971

David D. Gilmore, "Introduction : The Shame of Dishonor", in: Honor and Shame and the Unity of the Mediterranean, Ed.: David D. Gilmore, a special publication of the American Anthropological Association # 22, Washington DC, 1987

Michael Gilsenan, "Word of Honor"

Gabriel Herman, "Ancient Athens and the Values of Mediterranean Society", in: Mediterranean Historical Review, V.11, #1, 1996

Michael Herzfeld, " 'As in Your Own House ' : Hospitality, Ethnography and the Stereotype of Mediterranean Society", in: Gilmore (Ed.) 1987

Michael Herzfeld, "The Horns of the Mediterraneanist Dilemma" in: American Ethnologist, 1984

Galip B. Isen, "Underlining the Difference of Similarities : Being, Doing, Thinking and Seeing Mediterranean"; International Conference on the Perception of the Mediterranean by the Mediterranean Countries, tebliğ, Academia Mediterranea Halicarnassensis Foundation, Bodrum, 1997

Galip İsen, Veysel Batmaz, Ben ve Toplum, Om Yayınları, İstanbul, 2002

Carl J. Jung, "The Relations Between the Ego and the Unconscious" (Two Essays on Analytical Psychology), in: The Portable Jung Ed. Joseph Campbell, Penguin Books, Tenn. 1980

Hwa Yol Jung, Petee Jung, "Time, Consciousness and the Structure of Human Action", paper presented to Edinburgh IPSA Congress, 16-21 Aug. 1976

Cevat Şakir Kabaağaçlı (Halikarnas Balıkcısı), Altıncı Kıta Akdeniz, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991

Mohammad Khassas, tartışma; International Conference on the Perception of the Mediterranean by the Mediterranean Countries, Academia Mediterranea Halicarnassensis Foundation, Bodrum, 1-3 mayıs 1997

David Krech, Richard S. Crutchfield, Sosyal Psikoloji, Teori ve Sorunlar, Trans. E.Güçbilmez, O.Onaran, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayını, 1967

Josep R. Llobera, "Fieldwork in Southern Europe : Anthropological Panacea or Epistemological Strait Jacket ?" in: Critique of Anthropology, V.6, #2, 1986

14-15 Peter Loizos, "User-Friendly Ethnography ?" in: Europe Observed, Eds.: J. Pina-Cabral, John Campbell, MacMillan's Press, Oxford, 1992

Herkül Millas, Türk-Yunan İlişkilerine bir Önsöz, Kavram Yayınları, İstanbul, 1995

Iver B. Neumann and Jennifer M. Welsh. "The Other in European Self-Definition: An Addendum to the Literature on International Society," Review of International Studies 17 (1991) pp: 327-48

Kemal Özdemir, Osmanlı Deniz Haritaları, Ali Macar Reis Atlası, Marmara Bankası Yayını, İstanbul, 1992

Oriol Pi-Sunyer, "Anthropological Panacea or Straitjacket (Responses to Llobera)", in: Critique of Anthropology, V.7,#1

Jean Piaget, The Child and Reality : Problems of Genetic Psychology, Penguin Books, Middlesex, 1976

Joao de Pina-Cabral, "Against Translation : The Role of the Researcher in the Production of Ethnographic Knowledge" in : Europe Observed, Eds.: J. Pina-Cabral, John Campbell, MacMillan's Press, Oxford, 1992

Herbert Read, The Meaning of Art, Penguin Books, Baltimore, 1966

Paul Sant-Cassia , "Authors in Search of a Character : Personhood, Agency and Identity in the Mediterranean", in : Journal of Mediterranean Studies V.1, No.1, 1991

Jane Schneider, "Of Vigilance and Virgins : Honor, Shame and Access to Resources in Mediterranean Societies" in: Ethnology

Charles Stewart "Honour and Sanctity : Two Levels of Ideology in Greece" in: Social Anthropology, V2, No. 3

IMMANUEL WALLERSTEIN "SOCIAL SCIENCE AND CONTEMPORARY SOCIETY: THE VANISHING GUARANTEES OF RATIONALITY", <http://www.binghamton.edu/fbc/iwitaly.htm>, 1997

Howard Zinn, A People's History of the United States, First Harper Perennial, N.Y. 1990

**AVRUPA KOMİSYONU İLERLEME RAPORLARINA GÖRE İNSAN HAKLARI ve
AZINLIKLARIN KORUNMASI KONUSU AÇISINDAN TÜRKİYE, MACARİSTAN,
POLONYA ve ÇEK CUMHURİYETİ'NİN AVRUPA BİRLİĞİ'NE ENTEGRASYONU/
1998-2002 DÖNEMİ karşılaştırmalı bir inceleme**

ÖZET

Soğuk Savaş'ın bitişi ve Doğu Bloku'nun ortadan kalkması ile Avrupa Birliği (AB), tarihinin en kapsamlı genişleme sürecine girmiştir. Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri (MDAÜ) de AB'ye kayıtsız kalmamışlar ve 1990 yılından itibaren AB'ye tam üyelik başvurusunda bulunmaya başlamışlardır. Avrupa Birliği (AB) de tarihten gelen bağlar ve coğrafi yakınlıklar sebebiyle geçen 10 yıllık dönem içinde bu ülkelerle ticari, ekonomik ve siyasi anlamda bir yakınlaşma içerisine girmiştir. Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti ile ilişkilerini daha sağlam temellere oturtmak üzere bu ülkelerle tercihli ticari ilişkileri esas alan "Avrupa Anlaşmaları"nı akdetmiştir. Aralık 1997 tarihinde gerçekleştirilen Lüksemburg Zirvesi'nin ardından ise yeni üye devlet adaylarının (MDAÜ) isimleri resmîyet kazanmış ama Türkiye aday listesinde yer alamamıştır. 1993 Kopenhag Siyasi Kriterleri ile aday ülkelerin müzakereleri başlatılabilme tarihleri açısından bir demokratikleşme takvimi sunan AB, Komisyon Düzenli Raporları ile 2004 Almanya Avrupa Konferansı'nda kimlere "hoşgeldiniz" diyecektir belli olmaktadır. Ancak AB ile 1959'da ikili ilişkilerini başlatan ama 1999 Helsinki Zirvesi ile adaylık statüsüne yeni ulaşan Türkiye için 2004 tarihi müzakerelerin başlatılabilmesi için ihtimal bir tarihtir.

Demokratikleşme açısından AB'ye entegrasyonlarını karşılaştırarak incelediğimiz bu ülkelerden Türkiye hariç diğerleri baş döndürücü bir hızla ve istikrarlı bir kararlılıkla tam üyeliğe hazırlanmaktalar ancak Türkiye, kendisini etkileyen birçok iç ve dış parametrelerden ötürü yavaş ilerlemektedir.

AB mi bu ülkeleri alacaktır yoksa bu ülkeler mi AB'ye katılacaklardır, bu belli değildir. Ancak açığa çıkan, gizlenemez bir bulgu vardır ki o da Türkiye'nin bir demokrasi geçmişi olmasına rağmen, Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti'nin Türkiye gibi bir demokrasi gelenekleri bulunmamaktadır; fakat onların sahip oldukları bir Avrupa kültürü vardır ve bu farklı bir şeydir. Adı geçen dört ülkeye de dış dinamikler, demokratikleşme yönünde ateşleyici olsalar da Türkiye'deki milliyetçilik devam ettiği ve Cumhuriyet ile demokrasi orta yolda buluşmadığı; bununla birlikte AB'nin Türkiye'yi algılamasında bir değişiklik olmadığı sürece, Türkiye'nin engelli koşusu, daha önce hiç yapılmamış bir biçimde uzun olacaktır. Yarışa en dış kulvardan başlayan Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti ise şu anda en iç kulvardadırlar ve "yumuşak engelli" koşularını "Golden League" son ayağı 2004 Almanya Avrupa Konferansı'nda 7'de 7 yaparak tamamlayacaklardır.

Anahtar kelimeler: 1-Avrupa Birliği (AB) 2-Demokratikleşme 3-Kopenhag Siyasi Kriterleri 4-Ulusal Program 5-Katılım Ortaklığı

ABSTRACT

**ACCORDING TO THE PROGRESS REPORT OF EUROPEAN COMİSSION IN THE
CONTEXT OF HUMAN RIGHTS AND PROTECTION OF MINORITIES INTEGRATION
OF TURKEY, HUNGARY, POLAND CZECH REPUBLIC TO THE EUROPEAN UNION/ A
COMPERATIVE ANALYSIS IN THE PERIOD OF 1998-2002**

The European Union (EU) has entered in the most comprehensive enlargement process of its history since the end of Cold War and eastern block. Central and Eastern European Countries had not been indifferent to the EU for long and started to make their full membership applications to the EU since 1990. Due to their historical ties and geographic closeness that the EU has increased its economic, trade and political relations with these countries over the last ten years. In order to place its relationships on sound foundations the EU has concluded the 'European Agreements' with

Hungary, Poland and the Czech Republic, which base on preferential trade relations. The names of new candidate states for the enlargement was officially announced at the 1997 Luxemburg Summit, but Turkey was not in this list. For the candidate countries to initiate membership accession negotiations the EU presented a democratisation calendar through the 1993 Copenhagen Political Criteria, and through the Commission's Regular Reports it becomes quite clear, to whom it will say 'welcome' at the 2004 Europe Conference in Germany. However, for Turkey which started its bilateral relations with the EU as early as in 1959 but did not reach a candidate country status before the 1999 Helsinki Summit the date of 2004 remains to be a dream. Apart from Turkey, the case study countries of this study in which we investigate their integration to the EU from a democratisation perspective, have been preparing for their full membership in a stable determination with an incredible speed. On the other hand, due to a number of internal and external factors that Turkey makes a slow progress.

It is not clear whether the EU will 'take' these countries or they will 'join' in the EU. However there is one thing is quite obvious which is although Turkey has a much longer tradition of democracy than Hungary, Poland and the Czech Republic, the factor of so called 'Europeanness' seems to make a certain difference in the way these relationships between the EU and candidate countries are formed and developed. External factors may have a certain role in the triggering of democratisation in the four countries concerned. However, if the nationalism continues and democracy and Republic do not meet at a common ground in Turkey and there will not be a drastic change in the way that the EU perceives Turkey, Turkey's hurdle run will be a long one as has never been before. On the other hand, Hungary, Poland and the Czech Republic which have started the race from outside lanes are now in inside lanes, and they would complete their 'soft hurdle' run at the last leg of the 'Golden League', the 2004 Europe Conference in Germany, by doing a seven out of seven.

Key words: 1-European Union (EU) 2-Democratisation 3-Copenhagen Political Criteria 4-National Programme 5-Accession Partnership

İNSAN HAKLARI VE AZINLIKLARIN KORUNMASI

Avrupa'nın siyasi istikrarını ve ekonomik gücünü güçlendirmek amacıyla başlayan AB'nin genişlemesinin yararları, süreç daha tamamlanmadan aday ülkelerdeki modern demokrasileri, işleyen piyasa ekonomilerini inşa etmeye başlayarak kendini göstermeye başlamıştır. Araştırmamıza konu olan aday ülkelerden Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Türkiye, Birlik kurallarını ve politikalarını kabul ederek demokrasinin gelişmesi, hukukun üstünlüğünün kabul edilmesi, insan haklarına saygı, azınlıkların korunması, suçlarla mücadele etme, toplumsal koşulları iyileştirme, yolsuzlukla mücadele tedbirlerini güçlendirme, ekonomik, sosyal ve kültürel hakları üst düzeye çıkarma imkanlarını artırmaya başlamışlardır. Bu ülkelerin bu gibi sorunları çözebilme yeteneklerindeki güçlerini nasıl artırdıklarını, AB'ye tam üyelik yolundaki samimiyetlerini daha iyi analiz edebilmek için alan çalışmasının yapılmasının daha yararlı ve daha objektif sonuçlara varmada yol göstereceği düşünülmektedir.

1923 Lozan Antlaşması itibarıyla Batı yanlısı bir politika izleyen Türkiye, 1959 yılında AET ile ilişkilerini, nihai amacının Topluluğa üye olmak olduğunu belirterek başlatmıştır. 1963 Ankara Antlaşması, 14 Nisan 1987 tam üyelik başvurusu, 1995 Gümrük Birliği Kararı hep bu amaca hizmet etmiştir. Üye olabilmek için öncelikle alınması gerekli olan adaylık statüsünü görmek ise 1999 yılına denk düşmektedir.

Araştırmamıza konu olan Merkezi Doğu Avrupa Ülkeleri'nden (MDAÜ) Macaristan, AET ile ilişkilerini 1988'de başlatmış, 1991'de imzalayıp 1994'de yürürlüğe giren Ortaklık Antlaşması ile geliştirerek Mart 1994'de tam üyelik müracaatında bulunmuştur. Polonya da 1988'de AET ile ilk diplomatik ilişkilerini kurmuş ve 5 Nisan 1994'te tam üyelik başvurusunu yapmıştır. AET ile ilişkilerini 1988'de başlatan Çek Cumhuriyeti (o zamanki adı ile Çekoslovakya), 1990'da sunduğu geçici bir program ile AT'ye üye olmak istediğini beyan

etmiştir. İkili arasında 1991'de imzalanan Ortaklık Antlaşması, takvimler Ocak 1996'yı gösterdiğinde Çek Cumhuriyeti'nin AB'ye tam üye olma başvurusuna kadar gitmiştir.

İlginçtir ki 1987'de yapılan tam üyelik başvurusuna verilen adaylık statüsü ve hazırlık çalışmaları Türkiye için 1999 olurken, adı geçen diğer ülkeler Türkiye'ye nazaran çok sonraları ilişkilerini başlatıp tam üyelik başvurusunda bulunurken onlara adaylık statüsü Türkiye'den de erken, 1997'de verilmiştir. Peki bu ülkeler arasında fark neydi ki süreç çok farklı işletilmiştir?

1993 yılında Kopenhag'da yapılan Avrupa Konseyi Zirvesi sonuçlarında, aday ülkelere AB ile üyelik müzakerelerinin başlayabilmesi için önkoşul olarak Kopenhag Kriteri getirilmiştir. Kriter şöyledir:

“Üyelik, aday ülkenin demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlıkların korunması ve saygı görmesini teminat altına alan kurumların istikrara kavuşturulmuş olmasını, işleyen bir piyasa ekonomisinin mevcudiyetini, AB içindeki rekabet ve piyasa güçleriyle baş etme kapasitesini gerektirir. Üyelik, adayın, siyasi, ekonomik ve parasal birliğe katılım da dahil olmak üzere, üyeliğin getirdiği yükümlülükleri üstlenebileceğini varsayar.”

Bu Birlik, belli dönemlerde çözülüp yeniden bir araya gelen bir bütünlüşme olmadığı için, belli bir süreden sonra entegre yapısına geçeceği ve üye sayısının giderek artacağı bir yapı olmaktadır. Bununla ilgili olarak düşündüğümüz zaman yeni adaylara getirilen Kopenhag Kriteri yerine getirilerek, üyelik yükümlülüğünün üstlenilmesine hazır hale gelince üyelik başlatılacaktır.

Komünizmi bırakıp çok partili çoğulcu demokrasiye geçen, Berlin Duvarı'nın çöküşüyle AB'nin genişleme sürecine her iki tarafın isteği ile giren Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti için AB'ye üyelik yolu o kadar net çizilmiştir ki PHARE programıyla mali yardımlar yapılmış ve çok geniş bir işbirliği ortamı yaratılmıştır. AB'ye katılmak, bu ülkeler için yenilenmiş bir demokratik düzenin sembolü olduğu için de yoğunlaştırılmış bir çaba gözlenmektedir (Wohlfeld, 1997: 1-5).

10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki'de yapılan AB Konseyi toplantısında Türkiye'ye aday ülke statüsü verilmesi kabul edilmiştir. Hatta bu toplantıda daha önceki AB Konseyi sonuçları temelinde bir Katılım Ortaklığı Belgesi hazırlanması kararı alınmıştır. Bu belge üye ülke yükümlülükleri ile siyasi ve ekonomik kriterler açısından hazırlanması gereken öncelikleri içerecek ve AB ile ilgili mevzuatın benimsenmesi için buna Ulusal Program eşlik edecektir. Bu doğrultuda Ulusal Program 19 Mart 2001 tarihinde kabul edilmiş ve yürürlüğe konmuştur. “Siyasi ve ekonomik öncelikler ile müktesebat uyumu bölümlerinden oluşan Ulusal Program ile Türkiye, Avrupa Birliği ile entegrasyona yönelik kararlılığını somutlaştırmıştır” (Gezgin Eriş, 2001: 65). Bu belge ile Türkiye Cumhuriyeti, AB'ye ve Türkiye halkına taahhütlerini yerine getireceğini belirtmiştir. Ulusal Program doğrultusunda atılacak adımlar Türkiye'nin AB üyeliği konusundaki samimiyetini kanıtlayacaktır. Bu bağlamda Türkiye'nin uzun yıllardır sağlamaya çalıştığı demokratikleşmeye Ulusal Program'da nasıl bir yer verdiği ve bunun nasıl gerçekleştirileceği önem kazanmaktadır.

Elde bulunan birçok sorunun çözümü ortak iradeyi, kurumsal işbirliğini ve beraberliği zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda AB, Türkiye'nin, Polonya'nın, Macaristan'ın ve Çek Cumhuriyeti'nin demokrasi sicilini düzeltmelerini gerçekten istemekte midir? Bunun yanında bu ülkeleri yönetenler demokratik ilkelere bağlı bir toplumun oluşması için cesur adımlar atmaya gerçekten kararlı mıdır? AB, adı geçen ülkelere sadece ‘Kopenhag’ın siyasi kriterlerine uyum’ mu demektedir; yoksa bu kriterleri yakalamaları için yardım eli de uzatmakta mıdır?

Türkiye ile AB arasındaki ilişkiler, 1959'da Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) tam başvuruda bulunmasıyla başlamasına ancak, ikili görüşmelere Macaristan'ın 1988'de,

Polonya'nın 1989'da ve Çek Cumhuriyeti'nin 1990'da başlamasına rağmen 2000'li yıllarda tam üye olarak öngörülmeleri (Gündem 2000 başlıkla rapora göre) ama adı geçen raporda Türkiye'nin tam üyelik perspektifi ile ilgili ifadelerin kullanılmasını engelleyen sebepler nelerdir? Bu açıdan 5 Şubat 1990'da Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesine yönelik olarak belirlenen PHARE programının, bu ülkelerin tam üyelik sürecine hazırlanmalarında özel bir önemi vardır.

AB demokratikleşmeyi temel kriter olarak kabul etmektedir. Bu yüzden Türkiye'nin, Macaristan'ın, Polonya'nın ve Çek Cumhuriyeti'nin sarf ettikleri demokratikleşme çabaları içerisinde, AB kriterlerine göre, sivil toplum örgütlerinin, siyasi partilerin, üniversitelerin, medyanın, sendikaların ve çok uluslu şirketlerin demokratikleşmeye bakış açıları ve bu konudaki açılımları bu ülkeler için önemli olacaktır. Gündem 2000 ile aynı tarihte, 16 Temmuz 1997'de açıklanan AB Komisyon Raporunda ilişkilerin geliştirilmesi için bazı önerilerde bulunulmuştur.

"Bunlardan 'insan hakları' başlığı altında 'Türkiye'de sivil toplumun ve hukuk devletinin gelişmesi için Türkiye'deki sivil toplum örgütleri ve gerekse Türk Hükümeti ile işbirliğinin güçlendirilmesi' ibaresi yer almıştır" (Karluk, 1998: 85).

II. Dünya Savaşı'ndan bu yana Avrupa'da siyasi ve sosyal bir değişimin en önemli süreci Doğu Avrupa'daki demokrasi yükselişidir. Hayrete düşürecek kadar kısa bir zaman içinde eski Doğu Bloğu ülkeleri siyasi çoğulculuk, güçler ayrılığı, hukukun üstünlüğü ve özgür basın gibi demokratik hükümetlere geçmişlerdir. Politikacılar, akademisyenler ve kamu vicdanı, çok çabuk Doğu Avrupa'daki rejim değişikliğini yapmışlar ve demokrasiye barışçıl bir geçiş sağlamışlardır. Başka devrimler ya da rejim değişikliklerin aksine Komünizmin çöküşünden sonra ikinci şiddet eylemleri adeta görülmemiştir (Salinska-Klas, 1993: 29-36). Doğu Avrupa'daki birkaç yıllık demokrasi deneyimi gözle görülür gerçeğin tatlı bir hayaline dönüşmekle kalmamış, barışı sadece rejim içinde değil aynı zamanda Batı'ya karşı da garanti etmiştir.

Geleceğin iyimser görünüşü, Komünizmin sonunun barışçıl karakteri ve demokrasinin varolan faydaları (Roszkowski, 1995: 203-211) ile ortaya çıkarılmıştır. Birçok durumda araştırmacılar geçmişe, tarihi farklılıkları ya da bağımlı etkileri göz önünde bulundurarak bakmışlardır. Bu faktörler sadece ülkenin demokratik olmayan rejim tipini, demokratik birleşme için hali hazırdaki olasılıkları etkilemiştir. Geçen süre zarfında akademisyenler Doğu'daki otokrasiden ayrılmışlar, "birleştirilmiş demokrasi" ile şekillenen yeni durum üzerinde ayarlamalara gitmişlerdir. Soğuk Savaş takip eden dönemde demokrasinin gelişi, elit temelli kurum değişikliğinin spontane süreci olarak görülmüştür.

Doğu Avrupa'da demokrasinin yükselişi uzun dönemli bir süreç olarak algılanmıştır. Demokrasi, Komünizm sonu ile bu süreç arasında varolan kavramsal boşluğu doldurma niyetinde olmuştur. Bu dönemde demokrasi, kurumların inşası ya da siyasi bir yarış vasıtasıyla siyasal sistemin keskin ucu olarak anlaşılmamıştır. Anlaşılan anlamına yapılan odaklanma, Doğu Komünizmi ile Batı demokrasileri arasındaki karşılıklılık ve birbirine bağlı olmanın sonucu gibi 1989 öncesi demokrasinin (Holzer, 1995: 67-76) beklentilerine olmuştur.

Komünizmi yaşayan Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Polonya için demokrasi, geleneksel bir hal almamıştı; hem vatandaşlar hem siyasetçiler dahil kamu çalışanları için demokratik davranışların normlarını öğrenmek zaman alacaktır. (Daha fazla bilgi için bkz: "The Democratic State or State Democracy? Problems of Post-Communist Transition", www.iue.it/RSC/WP-Texts/holmes.html, Erişim Tarihi: 03.05.2002)

Yükselen ekonomi ve askeri bağımsızlık Avrupa milletleri ile yüksek dereceli bir işbirliğini beslemiştir. AB belki de buna verilecek en güzel örnektir. AB gibi bir varlık üyeleri için pratik avantajlar sunmaktaydı. Bu avantajlar refah, zenginlik, siyasi istikrar ve Rusya'ya karşı askeri kalkan içeriyordu.

1989 sonrası siyasi, sosyal ve özel hayatın bir çok alanı kolektif korkunun siyasal psikolojik dinamiklerine kapılmıştı.

"Eğer demokratik istikrar başarılı olursa, Batılı demokrasiler Doğu komşularına rehberlik etmeye devam etmek zorundadırlar. Yugoslavya Savaşı'nda Slav kardeşler bir uçurum içine sürüklenmişlerdi çünkü Avrupalı demokrasiler başarısız olmuştur" (Wydra, 1999: 303).

1989 sonrası Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Polonya (Krzysztofek, 1993: 11-27), Almanya ile Rusya arasındaki Büyük Güçlerin yarışında, yaşadıkları piyon durumlarını üstlerinden atmak için eşsiz bir fırsat yakalamışlardır.

"Jeopolitik şartlar içinde Almanya'nın yeniden birleşmesi, yeni Avrupa'nın ortaya çıkışında kritik doğu sınırında olan Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan üçgeninde, Sovyetler Birliği'nin ölümü ile bu ülkelere Sovyet halefi ülkelerle ilişkilerini yeniden tanımlama şansı verirken yer almıştır" (Michta, ...: 53).

Bunun yanında Almanya'nın birleşmesi, demokrasi ve özgürlüğün zaferi olarak da yorumlanmıştır (Avrupa Birliği Genişleme Süreci ve Türkiye, 2002: 11).

Avrupa'daki bu yeni şartlar Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Polonya'nın ulusal ilgilerini o zamana kadar görülmemiş bir seviyeye, eski farklılıkları bırakarak Budapeşte, Prag ve Varşova arasında bir fikir birliği oluşmasına ve "Avrupa'ya dönüş" yolunda birlikte çalışmalarına getirmiştir (Kaminski, 1995: 90-94). Başka bir neden ise eski komünist ülkelerde görülen ulusçuluk dalgaları sonucu gelen tehlikelere karşı en iyi çözümün işbirliği formlarında yatmasıdır (Sander, 2000: 215). Bu üçlü için öncelikli yapılması gerekenler Batı orijinli ekonomik ve güvenlik sistemlerini oluşturmaktır. Askeri boyut için üç ülkenin de NATO içinde yer alma arzularını görüyoruz. Bunun için 12 Mart 1999'da Washington Antlaşması'na katılmışlar ve NATO üyesi olmuşlardır.

Ancak 1999 öncesi bazı girişimlerde bulunan bu ülkelerden Çekoslovakya'nın 1992'de Çek ve Slovak Cumhuriyetleri olarak iki bağımsız devlet olarak oluşmasından sonra da Çek Cumhuriyeti Batı ile yeniden bütünleşme ve Pazar ekonomisine geçme isteğini sürdürdüğünü açıklamıştır. Kurumların istikrarı ve demokrasi açısından Çek Cumhuriyeti'nin performansı tüm analizlere göre post-komünist ülkeler içinde tektir. Demokratikleşmenin bu en üst kaydı içinde rol oynayan şey, ülkenin daha önceki deneyimlerinin yine demokrasi ile vurgulanmasıdır.

İç savaş zamanında Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri birinci dalga demokratikleşmeyi yaşarken 1938'deki Nazi saldırısına kadar ayakta kalan tek demokrasi idi (Huntington, 1996: 15). Çekoslovakya'yı diğer ülkelerden ayıran bir başka nokta ise, başkalarının örneklerinden ve hatalarından ders alabiliyor olmasıydı (Ash, 1990: 51). Bu özelliğinin yanı sıra Avusturya-Macaristan İmparatorluğu dönemindeki mirasına dönerek Çekoslovakya'dan ayrılan Çek kısmının diğer birleştirilmiş ülkelerin önünde yer almasının nedeni, sosyo ekonomik modernizasyon düzeyinin yüksek oluşundan kaynaklanmaktadır (Skak, 1997: 312).

Macaristan'da Komünizm sonrası geçiş ise Ekim 1989'da Komünist Parti'nin Macaristan Sosyalist Parti olarak isim değişikliği yapmasıyla başlamıştır. Macaristan Sosyalist Parti'nin 1994'de içinde Özgür Demokratlar İttifakını da bulunduran merkez sol koalisyonu sırasında gücüne yeniden kavuşması, liberal partinin Macaristan'ın Avrupa'ya yeniden dönüş çabalarını, seçilmiş yolun ileriki istikrarcısı olarak görülmesine neden olmuştur. Şu da bir gerçektir ki eski muhafazakar hükümetin 1990'da serbest ve adil seçimlerle seçilmesi, Macaristan'ı geçmişten koparmıştır.

Macaristan'ın demokrasi deneyimi (daha fazla bilgi için bkz: From the Socialist Core to the Capitalist Periphery: Hungary in Comparative Perspective, www.ciaonet.org/wps/grb02/, Erişim Tarihi: 07.05.2002) aslında Çek Cumhuriyeti'nden çok farklı değildir zira oldukça dengeli altı- parti sistemi, çok fonksiyonlu Anayasa Mahkemesi, bir çok bağımsız gazete gibi ortak özellikleri vardı.

Macaristan'la birlikte Polonya da Komünizmden geçişe öncülük eden ülkedir. Polonya, Balkan ve Baltık ülkelerine nazaran demokrasi anlayışından dolayı daha iyi konumda olmasına rağmen iç politikası oldukça çalkantılıdır. Sayısız hükümet değişikliği yaşamıştır.

Polonya eski Komünist olup gücüne yeniden sahip olmada raydan çıkmayarak Batılı Avrupa'ya entegre olma niyetinde olmamıştır. Bunda AB'ye karşı verdikleri mücadele ile birçok çiftçiyi ve başka grupları yanına çeken Çiftçi Partisi'nin payı büyüktür. Ancak Walesa bunu yıkmış ve katı Polonya'nın Avrupa oryantasyonuna girmesinde gösterdiği dış politikası istikrarını korumuştur. Fakat Polonya'yı Batı'ya daha yakın kılan birçok sebep vardır. Sadece coğrafi açıdan değil, sahip olduğu etnik homojen, eğitimde yükselen standartlar, modern meslek yapıları ile bunu sağlamaktadır (Golebiowski, 1997: 93).

Polonya'daki demokrasi özgürlükten daha fazladır, özellikle kural koyucular için ve bunların uygulanışını kontrol etmek için belli bir mekanizma, azınlıkların korunması, yasama ile yürütme arasındaki denge, hukukun üstünlüğü ve hukukun bağımsızlığı gibi. Tüm bu demokrasi elemanları 1989'dan bu yana Polonya'da yerlerini almışlardır ancak işleyiş hala sendeleyerek devam etmektedir (Palecki, 1993: 5-9).

Türkiye'de soğuk savaş sonrası yeni bölgesel politikalar çıkmıştır. Buna da en büyük neden, o dönemde Türkiye'nin AT/AB ile ilişkilerinin çok iyi olmayışıdır. Türkiye'nin 1987'ye denk gelen tam üyelik başvurusu ancak buna istediği cevabı alamayışı neticesinde takındığı tavır, Gümrük Birliği'nin getirdiği ikili ilişkilerde değişmiştir. Bunun neticesinde Türkiye, "Avrupa Birliği'ni merkez alarak bölgesindeki ülkelerle ilişkilerini geliştirirse bunun hem bölgedeki ülkelerle hem de Avrupa'yla ilişkileri açısından yararı olacaktır" (Eralp, 1997: 67) düşüncesi hakim olmuştur.

Blokların ortadan kalkışı, komünist rejimin çöküşü, liberal ekonominin ve siyasal demokrasilerin başlaması ile Batı Avrupa'ya bağlanan MDAÜ sayesinde Avrupa bütünleşmesi fikri (Pinder,...: 23-36), kendini daha çok hissettirmeye başlamıştır.

"Eski Komünist devletlerin demokratikleşmesi yönetime toplumsal katılımı da sağlayabilir ve böylece kitlelerin artan beklentileri Avrupa'nın geri kalanından yapay yalıtımını sona erdirebilir" (Sander, 2000: 201).

Bununla birlikte kapitalizmin büyük rakibi sosyalizmin de siyasal bir tehdit olmaktan çıkışı ile "siyasal demokrasi, kuram ve uygulaması ile ilgili tutarsızlıklar rahatça ortaya konup, tartışılmaya başlanmıştır" (Şaylan, 1998: 98).

Avrupa Komisyonu 1998 Düzenli Raporları

AB'nin aday ülkelere üye olmaları için şart koştuğu Kopenhag Kriterleri'nin de maddelerinden olan "özgürlük ve insan hakları, eşitlik, hukukun üstünlüğü" ve bunların yanı sıra "katılım, sınırlı siyasal güç, uzlaşma, çoğulculuk" gibi değerler, demokratik bir siyasal düzenin oturduğu temel basamaklar olmuştur. 1998 tarihli katılım yönünde ilerlemeye ilişkin Komisyon düzenli raporlarına göre Türkiye (Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 1998 Düzenli Raporu: www.europe.eu.int/comm/enlargement/report_11_98/pdf/en/turkey_en.pdf, Erişim Tarihi: 14.03.2002), Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi haricinde, insan haklarının korunmasıyla ilgili en önemli sözleşmeleri onaylamıştır. İşkenceye Karşı BM Sözleşmesi'ni ve İşkencenin ve Diğer Gayrı İnsani veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaların Önlenmesi için Avrupa Sözleşmesi'ni onaylamıştır. Türkiye, 4, 6 ve 7 sayılı Protokoller haricinde, İnsan Haklarının

Korunması için Avrupa Sözleşmesi'ni de onaylamıştır. Türkiye, ölüm cezasını mevzuatında tutmaya devam etmektedir fakat bu ceza 1984'ten beri uygulanmamıştır.

Diğer Avrupa anayasaları gibi, Türk anayasasının da kişi dokunulmazlığı hakkı, düşünce ve kanaat özgürlüğü, basın özgürlüğü, dernek kurma özgürlüğü, toplantı özgürlüğü, işçilerin sendikalar kurma özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, Türkiye'de ve yurt dışında hareket ve seyahat özgürlüğü gibi hakları tanıdığı belirtilmektedir. Türkiye, Ulusal Azınlıkların Korunması için Çerçeve Sözleşme'yi imzalamadığı belirtilmektedir.

Macaristan (Macaristan'ın Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 1998 Düzenli Raporu: www.europe.eu.int/comm/enlargement/report_11_98/pdf/en/hungary_en.pdf, Erişim Tarihi: 07.03.2002) çok önceden birçok ana kurumsal insan hakları konularına razı olmuştur. 1997'de Uyrıklar Üzerindeki Avrupa Konvansiyonu'nu, kişilerin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuruları ile ilgili olarak Avrupa Antlaşması'nı imzalamıştır. 1998'de Azınlıkların Korunması için Avrupa Konvansiyonu Konseyi faaliyete geçmiştir. Avrupa Konseyi Sosyal İmtiyazlar hala onaylanmamıştır. Ocak 1998'de hükümet İmtiyaz konusunda 19 maddeden 12 tanesini onay için Parlamento'ya sunmuştur. Yeni hükümet tüm İmtiyazların ilk onaylarını desteklemiş ve bu yüzden Parlamento'ya tam metinleri sunmak durumundadır.

Görüş'ün yayımlanmasından sonra Çek Cumhuriyeti (Çek Cumhuriyeti'nin Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 1998 Düzenli Raporu: www.europe.eu.int/comm/enlargement/report_11_98/pdf/en/czech_en.pdf, Erişim Tarihi: 04.03.2002) en önemli, temel, uluslararası insan hakları belgelerine razı olmuştur. Aralık 1997'de Ulusal Azınlıklar için Çerçeve Sözleşmesi'ni onaylamıştır. Yerel Yönetimler Avrupa Şartı ve Avrupa Sosyal Şartı daha onaylanmamıştır. Eylül 1998'de Hükümet, Yasamalı İlişkiler için Başbakan Yardımcılığı bünyesinde Ulusal Azınlıklar Konseyi, Bakanlıklararası Roman Komisyonu ve STK konuları ile sorumlu olan İnsan Hakları bürosunun kurulmasına karar vermiştir.

Görüş'ten bu yana Polonya'da (Polonya'nın Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 1998 Düzenli Raporu: www.europe.eu.int/comm/enlargement/report_11_98/pdf/en/poland_en.pdf, Erişim Tarihi: 11.03.2002) insanlık dışı ya da onur kırıcı davranışların yapıldığını gösteren kayıtların bulunmadığı, Polonya'nın çok daha önceden temel insan hakları belgelerinden birçoğuna katıldığı ve 1997 Anayasası'nın, kişinin mahremiyetini koruma hakkını sağladığı ifade edilmektedir. AİHS'nin 6 ve 7 nolu Protokolleri ile Ulusal Azınlıklar için Çerçeve Sözleşme hala onaylanmamıştır. Yine de Polonya geçen sene AİHS'nin 11 nolu Protokol'ünü ve Avrupa Sosyal Şartı'nı onaylamıştır.

Avrupa Komisyonu 1999 Düzenli Raporları

Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemeye İlişkin Komisyon 1999 Düzenli Raporu'na (Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 1999 Düzenli Raporu: www.europe.eu.int/comm/enlargement/report_10_99/pdf/en/turkey_en.pdf, Erişim Tarihi: 14.03.2002) göre Türkiye'de insan haklarının durumu, Avrupa Konseyi tarafından 1996'da açılmış olan izleme prosedürleri altındadır. Son Düzenli Rapor'dan bu yana, çocukların çıkarlarının korunmasını amaçlayan, Çocuk Haklarının Kullanımı Avrupa Sözleşmesi'nin Haziran 1999'da Türkiye tarafından imzalandığı; ancak, bazı önemli İnsan Hakları Sözleşmelerinin henüz onaylanmadığı belirtilmektedir.

Macar (Macaristan'ın Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 1999 Düzenli Raporu: www.europe.eu.int/comm/enlargement/report_10_99/pdf/en/hungary_en.pdf, Erişim Tarihi: 07.03.2002) otoriteleri tarafından Romanların insan haklarına saygı göstermeye dair yapılan girişimlerin devamına ihtiyaç duyulduğu, Romanlara kanun öncesi devamlı eşit muamele garantisi

edilmediği, rejim değişikliğinden bu yana ilk defa geçen birkaç sene boyunca Romanların durumunun daha kötüye gitmesine cevap olarak Hükümet'in Temmuz 1997'de kapsamlı bir Roman eylem programının kabul ettiği belirtilmektedir. Bu eylem, Romanların durumunu düzeltmek için orta vadedeki çözümleri, özellikle eğitim, istihdam, tarımsal faaliyetler, sosyal ve sağlık ilişkileri ve ev şartları konularını kapsamaktadır. Önerilerin, Romanlar ile devam eden diyaloga iyi bir temel oluşturduğu, ancak ana bütçeden sınırlı fonlar ayrıldığı eklenmiştir.

Eğitim, Romanlar ve diğer azınlıkların durumunu düzeltmek için ana hedef olarak düşünülmektedir. Ulusal ve Etnik Azınlıklar için Ombudsman'ın, azınlıkların eğitimi konusunda bazı kritik noktalara sahip olduğu, çoğunluğu Romanları etkileyen 352 dilekçeyi geçen sene incelediği belirtilerek dilekçelere göre, bireysel azınlık haklarının 166 olayda, kolektif hakların 74 olayda ihlal edildiğini iddia ettiği kaydedilmiştir. Ombudsman'ın diğer bir raporu Macaristan'daki azınlık eğitiminin durumunu, diğer azınlıklara zıt olarak değerlendirmiştir. Roman çocukların tecrit edilmiş sınıf ve okullarda eğitim görerek ayrımcılığa maruz kaldığı, kamu eğitimi üzerindeki kanunun, tecrit etmeyi yasaklamış olmasına rağmen hiçbir yasal cezanın bu ihlale karşı uygulanmadığı ifade edilmiştir. Bakanlık, Ombudsman'ın raporunu kabul etmemiştir.

Son Düzenli Rapor'da bahsedildiği gibi Çek Cumhuriyeti'nin (Çek Cumhuriyeti'nin Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 1999 Düzenli Raporu: www.europe.eu.int/comm/enlargement/report_10_99/pdf/en/czech_en.pdf, Erişim Tarihi: 04.03.2002) ve Polonya'nın insan haklarına ve özgürlüklerine saygı göstermeye devam ettiği belirtilmektedir. Çek Cumhuriyeti, birçok temel insan hakları şartlarına razı olmuştur. Polonya (Polonya'nın Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 1999 Düzenli Raporu: www.europe.eu.int/comm/enlargement/report_10_99/pdf/en/poland_en.pdf, Erişim Tarihi: 11.03.2002) temel İnsan Hakları Sözleşmelerini onaylamış ve insan hakları, azınlıkların korunması için uygun uluslararası ve anayasal koruyucuları oluşturan yapılarını kurmuştur. 1997 Anayasası vatandaşların mahremiyet için haklarının korunmasını sağlamıştır. Güvenlik (Vetting) ya da Ruhani Arınma Sürecinin (Lustracja), Hükümet üyelerinin, üst düzey yöneticilerinin, devlet çalışanlarının ve adli sistem üyelerinin güvenliğini sağladığı, yargının yeniden gözden geçirilişi konu olsa da istifalar için hiçbir otomatik talebin bulunmadığı, yine de pratikte, yasanın uygulanışının, bir çok bakanın ve yargının yüksek dereceli üyelerinin istifaları içinde sonuçlandığı ifade edilmektedir. Yeminli ve yazılı ifadeleri incelemekle sorumlu olan Ombudsman'ın, bilerek yanlış bir şekilde tanıtılmış şüpheli olayları Temyiz Mahkemesi'ne götürmesi için yetkilendirildiği belirtilerek yargı için sürece başvurma konusunda Anayasa Mahkemeleri kararları ışığında Sejm'in yasanın uygulanma sürecini sağlamak için prosedürleri değiştirdiği ifade edilmektedir.

Avrupa Komisyonu 2000 Düzenli Raporları

2000 yılındaki Komisyon Düzenli Gelişim Raporu'na göre Ağustos 2000'de, Türkiye (Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 2000 Düzenli Raporu: www.europe.eu.int/comm/enlargement/report_11_00/index.htm, Erişim Tarihi: 14.03.2002) insan hakları sahasında iki önemli uluslararası belgeyi imzalamıştır: Siyasi ve Medeni Haklar Uluslararası Sözleşmesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi. Yakında başlaması beklenen TBMM'deki onay sürecinde, bu sözleşmelerin herhangi birinde yer alan spesifik hükümlere herhangi bir spesifik çekince konulmayacağını umduklarını belirtmektedirler. Ancak, ölüm cezasının kaldırılması hakkında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne ek 6 numaralı protokol ve Her Türden Irk Ayrımcılığının Tasfiyesi Sözleşmesi dahil, Türkiye'nin henüz katılmamış olduğu bazı önemli insan hakları belgelerinin bulunduğu; Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıklar için Çerçeve Sözleşmesi'ni ve Uluslararası Ceza Mahkemesi Tüzüğü'nü de imzalamadığı belirtilmektedir. Son Düzenli Rapor'dan bu yana, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Türkiye'yi içine alan münferit davalarda bazı kararlar almıştır. Türkiye'deki genel insan hakları durumu, 1996 yılında Avrupa Konseyi tarafından açılmış olan izleme prosedürü altındadır. Bu bağlamda, üye devletlerin vebelerini ve taahhütlerini yerine getirmesi hakkında Avrupa Konseyi Komitesi, 2000 yılı Mart ayında Türkiye'yi ziyaret etmiştir.

Daha önceki düzenli raporlarda belirtildiği gibi Macaristan'ın (Macaristan'ın Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 2000 Düzenli Raporu: www.europe.eu.int/comm/enlargement/report_11_00/pdf/en/hu_en.pdf, Erişim Tarihi: 07.03.2002) insan haklarına ve özgürlüklerine saygı göstermeye devam ettiği, Macaristan'ın temel insan hakları belgelerinin bir çoğuna taraf olduğu belirtilmektedir.

Çek Cumhuriyeti'nin (Çek Cumhuriyeti'nin Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 2000 Düzenli Raporu: www.europe.eu.int/comm/enlargement/report_11_00/pdf/en/cz_en.pdf, Erişim Tarihi: 04.03.2002) temel insan haklarına ve özgürlüklerine saygı göstermeye devam ettiği belirtilerek Kasım 1999'da Avrupa Sosyal Şartı'nı onaylayarak temel uluslararası insan hakları sözleşmeleri içindeki ileri katılımını tamamladığı not edilmiştir. Ancak gözden geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nı hala imzalamamıştır. Çek Cumhuriyeti insan hakları alanında iç kurumsal çerçevesini geliştirmeye devam etmektedir. 1998 Düzenli Rapor'nda belirtilen İnsan Hakları Komiserliği'nin oluşturulmasını takip ederek, Hakların Kamu Koruyucusu'nu (Ombudsman) oluşturan Yasa, Şubat 2000'de yürürlüğe girmiştir. Ombudsman Bürosu'nun kuruluşu ile vatandaşların yasal olmayan uygulamalardan, kamu kurumlarının uygunsuz yönetiminden korunmaları güçlendirilmek istenmiştir. Ombudsman, bakanların, mahalli ve mali büroların ve diğer devlet yönetimi bölümlerinin araştırmalar yaparken temel hakların ve özgürlüklerin ihlal edilip edilmediğini dikkatle incelenmesinden sorumludur. Bu kişi ayrıca polis, ordu, cezaevi servisleri, kamu sağlığını koruyan birimler ve medikal çalışmalarla ilgili şikayetlerle de ilgilenmesi için yetkili kılınmıştır. Yine de, Ombudsman'ın otoriteler üzerinde bir yaptırım gücü yoktur; gücü, bir üst organa, Hükümet'e ve ilgili bölüme sorunu bildirme ile sınırlı tutulmuştur. Birçok aday bu görev için kendilerini Temsilciler Meclisi'ne önerirken, başvurularla ilgili olarak hala bir anlaşma sağlanamamıştır.

Polonya (Polonya'nın Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 2000 Düzenli Raporu: www.europe.eu.int/comm/enlargement/report_11_00/pdf/en/pl_en.pdf, Erişim Tarihi: 11.03.2002) Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıklar için Çerçeve Sözleşmesi haricinde temel İnsan Hakları sözleşmelerini onaylamış, insan hakları ve azınlıkların korunması için gerekli uluslararası ve anayasal düzenlemelerini oluşturmuştur.

Avrupa Komisyonu 2001 Düzenli Raporları

2001 Raporu'nda Son anayasa değişiklikleri (Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 2001 Düzenli Raporu: www.europe.eu.int/comm/enlargement/report2001/tu_en.pdf, Erişim Tarihi: 14.03.2002), insan hakları ve temel özgürlükler alanındaki güvencelerin güçlendirilmesi ve ölüm cezasının sınırlandırılması yönünde anlamlı bir adım olarak değerlendirilmiştir. İfade özgürlüğü, basın özgürlüğü, örgütlenme ve barışçıl toplantı özgürlüğü, anayasa değişikliklerinde ele alınan temel özgürlükler arasındadır. 13üncü ve 14üncü maddelerde, bir takım kısıtlamaların kaldırıldığı, böylece temel hak ve özgürlükleri sınırlama gerekçeleri daraltılarak, ölçülülük ilkesi getirildiği ifade edilmiştir^{§§§}. Temel özgürlüklerin kullanılmasında gerçek bir

§§§ Madde 13'ün yeni metni: "Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasa'nın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasa'nın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve laik Cumhuriyet'in gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz." Madde 14'ün yeni metni: "Anayasa'da yer alan hak ve hürriyetlerin hiçbirisi, Devlet'in ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve laik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz. Anayasa hükümlerinden hiçbirisi, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasa'da belirtilenden daha geniş şekilde

iyileşmeden, Türkiye'deki bireylerin pratikte ne ölçüde yararlanacakları, uygulayıcı mevzuatın ayrıntılarına ve yasanın pratikteki uygulamasına bağlı olacağı, genel bir ölçülülük ilkesinin kabul edilmiş olması ve reformun belirtilen genel amacının insan haklarına ve hukukun üstünlüğüne saygıyı etkili biçimde önplana getirmesinin umut verici olduğu ifade edilmiştir. Özellikle ifade ve düşünce özgürlüğü ile ilgili olarak, anayasa değişikliklerini uygulamaya koymayı amaçlayan mevzuat değişikliği tekliflerine hükümetçe son şekli verilmek olduğu, bunlar arasında, Ceza Kanunu'nun 159uncu ve 312nci maddelerinin ve Terörle Mücadele Kanunu'nun 7nci ve 8inci maddelerinin değiştirilmesine yönelik teklifler bulunduğu belirtilmektedir. Türkiye, kamu makamlarınca ayrımcılığın genel olarak yasaklanması hakkında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne (AİHS) ek 12 numaralı Protokol'ü imzamıştır.

Son düzenli rapordan bu yana, Irk Ayrımcılığının Bütün Biçimlerinin Kaldırılması Hakkında BM Sözleşmesi, Uluslararası Ceza Mahkemesi Tüzüğü, Medeni ve Siyasi Haklar Üzerine BM Uluslararası Sözleşmesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Üzerine BM Uluslararası Sözleşmesi gibi başka bazı önemli insan hakları belgelerine katılım açısından ilerleme olmadığı kaydedilmektedir.

Ölüm cezasının kaldırılması hakkında AİHS'ye ek 6 numaralı Protokol ile ilgili olarak, anayasa değişikliği ve Ceza Kanunu'nda öngörülen reform ışığında, Türkiye'nin bunu imzalayıp onaylamasının mümkün olup olmayacağının henüz belli olmadığı, Türkiye'nin, Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıklar için Çerçeve Sözleşmesi'ni imzalamamış olduğu da belirtilmektedir.

Son düzenli rapordan bu yana, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Türkiye'nin 127 davada AİHS hükümlerine ihlal ettiğini belirlemiştir. Bu davalar, ifade özgürlüğü, güvenlik güçlerince kötü muamele ve gözaltı süresinin uzunluğu gibi çok çeşitli Sözleşme ihlalleriyle ilgilidir. Türkiye'nin, bu davaların 53'ünü dostane anlaşma yoluyla çözüme bağladığı ifade edilmektedir.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından 26 Haziran 2001'de kabul edilen 80 sayılı üçüncü Ara Karar'da, Türkiye, Loizidou davasında verilen 28 Temmuz 1998 tarihli Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararını uygulamadığı için kınanmıştır. İnsan haklarının korunması ile ilgili olarak, Türkiye'nin yeni bir yapılanma oluşturduğu (5 Ekim 2000 tarihli yasa: İnsan Hakları Başkanlığı, İnsan Hakları Yüksek Kurulu, İnsan Hakları Danışma Kurulları ve Araştırma Kurulları), İnsan Hakları Başkanlığı'nın, insan hakları alanındaki mevzuatın uygulanmasını izlemek amacıyla kurulduğunu not etmektedir. İnsan Hakları Yüksek Kurulu, Türkiye'de insan haklarının korunmasını geliştirmeye ve güçlendirmeye yönelik tekliflerde bulunmaktan sorumlu olan, bakanlıklar arası bir komitedir. İnsan Hakları Danışma Kurulu, hükümet ve sivil toplum kuruluşları arasında görüş alışverişi için kalıcı bir forum olarak hizmet etmek üzere tasarlanmıştır. Araştırma Kurulları ise, iddia edilen insan hakları ihlalleriyle ilgili olarak mahallinde araştırmalar yapmakla görevli olacaktır.

Güvenlik güçlerinin insan hakları konusunda eğitilmesiyle ilgili ihtiyaçlar, polis eğitimine ilişkin 25 Nisan 2001 tarihli yasada belirlenmiştir. Bu yasa çerçevesinde, Polis Akademileri, polis memurlarına insan hakları konularında 2 yıl süreyle eğitim verecektir. Ayrıca, gözaltına alınan kişilerin tutulma şartlarını iyileştirmek amacıyla, Ağustos 2001'de, Ankara'daki polis karakollarında bazı projeler başlatılmıştır. Türk hükümeti tarafından sağlanan resmi verilere göre, 2000-2001 akademik yılının sonuna kadar 26.780 güvenlik görevlisi insan hakları alanında eğitilmiş olacaktır.

sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz. Bu hükümlere aykırı faaliyette bulunanlar hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir.” *

Macaristan'ın (Macaristan'ın Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 2001 Düzenli Raporu: www.europe.eu.int/comm/enlargement/report2001/hu_en.pdf, Erişim Tarihi: 07.03.2002) en önemli insan hakları belgelerinden en önemlilerine taraf olduğu belirtilerek Kasım 2000'de İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Avrupa Konvansiyonu'nun cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyaset ve diğer görüşler, ulusal ya da sosyal orijin, ulusal azınlığa dahil olma, mal-mülk, doğum ve diğer statülere dayandırılan ayrımcılığa genel yasak getiren 12 nolu Protokol'ünü imzaladığı vurgulanmıştır.

Macaristan ayrımcılıkla mücadele konusunda birleştirilmiş bir yasaya sahip değildir; Adalet Bakanı tarafından oluşturulan kodifikasyon komitesi yasal danışma ile şimdiki yasaya dahil olan ayrımcılıkla mücadele koşullarını gözden geçirmiştir. Bu gözden geçirişin sonucu olarak, yasa uygulamasının ve ceza sisteminin güçlendirilerek yürürlüğe girmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir. Temmuz ayında çıkan yeni İş Yasası'nın müktesebattaki ayrımcılıkla mücadele unsurlarını çoktan gözönünde bulundurduğu söylenmelidir. Bu arada, ulusal ve etnik azınlıkların hakları için Ombudsman, genel ayrımcılıkla mücadele yasası için hazırladığı önerisini sunmuştur.

Medeni ve siyasi haklar için Ombudsman anayasal hakların ihlal edilmesine dahil olan olayların araştırılmasından sorumludur. Son yıllık raporunda, sunduğu şikayet dilekçelerindeki eğilimin STK'nın ve özel kişilerin hazırladığı şikayetlerin büyük bir kısmı ile arttığını (yaklaşık % 12) rapor etmiştir. Şikayetler arasında, hukukun üstünlüğü ve yasal güvenlik için hakların ihlali konusunda (1999'da 379 olaydan 2000'de 599 olaya), mal edinme hakkı (128'den 153 olaya), sağlıklı çevre hakkı ve hayat ve insan dignity'si hakkı konusunda büyük artış olmuştur. Bu durum Ombudsman Bürosu'na halkın artan erişimi ile açıklanabilir ve yasal çerçevenin güçlendirilmesi ve bu alanlardaki mekanizmaların uygulanması gerekliliğine işaret eder.

Çek Cumhuriyeti (Çek Cumhuriyeti'nin Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 2001 Düzenli Raporu: www.europe.eu.int/comm/enlargement/report2001/cz_en.pdf, Erişim Tarihi: 04.03.2002), gözden geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nı imzalayarak, temel uluslararası insan hakları anlaşmalarına dahil olmayı tamamlamıştır. Yine de, kolektif şikayetler sistemi sağlayan Avrupa Sosyal Şartı'nın Ek Protokolü'nü daha imzalamamıştır. Kasım 2000'de Çek Cumhuriyeti, ayrımcılığın tüm çeşitlerini yasaklayan Temel Özgürlüklerin ve İnsan Haklarının Korunması Anlaşması'nın 12 numaralı Protokolü'nü imzalamıştır. Ulusal Azınlıkların Hakları konusundaki yeni Yasa'nın kabulü ile ileriye doğru bir adım atılmıştır. İnsan hakları konusundaki iç kurumsal çerçevenin istikrarlı ve birleştirilmiş olduğu, giden İnsan Hakları Hükümet Komiseri'nin yeniden tayin edildiği ve yeni gelen kişinin, Ulusal Azınlıklar Konseyi'ne, İnsan Hakları Konseyi'ne ve Bakanlıklararası Roman Komisyonu'na başkanlık etmeye devam ettiği belirtilmektedir.

Hakların Kamu Koruyucusu (Ombudsman) ve yardımcısı, Temsilciler Meclisi tarafından seçilmiş ve Aralık 2000 ortalarında çalışmaya başlamışlardır. O zamandan bu yana Ombudsman Bürosu'nun, yüksek bir profil sağlamış ve oldukça fazla bir kamu ilgisi çektiği belirtilerek bu yüzden Ombudsman'ın, Şubat 2000 ile yasanın yürürlüğe girdiği Nisan 2001 sonu arasında toplam 3.538 şikayet dilekçesi aldığı ifade edilmektedir. Şikayetlerin 1617 tanesi (% 46'sı) ile ilgilenilmiştir. Şikayetlerin bir çoğu istirdat talepleri, emlak tartışmaları, sosyal sigorta, polis, ordu, cezaevi hizmetleri hakkındaki şikayetlerle ilgilidir. Bu Büro, 14'ü avukat olmak üzere 46 çalışana sahiptir.

Polonya, (Polonya'nın Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 2001 Düzenli Raporu: www.europe.eu.int/comm/enlargement/report2001/pl_en.pdf, Erişim Tarihi: 11.03.2002) Avrupa Konseyi İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Sözleşmesi'nin 6 numaralı Protokolü'nü (ölüm cezasını fesheden protokol) Ekim 2000'de onaylanmasından ve Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıklar için Çerçeve Sözleşmesi'ni Kasım 2000'de onaylayarak Nisan 2001'de yürürlüğe sokmasından bu yana, en temel insan hakları sözleşmelerini onaylamış olmaktadır. Polonya insan hakları ve azınlıkların korunması için uygun uluslararası ve anayasal düzenlemeleri kurmuştur.

Avrupa Komisyonu 2002 Düzenli Raporları

Türkiye'nin 2002 Raporu'nda (Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 2002 Düzenli Raporu: www.europe.eu.int/comm/enlargement/report2002/tu_en.pdf, Erişim Tarihi: 22.05.2003) üyelik öncesi stratejisi çerçevesinde, son rapordan bu yana, siyasi, ekonomik üyelik kısıtları ve AB müktesebatına uyum alanlarında ilerleme kaydettiği vurgulanmaktadır. Raporda Türkiye ile tam üyelik müzakereleri konusuna girilmemektedir. Anayasal reform ve yasal değişiklikler paketi aracılığıyla Katılım Ortaklığı'nda belirlenen temel önceliklerin pek çoğunun ele alındığı, özellikle Ağustos 2002 tarihinde Meclis'in onayladığı yasal değişikliklerin, geniş etkili reformlar yapmak konusunda Türkiye'nin istekliliğini göstermesi açısından son derece olumlu karşılandığı belirtilmektedir. Ancak siyasi kriterler çerçevesinde, işkence ve kötü muamele ile mücadelenin, ordu üzerinde sivil denetimle ilgili bazı sorunların, şiddet içermeyen görüşlerini dile getirmeleri sonucunda hapiste bulunan kişilerin durumları ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarına uyumun uygun şekilde ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Böylece demokrasinin güçlendirilmesi ve insan haklarının korunması alanlarında, reform sürecinin sürdürülmesi konusunda Türkiye'nin cesaretlendirilmeye ihtiyaç duyduğu; bunun sonunda da müktesebata uyum alanında kalan son engelleri aşmasının mümkün olacağı vurgulanmaktadır.

Macaristan'ın İlerlemeye İlişkin Komisyon 2002 Düzenli Raporu'nda (Macaristan'ın Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 2002 Düzenli Raporu: www.europe.eu.int/comm/enlargement/report2002/hu_en.pdf, Erişim Tarihi: 22.05.2003), Macaristan'ın birçok temel insan hakları belgelerine razı olduğu belirtilerek Mayıs 2002'de tüm şartlarda ölüm cezasını kaldıran İnsan Hakları Avrupa Anlaşması'nın 13 No'lu Protokol'ünü imzaladığı vurgulanmaktadır. Anayasanın eşit davranmayı ve ayrımcılığa karşı korumayı sağlarken Macaristan'ın ayrımcılığa karşı tam bir yasaya hala sahip olmadığı, şu andaki ayrımcılık karşıtı uygulamanın İş, Eğitim, Sağlık ve Azınlıklar Kanunları'ndaki şartlar ile kırıldığı belirtilmektedir. Dahası, ayrımcılık karşıtı yasanın uygulanmasını etkili biçimde güçlendirmek için hiçbir kapsamlı sistem bulunmamaktadır. Bu yüzden, ayrımcılık karşıtı şartların büyük bir çoğunluğu tam bir onay ile desteklenmemektedir.

Yeni Hükümet'in 2002 Sonbahar'ında Parlamento'ya AT Antlaşması'nın 13'üncü maddesi temelindeki ayrımcılık karşıtı müktesebatın geçirilmesini ve uygulanmasını sağlayacak olan kapsamlı bir ayrımcılık karşıtı yasayı sunmaya karar verdiği de belirtilmektedir.

Çek Cumhuriyeti (Çek Cumhuriyeti'nin Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 2002 Düzenli Raporu: www.europe.eu.int/comm/enlargement/report2002/cz_en.pdf, Erişim Tarihi: 22.05.2003) 26 Şubat 2002'de Avrupa Sosyal Şartı'nın toplu şikayet sistemi sunan Ek Protokol'ünü imzalayarak uluslararası temel insan hakları anlaşmalarına razı olmuştur. Ancak, Kasım 2000'de imzalanan gözden geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nı hala onaylamamıştır. Mayıs 2002'de İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Koruyan Anlaşma'nın tüm şartlarda ölüm cezasını kaldıran 13 No'lu Protokol'ünü imzalamıştır. Yine İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Koruyan Anlaşma'nın ayrımcılığın tüm çeşitlerini yasaklayan 12 No'lu Protokol'ü imzalamış ancak onaylamamıştır. Ayrımcılık karşıtı temel, Temel Haklar ve Özgürlükler Çek Şartı'nın içinde çok saygın bir yere konmuştur. Yine de şu ana kadar, kapsamlı bir ayrımcılık karşıtı uygulamanın eksikliğinin bulunduğu belirtilmektedir. Hükümet AB ayrımcılık karşıtı müktesebatı geçirmek için bir zaman programı hazırlamıştır. 20 Şubat'ta Hükümet, 2002 sonunda müktesebata uymak için gerekli tasarı halindeki kanunları, düzenlemeleri ve idari koşulları Başbakanlığa emanet etmiştir. Bakanlıklar arası çalışma grubu eşit davranışların gösterilmesi için yaratılan birim içinde ayrımcılık karşıtı taslak yasaların hazırlanmasına yardımcı olması için oluşturulmuştur.

İnsan hakları alanında iç kurumsal çerçeve, Roman İlişkiler Konseyi'nin ve Ulusal Azınlıklar Konseyi'nin başkanı olarak Başbakanlık Birimi'nden bir kişinin katılımı ile birleştirilmiştir. İnsan Hakları Hükümet Komiserliği, İnsan Hakları Konseyi'ne başkanlık etmeye devam etmektedir.

Hakların Kamu Koruyucusu (Ombudsman) ve Ofisi, 2001 yılında toplam 5.996 şikayet almışlardır. Bunların 3.139'u (yaklaşık %52'si) ile ilgilenilmiştir. Şikayetlerin birçoğu, geri alınan haklar, emlak tartışmaları, sosyal güvenlik, polis, ordu ve cezaevi hizmetleri hakkındaki şikayetlerle ilgilidir. 31 Aralık 2001'de, bu Ofis 86 kişiyi istihdam etmiş, bunlardan 54'ünün şikayetleri ile direkt ilgilenilmiştir; bunun için 2002 devlet bütçesinden 80.8 milyon Çek Kron'u harcanmıştır. Ombudsman Ofisi tarafından alınan şikayetlerin sayısı ve çeşitliliğinin bu Ofis'in sosyal ihtiyaçlara cevap verdiğini göstermekte olduğu vurgulanmaktadır.

2002 Rapor'unda Polonya (Polonya'nın Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 2002 Düzenli Raporu: www.europe.eu.int/comm/enlargement/report2002/pl_en.pdf, Erişim Tarihi: 22.05.2003) temel İnsan Hakları Anlaşmaları'nın birçoğunu onaylamıştır; ancak İnsan Hakları Avrupa Anlaşması'nın 7 No'lu Protokol'ünü hala onaylamamıştır. Mayıs 2002'de tüm şartlarda ölüm cezasını kaldıran İnsan Hakları Avrupa Anlaşması'nın 13 No'lu Protokol'ünü imzalamıştır. İnsan hakları ve azınlıkların korunması için gerekli uluslararası ve anayasal güvenliği sağlayan kayıt birimi oluşturulmuştur. Polonya şu anda Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Hakları Komiserliği'nin başkanıdır.

İnsan hakları ve azınlıkların korunması Polonya Ombudsman'ının yetkileri içindedir. Ayrımcılık karşıtı düşünce Anayasa içinde saygın bir yere konmuştur ancak uygulamadaki bu ilkenin ayrımcılık karşıtı müktesebata geçişinin sınırlı olduğu iddia edilmektedir. Ombudsman, medeni, siyasi ve insan hakların, azınlıkların haklarının korunmasında önemli rol oynamaya devam etmektedir. Ayrıca ekonomik, sosyal ya da kültürel hakların çığnendiğine inanıldığı zaman da başvurulmaktadır.

2001 yılında, Ombudsman aracı olmak için 55.404 rica ve araştırmak için de 40.000 yeni rica talebi almıştır. Eylemler yapılmış ve % 26'sı olumlu sonuçlanarak 15.000 rica tamamlanmıştır. Geriye kalan % 74 ise "iddiaların teyit eksikliği" yüzünden olumlu sonuçlanamamıştır. Olumsuz sonuçların birçoğu için daha fazla gerekçe gösterilmemiştir.

Türkiye, Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan'ın Anayasa Düzeyinde İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması Bakımından Karşılaştırması

Ayrımcılık karşıtı düşünce Anayasalar içinde çok saygın bir yere konmuştur, ama bu temelin yasa içindeki dönüşümü ayrımcılık karşıtı müktesebat da dahil sınırlı kalmıştır. İnsan hakları temel tanımları ile doğuştan kazanılmış haklar sayıldıkları için azınlık statüsünde bulunan halkların temel özgürlüklerinin, etnik, kültürel, dil ve din açısından kimliklerinin korunması esas ilke olarak kabul edilmektedir.

Ayrıca azınlıklara, haklarının ihlali durumunda, ulusal ve uluslararası yasal yollara başvurmaları hakkı, Paris Şartı Tamamlayıcı Belge'si ile verilmiştir. Azınlık hakları, azınlıklara karşı baskı ve ayrımcılık yapıldığı varsayımından çıkmaktadır. Böylece bazı haklar verilerek diğer vatandaşlarla eşit seviyeye getirilmeleri hedeflenmektedir.

Bununla birlikte uluslararası belgelerde azınlığın bir tanımı mümkün olmadığı gibi devletler hukukunun teamüli kuralları da oluşmamıştır. Tüm sözleşmelerde azınlıklar, etnik köken, dil ve din açısından bir grup olarak nitelendirilmektedir. Tanınan haklar kolektif değil, azınlık grubuna mensup bireylerin (persons belonging to a minority) bireysel haklarıdır.

Bu konuda devletler hukuku henüz oluşmadığı için her devlet kendi taktiri uyarınca azınlık politikası gütmektedir. Avrupa Konseyi'nin 1 Şubat 1995 itibariyle üye ülkelerin imzasına açtığı "Azınlıkların Korunması Sözleşmesi", uluslararası alanda atılan en son adımdır.

Azınlıklar konusu doğrudan devletlerin egemenlik hakları ile ilintili olduğu için azınlıklara geniş haklar verilmesini öngören bu konvansiyonun büyük ölçüde kabul görmesi mümkün görünmemektedir. Temel şart, hakların sınırları ve kapsamı anlamında asgari bir siyasal görüşün sağlanmasıdır.

Türkiye, 1923'de imzaladığı Lozan Antlaşması ile Türkiye'de yaşayan musevileri, ermenileri ve rumları azınlık olarak tanımıştır (Daha fazla bilgi için bkz: Baskın Oran, Paranoyadan Kurtaracak Belge, www.cumhuriyet.com.tr, Erişim Tarihi: 12.10.2000). Bu topluluklara ilk ve ortaöğretim kurumlarında zorunlu din dersi yoktur. Bunun dışında kalan azınlıklar ise Türkiye laik bir ülke olduğu için ibadetlerini serbestçe yerine getirebilmektedirler.

Çok çeşitli etnik kökeni içinde barındıran Türkiye, getirdiği anayasal vatandaşlık temeli ile "Türkiye sınırları içinde yaşayan ve kendini Türk hissedenden herkes Türk'tür" diyerek Türkiye'deki halk kavramını açıklamıştır. Azınlık hakları konusunda ulusal olsun, uluslararası boyutta olsun Türkiye için önemli olan Kürt kökenli vatandaşların durumudur. Kürt kimliğini ilke olarak yasal bir baskı bulunmamasına rağmen Kürt kökenli vatandaşlar bazı baskılarla karşılaşmaktadır. Türk Devleti'nin milletiyle bölünmez bütünlüğünü zedelediği ve bölücü yayınlar çıkardıkları iddiası ile bazı gazeteci ve yazarlar soruşturma geçirmişler, kimisi hapis cezasına çarptırılmıştır.

Bu bağlamda yapılan son Anayasa değişiklikleriyle anadilde yayın ve eğitim getirilmiştir. Bununla birlikte azınlık vakıflarının taşınamazları, vakıf adına artık tescillenebilecektir. Türkiye, Ulusal Azınlıklar için Çerçeve Sözleşmesi'ni imzalamamıştır.

Polonya'da yaşayan azınlıklar toplam nüfusun % 1.3'ünü oluşturmaktadır. Almanlar, Ukraynalılar, Beyaz Ruslar ve Romanlar azınlıkları oluşturmaktadır. Anayasa'nın 35inci maddesi ile azınlıklara, dillerini, kültürel kimliklerini, geleneklerini koruma ve geliştirme özgürlüğü, bunun yanında dini ve eğitim kurumları oluşturabilme hakkı tanınmıştır.

Kendilerine tanınan özel haklarla, gerekenden daha az oyla Parlamento'da temsilcileri bulunmaktadır. Polonya azınlık hakları konusunda iyi bir durumdadır.

Roman azınlık ise yüksek oranda işsizlik, eşit olmayan eğitim koşulları ve polisin kötü muamelesine maruz kalmaktadır. Polonya, Ulusal Azınlıklar için Çerçeve Sözleşme'yi imzalamış ve onaylamıştır.

Çek Cumhuriyeti'nde ise % 4 Slovaklar ve % 3 Romanlardan oluşan bir % 7'lik etnik nüfus vardır. Azınlıkların Parlamento'da temsil edilebilme hakları bulunmamasına rağmen 1992'de kurduğu Azınlıklar Konseyi'nde tüm azınlıkların temsilcilerine yer vermiştir. Bunun yanında taraf olduğu uluslararası anlaşmalarla azınlık haklarını güvence altına almıştır.

Çekoslovakya'nın 1992'de bölünmesiyle çıkarılan Vatandaşlık Kanunu, Romanlar aleyhinde önemli sorunların çıkmasına sebep olmuştur. Devlet radyo ve televizyonunda Romanlar için dil eğitim programı bulunmakta ancak onların en büyük problemleri fakirlik, maruz kaldıkları şiddet, kötü sağlık koşulları ve eğitime eşit şartlarda erişememeleridir. Ulusal Azınlıklar için Çerçeve Sözleşmesi'ni imzalamış ve onaylamıştır.

Macaristan'da % 4'lük oranı ile en büyük etnik grubu Romanlar oluşturmaktadır. Diğer azınlıklar Almanlar, Slovaklar, Hırvatlar ve Romenlerdir. 1993'de çıkardığı bir yasa ile Macaristan, 13 ayrı etnik ya da ulusal gruba azınlık statüsü vererek özel haklar tanımıştır.

Devlet televizyonlarında büyük etnik grupların dilinde düzenli yayın yapılmakta, yazılı basında da bu dillerle yapılmış yayınlar bulunmaktadır. Bununla birlikte hemen hemen tüm azınlık dillerinde çeşitli derecelere kadar eğitim verilmektedir. Azınlıkların Parlamento'da temsiliyeti bulunmamaktadır ve bu, Anayasa'ya ve 1993 Kanununa aykırıdır.

Diğer iki MDAÜ'de olduğu gibi Macaristan'daki Romanların durumu diğer azınlıklara nazaran kötüdür ve Polis, bu azınlığa kötü davranmaktadır. Macaristan Ulusal Azınlıklar için Çerçeve Sözleşme'yi, Eylül 1995'de imzalamış ve onaylamıştır.

Genel bir açıdan değerlendirmek istersek her ülkede farklı boyutlarda azınlık hakları sorunu bulunmaktadır. Yapılması gereken ise genel önyargılardan sıyrılarak hoşgörü temelinde bir dünya görüşüne erişebilmektir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) istatistiklerini incelediğimiz zaman şöyle bir tablo (AİHM İstatistikleri, <http://www.echr.coe.int>, Erişim Tarihi: 12.03.2001) çıkmaktadır karşımıza:

1 Ocak 1998 itibariyle AİHM önündeki başvuru sayısı, Çek Cumhuriyeti'nden 93, Macaristan'dan 90, Polonya'dan 851, Türkiye'den 1825 tane olmuştur.

1999 yılında Çek Cumhuriyeti'nden 150, Macaristan'dan 94, Polonya'dan 691, Türkiye'den 655 başvuru yapılmıştır. 1998 ile 1999 yıllarını karşılaştırdığımız zaman Çek Cumhuriyeti'nden yapılan başvuruların oldukça, Macaristan'dan yapılan başvuruların ise çok az arttığını görmekteyiz. Polonya ve Türkiye'den yapılan başvuruların ise düştüğü gözlerden kaçmamaktadır. Buradan bu iki ülkenin, bu konudaki eksikliklerini giderme yolunda ilgili konuları iç meselelerinde halletme çabışıklarını görebiliriz.

Ama AİHM 1999 yılında "ihlal vardır" saptamasını Çek Cumhuriyeti ve Macaristan açısından yapmamış, Polonya için 1, Türkiye için 18 "ihlal vardır" saptamasında bulunmuştur. Yine aynı yıl için Çek Cumhuriyeti ve Macaristan için 1 tane "ihlal yoktur" çıkarsamasında bulunurken, Polonya için 2, Türkiye içinse hiç "ihlal yoktur" saptamasında bulunmuştur.

2000 yılında AİHM'ne yapılan başvurular ise Çek Cumhuriyeti'nden 199, Macaristan'dan 162, Polonya'dan 777 ve Türkiye'den 735 tane olmuştur. Bu ülkeleri kendi aralarında değerlendirdiğimiz zaman da Çek Cumhuriyeti ile Macaristan'ı bir grupta, Polonya ile Türkiye'yi ise ayrı bir grupta toplayabiliriz. Yapılan başvurular sonrasında AİHM, Çek Cumhuriyeti'ne 4, Macaristan'a 1, Polonya'ya 12, Türkiye'ye 23 "ihlal vardır" saptamasında bulunmuştur. "İhlal yoktur" saptamasını ise sadece Türkiye'ye 3 olay göstererek yapmış, diğer adı geçen ülkelere 0 saptamasında bulunmuştur.

2004 yılında yapılacak yeni üye kabulünde yer alacak olan Çek Cumhuriyeti gibi bir aday ülke, Usti nad Labem şehrinde, Romanların, Roman olmayan yaşayanları birbirinden ayırmak için cadde ortasına duvar örerek ayrımcılığını had safhalara çıkarmış olmasına ve Türkiye'de buna benzer bir uygulama yaşanmamış olmasına rağmen bu tür saptamalar çıkıyorsa, o zaman AB'nin tarafsızlığı yargılanabilir.

Günümüzde demokrasi ve insan hakları boyutu, klasik kuvvetler ayrılığı, özgür seçimlerin varlığı ve temsili demokrasiden daha ileri boyutlarda devam etmektedir. Şu anda süre gelen durum 1970'li, 1980'li ve 1989 Doğu Avrupa Komünizminin çöktüğü yıllardaki gibidir. Devam eden süreç içinde ABD ve AB ülkelerinde demokrasi ve insan hakları standartları hızla ilerlemiş ve dış politikalarının vazgeçilmez unsurlarına dönüşmüştür.

1993 yılından bu yana AB'ye üye olmak isteyen aday ülkelere AB'nin getirdiği Kopenhag kriterlerinin temel taşıını oluşturmaktadır artık demokrasi ve insan hakları. Demokrasi ve insan hakları konusu, ülkelerin iç meselesi olmasına rağmen, son yıllardaki baskılar batı tipi demokrasilerin benimsenmesi yolundaki bir şarttır. Gerçi bu dayatmanın diğer yüzünde, bunu şart koşan ülkelerin kendi içlerinde oturtmuş oldukları demokrasi ve insan hakları anlayışları vardır. Zira Türkiye, Türk Devleti'nin milletiyle bölünmez bütünlüğüne zarar verdiği gerekçesiyle bir partiyi kapattığı için AB tarafından eleştirilere maruz kalırken, AB üyesi İspanya da aynı sebepten dolayı, bu tür bir davranış sergilemekten çekinmemektedir.

Bunun ötesinde AB'ye tam üye olmak için getirilen kriterler, hiçbir şekilde aday ülkelere olumlu katkısı olmamıştır diyemeyiz. En basitinden, uygulama bulmamış olmasına rağmen Türkiye'de var olan idam cezasının, AB tarafından getirilen şartlar yüzünden kaldırılmış olması, yadsınamaz önemli bir katkıdır. Bununla birlikte adı geçen MDAÜ'lerde de yapılan reformlar, AB'ye tam üye olma amacının en büyük ateşleyicisidir.

SONUÇ

Avrupa Birliği'nin genişlemesi uzun süre devam eden çatışmaların sonunda Avrupa'nın birleşmesi için fırsat olarak algılanmaktadır. 1989'da Berlin Duvarı'nın çöküşü ve 1990'da Almanya'nın birleşmesi ile genişleme yeni bir boyut kazanarak Orta ve Doğu Avrupa'ya doğru ilerlemeye başlamıştır.

Komünizmin çöküşü itibarı ile yüzlerini Batı'ya çeviren bu ülkelerin demokratikleşme boyutları (Rengger, 1997: 56-64) Türkiye ile karşılaştırıldığı zaman, demokrasi geleneği çok daha eskilere dayanan Türkiye'nin önünde olmalarının bir başka sebebi belki de bu ülkelerin AB'ye üye olmaktan başka bir alternatiflerinin olmamasıdır. Diğer bir neden de AB'nin aday ülkeleri algılayışdır bizce. Bunu söylemek her ne kadar zor olsa da AB, tüm aday ülkelere eşit, tarafsız davranmamaktadır. Bu sonuca varmamızda en büyük desteği AB'nin Türkiye'ye ve adı geçen ülkelere attığı adımlar, mali desteği oluşturmaktadır. Baştaki bölümlerde vermeye çalıştığımız bilgilerle çok iyi anlaşılacaktır ki ne AB, ne Türkiye ne de adı geçen MDAÜ'ler çok samimidir. Bizim eleştirdiğimiz tümünerdir zira bugüne kadar yapılanlar göstermektedir ki AB Türkiye'yi üye olarak görme arzusunu net biçimde açıklayabilmiş değildir. Türkiye de her ne kadar dış politikasının başat unsuru olarak AB üyeliğini gösterse de yaptığı çalışmalar akıllarda şüphe uyandırmaktadır. Ancak MDAÜ'ler koalisyon hükümetleri görse de AB üyeliği yolundaki kararlarından sapma göstermemiş, AB de gösterilen gayretleri yetersiz değerlendirse de adı geçen ülkelerin adaylıklarını kabul etme yolundadır; zira Mackinder'in de dediği gibi; "Doğu Avrupa'ya hakim olan Heartlanda hakim olur; Heartlanda hakim olan Dünya Adasına hakim olur; Dünya Adasına hakim olan Dünyaya hakim olur" (Mackinder, 1962: 150).

Üyelik süreci hala devam etmektedir ancak gözden kaçırılmaması gereken çok önemli nokta, bu ülkelerin komünist rejim altındayken bile Avrupa ile ilişkilerini tamamen kesmemiş ve dolayısıyla Avrupalı kimliklerini unutmamış olmalarıdır. Bunu en iyi koruyan Çek Cumhuriyeti ve Macaristan olmuştur. Macaristan Budapeşte Ekonomi Bilimleri ve Kamu Yönetimi Üniversitesi, Avrupa Çalışmaları Bölüm Başkanı Prof. Dr. Tibor Palankai, Macarların Avrupalı kimliklerini hiç kaybetmediklerini ama bunun yanında komünizm sonrası tam bir reform sürecine girdikleri için AB'ye uyum konusunda net bir başarı kazandıklarını söylemektedir ****.

Adı geçen ülkelerle bütünleşmenin tarihsel ve manevi boyutu da bulunmaktadır. Polonya'nın üyeliğini en çok destekleyen Almanya, bir anlamda tarihi bir özür dilemektedir; ancak Polonya'da bulunan ciddi Alman azınlık da bu üyeliği perçinlemektedir. Ayrı olmaktan ziyade birlik fikri, çatışma

**** 11 Şubat 2002 tarihinde yapılan görüşmeden alınmıştır.

eğilimlerinden öte istikrar ve ekonomik eşitlik düşünceleri ve Avrupa'nın farklı bölümlerinde eşit yaşam koşullarının sağlanması ideali ile bu yeni üyelikler gerçekleştirilecektir.

Genişleme ile göze çarpan bir başka özellik ise Merkezi ve Doğu Avrupa'da istikrarlı demokrasilerin doğuşudur. Bu ülkelerde devlet yapıları dikta modelinden demokrasiye dönüşmüştür. Bu ülke halkları otoriteye dönüşün bizzat karşı duranlarıdır; ve bu konuda gösterdikleri hız, cesaretlerinin de bir kanıtıdır. İstikrarlı demokrasilerin beraberinde getirdiği hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı ve azınlıkların korunması özelliklerinin, üye devletlerde üst düzeyde bir iyileşme getirdiğini görmekteyiz. Bu iyileşme, yıllar öncesi başlayan tam üyelik taleplerinin 1999 Helsinki Zirvesi ile Türkiye'ye tanınan aday ülke statüsünün başlangıcı ile de kendini göstermektedir.

Coğrafyadan, Türkiye'nin nüfus boyutuna ve ekonomik gelişmişliğinden, AB'nin kendi içindeki siyasi akim ve dengeler, ve AB'nin geleceği açısından üretilen farklı perspektiflere kadar hepsi Türkiye-AB ilişkilerinin boyut, şekil ve derinliğini etkilemektedir. Ama aynı zamanda bir diğer gerçek de AB'nin Türkiye'ye tam bir hayır diyememesi, ve bunun nedenleri de aslında Türkiye'nin AB için gerçek değerini ortaya çıkaran faktörler, ve işin ilginç yanı bunlar aslında yukarıda belirttiğimiz olası engellerle üst üste örtüşmektedir. Yani aslında şu anki kısır döngüde Türkiye yalnız değildir. Örneğin, Aralık 2004'de Türkiye'ye verilecek yanıtın 'hayır' olmasını AB'nin göze alabileceğini düşünmüyoruz. Ama bunun dışında bir yanıtın da Türkiye'yi mutlu etmesi mümkün değildir. Elbette Irak ile olan gelişmeler ve bu kapsamdaki Türkiye-ABD ilişkileri de 2004 randevusu için belirleyici olacaktır. Ulusal ve uluslararası gelişmeler - hem Türkiye ve hem de AB için - bu iç ve dış kulvar düzenini tamamen değiştirebilir. Örneğin, 10 ülkenin 2004 üyeliğini şu anda kim garanti edebilir? Bulgaristan ve Romanya gerçekten 2008'i takvimlerine koyabilirler mi? 2004 civarı AB ülkelerinde yapılacak seçimler bu süreci nasıl etkileyecektir? Yani kısacası Türkiye - AB ilişkilerindeki faktör sayısı AB - MDAÜ ilişkilerinden çok daha fazladır ve bu yüzden de bu süreç her iki taraf için böyle zor ve engelli bir koşu şeklinde geçmektedir.

KAYNAKÇA

AİHM İstatistikleri: www.echr.coe.int, Erişim Tarihi: 12.03.2001.

Ash, T. G., (1990): "The Revolution of the Magic Lantern", *New York Review of Books*, January 18.

Avrupa Birliği Genişleme Süreci ve Türkiye, (2002): IKV Yayınları, Ağustos, Yayın No: 170, İstanbul.

Çek Cumhuriyeti'nin Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 1998 Düzenli Raporu: www.europe.eu.int/comm/enlargement/report_11_98/pdf/en/czech_en.pdf, Erişim Tarihi: 04.03.2002.

Çek Cumhuriyeti'nin Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 1999 Düzenli Raporu: www.europe.eu.int/comm/enlargement/report_10_99/pdf/en/czech_en.pdf, Erişim Tarihi: 04.03.2002.

Çek Cumhuriyeti'nin Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 2000 Düzenli Raporu: www.europe.eu.int/comm/enlargement/report_11_00/pdf/en/cz_en.pdf, Erişim Tarihi: 04.03.2002.

Çek Cumhuriyeti'nin Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 2001 Düzenli Raporu: www.europe.eu.int/comm/enlargement/report2001/cz_en.pdf, Erişim Tarihi: 04.03.2002.

- Çek Cumhuriyeti'nin Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 2002 Düzenli Raporu: www.europe.eu.int/comm/enlargement/report2002/cz_en.pdf, Erişim Tarihi: 22.05.2003.
- Eralp, A., (1997): "Hükümetlerarası Konferans ve Esnek Entegrasyon Projeleri Işığında Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri", *Avrupa Yeniden Yapılanırken Türkiye*, İstanbul: Friedrich Ebert Vakfı Yayınları, Politika ve Toplum Serisi.
- Eriş, M. G., (2001): "Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri: Yeni Yaklaşımlar", *Mercek*, Sayı 22, Yıl: 6, İstanbul.
- From the Socialist Core to the Capitalist Periphery: Hungary in Comparative Perspective: www.ciaonet.org/wps/grb02/, Erişim Tarihi: 07.05.2002
- Golebiowski, J., (1997): "Social and Political Background of Poland's Integration with the European Union", Peter-Christian Müller-Graff, A. Stepniak (eds.), *Poland and the European Union-Between Association and Membership*, ECSA Series, Vol. 4, Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.
- Holzer, J., (1995): "The Communist Poland: The Role of a Concept of the Polish History for the Transformation to Democracy", E. Wnuk-Lipinski (ed.), *After Communism*, Warsaw: Institute of Political Studies Polish Academy of Sciences.
- Huntington, S., P., (1996): *Üçüncü Dalga Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma*, Çev: E. Özbudun, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Kaminski, A. Z., (1995): "Two Europes in One? Integration and Defense in Post-Communist Vacuum", E. Wnuk-Lipinski (ed.), *After Communism*, Warsaw: Institute of Political Studies Polish Academy of Sciences.
- Karlık, R., (1998): *Avrupa Birliği ve Türkiye*, İstanbul: Beta Yayınları, 5. Baskı.
- Klas, T. S., (1993): "The Collapse of Communism: The Predicted and Unpredicted Consequences, Z. J. Pietras, J. A. Rybczynska (eds.), *Polish Political Science*, Yearbook 1992-93, XXII-XXIII, Torun: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Krzysztofek, K., (1993): "Applicability of The Theories of Modernization for The Development of Post-Socialist Countries: The Polish Case and The East European Perspective", Z. J. Pietras, J. A. Rybczynska (eds.), *Polish Political Science*, Yearbook 1992-93, XXII-XXIII, Torun: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Macaristan'ın Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 1998 Düzenli Raporu: www.europe.eu.int/comm/enlargement/report_11_98/pdf/en/hungary_en.pdf, Erişim Tarihi: 07.03.2002.
- Macaristan'ın Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 1999 Düzenli Raporu: www.europe.eu.int/comm/enlargement/report_10_99/pdf/en/hungary_en.pdf, Erişim Tarihi: 07.03.2002.
- Macaristan'ın Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 2000 Düzenli Raporu: www.europe.eu.int/comm/enlargement/report_11_00/pdf/en/hu_en.pdf, Erişim Tarihi: 07.03.2002.

- Macaristan'ın Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 2001 Düzenli Raporu: www.europe.eu.int/comm/enlargement/report2001/hu_en.pdf, Erişim Tarihi: 07.03.2002.
- Macaristan'ın Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 2002 Düzenli Raporu: www.europe.eu.int/comm/enlargement/report2002/hu_en.pdf, Erişim Tarihi: 22.05.2003.
- Mackinder, H., (1962): *Democratic Ideals and Reality*, New York: Norton and Company.
- Michta, A.A., (...): "Poland, Czechoslovakia, and Hungary: The Triangle in Search of Europe", A.A. Michta, I. Prizel (eds.), *Postcommunist Eastern Europe, Crisis and Refom*, New York: St. Martin's Press.
- Oran, B., Paranoyadan Kurtaracak Belge, www.cumhuriyet.com.tr, Erişim Tarihi: 12.10.2000.
- Palecki, K., (1993): "Bread or Democracy: The False Alternative, Z. J. Pietras, J. A. Rybczynska (eds.), *Polish Political Science, Yearbook 1992-93, XXII-XXIII*, Torun: Wydawnictwo Adam Marszalek.
- Pinder, J., (t.y.): "1985-90: Towards A Comprehensive Eastern Policy For The Community", *The European Community and Eastern Europe*, Chatham House Papers, London: Pinter Publishers.
- Polonya'nın Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 1998 Düzenli Raporu: www.europe.eu.int/comm/enlargement/report_11_98/pdf/en/poland_en.pdf, Erişim Tarihi: 11.03.2002.
- Polonya'nın Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 1999 Düzenli Raporu: www.europe.eu.int/comm/enlargement/report_10_99/pdf/en/poland_en.pdf, Erişim Tarihi: 11.03.2002.
- Polonya'nın Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 2000 Düzenli Raporu: www.europe.eu.int/comm/enlargement/report_11_00/pdf/en/pl_en.pdf, Erişim Tarihi: 11.03.2002.
- Polonya'nın Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 2001 Düzenli Raporu: www.europe.eu.int/comm/enlargement/report2001/pl_en.pdf, Erişim Tarihi: 11.03.2002.
- Polonya'nın Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 2002 Düzenli Raporu: www.europe.eu.int/comm/enlargement/report2002/pl_en.pdf, Erişim Tarihi: 22.05.2003.
- Rengger, N. J., (1997): "Towards A Culture of Democracy? Democratic Theory and Democratisation in Eastern and Central Europe", E. Herring, G. Pridham and G. Sanford (eds.), *Building Democracy*, London: Leicester University Press.
- Roszkowski, W., (1995): "From Communism to Where?", E. Wnuk-Lipinski (ed.), *After Communism*, Warsaw: Institute of Political Studies Polish Academy of Sciences.
- Sander, O., (2000): *Türkiye'nin Dış Politikası*, M. Fırat (der.), Ankara: İmge Kitabevi, 2. Baskı.
- Skak, M., (1997): "Stability of Democracy and Institutions and the Rule of Law", Peter-Christian Müller-Graff (ed.), *East Central Europe and the European Union: From Europe Agreements to a Member States*, ECSA Series, Vol. 5, Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.

Şaylan, G., (1998): *Demokrasi ve Demokrasi Düşüncesinin Gelişimi*, 282, İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi: 14, İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi El Kitapları Dizisi: 5, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.

The Democratic State or State Democracy? Problems of Post-Communist Transition, www.iue.it/RSC/WP-Texts/holmes.html, Erişim Tarihi: 03.05.2002.

Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 1998 Düzenli Raporu: www.europe.eu.int/comm/enlargement/report_11_98/pdf/en/turkey_en.pdf, Erişim Tarihi: 14.03.2002.

Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 1999 Düzenli Raporu: www.europe.eu.int/comm/enlargement/report_10_99/pdf/en/turkey_en.pdf, Erişim Tarihi: 14.03.2002.

Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 2000 Düzenli Raporu: www.europe.eu.int/comm/enlargement/report_11_00/index.htm, Erişim Tarihi: 14.03.2002.

Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 2001 Düzenli Raporu: www.europe.eu.int/comm/enlargement/report2001/tu_en.pdf, Erişim Tarihi: 14.03.2002.

Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesine İlişkin Komisyon 2002 Düzenli Raporu: www.europe.eu.int/comm/enlargement/report2002/tu_en.pdf, Erişim Tarihi: 22.05.2003.

Wohlfeld, M., (1997): "The Effects of Enlargement on Bilateral Relations in Central and Eastern Europe", *Chaillot Paper*, 26, June, Paris: Institute for Security Studies Western European Union.

Wydra, H., (1999): "Democracy in Eastern Europe as a civilising process", D. Smith, S. Wright (eds.), *Whose Europe? The Turn Towards Democracy*, Oxford: Blackwell Publishers.

Yapılan Görüşme:

11 Şubat 2002: Budapeşte Ekonomi Bilimler ve Kamu Yönetimi Üniversitesi, Ekonomi Fakültesi, Dünya Ekonomisi Anabilim Dalı Başkanı, Avrupa Çalışmaları Merkezi Başkanı, (Budapesti Közgazdasagtudományi és Allamigazgatási Egyetem, Europai Janulmányi és Oktatási Központ) Prof. Dr. Tibor Palankai.

SİYASAL TERÖRİZM : NEDEN VE SONUÇLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

ÖZET

Tarihin her döneminde neredeyse bütün toplumlarda var olan terörizmin siyasal nitelikli olanının amacı, ülke bütünlüğünü bozmak veya mevcut siyasal düzeni değiştirmektir. Temelinde siyasal bir amaç ve şiddet barındıran siyasal terörizm, amacına yönelik eylemleri gerçekleştirirken diğer terörizm türlerinden farklı yöntemler kullanmaktadır. Gerçekte tam anlamıyla bir ideoloji içermemekle birlikte, terörist gruplar tarafından politik bir faaliyet olarak lanse edilmek istenen siyasal terörizm aslında özü itibarıyla bir suçtur. Günümüzde artarak devam eden siyasal terörizm faaliyetleri, toplum güvenliğine yönelik en büyük tehlikeyi oluşturmaktadır. Amaca ulaşmada bir araç görevini üstlenen terörizm artık sadece Ortadoğu ülkelerine özgü olmaktan çıkmış ve günümüz Batı dünyasının en büyük kabusu haline gelmiştir.

ABSTRACT

POLITICAL TERRORISM: AN ANALYSIS ON ITS EFFECTS AND RESULTS

Aim of the political terrorism in every society and almost in every period of the history has been to demolish the national integrity or change the existing political system. Political terrorism which contains a political aim and violence, use different methods from the other kinds of terrorism while realizing its actions. In fact it does not contains an ideology, terrorist groups try to introduce political terrorism as a political activity but in essence it is a crime. Political terrorism activities which are increasing day by day, are forming the biggest danger towards the national security. Terrorism as a tool using for meet the objectives, are not only particular for the Middle Eastern countries but also it has become the biggest nightmare of the present Western world.

GİRİŞ

Terörizm kavramının tanımlanmasında yaşanan sorun, terörizm türlerinin farklılaştırılmasını da zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla, siyasal terörizm kavramının kullanımında da çeşitli kavram karmaşası yaşanmaktadır. Bütün terör hareketleri siyasal içerikli midir? Hangi tür terör siyasal terördür? Soruları, siyasal terörizm kavramı çerçevesinde cevaplanması gereken sorulardır. Terörizmin siyasi bir güdüsü olmayabilir. Cani insanlar terörizmi, fidye almak ve kişisel kazanç sağlamanın başka şekilleri için kullanmışlardır. Psikopatlar, sadist ve diğer sorunlu insanlar, engellenmişliklerini ve nefretlerini ifade etmek için, topluma karşı sembolik protesto ve intikam eylemleriyle korku ve dehşet salmaktadırlar. Bu tür şiddet eylemlerinin siyasi bir yönü bulunmamaktadır.

Siyasal terörizm genel bir tanımlamayla, bireylere, gruplara, toplumlara ya da devletlere, teröristlerin siyasi taleplerine ödün verilsin diye korku ve dehşet salmak için, cinayet ve ortadan kaldırmanın düzenli kullanımı, veya bunların tehdidi olarak tanımlanabilir.

Siyasal terörizmin diğer terörizm türlerinden ayrılması gerekliliği, terörizmle mücadele içinde zorunludur. Özellikle terörizmle mücadeleyi hukuk kuralları içinde yapmak zorunda olan demokratik yönetimler açısından, siyasal terörizmin diğer terörizm türlerinden ayrılması gerekmektedir.

Nihai amacı ülke bütünlüğünü bozmak ya da demokratik siyasal düzenin yerine başka meşruluk esasına dayanan bir düzen kurmak olan siyasal terörizm, bu amacı gerçekleştirmek isterken diğer terörizm türlerinden farklı taktikler kullanarak amacına ulaşmaya çalışmaktadır.

Bu çalışmada, terörizmin tanımlanma sorunu çerçevesinde siyasal terörizm kavramı tanımlanırken, siyasal terörizmin türleri, sebepleri, amacı ve taktikleri de incelenmeye çalışılacaktır.

TERÖR-TERÖRİZM KAVRAMLARI VE TANIMLAMA SORUNU

1.1. Terör Nedir?

Terör ve terörizm kavramlarını tam olarak tanımlamak ya da herkes tarafından kabul görmüş tek ve genel bir tanımdan bahsetmek mümkün değildir.

Latince "terrere" sözcüğünden türetilen terör sözcüğünün sözlük karşılığı; dehşet, korkunç şey, dehşet saçan şey veya kimse olarak tanımlanmıştır.(Redhouse Sözlüğü, 1997: 1012) Türkçe'de kullanılan "tedhiş" sözcüğü Arapça olup sözcük karşılığı; şaşırtma, ürkütme, yıldırma, korku salma(Par, 1990: 468) olarak tanımlanmaktadır.

Terör, hem şiddet yoluyla yaratılan korku ortamını, hem de bu ortamı yaratan vasıtayı yani şiddet eylemini ifade etmektedir.(Zafer, 1999: 1) Günlük kullanımda terör sözcüğü daha çok siyasal ve ideolojik içerikli eylemleri açıklamak için kullanılmaktadır. Kullanımda olay ya da eylem değil eyleminin amacı esas alınarak olay bu sözcük ile tanımlanmaktadır. Bu bağlamda Türkçe karşılığı olarak terör; siyasal nitelikli şiddet eylemleri olarak tanımlanabilir.(Örgün, 2001: 13)

Terör egemen sosyo-politik güç yapısına (iktidara) uyumlu, yani onun ürünü, ya da karşısı olmasına göre yukarıdan terör ve aşağıdan terör olmak üzere iki kısma ayrılır.(Ergil, 1990: 2)

Yukarıdan terör: "Eğer terör uygulaması, mevcut otorite sistemi ile çalışma ve eşgüdüm içinde ise, terör var olan iktidar kurumları aracılığıyla yürütülebilir. Bu durumda, iktidar-seçkinleri ya da egemen güçler, alışılmış/benimsenmiş kurallar ve meşru yönetim uygulamaları yerine kendi iradi seçimleriyle bir terör sürecini başlatabilirler. Bu seçimi kolaylaştıran nedenler arasında geniş çaplı ekonomik kriz, hızlı sosyal değişme ve örgütlü toplumsal grupların iktidar üzerindeki baskılarının artması sayılabilir. Bütün bu durumlarda, egemen güçlerin ve onların yönetimini meşrulaştıran toplumsal değerlerin ve oydaşmanın zayıfladığı görülür. Bu çözülmeye ve/ya da otorite zayıflamasına tepki olarak uygulamaya konan dehşete dayalı yönetim türüne terör rejimi ve/ya da yukarıdan terör denir."(Ergil, 1990: 2)

Aşağıdan terör: "Eğer terör ve şiddet, egemen güçlerin dışındaki bir güç odağından kaynaklanıyorsa, bu tür bir terör sistemi, çoğunlukla, mevcut otorite sistemini, özellikle devleti kontrol eden güçleri çöktürmeye yöneliktir. Bu tür terör tipine aşağıdan terör adı verilir."(Ergil, 1990: 2)

Schreiber'e göre terör kavramı yukarıdan terörü, terörizm ise aşağıdan terörü tanımlamaktadır. Bu bağlamda, terör kavramı ile mevcut rejimin halkın baskı altında tutularak varlığının garanti altına alınması veya geliştirilmesi ifade edilirken, buna karşın terörizm kavramı ile hükümet edenlerin zayıflığını sergilemek hatta tüm devlet idaresini bertaraf etmek amacıyla alttan uygulanan saldırı faaliyetleri ifade edilmektedir.(Zafer, 1999: 2)

1.2. Terörizm Nedir?

Terör ile terörizm ayrı kavramlardır.(Başeren, 2002: 2) Terör bir eylem biçimi terörizm ise bir strateji anlayışıdır. Terörizmin tanımlanması hususunda yapılmış, bugüne kadar birbirinden farklı çok sayıda tanım bulunmaktadır. Yapılan bir çalışmada, 1936 ve 1981 yılları arasında yapılmış 109 değişik terörizm tanımı tespit edilmiştir.(Schmid, 1983: 119-152) ABD resmi kayıtlarında farklı anlamlarda yarım düzine terörizm tanımı bulunmaktadır.(Laqueur, 1986: 88)

Noam Chomsky'e göre, terörizmin incelenmesinde tutulacak iki yol vardır: Konuyu ciddiye alan doğru bir yaklaşım ya da terörizm kavramının bir güç dizgesinin hizmetinde kullanılacak bir silah olduğunu kurgulayan propagandacı bir yaklaşım.(Chomsky, 1999: 7) Bu sebeple terörizme objektif bir tanımlama getirilememektedir. Buradaki en büyük zorluk bir değer yargısında bulunmak ve kişisel ilgilere kaçınmaktır.(Ferracute, 1984: 218) Başka bir görüşe göre ise, devletler arasındaki politik çıkar hesapları veya ideolojik baskılar nedeniyle üzerinde uzlaşılan ortak bir terörizm tanımına henüz ulaşılamamıştır.(Schmid, 1983: 7)

Terörizmin genel olarak şiddet mi, yoksa şiddetin özel bir biçimi mi olduğu; vurgulamanın onun siyasal karakterine ve savaş yöntemlerine mi, yoksa yapılması gerektiği; belli bir amaca yönelik sistematik karakterinin mi, yoksa tahmin edilemezliği ile simgesel yönlerinin mi, ya da belki de kurbanlarının pek çoğunun masum insanlar olması gerçeğinin mi seçilip ayrılması gerektiği üzerinde bir anlaşma bulunmamaktadır.(Laqueur, 2002: 95)

Bir tanımlamaya göre terörizm, "kaçırmadan cinayete kadar uzanan ve amacı sindirme olan şiddet eylemlerine verilen addır."(Ergil, 1990: 1) Başka bir tanımlamaya göre ise; "terörizm özellikle siyasal bir amaçla, şiddetin sistemli ve devamlı olarak kullanılması politikasıdır."(Daver, 1986: 93) Bir başka tanıma göre ise, "terörizm ne bir konvansiyonel savaş şekli, ne adi bir suç, ne de iletişim araçlarına yarayan gelişigüzel bir deliliktir. Terörizmi farklı kılan en önemli özelliği, onun politik amaçlara erişmek için kullandığı kendine mahsus stratejidir.(Karacan, 1984: 196)

Üzerinde bir türlü uzlaşılabilen terörizm kavramında tanımlar amaç değil, düşünmeye yardımcı olan araçlardır.(Zafer, 1999: 5) ve hiç bir terörizm tanımı, tarihe geçmiş bütün şiddet çeşitlerini kapsamaz.(Altuğ, 1995: 20)

Yapılan tanımlarda dikkati çeken ortak özellikler siyasal bir amaç ve şiddet unsurunun bulunmasıdır. Bununla birlikte terörizm, bir ideoloji değil farklı politik kanaatlere sahip insanların kullandığı bir stratejidir.(Laqueur, 1986: 90) Terörizm, bir doktrin hatta sistematik bir fikir değildir, terörizm bir yöntem, taktik bir bakıma da bir savaş biçimidir.(Tavas, 2002: 17)

Terörizm, her ne kadar siyasi ve felsefi sistemler gibi “-izm” ekiyle anılmakta ise de gerçekte bir sistemi, bir ideolojiyi içermemektedir.(Zafer, 1999: 3)

Yukarıda yapılan terörizm tanımlamalarında, ortak özellik olarak, şiddet unsuru ve siyasal bir amaç bulunduğunu belirtmiştik. Ancak terörizmin siyasi bir güdüsü bulunmayabilir(Wilkinson, 1979: 48) ve her siyasi şiddet çeşidi de terör niteliğini taşımaz.(Hazır, 2001: 43) Toksinmanların, psikopatların, akli dengesi bozuk olanların davranışları ile kendi koşullarında terör yaratabileceklerini düşünmek mümkündür.(Başeren, 2002: 3) Dolayısıyla, kriminal suçlar çerçevesinde değerlendirilmesi gereken terör eylemleri ile siyasi güdülerle harekete geçirilen terörizmin birbirinden ayırt edilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada bizim ele alacağımız konu siyasi terörizm olacaktır ve çalışmanın bundan sonraki kısımlarında “terörizm”den kastedilen ise “siyasi terörizm” kavramıdır.

2. SİYASAL TERÖRİZM KAVRAMI VE ÖZELLİKLERİ

2.1. Siyasi Terörizm Kavramı

Terörizmi diğer adı suçlardan ayıran temel unsur siyasi amaç içermesi(Jenkins, 1986: 780) ve “fiilin siyasi saikle işlenmiş olmasıdır. Ancak siyasi olan saikin içeriği fiilin terörizm niteliğinde olup olmadığını belirlemede bir rol oynamaz. Böyle bir değerlendirmenin doğal sonucu olarak hangi siyasi görüş doğrultusunda olursa olsun etki yaratmak için terörist stratejilere başvuran herkesin terörist olduğun kabul etmek gerekir. Sadece niteliği gereği şiddetle hiçbir şekilde bağdaşması mümkün olmayan ideolojilerin, şiddete başvurdukları anda artık kendileri olmaktan çıkacak olmaları nedeniyle, terörist olmaları imkan haricidir.”(Başeren, 2002: 3)

Ted Robert Gurr, siyasi terörizmin tanımlanmasında üç unsur kullanılabileceğini belirtmektedir. Buna göre, Birincisi; siyasi terörizm yıkıcı şiddet kullanır ve açıktan yapmak yerine gizlice mücadele eder, ikincisi; siyasi terörizm eylemlerindeki başlıca hedefleri politik kişilerdir. Üçüncüsü ise; gizlice ve arasıra işlenen eylemler aracılığıyla destek sağlamaya çalışırlar.(Gurr, 1979: 25)

Siyasal terörizm üç parçadan oluşan bir bütündür. Şiddetin tehdit veya fiile dönüşmesi, fiil veya tehdidin reaksiyon hissi içermesi ve bu reaksiyon ve fiillerin toplumsal etkiler oluşturmaları.(Stohl, 1979: 13)

Paul Wilkinson siyasi terörizmi şu şekilde tanımlamaktadır, “siyasi terörizm, bireylere, gruplara, toplumlara ya da devletlere, teröristlerin siyasi taleplerini yerine getirmek üzere cinayet ve yokermenin düzenli kullanımı veya cinayet ve yokerme tehdididir.”(Wilkinson, 1979: 13) Son derece muğlak bir kavram olan siyasi terörizmi, bu tanım çerçevesinde ele almak çalışmamız açısından da uygun görünmektedir.

2.2. Siyasi Terörizmin Özellikleri

Siyasal terörizmin özelliklerini genel olarak sıralayacak olursak;

Öncelikle belirtmemiz gereken husus, siyasi terörizm politik bir faaliyet değil bir suçtur.(Stohl, 1979: 2)

Siyasal terörizm sol ve devrimci karakterlidir.(Schmid, 1983: 167) Ancak bu yalnızca, terörizmin kuramsal sorunlarının sol tarafından her zaman çok daha geniş olarak tartışılması bakımındandır. Sağ kanat topluluklarıyla ulusçu hareketlerde en az aynı sıklıkta terörizme başvurmaktadır.(Laqueur, 2002: 84)

Siyasal terörizm, siyasi bir savaş tekniğidir.(Laqueur, 2002) Ancak terörizmin örgütlü ve kuralı şiddet içermesi, yani kuralı şiddet oluşu terörizmi savaştan ayıran en önemli ayrıcalığıdır. Çünkü savaşın hiçbirinde kuralı şiddet yoktur.(Tavas, 2002: 17)

Siyasal terörizmin stratejisine göre fiil semboliktir. Fiilin sembolik olması terörizmi gerilla savaşı ve diğer savaşıardan ayırıcı bir niteliktir.(Hanlı, 2002)

Terörizm yalnızca teröristin zihninde cereyan eden hayali bir savaştır. Bu hayali kısmi bir savaş olup ancak taraflardan biri için geçerlidir. Hayali savaş ancak "düşman" tarafından kabul edilince gerçek bir savaşıa dönüşür.(Ferracuti, 1984: 228)

Savaşlarda düşmanın imha edilmesi temel amaçtır. Terörizmde ise cinayetler ve diğer eylemler nihai amacın aracı konumundadırlar. Bu çerçevede terörizm bir tiyatro oyunudur. Mesajlar seyirci kitleye ve tüm dünyaya bu sahneden verilmektedir.(Tavas, 2002: 18)

Terörizm insan doğasının bir ürünü değildir. Bir diğerine zarar ve acı vermek insan yeteneklerinin saldırganlık repertuarının bir parçasıdır.(Ergil, 1990: 46)

"Terörizm pejoratif bir anlam içermektedir. Terörizm niteliğine sahip suçlarda fail ile suçun mağduru arasında bir bağlantı bulunmamakta, mağdur hemen her zaman tümüyle masumdur, sadece başkaları üzerinde yaratılacak bir etki adına kurban edilmektedir. Bu durum terörizmin niçin ahlak dışı olduğunu da açıklamakta ve ona pejoratif bir anlam yüklemektedir."(Başeren, 2002: 6)

3. SİYASAL TERÖRİZMİN TÜRLERİ

Paul Wilkinson siyasal terörizmi üç ana gruba ayırmaktadır.

(i) İhtilalci (Devrimci) terörizm

(ii) Alt-İhtilalci terörizm

(iii) Bastırıcı terörizm(Wilkinson, 1979: 55)

3.1. İhtilalci (Devrimci) Terörizm

İhtilalci ya da devrimci terörizm, "gerçek bir siyasal ihtilalin beraberinde gelmesi için terörist şiddet taktiklerinin sistematik olarak kullanılması"(Hazır, 2001: 48) şeklinde tanımlanmaktadır.

Harry R. Targ'ın tanımlamasına göre ise; "devrimci terörizm, bir toplumda kökten değişiklikleri destekleyen kişi ve grupların davranışlarının bir biçimidir. Tarihsel şartlar ve değişimci güçlerin bir ürünü olan devrimci terörizm, devrimci toplumsal hareketlerle aynı anlamı taşımaz."(Targ, 1979: 120)

Wilkinson'a göre ihtilalci terörizmin amacı, devrim ya da sistemli bir şekilde devrimci hedeflere ulaşmaktır.(Wilkinson, 1979: 56) Ted Robert Gurr'e göre ise, terörist eylemleri gerçekleştiren faalleri güdüleyen şey devrimci arzulardan çok, belli politikalara ve politik figürlere yönelik düşmanlıktır.(Gurr, 1979: 24)

"İhtilalci terörizm, küçük bir grup olsa bile, daima bir lideri, ideolojisi ya da biçimlenmemiş de olsa programı olan bir grup fenomenidir. Alternatif örgütsel yapılar geliştirirler. Şiddet ve terörizm örgütü tipik bir biçimde, ihtilalci hareket içerisindeki uzman suikastçı ve askeri nitelikli organlar tarafından üstlenilmiştir."(Wilkinson, 1979: 56)

İhtilalci terörün alt tipleri de bulunmaktadır.

Bunlar:

(i) Saf terör teşkilatları (tek silah terörizmdir),

(ii) Yardımcı bir silah olarak terörü kullanan ihtilalci ve milli kuruluş partileri ve hareketleri,

(iii) İhtilalin ilerleyişle birlikte görülen kısa dönemli isyan nitelikli terör,

(iv) Kır ve şehir gerillalarının terörizmi,

(v) Dinsel, ırksal azınlıklara ve sosyal sınıflara yönelen ihtilalci terör rejimi,

(vi) Uzun dönemli ihtilalci gayeleri amaçlayan eylemli propaganda,

(vii) Uluslararası terörizm.(Hazır, 2001: 48-49)

3.2. Alt-İhtilalci Terörizm

Siyasal terörizmin türleri arasında ikinci grubu, "devletin baskısından veya ihtilalden başka siyasal motiflerle terörü kullanan alt-ihhtilalci terörizm teşkil eder. İhtilalci terörizmin köklü değişim istemesine rağmen, alt-ihhtilalci terörizm, daha çok hükümeti bazı konularda politika değişikliğine zorlamak veya teröristlerce suçlanabilir görülen hükümet politikalarına karşı misilleme yapmak gibi

sınırlı amaç güderler.”(Hazır, 2001:49) Örneğin, kamu görevlilerini görevden aldirmek veya cezalandırmak, rakip gruplarla siyasi mücadeleye girişmek(Wilkinson, 1979: 56) gibi. Alt-ihhtilalci terörizmde, bireyler her ne kadar tek başlarına eylemde bulunsada, tipik bir biçimde küçük gruplar halinde örgütlenirler, oldukça tahmin edilemezdirler; çoğu kez psikopatolojik ve kriminal şiddetten ayırt edilemezler.(Wilkinson, 1979: 56)

3.3. Bastırıcı Terörizm

Bastırıcı terörizm, “baskıcı tarafından sakıncalı sayılan belli davranış şekillerine fertleri veya grupları boyun eğdirme, engelleme veya yasaklama amaçlarıyla sistematik şiddet eylemlerinin teröristçe kullanılması”(Hazır, 2001: 49) olarak tanımlanmaktadır.

Bastırıcı terör, nüfusun tamamını veya seçilmiş bir grubu hedef alabilir.(Hazır, 2001: 49) Baskıcılar tarafından istenmeyen olarak tasarlanan davranış biçimlerini, bireyleri ya da grupları bastırmak veya baskı altında tutmak ya da seçilmişleri keyfi olarak “tasfiye” etmek gibi amaçları bulunmaktadır.(Wilkinson, 1979: 56-57)

Daha açık bir ifadeyle, “kurulu otoritenin ayaklananlara karşı uyguladığı terörizm”(Başeren, 2002: 4) olarak tanımlanabilecek olan bastırıcı terörizm, genellikle iktidar partisi ve orgu gibi diğer organları içermekle birlikte, uzman terör birimi ve gizli polis bu görevi gerçekleştirmek üzere geliştirilir.(Wilkinson, 1979: 57)

Bastırıcı terörizm türü de farklı şekillerde görülebilir. Devlet terörü, koloni terörü, polis terörü, sıkıyönetim terörü (askerin terör aracı olarak kullanılması halinde), hapishane ve hapishane kampı terörü, köle terörü, ideolojik ve düşünce terörü, karşı ayaklanma terörü gibi örnekler bastırıcı terörün özel şekilleridir.(Hazır, 2001: 49)

Demokrasilere karşı ciddi tehdit oluşturması bakımından diğer siyasal terörizm türleri ayrı bir öneme sahiptirler. Bastırıcı terörizm ise, daha çok totaliter, otoriter ve geleneksel rejimlerin yapılarına uygun düşer,(Hazır, 2001: 50) hatta siyasal terör demokrasi dışı sistemlerde, liderin paranoyasının bir aracı haline gelebilir.(Wilkinson, 1979: 57)

4. SİYASAL TERÖRİZMİN SEBEPLERİ

Bu bölümde terörizmin sebepleri incelenmeye çalışılacaktır. Ancak öncelikle şu hususu belirtmeliyiz ki, burada ele alacağımız sebepler terörizmin nedenlerini bütünüyle açıklama iddiasıyla değil, kişi ya da grupları terörizme sevkeden göreceli faktörler olarak değerlendirilmelidir. Terörizmin sebepleri ülkeden ülkeye hatta aynı ülke de zaman içerisinde değişiklik gösterebilmektedir. Ayrıca terörizmin ortaya çıkışında belirlenen faktörlerin yanında rastlantısal öğelerde bulunmaktadır.(Laqueur, 2002: 138) Belirtmemiz gereken bir başka husus ise, herhangi bir terörizm için uygun olan bir sebep, başka bir terörizm türü için ise uygun düşmeyebilir.

4.1. İdeolojik Sebepler

4.1.1. Sağcı Politik Akımlar

Sağcı politikaların en aşırı örneği faşizmdir. Bu ideolojiye göre, fert toplumun bir parçasıdır ve içerisinde doğup eğitildiği toplum ve kültürden bağımsız olarak varlığını sürdüremez. Devlet, toplumsal düzeni bireysel özgürlüklerin üzerinde tutan sürekli ve mutlak bir güçtür.(Zafer, 1999: 16) Diğer sağcı politikalar, ya yeni değerlere karşı bir tepki olarak monarşiye dönmeyi ya da sadece mevcut solcu eğilimlere karşı daha az merkezîyetçi bir ekonomik düşünceyi temsil ederler.(Karacan, 1984: 203)

Sağ şiddet ideolojisinin felsefesi öneriden çok eleştiriye dayanır. Yani sağ terörün ana unsurları, “Komünizm tehlikesinin varlığı” varsayımına dayanan toplumun tehlikeden kurtarılması düşüncesi, bunun içinde “sol terör” ile yeterince mücadele etmeyen liberal demokratik devlet yerine otoriter sağcı devletin kurulması esasına dayanır.(Zafer, 1999: 16)

Aşırı sağ için yer alan diğer fraksiyonlar ise aşırı milliyetçilik ve teokratik devlet düzeni kurmayı hedefleyen akımlardır. Aşırı milliyetçilik, bölücü nitelik taşıyan, kısmen de ırkçılığı da kapsayan

faaliyetlerdir. Teokratik devlet taraftarlarının amacı ise siyasi sınırlar dahilinde önce şeriat hükümlerine dayalı bir devlet kurmak ve daha sonra da İslam ülkelerini birleştirip sınırsız bir İslam birliğini gerçekleştirmektir.(Zafer, 1999: 16)

4.1.2. Solcu Politik Akımlar

Solcu politikalar "sınıf mücadelesi" esasına dayanmaktadır.(Zafer, 1999: 16) Kendisinden önceki sosyalist düşünürlerin fikirlerini özetleyen Karl Marks'a göre, sosyal evrimde en son değişim, endüstriyel üretim araçlarının icat edilmesinden sonra, bu araçların işçilerin, yani proletaryanın eline geçmesiyle olacaktır. Ancak bu sosyal evrimin nasıl olacağı, yavaş ve şiddetsiz mi, yoksa hızlı ve zorla mı gerçekleştirileceği sorusu belirsizdir. Marks tarafından çözülmeyen bu problem, haleflerini de meşgul etmektedir.(Karacan, 1984: 203)

1947 yılında Çin'de Mao ve 1959 yılında Küba'da Fidel Castro uzun endüstrileşme sürecini beklemeden kır gerilla taktikleriyle ihtilali gerçekleştiren Marksistlerdendir. Bunlar terörizme giden süreçte önemli birer örneklerdir.(Karacan 1984: 204)

Son kuşağın en etkili Neo-Marksisti Herbert Marcuse, devrimci değişimin geleneksel sosyal metotlarla değil, sistemin dışına çıkan şiddet yöntemleri ile gerçekleştirilebileceğini iddia etmiştir.(Karacan, 1984: 204)

Modern teröristler, Marksizm-Leninizm'den şu unsurları miras olarak almışlardır: 1- Haklı, gerekli ve kaçınılmaz sosyal ihtilalin olacağı, 2. İhtilale erişmek için radikal bir eylemciliğin gerekliliği, 3. Milli gelişme için eski emperyalist güçlerin yok edilmesi, 4. Şehir gerilla platformunun önemi, 5. Geleneksel sosyal değişim yöntemlerinin dışına çıkılması.(Karacan, 1984: 205)

Sağ ve sol terörizmin ortak yönleri, iki tür terörizminde mevcut liberal demokratik düzene karşı olması ve düzeni bertaraf etmeye çalışırken aynı aracı yani siyasi şiddeti kullanmalarıdır. Farklılıklar ise, karşı oldukları sisteme alternatif olarak sundukları modeldedir. Sol terör, devletin siyasi yapısını değiştirmenin yanı sıra devlete temel olan üretim ilişkileri sistemini de değiştirmeyi amaçlar. Sağ terör ise, siyasi sistemi yıkmaya çalışır ancak diğer taraftan kapitalist üretim ilişkilerinin devamlılığını amaçlar.(Zafer, 1999: 17)

Terör yukarıda açıkladığımız biçimde sadece sol veya sağ akımların bir aracı değil, mevcut siyasi sistemi benimseyen, siyasi sistemle çelişen bütün grupların ortak vasıtasıdır.(Zafer, 1999: 17)

4.1.3. Anarşizm

Anarşizm, her türlü otoriteyi reddeden ve bu otoritelerin yıkılmasını amaçlayan bir akımdır. Bu nedenle anarşizm, "her türlü devlet kurumlaşmasına, kapitalist devlete olduğu kadar sosyalist devlete de karşı, ferdietçi bir dünya görüşü" olarak tanımlanabilir.(Örgün, 2001: 21)

Aristoteles, anarşi kavramını, "efendisiz kölelerin" kol gezdiği bir durum olarak tanımlar ve bunu demokrasinin yozlaşması olarak değerlendirmektedir. Kant ise anarşiyi, baskı ve baskının kurumlarını içermeyen yasa ve özgürlük şeklinde tanımlamaktadır.(Örgün, 2001: 22)

Fransız düşünür Pierre-Joseph Proudhon (1809-1865)'a göre, siyasi sistem birbirleriyle çelişki halinde olan iki temel ilkeye dayanıyor: Otorite ve özgürlük. Her toplum türü için geçerli olan bu iki ilke, kendi aralarında savaş halindedirler, biri olmadan öbürünün anlamı yoktur. En otoriter toplumda bile az da olsa özgürlük, en özgür toplumda da belli bir ölçüde otorite bulunur.(Sarica, 1996: 148)

Anarşizmi bir politik sistem ve hareket olarak tarif eden Rus anarşistlerden Michel Bakunin (1814-1876)'e göre, "evrenin anarşiye doğal bir eğilimi vardır ve insan hiçbir gücün baskısı, boyunduruğu altına giremez."(Sarica, 1996: 151)

Anarşizme göre, ekonomik koşulların değişmesiyle devletin otoriter yapısının kalkacağını ve böylece haksızlıklar ve adaletsizliklerin yok olmasıyla sosyal yaşam bir savaş hali değil, herkesin herkese yardım ettiği bir düzen oluşacaktır.(Zafer, 1999: 18)

Anarşizmin günümüzde bir amaç değil, devletleri yıkıp ortadan kaldırmak için bir araç, bir soğuk harp stratejisi olarak kullanılmaya başlanmasıyla terörizm ve anarşizm kelimeleri birlikte kullanılmanın ötesinde eşanlamda kullanılmaya başlanmıştır. Bunun sebebi her türlü baskıyı reddeden anarşizmle

ters düşmesine rağmen, terörün anarşistler tarafından anarşist felsefenin gerçekleşmesinde bir araç olarak kabul görmesidir.(Zafer, 1999: 19)

4.1.4. Nihilizm

Nihilizm hiçbir değere inanmamaktır. Anarşizmin aksine nihilizm, insanlar için hiçbir mutlu gelecek görmez ve belli bir değer sistemi ile çalıştığından dolayı, riyakar ve sahte addettiği mevcut sistemi yıkmaya çalışır. Nihilistin niteliğinden dolayı amaçları da genellikle tanımlanamamaktadır.(Karacan, 1984: 202)

4.2. Sosyo-Ekonomik Sebepler

Bir toplumda sosyo-ekonomik dengesizliğin ve istikrarsızlığın mı terörizmi yarattığı, yoksa terörizmin mi istikrarsızlığa sebebiyet verdiği kesinliğe kavuşturulamamış bir sorudur.

Targ'a göre terörizm ileri derecede endüstrileşmiş toplumlar ve endüstrileşememiş geri toplumlarda modern toplumlara nazaran daha fazla varlık göstermektedir.(Targ, 1979: 119) Bu düşüncüyü destekleyen Laqueur'e göre de, toplumsal değişiklikler huzursuzluklara yol açar; modern ülkeler daha istikrarlıdır, çünkü halkın isteklerini karşılayabilmektedirler, az gelişmiş ülkeler istikrarsızlıkla maluldür, çünkü halk arasında sistematik engellemeye yönelik tepkiler bulunmaktadır. İleri düzeyde gelişmiş toplumlarda da tatminsizlik yaşanmasından dolayı bir tepki oluşabilir.(Laqueur, 2002: 113)

Ekonomik dengesizliklerin terörizme elverişli bir ortam yarattığına dair verilebilecek bir örnek Kanada'daki Quebec hareketidir. Quebec eyaleti tarıma bağlı ve sanayileşmeden yeterli pay alamayınca ekonomik dengesizlik huzursuzluklara yol açmış ve bu memnuniyetsizlik bölgenin Kanada'dan ayrılarak bağımsız bir devlet oluşturulması isteklerini arttırmıştır. Quebec Kurtuluş Cephesi bu durumu kullanarak terörizme başvurmuştur.(Zafer, 1999: 21)

Ekonomik dengesizliklerin terörizmin sebebi olmadığını gösteren örneklerde bulunmaktadır. Bu görüşe örnek olarak, İspanya'nın endüstriyel anlamda en gelişmiş bölgesi olan Bask'da ayrılıkçı terör örgütü ETA'nın terörist faaliyetleri gösterilebilir.

Laqueur'a göre, "Terörist hareketlerin gizemli karakterini genel ekonomik eğilimlere bakarak deşifre etmeye çalışmak, belki de fındık bile olmayan küçük bir nesneyi kırmak için dev bir fındık kıracağı kullanmaya benzer"(Laqueur, 2002: 141) demek suretiyle, ekonomik istikrarsızlığın terörizmin nedenlerini açıklamaya yeterli olamayacağını savunmaktadır. Kanaatimizce, ekonomik istikrarsızlık veya dağılımdaki dengesizlikler tek başına terörizmin bir nedeni olamaz ancak, ülke içerisinde belirli bir bölgede yaşayan etnik grupların, kendilerine haksızlık yapıldığı düşüncesinin güçlenmesine ve terörizmin oluşmasına önemli bir katkı sağlayabilir. Laqueur bu duruma da karşı çıkarak şu görüşleri ifade etmektedir.

"Ne zaman büyük adaletsizlikler yapılır, o zaman terörizm ortaya çıkar. Dolayısıyla, eğer adaletsizlik, haksızlık ortadan kaldırılırsa terörizm de yok olur. Bu görüş insana makul geliyor, hayatından memnun olan insanların vahşi şiddet eylemlerine yeltenmesi olasılık dışıdır. Fakat kağıt üzerinde doğru olabilen bu önerme gerçek dünyada nadiren doğrulanmaktadır. Bir toplumda "sistem" in tahammül edilmez olduğuna kendilerini inandırmış saldırgan insanlar hep olacaktır, değişim olsunda nasıl olursa olsun anlayışındaki bu kişiler açısından değişimi sağlamanın tek mümkün yolu şiddettir."(Laqueur, 2002: 136)

Laqueur'ın açıklamaya çalıştığı sistem ve terörist davranış ilişkisi Targ'ın "teröristler sosyo-politik yapıyı zulüm veya baskı olarak algılar"(Targ, 1979: 120) tespitiyle netliğe kavuşur.

4.3. Etnik Sorunlar

"Kendi kendini idare etmek isteyen ayrı ve belirgin bir insan grubuna ait olma hissi politik ve ekonomik sistemlerin ayrılmaz bir parçasıdır."(Karacan, 1984: 201)

Milli kimliğin ortaya çıkmaya başladığı, manevi unsurların kuvvetli olduğu etnik gruplar kendi bağımsız devletlerini kurmak için terörü kendilerine araç olarak seçebilirler(Zafer, 1999: 23) ve teröristler kendilerini "milli bağımsızlık" savaşçıları gibi göstermeye çalışırlar.(Karacan, 1984: 202) Bunun dışında, belirli bir etnik gruba tanınan hakların veya imtiyazların devlet tarafından artık garanti altına alınmaması durumunda bu hak ve imtiyazları korumayı amaçlayan grupların oluşturduğu örgütlerde terör faaliyetlerine başlayabilirler.(Zafer, 1999: 24)

Terörizmin, özellikle de etnik temele dayalı ayrılıkçı terörizmin dış desteğe dayandığı iddia edilir. Bazı durumlarda ayrılıkçı terörizmi dış desteğe dayanarak açıklamak mümkündür, fakat bu her zaman doğru olmayabilir, bu tür terörizmin ortaya çıkışı sonuçta, teröristlerin ve onların karşısında olanların kararlılığına bağlıdır.(Laqueur, 2002: 140)

5. SİYASAL TERÖRİZMİN AMACI VE TAKTİKLERİ

5.1. Siyasal Terörizmin Amacı

Siyasal terörizmin en baştaki amacı davadır.(Wilkinson, 1979: 59) Terörizm mevcut siyasal, sosyal, ekonomik, kurum, süreç ve ilişkileri ortadan kaldırmayı ve yerine savundukları davalarına uygun ideal düzeni kurmayı amaçlamaktadır.(Tavas, 2002: 9)

Genellikle bütün siyasal terör grupları, amaçlarını gerçekleştirmedeki en büyük engelin demokratik değerlere karşı kamuoyunun verdiği destek olduğunu bilmektedirler. Bu nedenle, siyasal terörizmin amacı halkın demokratik değerlere olan inançlarını ve demokratik yönetimlere verdiği desteği azaltmaktır.(Hazır, 2001: 57) Bu noktada terörizmin hedefi, demokratik toplumları istikrarsızlaştırmak ve hükümetlerin aciz olduklarını göstermektedir.(Laqueur, 1986: 87)

Terörizmin bir diğer ortak amacı destekleyicilerine ya da kendilerine potansiyel olarak sempati duyanlara ilham kaynağı olmak ve onları harekete geçirmektir.(Wilkinson, 1979: 59) Terörizm, hükümet ve güvenlik kuvvetlerini tahrik etme amacı güder,(Wilkinson, 1979: 59) giderek eylemlerle birleşen bu terörist tahriklerin ileri amacı, yetkilileri şiddet ve zor kullanmaya mecbur bırakmaktır. Sıkıyönetim uygulanmasına kadar gidebilecek olağanüstü yetkilerin kullanılması sonucunda demokrasinin askıya alınması sağlanarak, masum vatandaşların aşırı derecede rahatsız edilmelerini ve giderek rejimden uzaklaşmaları sağlanacak(Hazır, 2001: 59) ve böylece bir kaos ortamı yaratılacaktır. Terörizm yoluyla oluşturulan güvensizlik ve belirsizlik ortamında birey sahipsizlik duygusuna kapılmakta ve her tür etkiye açık hale gelmekte,(Tavas, 2002: 21) ve terörizmin etkisine daha kolay girebilmektedir.

Uzun dönemli amacı, görüşleri doğrultusunda yeni bir rejim yaratmak olan siyasal terörizm, yukarıda ele aldığımız kısa dönemli amaçları doğrultusunda bu amacını gerçekleştirmek istemektedir.

5.2. Siyasal Terörizmin Taktikleri

Siyasal terörizmin önceki bölümde açıkladığımız amaçlarına ulaşabilmek için kullandığı bazı taktikleri bulunmaktadır. Siyasal terörizm kullandığı ilk elverişli taktik halk arasında bir korku psikolojisinin yayılmasıdır.(Hazır, 2001: 62) Korku ve dehşet salma terörizm stratejisinin temel noktalarından birisidir. Teröristler, eylemler veya eylem tehditleri ile insanları paniğe düşürerek, bezginlik, yılgınlık ve sahipsizlik duygusu yaratırlar.(Tavas, 2002: 20) Yaratılan bu korku ortamı içerisinde siyasal terörizm önce demokratik hükümetlerin asayiş ve düzeni sağlayamayacağını göstermek için halkın zihnini bulandırıcı eylemler ve sözlü propagandaya girişir, daha ileri seviyede ise, bu korkunun yarattığı ortamı değerlendirerek halkın bağlı bulundukları sosyal yapıdan uzaklaştırılarak kendi taraflarına çekilmesi hedeflenir.(Hazır, 2001: 62)

Bu taktikle, teröristler genel amaçlarına hizmet ederlerken aynı zamanda kendi tanıtımlarını yapmak, baskıya maruz kalan halkın üzerine dünya kamuoyunun dikkatini çekmek gibi çok yönlü taktikler kullanırlar.(Hazır, 2001: 64)

Siyasal terörizm eylemlerini tanıtılmak amacıyla kullanır. Terörist hareketlerin niyeti yok etmek değil tanınmaktır.(Stohl, 1979: 14)

Siyasal terörizm amaçlarına ulaşmada etkili olan bu taktiklerin dışında, aşağıda sıralanan taktikleri de kullanır.

- Halkı itaat etmeye mecbur etmek,
- Zor kullanarak yapılan pazarlık vasıtasıyla özel imtiyazlar kazanmak,
- Gelişigüzel oluşan baskı altındaki hareketleri ve reaksiyoner oluşumları provoke etmek,
- Teröristlerin uygun olmayan görüş ve davranışlarının cezalandırılması,(Stol, 1979: 14)
- Doğrudan doğruya terörizm hareketinin taktiklerine ve ideolojisine bağlı bir siyasal partinin oluşturulması.(Targ, 1979: 120)

Siyasal terörizm şüphesiz, belirttiğimiz taktik ve stratejilerin dışında da yöntemlere başvurulabilir. Bu taktiklerin tümünü tespit etmek mümkün değildir. Çünkü terörizmin doğası gereği ne zaman, nerede hangi araçlarla, nasıl bir eylemde bulunabileceği genellikle belirsizdir.

SONUÇ

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz. Çalışma içerisinde de belirttiğimiz gibi bir terörizm çalışmasında en büyük zorluk, neyin terörizm olduğunu (ya da olmadığını) tespit etmektir. Eğer ele alınan konu siyasal terörizm ise bu zorluk daha da artmaktadır.

Belirttiğimiz gibi, siyasal terörizmi diğer terör türlerinden ayıran vasıf onun siyasal bir saik içermesidir. Ülkeden ülkeye, hatta aynı ülke içerisinde farklı zamanlarda değişik biçimlerde ortaya çıkabilen siyasal terörizmin sebepleri üzerinde tam bir uzlaşa sağlanamamıştır. Kimi zaman ekonomik sebeplerle ortaya çıkan siyasal terörizm kimi zaman ise, etnik veya ideolojik sebeplerden dolayı tezahür edebilmektedir.

Temel amacı, yönetimleri istikrarsızlığa düşürerek kendi ideolojileri doğrultusunda yeni bir rejim yaratmak olan siyasal terörizm, bu amaca ulaşmada farklı taktikleri de uygulayabilmektedir.

Stratejilerini daha çok, demokratik toplumların sağladığı özgür ortamlarda uygulama imkanına sahip olan siyasal terörizm, günümüzde modern demokratik toplumların güvenliğini tehdit eden en büyük tehlike olarak varlığını geliştirerek sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

- Altuğ, Yılmaz (1995): *Terörün Anatomisi*, İstanbul:Altın Kitaplar Yayınevi.
- Başeren, Sertaç (2002): "Terörizm: Kavramsal Bir Değerlendirme", Edt: Ümit Özdağ-Osman Metin Öztürk, *Terörizm İncelemeleri; Teori, Örgütler, Olaylar*, Ankara:ASAM Yayınları.
- Chomsky, Noam (1999): "Uluslararası Terörizm: Görünüş İle Gerçek", Edt: Noam Chomsky ve diğerleri, *Terörizm Efsanesi*, Ankara:Ayraç Yayınevi.
- Daver, Bülent (1986): "Demokrasinin Temel Prensipleri ve Terörizmle Mücadelede Bu Prensiplerin Önemi", Ankara:A.Ü. S.B.F. Dergisi, Cilt XVI.
- Ergil, Doğu (1990): *Türkiye'de Terör ve Şiddet*, Ankara:Turhan Kitabevi.
- Ferracuti, Franko (1984): "Terörizm Teorileri", *Uluslararası Terörizm Sempozyumu*, Ankara:Ankara Üniversitesi Yayını.
- Gurr, Ted Robert (1979): "Some Characteristics of Political Terrorism in the 1960s", Edt: Michael Stohl, *The Politics of Terrorism*, New York:Marcel Dekker INC.
- Hanlı, Hakan (2002): "Global Terörizm: Uluslararası ve Uluslararası Boyutu", www.teror.gen.tr, E.T.: 17.12.2002.
- Hazır, Hayati (2001): *Demokrasi İstikrarsızlığın Sebebi Olarak Siyasal Şiddet ve Terörizm*, Ankara:Nobel Yayıncılık.
- Jenkins, Brian M.(1986): "Defense Against Terrorism", *Political Science Quarterly*, Cilt 101, No: 5.
- Karacan, İsmet (1984): "Terörizm: Kavram ve Yapısı", *Uluslararası Terörizm Sempozyumu*, Ankara:Ankara Üniversitesi Yayını.
- Laqueur, Walter (1986): "Reflections on Terrorism", *Foreign Affairs*, Cilt 65.
- Laqueur, Walter (2002): "Terörizmin Yorumlanması", Edt: Cemal Güzel, *Silinen Yüzler Karşısında Terör*, Ankara:Ayraç Yayınevi.
- Laqueur, Walter (2002): "Bomba Felsefesi", Edt: Cemal Güzel, *Silinen Yüzler Karşısında Terör*, Ankara:Ayraç Yayınevi, Ankara.
- Örgün, Faruk (2001): *Küresel Terör*, İstanbul:Okumuş Adam Yayıncılık.
- Par, Arif Hikmet (1990): *Ansiklopedik Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, İstanbul:Serhat Yayınevi.
- Redhouse Sözlüğü (1997): İngilizce-Türkçe, İstanbul:Sev Yayıncılık.
- Sarıca, Murat (1996): *100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi*, İstanbul:Gerçek Yayınevi, 7. Baskı.
- Schmid, Alex (1983): *Political Terrorism*, Amsterdam:North-Holland Publishing.
- Stohl, Michael (1979): "Myths and Realites of Political Terrorism", Edt: Michael Stohl, *The Politics of Terrorism*, New York:Marcel Dekker INC.

- Targ, Harry R. (1979): "Societal Structure and Revolutionary Terrorism: A Preliminary Investigation", Edt: Michael Stohl, *The Politics of Terrorism*, New York:Marcel Dekker INC.
- Tavas, Taner (2002): "Terörizm: Psikolojisi ve Hedefleri", Edt: Ümit Özdağ-Osman Metin Öztürk, *Terörizm İncelemeleri: Teori, Örgütler, Olaylar*, Ankara:ASAM Yayınları.
- Wilkinson, Paul (1979): *Terrorism and The Liberal State*, London:The Macmillan Press Ltd.
- Zafer, Hamide (1999): *Sosyolojik Boyutuyla Terörizm*, İstanbul:Beta Yayınları.

2003 YILINDA BANKACILIK SEKTÖRÜ

Prof.Dr. Sudi APAK*

ÖZET

2003 sonuna banka bilançolarındaki düzelme, faiz düşüşü ve işlem gelirlerinin artmasından kaynaklanmıştır. Bununla birlikte denetim sorunlarının düzeltilmemesi ve banka raporlama sistemindeki hatalar bankacılık sektörünün güçlenmesini engellemektedir. Bununla birlikte kamu bankalarının görev zararları devam etmekte ve özelleştirme yapılamamaktadır. BDDK denetimleri yetersiz kalmakta ve dinamik analiz yapılamamaktadır. Bankacılık sektörü 2004 yılına da bu sorunlar ile girmiş ve kaynak yaratma ile kredi vermedeki problemler devam etmektedir. BDDK'nın çalışmaları Türk bankacılık sektöründe denetim standartları oluşturamamaktadır. Banka sayısını veya şubelerini azaltma stratejisi başarılı olamamış ve bu uygulamaların etkileri Türkiye'nin finansal kapasitesini sınırlamıştır.

Anahtar kelimeler: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), Bankacılık Sektörü, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF), Banka Denetimi.

ABSTRACT

BANKING SECTOR IN 2003

The banking sector's performance had been increased at the end of 2003 due to the fall of the interest rates and surge of the transaction incomes. Since the problems and the defects on banking reports continue, they become a major concern on the banking sector to implement the international standarts of auditing. In addition, the loses of public banks result the privatization not to be managed. Banking Regulation and Supervision Agency (BRSA) audits do not reflect the real position of the sector regart to lack of the dynamic analysis. Banking sector has the above subjects to be continued in year 2004. The work of the BRSA does not establish the banking standarts in the sector since bankruptcy of some banks, decline in the bank branches and related strategies limit the financial capacity of Turkey.

Key Words: Banking Regulation and Supervision Agency (BRSA), Banking Sector, Savings Deposit Insurance Fund (SDIF), Bank Audit.

GİRİŞ

Yeni bin yılın başlaması ile birlikte uygulamaya konan IMF istikrar programı Türkiye ekonomisinde önemli izler bırakmıştır. Bu değişimlerden en önemlileri sabit kur sistemine geçiş ve Bankalar Yasasında yapılan değişimlerdir. Bu gelişmeler ile Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu (BDDK) oluşturulmuştur.

1999 yılındaki ekonomik krizden sonra başlayan ekonomik iyileşme neticesinde bankacılık sektöründe tüketici ve ticari krediler teşvik edilmiştir. Hazine Bonosu faiz oranlarının yıllık ortalama % 32'lere düşmesi ile bankacılık sektöründe menkul kıymet reeskontlarından ötürü kar realizasyonu başlamıştır. Bir yıl kadar süren bu iyileşmeden sonra bankacılık sisteminin açık pozisyona gitmesi ve spekülasyon olarak Merkez Bankasından döviz alışı Kasım 2000'den sonra makroekonomik dengeleri bozmuştur. 2001 Şubat ayında ise döviz çıkışını önlemek amacı ile faizlerin artışı da "dalgalı kur sistemine" geçişi sağlamıştır. 2001 yılında açık pozisyon sorunları ile birlikte, hazine kağıtlarının faiz artışı ile bankacılık sektöründeki tüm bankalar yılı zararlar kapamışlardır. Bu durumu düzeltmek amacı ile sektördeki bazı özel bankalarla 2001 Mayıs ayında takas (swap) amacı ile dolara endeksli devlet

* Trakya Üniversitesi, İİBF, EDİRNE.

tahvili verilmiştir. Bunların uzun vadeli oluşu ve ikinci piyasalarının olmaması ve daha sonra TL'nin değerlendirilmesi ile bankaların bilançoları olumsuz etkilemiştir. 2001 sonunda Türkiye'deki tüm bankalar yılı zararlar kapamış ve gerçek anlamda hesaplanması gereken "Sermaye Yeterlilik Oranı" hiçbir bankada % 8'i tutmamıştır. Bu durumdan kurtulmak için banka bilançolarının aktifinde yer alan "sabit kıymetler" kalemi yeniden değerlendirmeye tabi tutularak yeni oranlar açıklanmıştır. Yeni oranlara göre, likidite değeri olmayan bazı gayrimenkuller hesaba katılması tüm sektörde % 15'in üzerinde sermaye yeterlilik oranlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Sektördeki bu gelişmelerle bazı bankaların kapatılmasının düzelme getireceği beklentisi yaratılmıştır. Bunun bu şekilde gelişmediği anlaşıldığında ise, fondaki prim stoğu tükenmiş ve TMSF, TCMB'ndan avans kullanan kuruluş durumuna gelmiştir. Denetim sorunlarının hiçbir şekilde düzeltilmemesi ve banka raporlama sistemindeki hatalar bankacılık sektöründen başlayan krizin daha da derinleşmesine yol açmıştır. 2003 sonuna gelindiğinde banka bilançolarındaki düzelme, faiz düşüşü ve işlem gelirlerinin artmasından kaynaklanmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde Türk bankacılık sistemi analizi, üçüncü bölümünde ise TÜSİAD'ın "Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılanma Konusunda Öneriler" isimli çalışması özetlenecektir. Dördüncü bölümde ise, bu önerilerin uygulamadaki engelleri tartışılacaktır. Son bölüm ise önerilerdir.

2003 YILINDA TÜRK BANKACILIK SİSTEMİ (TBB,2003)

Bankalar Birliği Çalışma grubunun analizi ve bunun kritiği aşağıdadır:

1. "TL'ye artan talep TL'yi reel olarak değerlendirmiş ve bu da bankaların performansını olumlu etkilemiştir."

2003 Haziran'ında sektörün aktif büyüklüğü 150 Milyar \$ olmuştur. Burada kamu bankaları 50.6 Milyar \$, özel bankalar 83.3 Milyar \$, fondaki bankalar 5.1 Milyar \$, yabancı bankalar 4.4 Milyar \$ ve mevduat kabul etmeyen bankalar 6.6 milyar \$'lık büyüklüğe sahiptir. Türk Bankacılık sektörünün 1999 sonundaki aktif büyüklüğünün de aynı olduğu gerçeği karşısında sektörde \$ dolar bazında büyüme olmamıştır. TMSF'nin yönetimine geçen 23 bankanın aktif büyüklüğü, yabancı sermayeye satılan Demirbank'a rağmen tüm yabancı bankalardan daha fazla olmuştur. Yabancı sermayede sınırların kalktığı bir ortamda 4 yılda ulaşılan bu büyüklük sektörde sağlıklı yapıyı tehdit etmektedir.

2003 Haziran'ında özel sektöre ait bankaların aktif içindeki payı % 56, mevduattaki payı % 58'e, kredilerdeki payı % 65'e ulaşmıştır. Kamu bankalarının payı aynı kalemlerde sırası ile % 32, % 34 ve % 17 olmuştur. Fon bankalarının payı ise bu üç kalemden % 4, % 5 ve % 3 olmuştur. Toplam aktifler ve mevduata fon bankaları Türkiye'deki yabancı sermayeli bankalardan daha fazladır.

Bankacılık sektöründe yoğunlaşma daha da artmış; ilk on bankanın aynı dönemde aktif, mevduat ve kredilerinde payı % 82, % 88 ve % 74 olmuştur. Bu paylar artarak devam ederken kamu ve büyük özel banka paylarının artması, BDDK'nın bazı bankaları kapatması ile sektördeki oligopol yapıyı güçlendirmektedir.

2. "TL'nin değer kazanması nedeniyle, bilançolarda yabancı paranın payının yüksek olmasına bağlı olarak bilançodaki büyüme sınırlı kalmıştır. Büyümeyi etkileyen diğer bir faktör ise, vergi düzenlemelerinden kaynaklanan farklılıkların etkisiyle daha yüksek getiri sağlayan Hazine kağıtlarına yönelen talebin sürmesi olmuştur".

Aynı analizde; 2002 yılı sonuna göre 6 ayda TL aktifler % 12 büyürken, yabancı para aktifler % 15 daralmıştır. Buna karşılık TL pasifler % 12 büyümüş, yabancı para pasifler % 13 oranında gerilemiştir. Buna göre bilanço içinde yabancı para aktifler % 46'dan % 40'a, yabancı para pasifler %

50'den % 44'e gerilemiştir. 2003 Haziran döneminde bankacılık sektörünün bilanço içi yabancı para aktif ile yabancı para pasif farkı, yıl sonundaki - 5,3 milyar \$'dan - 6.8 milyar \$'a yükselmiştir. Sektördeki bilanço içi Yabancı Para Pozisyonu 6 ayda özel bankalarda - 454 ve fon bankalarındaki - 367 milyon \$'dan + 34 ve + 182 milyon \$'a yükselmiştir. Sektörde yıl sonunda - 551 milyon \$ olan aynı değer, bu yıl ortasında 551 milyon \$'a yükselmiştir (TBB,2003:6) .

Bu değerlendirmeden, açık pozisyon neticesinde bankacılık sektöründe kar beklentilerinin arttığı anlaşılmaktadır.

3. 2003 yılı ortasında 150 milyar \$'lık banka aktiflerinde menkul değerler cüzdanı 66 milyar \$ (% 44), krediler 41 milyar \$ (%27), duran varlıklar 13 milyar \$ (%9), likit değerler 20 milyar \$ (%14)'lük bir paya sahiptir. Menkul değerler cüzdanının devamlı yükselmesi, reel faizden ve yüksek iç borçlanmadan kaynaklanmaktadır.

Pasif kalemlerde mevduat 98 milyar \$ (% 65), mevduat dışı kaynaklar 18 milyar \$ (% 12), özkaynaklar 21.4 milyar \$ (% 14)'lük paya sahiptir. Diğer aktiflerin ise % 9'luk payı vardır. 2002 yılı sonunda 9 milyar \$'lık zarar toplamına ulaşılmışken, 2003 yılı 6 ayında sektör 1.7 milyar \$ kar etmiştir. Sektörde karın en önemli belirleyici kalemi menkul kıymetler cüzdanıdır. Çünkü pasifteki 98 milyar \$'lık mevduata karşılık aktifteki en büyük kalem hazine kağıtlarıdır. Sistemdeki en büyük faiz riski de kredilerden değil, bu kalemden kaynaklanmaktadır. 2001 bilançosunda tüm bankaların zararlı, 2003'te tümünün karlı olması ise sektördeki yönetim tarzından çok hazine bonosu ve mevduat faiz riskindendir.

4. Toplam aktiflerin GSMH'ya oranı 1999 sonunda % 68, 2002 sonunda % 78, 2003 Haziran'ında % 68 olmuştur. BDDK'nın kurulduğundan beri sektörde reel bir gelişme görülmemiştir. Bu oranlar Batı Ülkelerinde % 100'lerin üzerindedir.

5. Ticaret bankaları gurubunda kamusal sermayeli bankaların aktif, kredi ve mevduat payı artmaktadır.

6. Banka aktiflerinde likit değerlerin payı azalırken, krediler ve menkul kıymetlerin payı artmıştır. Bu da Bankaların hazinenin acentası şeklinde çalıştığı gerçeğini ortaya çıkarmaktadır (TBB,2003:7-14).

7. Sorunlu kredilerin toplam kredilere oranı % 18'dir. Bu oranlar Avustralya'da % 3, ABD'de ve AB'de ise % 3-5 civarındadır.

BANKACILIK SİSTEMİ'NDE YENİDEN YAPILANMA:

TÜSİAD'ın hazırladığı raporla ilgili özetle, nasıl yapılanma ve bunun kim tarafından ve hangi vade ile yapılacağı özetlenmiştir (TUSİAD, 2003).

a) Nasıl Yapılanma?

1. Finansal Yapılanma:

- Likidite probleminin çözümü.

2. Operasyonel yeniden yapılanma:

- Birleşmeler, satın almalar, sermaye artırımı, şube ağının yeniden organizasyonu.

3. Yapısal önlemler:

- Sağlıklı sistemin devamı.

b) Kim Yapacak?

Devlet tarafından:

Kısa Vade:

- Gözetim ve denetimin güçlenmesi ve saydamlığın artması.
- Tahsili Geçmiş Alacaklar için hukuki altyapının gelişmesi, özellikle icra-iflas süresinin işleyiş ve etkinliğinin artması.
- Varlık Yönetim şirketine etkinlik.

Orta Vade:

- Erken müdahale (ön uyarı) sisteminin oluşturulması
- Kamu bankalarının rehabilitasyon ve özelleştirilmesi
- Mevduata güvencenin kademeli olarak kalkması
- Riske göre prim sisteminin yapılması
- Kayıt dışı ekonomi ile mücadele
- Sektördeki vergilerin azaltılması

Uzun Vade:

- Sektöre giriş-çıkış serbesliği
- Bankacılık lisansının politik etkilerden arındırılması

Bankalar ve BDDK Tarafından:

- Gerek Yabancı Bankalarla, gerekse yurtiçindeki bankaların kendi aralarında yaşanabilecek birleşme imkanlarının değerlendirilmesi.
- Nakit sermaye artışı için halka arzın teşviki
- Stratejik ortaklık konusunda ortak proje oluşturulması
- Kurumsal yönetim-denetim-risk yönetimi.

UYGULAMADAKİ ENGELLER

Devlet tarafından:

Kısa Vade:

- Uluslararası Denetim standartlarının uygulanmaması ve enflasyon muhasebesinin 2004'e kadar sadece sabit kıymetlere yapılması gerçekçi olmayan sermaye Yeterlilik Oranlarını yaratmıştır.
- Uluslararası Denetim Şirketleri banka bilanço denetimi ön raporuna "Uluslararası Denetim Standartları (IAS)-29'dan muaftır" yazması ile kendilerini garantiye almaktadır. Üçlü kontrol sistemi enflasyon muhasebesi uygulanmaması ve bankalar yeminli murakıplarının dinamik analiz yapmamaları ile çalışmamaktadır.
- Sektöre yönelik ceza yasası yerine murakıp raporlarının etkinliği sağlanmalıdır. Dünyanın hiçbir yerinde bu tip yasa yoktur ve IMF'de buna karşıdır.
- Varlık Yönetim Şirketi standartları koyarak işlemlerini yapmalıdır.

Orta Vade:

- 2000 yılındaki Bankalar Kanununda yazan "Risk Yönetim Merkezi"nin her banka tarafından kurulması gerekirken tek düze olarak henüz gerçekleşmemiştir. Erken müdahale mümkün değildir. Riskin tek düze belirlenmesi daha uzun zaman alacaktır.
- Kamu bankalarının özelleştirilmesi "görev zararları" yüzünden mümkün değildir. Rehabilitasyonu ise mevcut kadro yapısı ve bankaların ek görevleri yüzünden zordur.
- Mevduat güvencesi 1994'teki krizde konmuştur. Kademeli olarak kaldırılışı güvenin tam olarak sağlanması ile mümkün olabilir. Hükümet yetkililerinin "paranızı devlet bankalarına yatırın" şeklindeki açıklamaları özel bankalara zarar vermiştir.
- Risklerin ve ön uyarının olmadığı yerde riske göre prim sistemi mümkün değildir.
- * Kayıt dışı ekonomi reel sektör için geçerlidir. Kredi taleplerinde "her şeyi bilançoya yazmıyoruz fakat durumumuz iyi" derken vergi dairelerine "herşeyi fazlası ile yazdık" düzeni değiştirilmelidir.

- * Vergi dairelerinin otomasyonu 10 yıldır yapılamamıştır.
- * Firmalar herşeyi kayıt altına aldıkları zaman ağır bir vergi yükü ile karşılaşmaktadırlar. Ayrıca UDS'larından hangi endekslemenin kullanılacağı SPK ve Vergi Dairesi arasında tartışmalıdır.
- * Bankalardaki çift kayıt aktifte kredi, menkul değerler cüzdanı, nakit ve munzam karşılıkları etkilerken; pasifte mevduat ve kar kalemlerini etkilemiştir.
- * Bankalardaki çift kayıtlı Banka Yeminli murakıpları tarafından kısa sürede anlaşılamayacağı beyanı kamuoyuna yanlış olarak aktarılmış ve bu sistemi olumsuz etkilemiştir.
- * Sektördeki vergiler azaltılmalıdır. Vergi gelirleri azalacağı varsayımı ile mevcut durumda bu zordur.
- * Kredi kartı, tüketici kredilerindeki kredi-mevduat marjı % 100'leri bulmuş olup bu sistemin sağlıklı kredilendirilmesini engellemektedir.

Uzun Vade:

- Sektördeki oligopol yapı sektöre giriş-çıkış serbestisini yok etmektedir.

Bankaların dinamik ve geleceğe yönelik senaryolar ile değerlendirilmemesi tüm bankaların bir yıl zararlı olmasına ve ertesi yıl karlı olmasına yol açmaktadır. Bu durum bazı bankaların bir müddet beklenmesi halinde kara geçeceğini göstermektedir. 23 banka kapanırken sadece HSBC ve Eurobank Türkiye'ye gelmiştir. Yanlış kararlar ile sektöre yabancı sermaye gelişi ve Fon bankalarının satışı imkansız hale gelmiştir.

- 2000'e kadar Türkiye'de banka lisansı gevşek uygulanmış ve banka sayısı artmıştır. 2003 yılında bankalar "işlemlerden" para kazanmaya başlamıştır. Daha önce ise kredi-faiz farkından, bu ödenmediği takdirde kredi reeskontundan para kazanıyorlardı.

Bayındırbank ve Pamukbank 2003'ün ilk yarısında en karlı iki banka olmuştur. Bunların T.G.A.'ları silinmiş, gelirler aynen yansıtılırken, gider reeskontu yapılmıştır. Sistemi BDDK uygulaması zedelemektedir.

- BDDK haksız rekabete ve "bir daha fazla mevduat faizi veriyoruz" reklamlarını ve "açığa hazine bonusu" işlemlerini önleyememiştir. Almanya'da mevduata hiçbir bankanın fazla faiz vermesi mümkün değildir.

BDDK, Hazine Bonusu işlem yapma izni olmayan banka(lar) ile ilgili kamuya uyarı yapmamıştır.

Bankalar ve BDDK Tarafından :

- Banka birleşmeleri BDDK yöneticilerin sorumluluğunda olacağı varsayımı ile kabul edilememektedir. BDDK en son Pamukbank-Yapı Kredi birleşmesi için getirilen teklifleri red etmiştir. Buradaki gerekçe, Yapı Kredinin halka açık hisselerinin değer kaybına yol açacağıdır. Gerçekte ise, Yapı kredi hisseleri daha çok değer kaybetmiştir.
 - Halka arz oranı çok kısıtlıdır. Bunun da sebebi, Holding Bankacılığıdır. Mevcut yapıda ek teşvik sağlanmamakta ve yönetimler sorumluluğu almayacağı için bu gerçekleşmemektedir.
 - Stratejik ortaklık olması için Türkiye'nin riskinin azalması ve ratinginin artması gerekir.
 - Kurumsal yönetim-denetim-risk yönetimi işlememektedir.
- Analizler olayı çözmek için değil, kişileri cezalandırmak amacı ile yapılmaktadır. Örneğin; 1) Bir bankada Yönetim Kurulu'nun çıkardığı bir kredinin şartının şube tarafından yerine getirilmemesi durumunda bile Yönetim Kurulu sorumlu tutulmuştur.

2) Bankaların verdiği kredilere çok yüksek faiz işletilmiş ve TGA'lardan Yönetim Kurulları sorumlu tutulurken, murakıp raporlarında bu faiz oranlarının nasıl ve neye göre yapıldığı açıklanmamıştır. Sadece kişilere "şu kadar krediden sorumlusun" denmektedir. Müteselsil kefaletten dolayı yönetim kurullarına çıkan meblağlar sektördeki payı % 0.8 olan bir bankada bile Türkiye bütçesinden fazla olmaktadır.

3) Bir firmaya açılan fakat şubede çalışanların yaptığı usulsüzlük ile o krediyi kullanmayan bir firmaya dahi BDDK tarafından dava açılmıştır. Bu kurum çalışmalarının etkisini engellemektedir.

SONUÇ:

- BDDK'nın çalışmalarında denetleme standartları oluşturulmamaktadır. Operasyonel işlemler ve denetim iki fonksiyon olarak ayrılmalıdır.
- Dinamik analiz yapılmamakta ve geleceğe yönelik beklentiler tesbit edilememektedir.
- Bankalar Yeminli Murakıplarının uluslararası üst düzeyde ve piyasa tecrübeleri yoktur.
- Denetim raporları "kişisel güç" şeklinde hazırlanmaktadır. Sistemi eleştirdiğiniz takdirde "şahsi-manevi tazminat davaları" açılmaktadır. BDDK yetkililerinin bu davaları kaybetmelerinin kurumu ve ilgilileri nasıl etkilediğinin stratejileri yapılmamaktadır.
- BDDK'nın açıkladığı 50 milyar dolarlık "zarar" rakamlarında aşağıdaki kalemler de dahildir:

1. Kötü yatırımlara ve yurtdışına giden meblağlara ait krediler.
2. "Sıcak para" yüzünden oluşan kayıplar. (Reel faiz)
3. Çiftçi ve küçük esnaf kredileri (Eksi reel faiz)
4. Yüksek harcama ve yönetici ücret bedelleri.
5. Stopaj ve vergi yolu ile devlete giden miktarlar.

Bu kalemlerin teker teker ayıklanıp sisteme "gerçekten zarar veren" kişi ve kurumlar sorgulanmalıdır.

- BDDK'nın banka sayısını ve şubelerini azaltma stratejisi başarılı olamamış ve küçülen bir ekonomide zarar/GSMH oranının artması sektörün büyüyen bir Türkiye'yi finanse etme imkanını sınırlamıştır. Kapanan birçok bankadaki dış ticarete uzman personelin işine son verilmesi artan dış ticaret/GSMH hedefi için engel teşkil etmektedir. Kapatılan bankalardaki kalifiye personelin yokluğu Türkiye'nin dış ticaret artışında darboğaz yaratacaktır.

- TMSF, BDDK ve Kamu bankalarının "Özelleştirme" yerine personel çıkartıp kalifiye olmayan bazı "kapatılan banka" personelini yüksek ücretle çalıştırmaları verimi düşürmektedir. BDDK "verime göre ücret" sistemini yürürlüğe koymalıdır.

- BDDK'nın Bankacılık Sektörü için önerdiği model, bankanın önce TMSF'na devri sonra ise satışı şeklinde idi. Devredilen bankalardaki kredilere yüksek faiz işletilmesi kriz ortamında TGA miktarını arttırmış ve bu yüzden bankalar alıcı bulunamamıştır.

BDDK'nın önerdiği diğer modele göre ise, yönetime atadığı bazı kişilerle bankaları kontrol ederek onlara "sermaye benzeri kredi" vermektir. Bu da yönetim eksikliği nedeni ile Pamukbank ile sonuçsuz kalmıştır. 2003 yılındaki İmar Bankası krizi ise, BDDK'nın denetim politikalarının başarısızlığını ispat etmiştir.

BDDK, Yönetim Kurulu'na atadığı personel ile hiçbir bankayı kurtaramamış ve bunların tamamı TMSF'na devredilmiştir. BDDK bankaları kapatmak yerine birleştirerek hisseleri halka arz ve yabancı sermaye teşviği sağlayabilse, bankacılıkta daha rasyonel bir iyileşme söz konusu olacaktır.

- TMSF'na devredilen birçok bankanın yurtdışından sağladığı Sendikasyon kredileri ve Seküritizasyon imkanları kapanmış ve bu da Türkiye'ye gelen dış kaynağın azalmasına yol açmıştır. Rusya krizinde pek çok bankanın krizi "seküritizasyon" yolu ile aştığı bilinmektedir. Bazı "el konan" bankaların BDDK'ya önerdiği bu method konunun (dış tecrübe eksikliğinden) değerlendirilememesi yüzünden ülkede önemli ölçüde fon kaybına yol açmıştır. Bu durum bankacılık sektörünün dış açılmasını ve fon bulmasını engellemektedir.

KAYNAKÇA

Türkiye Bankalar Birliği (2003). **Bankacılar** , Sayı 46, Eylül ,İstanbul: Bankalar Birliği Yayını

Türkiye Ekonomi Kurumu (2003). **Avrupa Birliği Giriş Sürecinde Bankalarla İlişkiler ve Türkiye Ekonomisi**, Ankara

TÜSİAD (2003) . **Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılanma Konusunda Öneriler**, No: 355, Nisan İstanbul

TÜSİAD (2003). **Finansal Raporlama Uygulamalarında Uluslararası Standartlara Geçiş**, No: 356, Temmuz , İstanbul

BÜYÜYEN YASADIŞI GÖÇ SORUNU ve TÜRKİYE

Yrd.Doç.Dr. Ayhan GENÇLER*

ÖZET

Uluslar arası göç hareketleri, içinde giderek büyüyen boyutuyla yasadışı göç olgusunda Türkiye, hedef ülke olma konumu dışında gidilmek istenilen ülkeye aracılık görevi yapma çeşitliliği göstermektedir. Bu tebliğde de ülkemizde giderek artan bir sorun olan yasadışı göçe ilişkin gelişmeler ve buna karşı yapılan yasal gelişmeler ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yasadışı Göç, Göç

ABSTRACT

INCREASING PROBLEM OF İLLEGAL MİGRATION AND TURKEY

Turkey except being at the position of target country in international migration activities especially in its dimension of illegal migration which is gradually increasing ,shows also the diversity in the function of mediator to the host county. In this paper developments are being held concerning the increasing problem of illegal migration in Turkey and legal progress against the problem.

Key Words: Illegal Migration, Migration

Ülkeler, şehirler bulundukları coğrafi konumları itibariyle diğer bölgelere göre jeo-stratejik, jeo-ekonomik ve jeo-politik açıdan farklı özelliklere sahip bulunmaktadır. Bu ayrıştırıcı özellikleri ülkelere veya unsurun niteliğine göre artı faydalar getirebildiği gibi diğer bölgelere göre bazı olayların daha yoğun ve sorunlu yaşanmasına da zemin hazırlayabilmektedir. Ticaret yolları üzerinde bulunan veya bazı pazarlara daha yakın olan yerlerin kendi eko-ticari yaşamı bakımından olumlu bir katma değer yaratması mümkün olabilirken, bazı sorunları da yoğunlaştırabilmektedir. Ayrıca bu özelliklerinin politik veya stratejik hassasiyetleri olması durumunda ise bölgenin istikrarı, stratejik destek, kontrol, sorunların bertaraf edilmesi, statükonun korunması, sorunun ortadan kaldırılması veya diğer bölgelere göre sahip olduğu özellikten dolayı bir örnek olma gereksinimi duyulabilmektedir. Bu bölgelere diğer yerlere göre farklı işlem görme, önem verme, yardımda bulunma gibi bazı hassasiyetler öne çıkabilmektedir. Ülkemizde bulunduğu coğrafi konumu itibariyle anılan özelliklerinden dolayı diğer bölgelere göre daha hassas konumda bulunmaktadır. Gelişmişler dünyası ile gelişmekte olanlar dünyasına, demokratik değerlerin hakim olduğu yerler ile demokrasinin adının az geçtiği yerlere, barışın huzurun olduğu yerler ile çatışmanın kargaşanın yaşandığı yerlere, insan hakkının öne çıktığı yerler ile bireyin ikinci planda kaldığı iki farklı dünya arasında bir köprü niteliğindedir. Ülkemiz bu coğrafik özelliğinden dolayı artılar ile eksileri bir arada görebilme ve yaşayabilme özelliğine sahiptir. Bu sebeple kaçakçılık, yasadışı göç, anarşik hareketler gibi olumsuzlukları daha yoğun yaşamaktadır.

472 km.si Balkan ülkeleri ile (Bulgaristan 269 km, Yunanistan 203 km) olan toplam 2.875 km uzunluğunda kara sınırlarına, 6.808 km'lik deniz sınırına sahip üç tarafı denizlerle çevrili ülkemiz Avrupa ve Asya arasında bir doğal köprü niteliğine sahiptir. Bu bakımdan Edirne ili de bulunduğu konum itibariyle bir sınır şehri olması nedeniyle imkanları ve imkansızlıkları yoğun olarak yaşamaktadır. 1990'lı yıllara kadar olan süreçte iki kutuplu dünya ve bu dünyanın farklı üyeleri arasında bulunan ülkemiz ve komşularımızın varlığı, stratejik ve ekonomik bakımdan ülkemizin can damarlarından biri olan İstanbul'a yakınlığı olumlu ve olumsuzluklarında bu şehrimize yoğun etkilerinin olduğunu ileri sürmek mümkündür. Çünkü farklı dünyaların varlığı her zaman çatışma riskini arttırmaktadır. Bu durum Edirne'nin ekonomik gelişimi bakımından yeterli destek alamamasına ve önem verilmemesine neden olduğu belirtilebilir. Bir sınır şehri oluşu sebebiyle yasadışı göç olayları da yoğun olarak görülmektedir.

* Trakya Üniversitesi İİBF Edirne

Özellikle geçtiğimiz yüzyılda hızlanan ve gün geçtikçe etkilerini artarak hissettiğimiz benzerlikler ile ayrılıkların, genelleşme ile özelleşmenin, ilerleme ile gerilemenin birlikte yaşandığı küreselleşme sürecinde sermayenin ödüllendirilerek emeğin cezalandırıldığı yönünde uygulamalardan doğan kuvvetli bir kanı bulunmaktadır. Bunda da temel etken yoğunlaşma ve bütünleşmeye yönelik gelişmelerin emek boyutunu içermemesinden kaynaklanmaktadır. Bu durum dünyamızda yeni sorunların ortaya çıkmasına ve gündemde ön sıralara çıkmasına neden olmaktadır. İletişim alanındaki gelişmeler ve buna yönelik engellerin ortadan kalkmasıyla kitlelerin görsel, işitsel bilgilenmelerinin kolaylaşması istenilen bilginin uluslararası alanda akışını hızlandırmaktadır. Ülkeler arasında artan gelişmişlik farkı göç olaylarının geçtiğimiz ve içinde bulunulan yüzyılda giderek yoğunluğunun artmasına neden olmaktadır. Artan göç olayları da yaşanan göç olgusunun artan bir sorun olarak görülmesine ve ülkelerin gündemlerinde yer almalarına zemin hazırlamıştır.

Günümüzde dünya nüfusunun yaklaşık % 2.9'u doğdukları ülkelerden başka yerlerde yaşamlarını sürdürmektedirler. Uluslararası alanda yaşanan göçte göçmenlerin varış noktaları küçük çapta gelişmekte olan ülkelere arasında olmakla birlikte, büyük çoğunluğu gelişmiş ülkelere yöneliktir. Bu göç hareketlerinin 1/3.'ü Avrupa'da ya da Avrupa'ya, ¼'ü de Kuzey Amerika kıtasında yaşandığı bilinmektedir. 2000 yılı verilerine göre Dünya'daki göçmenlerin % 20'sinin (34.988 bin) ABD'de, % 7.6'sının Rusya'da, % 4.2'nin ise Almanya'da bulundukları bilinmektedir.

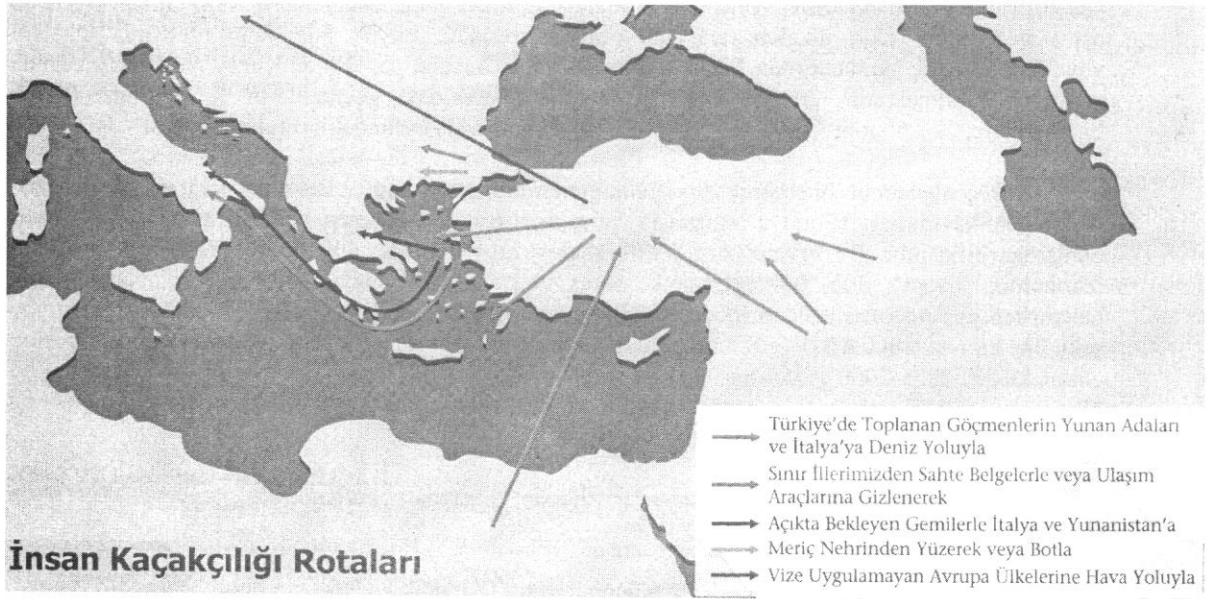
Göç olgusunun öneminin ve yoğunluğunun artmasına bağlı olarak uluslararası alanda göçe ilişkin yeni kavramları da ortaya çıkarmıştır. İltica, mülteci, göç, göçmen, yasa dışı göç gibi kavramlar bunlardan birkaçıdır. Bu kavramların çeşitliliğindeki artış temelde, ülkeler arası artan eşitsizliklerin (ekonomik, siyasal, dini, kültürel, etnik, savaş vb.) ve yasal göçe getirilen kısıtlamalara karşı geliştirilen göç metotlarını içermesidir. Özellikle son yıllarda göç hareketleri içerisinde yasadışı göç şekli öne çıkmaktadır. ABD'ye 8.5 milyonun üzerinde kişinin yasal olmayan yollardan girdiği tahmin edilmektedir. 1995-2000 yılları arasında ise ortalama her yıl 700 bin civarında yasadışı göçmenin bu ülkeye illegal giriş yaptığı tahmin edilmektedir. Göç hareketlerinde Asya, Afrika ve Latin Amerika en yoğun göç veren bölgelerin başında gelmektedir.

Dünya'daki bu göç hareketlerini ülkeler bazında sınıflandıracak olursak üç türde toplanmaktadır. Bunlar;

- **Kaynak ülkeler;** Çin Halk Cumhuriyeti, Bangladeş, Pakistan, Hindistan, Sri Lanka, Afganistan, Irak, İran, Suriye, Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Bulgaristan, Türkiye, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Romanya, Moldova, Ukrayna, Belarus, Rusya Federasyonu, Afrika Ülkeleri, Meksika, Kuzey Kore, Moğolistan, Vietnam, Nepal, Lübnan.
- **Transit Ülkeler;** Japonya, Güney Kore, Tayvan, Endonezya, Singapur, Malezya, Irak, İran, Gürcistan, Azerbaycan, Türkiye, Suriye, Lübnan, KKTC, Güney Kıbrıs, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Bosna-Hersek, Arnavutluk, Slovenya, Slovakya, Polonya, Makedonya, Macaristan, Hırvatistan, Rusya Fed., Ukrayna, Fas, Tunus, Cezayir, Libya, Mısır, Filistin, Ürdün, Meksika.
- **Hedef Ülkeler;** Almanya, İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, İsveç, Danimarka, İtalya, Yunanistan, Finlandiya, İspanya, Avusturya, ABD, Kanada, Avustralya, Japonya, Güney Kore, Türkiye, Bulgaristan, Malezya, Singapur.

Gruplandırmalardan da görüldüğü gibi, içinde Türkiye'nin de bulunduğu bazı ülkeler sahip oldukları ekonomik, siyasal, sosyal, coğrafi özelliklerinden dolayı üç özelliği de içermektedirler.

Türkiye yıllar boyunca göçmenlere, mültecilere, sığınmacılara (1951 yılında imzalanan Cenevre Antlaşmasında doğudan olabilecek göçe yönelik kısıtlama konmuştur.) kapısını açık tutan ve korunma sağlayan ülke olma özelliğine de sahiptir. Nitekim, 1492 yılında İspanya'dan göç etmek zorunda kalan 300 bin Yahudi göçmenin üçte biri topraklarımıza getirilmiştir. 1848-1849 yılları arasında da Avusturya'nın baskısı ile Macaristan ve Polonya'dan göçe zorlananların da bir kısmı ülkemize sığınmışlardır (İstanbul'da bulunan Polonezköy bunun somut bir örneğidir.). Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında da sınırların savaş sonrası küçülmesi nedeni ile Balkanlar'da yerleşik olan soydaşlarımızın anavatana doğru büyük çaplı göçleri (bunların bir kısmı ikili anlaşmalar ile bir kısmı ise çeşitli nedenlerden dolayı göçe zorlanmalarından kaynaklanan nedenlerden) gözlenmiştir. 1980'li ve 1990'lı yıllarda Bulgaristan'dan Jivkov'un baskısı ile sürülenler ile Bosna-Hersek'in bağımsızlık mücadelesi sürecinde yaşanan savaştan kaçanların yoğun göçü yaşanmıştır. Balkanların nispeten istikrara kavuşması sonrasında ise ülkemiz deniz ve karayolu ile üçüncü ülkelerin diğer Avrupa ülkelerine yasadışı göçünde transit ülke olma ve aynı zamanda da kaynak ülke olma özelliğini yaşamaya başlamıştır.

Kaynak: Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele '98 , İçişleri Bakanlığı Yay., Ankara: 1999.

Yasal göçe getirilen sınırlamalar ve büyüyen yasadışı göçte göç kararını veren bireyin bu işlemi gerçekleştirebilmek için bireysel çabalarının dışında organize gruplar kanalı ile de gerçekleştirmeye yönelmelerine neden olabilmektedir. Göçmen; başka bir ülkede sürekli veya geçici olarak yerleşme niyetinde olan kişi olarak tanımlanırken, yasadışı göç ise; "doğrudan veya dolaylı olarak parasal veya maddi çıkar elde etmek için bir kişinin uyrukluğunu taşımadığı veya daimi ikametgah sahibi olmadığı bir taraf devlete yasadışı girişin temini" olarak nitelendirilir. İnsan kaçakçılığı da kölelik ve serfliğin olduğu eskilere kadar gitmektedir. Geçmişte bireyin istemi dışında gerçekleşen yasadışı göç olayı günümüzde ise zorla kaçırmanın dışında bireyin kendi iradesi ile gerçekleşmektedir. İradenin ortaya konmasındaki temel amaç, ağırlıklı olarak ekonomik amaçlı çalışma istemini içermektedir. Bu aracın sağlanmasında da kişi ya da kişiler maddi menfaat karşılığı aracılık işlemi yapmaktadırlar. Dünya'da bu tip insan kaçırma işleminden yılda yedi milyar dolarlık gelir sağlandığı tahmin edilmektedir. Bu tip insan göçü işlemi sınır toprakları üzerinden yürüyerek, gemilerle ve gemi, konteynır, otobüs gibi araçların gizli bölümlerinde saklanarak, hileli veya sahte seyahat belgeleri – vize temini gibi yollarla gerçekleştirilmektedir. Hedef ve köken ülke arasındaki uzaklık ve sınırlamalara göre uygulanan yöntemler değişmektedir. Ülkemiz bu tip göç bakımından

sahip olduğu coğrafi yapısı nedeniyle transit ülke olma bakımından önemli bir ülke olma özelliği göstermektedir.

Tablo 1. Ülkemize Giriş-Çıkış Yapanların Sayısı: 1995-2002

Yıllar	Yabancı Giriş	Yabancı Çıkış	T.C Giriş	T.C Çıkış
1995	6.762.956	5.935.049	3.668.055	3.908.465
1996	7.844.281	6.891.679	4.405.592	4.367.755
1997	9.326.654	8.885.143	4.833.098	4.854.116
1998	8.643.457	8.057.481	4.550.678	4.630.352
1999	6.880.631	6.484.073	4.642.657	4.741.760
2000	9.748.327	9.393.355	5.302.441	5.382.153
2001	10.912.771	10.530.600	4.855.095	4.817.153
2002	12.906.274	12.606.264	5.098.133	5.183.602

Kaynak: Yabancılar Hudut İltica Dairesi Başkanlığı'nın 03.12.2003 tarihli "Türkiye'de Göç, Yasadışı Göç, Göçmen Kaçakçılığı İle Mücadele" Raporundan düzenlenmiştir.

Ülkemize 1995-2002 yılları arasında giren yabancı uyruklu kişilerin toplam sayısı 73.025 bin olarak gerçekleşirken, ülkeyi terk edenlerin sayısı ise sadece 68.783 bindir. Kayıtlı giriş-çıkışa göre 4.241 bin kişinin ülkede bulunduğu görülmektedir. Ancak bunların bir kısmının ülkemizde bulunduğu, bir kısmının ise kayıtlı olmayan yollardan kaçak olarak hedef ülkelere geçiş yaptıkları tahmin edilmektedir. Bunda Türkiye'nin vize muafiyetini geniş ve uzun süreli tutması gibi ılımlı uygulamalarında teşvik edici nitelikte olduğunu ileri sürebilmek mümkündür. Yasadışı göçe ve ülkemizde kaçak olarak çalışmaya en çok konu oluşturan Tunus vatandaşlarına uygulanmakta olan 3 aylık vize muafiyeti sonucunda on yıl içinde ülkemize giriş yapan bu ülke vatandaşı sayısı 277.852 iken, aynı dönemde çıkış yapanların sayısı ise 263.034'dür. 14.818 kişinin yasal olmayan yollardan hedef ülkelere geçiş yaptığı veya bir kısmının da ülkemizde kanuni düzenlemelere aykırı olarak konaklamaya devam ettikleri (5682 ve 5683 sayılı Pasaport ve Yabancıların İkametine ilişkin Kanunlara muhalefet ederek^{****}) tahmin edilmektedir. Son beş yıl içinde ülkemizde illegal durumlarından dolayı sınır dışı edilen Tunus vatandaşı sayısı ise sadece 647'dir. Aynı şekilde, 2000 ve 2001 yılları arasında yakalanan İran vatandaşı sayısı 9.482 ve Fas uyruklu sayısı ise 2.047'dir. Bunlar ülkemize yasal yollardan giriş yapanları içermekte olup, kayıt dışı olanların boyutları ise tam olarak bilinmemektedir. Türkiye'nin transit ve hedef ülke özelliğine sahip olması yaşanan yasadışı göç olaylarının ne kadar büyük boyutta olduğunu bir göstergesidir.

Yasa Dışı Göçle Mücadelenin Sayısal Sonuçları

Ülkemize illegal yollardan giriş-çıkış yaparken yakalanan yabancı uyrukluların sayısı 1995 yılında 11.362 iken, 1996'da 18.804'e, 1997'de 28.439'a, 1998 'de 29.426'a, 1999'da 47.529'a, 2000 yılında 94.514'e, 2001'de 92.362'ye, 2002'de 82.825'e ve 01.08.2003 tarihi itibarıyla de 28.197 olarak gerçekleşmiş olup, toplam 433.461 yasa dışı göçmen yakalanmıştır.

Birkaç gün önce de Edirne'ye bağlı İpsala ilçesinin Ahırköy mevkiinde yasadışı yollardan Yunanistan'a geçmek isteyen 99 kişi (30'u Irak, 17'si Bangladeş, 10'u Pakistan, 3'ü Moritanya, 2'si Filistin, 1'i İran'lı, 1'i Hindistan ve 1' Fas'lı vd.) yakalanmıştır. Yine aynı gün yapılan kontrollerde 22'si Irak'lı, 2'si Suriye, 7'si Bangladeş ve 3'ü Çad uyruklu yasadışı yollardan sınırı geçmeye

^{****}5683 sayılı Kn.'un md.19 gereğince; illegal giriş-çıkış, vize ihlali, fuhuş, bulaşıcı hastalık, pasaportsuz seyahat, izinsiz çalışma, sahtecilik, kaçakçılık, hırsızlık, dolandırıcılık vd. suçlara karıştığından dolayı tespit edilen yabancılar İçişleri Bakanlığı tarafından sınır dışı edilirler.

çalışırken sınır görevlileri tarafından göz altına alınmışlardır. Yakalanan insan sayısındaki artış %800'ün üzerinde olup mücadeledeki etkinliği göstermekle birlikte, bu göç şekline olan talebin gün geçtikçe artan bir seyir izlediği anlaşılmaktadır.

Ülkemizde yasadışı göçe karışacaklarından şüphe dilen ve sahte belge ile giriş yapmaya çalışarak girişi engellenenlerin sayısı aşağıdaki tablo da verilmektedir..

Tablo 2. Ülkeye Girişine İzin Verilmeyen Yabancılar

Yıllar	Sayılar
1999	6.069
2000	24.504
2001	15.208
2002	11.084
2003*	5.010
Toplam	81.875

*** 01.08.2003 tarihi itibarıyla. Kaynak: Yabancılar Hudut İltica Dairesi Başkanlığı'nın 03.12.2003 tarihli "Türkiye'de Göç, Yasadışı Göç, Göçmen Kaçakçılığı İle Mücadele" Raporundan düzenlenmiştir.**

Ülkemizde suçla karıştıkları tespit edilerek sınır dışı edilen yabancıların sayısı ise aşağıda ki tabloda verilmektedir.

Tablo 3. Suçla Karıştıkları İçin Sınır dışı Edilen Yabancılar

Yıllar	Sayılar
1996	18.558
1997	27.992
1998	24.028
1999	31.473
2000	31.399
2001	42.043
2002	42.232
2003*	7.255
Toplam	227.266

*** 01.06.2003 tarihi itibarıyla. Kaynak: Yabancılar Hudut İltica Dairesi Başkanlığı'nın 03.12.2003 tarihli "Türkiye'de Göç, Yasadışı Göç, Göçmen Kaçakçılığı İle Mücadele" Raporundan düzenlenmiştir.**

Tablodan da anlaşılabileceği gibi yıllar itibarıyla ülkemizde suçla karıştıklarından dolayı sınır dışı edilen kişi sayısında sürekli bir artış gözlenmektedir. Bu suç yoğunluğundaki artışın ardındaki temel besleyici faktörün ise kuşkusuz, aynı dönem içinde ülkemizdeki kaçak yabancı sayısındaki artıştan kaynaklanmaktadır.

Aynı dönem içinde (Tablo 1.) kayıtlı olarak yurt dışına çıkış yapmış olan 37.884 bin vatandaşımızdan 37.355 bin'i dönerken, 528 bin'inin geri dönmedikleri görülmektedir. Bu rakamlar yasal olarak gidenleri içermekte yasal olmayan yollardan gidenleri ise kapsamamaktadır. Ancak bu dönen sayısındaki eksikliliğin tümünün yasal gidişin bulunulan ülkede yasadışı göçe dönüştüğünü (Gidilen ülkede kalmak veya diğer ülkelere yasal veya yasal olmayan yöntemlerle gitmek ve kalmak gibi.) ileri sürmek mümkün değildir. Bunların bir kısmı aile birleşmesi, evlilik, öğrenim, yabancı ile

evlilik, iş bulma gibi gelişmeler sonucunda bulundukları ülkede yasal statüde bulunuyor olmaları da olasıdır.

Yasadışı göç eğilimindeki artışı ve bu hareketin içeriğindeki yasadışlık, işlemin bireysel hareketler dışında organize oluşumlar yolu ile de gerçekleştirilmesine zemin hazırlamaktadır. Özellikle organizasyonlar yolu ile bu işlemin gerçekleştirilmesine yönelik ücretlerin büyüklüğü, bu alanda faaliyet göstermeye yönelik oluşumlara da hız kazandırmaktadır. Dünya’da yasadışı göç olaylarını organize eden yapıların yılda yedi milyar dolar civarında gelir elde ettikleri tahmin edilmektedir. Uluslararası boyutta faaliyet gösteren bu organizasyonlar ile mücadele edebilmek ise çok daha zorlaşmaktadır. Bu şebekelerin evrensel faaliyetlerde bulunmaları, onların sahte evrak, belge, doküman hazırlama, (Örneğin Belçika’da bulunan bir şebekenin ülkede yasal olarak oturan Ganalılardan alınmış gerçek oturum belgelerini diğer göçmenlere satmaları, ölenlerin kayıtlarının bildirilmeyerek belgelerin başka kişilere verilmesi gibi (Belçika’da bulunan Çinli göçmenlerin ölüm oranlarının bu nedenle düşük olduğu düşünülmektedir.)) lojistik destek alma ve alışıl gelmiş yöntem ve metotları değiştirmede esneklik kabiliyetleri de yüksektir. Ülkemizde de yasadışı göçmenlerin geçişini sağlayamaya yönelik organizasyonların sayısının sürekli arttığı görülmektedir. 1998 yılında 98 organizatör yakalanırken, 2002’de 1.157 olarak gerçekleşmiş ve 1998-2002 yılları arasında 3.895 kişi yakalanmış olup içlerinde yabancı organizatörlerde bulunmaktadır.

Değerlendirme

Yasadışı göçe karşı yumuşak politikalarından dolayı başta ABD ve AB olmak üzere birçok eleştiriye uğrayan Türkiye bu konuda önleyici olarak almakta olduğu güvenlik tedbirlerinin dışında yasal düzenlemelere de gitmektedir. 12.12.2000 tarihinde Palermo’da imzalanan “Sınır aşan Organize Suçlarla Mücadele Sözleşmesi” nin göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti konularına ilişkin sözleşme ve iki adet protokol TBMM’nde kabul edilerek 19.03.2003 tarih ve 25.052 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. AB’ ne uyum yasaları olarak da nitelendirilen (Kopenhag Kriterlerine uyum için) 4771 sayılı “Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun” 03.08.2002 tarihinde TBMM’nde kabul edilmiştir. Bu kanun’un 2.md.’sinde Türk Ceza Kn.’un 201.md.’sine yeni hükümler getirilmiştir. Yapılan düzenleme ile Göçmen ve İnsan Kaçakçılığının tanımlaması yapılarak yasal hükümlere aykırı davrananların alabilecekleri cezai müeyyideler bulunmaktadır. Böylece daha önce mevzuatımızda yer almayan bu tür suç unsurları da mevzuat hükümleri kapsamına alınmıştır.

Ülkemizi hedef olarak seçen, yerleşmek ve vatandaşlık hakkı almak isteyenlerin ise muvazaalı evlilik yapmaları ve vatandaşlık hakkı almalarının zorlaştırılması amacıyla 403 sayılı Kn., 03.06.2003 tarih ve 25.127 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak uygulamaya geçirilmiştir. Bu yeni düzenlemeyle birlikte, daha önce evliliğin gerçekleşmesi ile otomatik vatandaşlık elde etme kazanımı değiştirilerek, yerine evliliğin üzerinden 3 yıl geçtikten sonra vatandaşlığa alınma ve bu süreç içinde evlilik birliği ile bağdaşması mümkün olmayan işlerde çalışmama gibi zorunluluklar getirilmiştir. 27.02.2003 tarihinde de 4817 sayılı “Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun” kabul edilerek, 06.09.2003 tarihinde de yönetmelikleri yürürlüğe girmiştir. ABD’nde yayınlanan 2002 yılı İnsan Ticareti Raporunda Türkiye, birçok Asya ve Afrika ülkesi gibi bu konuda yasal ve idari önlemler almayan ülkeler kategorisinde değerlendirmeye tabi tutulmasına rağmen anlaşılan odur ki, bu yakıştırmaların gerçeği yansıtmadığı yapılan düzenlemeler ile ülkemizin son yıllarda bu nitelikteki faaliyetlere kısıtlama getirebilmek için aktif bir hareketlilik içinde olduğu görülmektedir.

Yasadışı göçün uluslararası alanda gün geçtikçe artmasının nedenini bazı etkilerin ve farklılıkların giderek yoğunlaşmasında aramak gerekmektedir. Bunlardan birisi göç teorilerinde belirtilen itici ve çekici farklılıkların şiddetinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında daha yoğun yaşanmasıdır. Yasadışı göç aynı zamanda ihtiyaç duyulan emek gücünü karşılamayı gerektirecek yasal taleplerinin oluşumunu sağlayabilecek yasal sürecin oluşturulmaması durumudur. Bu yasal altyapı ile gerçekleştirilemeyen talebin karşılanması ancak yasal olmayan göçmenler

arasından karşılanma gereksiniminin güçlenmesidir. Yasadışı göçmenin emeğine olan talebin yoğunluğu ise ucuz işgücüne olan ihtiyaçtır. Bunda da Dünya’da artan rekabet sürecinde ulusal ve uluslararası pazarlarda avantajlı konumda olabilmek veya rekabeti sürdürebilmek için çeşitli iş alanlarında işverenlerin esneklik kabiliyetlerini artırma biçimidir. Son yıllarda emek piyasalarındaki istihdam yöntemlerinde daha esnek uygulamalara geçilmekle birlikte, yasadışı göçmenlerin işverenlere var olandan daha elverişli bir hareket serbestliği sunduğu açıktır. Ultra esneklik veya yeni kölelik sistemi olarak nitelendirebileceğimiz bu oluşumu yasadışı göçmenlerin varlığı güçlendirmektedir. Yasal hukuk sistemi içinde bulunmaları imkanı olmayan çalışma koşul, yöntem, biçim, süre ve ücretin belirlenme inisiyatifinin tamamen işveren tarafından belirlenme durumunu içeren istihdam şeklidir. Bu sebeple, yasadışı göçün aynı zamanda yeni bir emek ithalat şekli olduğu da ileri sürülebilir. Yasadışı göçmenin bulunduğu ülkenin yasal, sosyal siyasal hak ve hizmetlerinden yararlanabilme, katılım veya talepte bulunabilmeleri mümkün değildir. Her an her şeylerini kaybedebilecekleri bir yaşam ve istihdam süreci içindedirler. Yasadışı göçün ekonomik, siyasal, sosyal ve hukuki boyutunun yanında insan haklarını da ilgilendiren kompleks bir görünüm sergilemektedir. Ancak, bunların dışında yasadışı göçmenleri yasallaştırmaya yönelik yapılan uygulamaların, bazı ülkelerin bu göçe ilişkin ılımlı politikalarının da göçü teşvik edici nitelikte olduğunu belirtmek mümkündür.

Göçmen kaçakçılığından sağlanan gelirin yüksekliği, hedef ve geçiş ülkelerde gittikçe artan suçların ve suç çetelerinin varlığına da neden olmaktadır. Yasadışı göçün varlığının hukuksuzluğu ve doğası beraberinde yeni suç unsurlarını da (uyuşturucu, beyaz kadın, organ ticareti vb.,) artırıcı etkide bulunmaktadır. Bu tip göç hareketleri, ulusal ve uluslararası nitelikte ulusal egemenlik, uluslararası hukuk ve sınırların ihlali sonucunu da doğurmaktadır.

Yararlanılan Kaynaklar

GENÇLER, A. “Yabancı Kaçak İşçilik Gerçeği ve Türkiye Örneği”, *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, C: 17, S: 3, Şubat 2002.

_____. “Asymmetrical Development of Labor in the Globalized World and European Approach”, *International Scientific Conference UNITECH 3, 20-21 November 2003, Gabrovo, Proceedings Vol: II.*

Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele '98, *İçişleri Bakanlığı Yay.*, Ankara: 1999.

Trafficking in Migrants: Characteristics and Trends in Different Region of the World, *Eleventh I.O.M Seminar on Migration, 26-28 October 1994, Paper No: 1, Geneva: 1994.*

Türkiye’de Göç, Yasadışı Göç, Göçmen Kaçakçılığı İle Mücadele, *Yabancılar Hudut İltica Dairesi Başkanlığı Raporu*, Ankara: 03.12.2003.

Dünya’da ve Türkiye’de Yasadışı Göç, *Emniyet Genel Müdürlüğü Yabancılar Hudut İltica Dairesi Başkanlığı Yay.*, Ankara: 2001.

TURAN, S. & E. AYKOÇ. “Küreselleşme: Dünü, Bugünü, Yarını”, *Trakya Üniversitesi Bilimsel Araştırma Dergisi*, C: 2, S. 1, Aralık 2002.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ DERGİSİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİNDE
YAYINLANACAK YAZILARA İLİŞKİN YAYIN KOŞULLARI

Trakya Üniversitesi Dergisi Sosyal Bilimler C Serisi, Trakya Üniversitesi Dergilerine İlişkin Genel İlkeler çerçevesinde aşağıda belirtilen koşullara uyan eserler yayınlanır.

Dergide, daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış ve yayın hakları verilmemiş olan orjinal çalışma, derleme, olgu bildiri, haber tarama yazıları ve kısa bildiriler yayınlanabilir.

Dergide yayınlanacak yazıların her türlü sorumluluğu yazarına aittir.

Yazılar, World 6 programına göre kağıdın bir yüzüne 12 punto büyüklüğündeki (Times New Roman) tipi harflerle 1,5 satır aralığında yazılarak, yirmi sayfayı geçmeyecek biçimde iki takım olarak disketi ile birlikte editöre gönderilir. 20 daktilo sayfasını geçen yazılar dergide basılamayabilir.

Yazının başlığı, büyük harfle ve sayfanın sol üst kenarından başlayarak 6 cm boşluk kalacak biçimde yazılır. Başlık yazısının sağ alt tarafına yazar veya yazarların adları yan yana yazılır. Yazar ad/adları yazılırken herhangi bir akademik ünvan belirtilmez. Yazarın akademik ünvanı, çalıştığı kurum (Üniversite, Fakülte, bölüm veya diğer) adları dipnot biçiminde sayfanın altına yazılır. Akademik ünvan dışında başka ünvan kullanılmaz.

Türkçe özet, başlık yazısı ve yazar adlarından hemen sonra yazılır. Büyük harfle ve sayfanın ortasına gelecek ÖZET sözcüğü yazılır. Konunun Türkçe özeti 200 kelimeyi geçemez. Türkçe özetten sonra Doçentlik dillerinden (İngilizce, Fransızca, Almanca veya İtalyanca) birinde yazılmış yabancı dildeki özet yer alır. Her iki özeti altında anahtar kelimeler (Key Words) o dilde verilir. Çalışma herhangi bir kurumun desteği ile gerçekleşmişse birinci sayfanın altına kurumun adı dipnot biçiminde verilir. Yabancı dille büyük harfle yazılmış özet (ABSTRACT vb.) başlığının altına eserin yabancı dildeki adı küçük harfle yazılır.

Araştırma ve inceleme dalındaki yazılar aşağıdaki düzenlemeye uygun biçimde hazırlanır.

ÖZET, ABSTRACT, GİRİŞ, PROBLEM, AMAÇ, SINIRLILIK (gerekirse), SAYILTILAR (gerekirse), YÖNTEM, BULGU VE YORUMLAR, SONUÇLAR, TARTIŞMA, TEŞEKKÜR (gerekirse).

Yabancı dilde yazılan yazılarda yukarıdaki bölümlerin yabancı dildeki karşılıkları kullanılır ve aynı düzenlemeye uyulur.

Kaynaklar

Yeni buluş ve yöntem sunumlarında yukarıdaki sıralamaya uyma zorunluluğu yoktur. Bunlar orjinal durumlarına bağlı kalınarak uygun düzenlemeyle gönderilebilir. Yayın komisyonu bu tür yazıların düzenlenmesinde yazar veya yazarların görüşlerini ararak değişiklik yapabilir.

Açıklayıcı Dipnotlar

Açıklayıcı dipnotlar arka arkaya numaralandırılarak aynı sayfada sayfa altında belirtilir.

Kaynakça Bağlacı

Alıntı yapılan kaynaklar metin içerisinde kaynakça bağlacıyla “yazar ve yıl” yöntemine göre, yazarın soyadı, basım yıl ve sayfa numarası verilerek yapılmalıdır.

Yazarın adı yazı içinde geçiyorsa, kaynağın yılı parantez içinde yazılmalıdır.

Örnek: Yıldırım (1966) ... ya da sayfa numarası vererek, Yıldırım (1966: 70-97).

Bazı durumlarda yazarın adı parantez içinde verilebilir.

Örnek: Bu alanda yeni gelişmeler kaydedilmektedir. (Raths, 1967: 40-85)

Aynı yılda aynı yazar tarafından yazılmış iki kaynak gösterilecekse, aşağıdaki şekilde verilir.

Örnek: Gates (1967a: 45-50; 1967b: 130-170).

Kaynak iki yazarlı ise yalnızca soyadları yazılır.

Örnek: Massialas ve Cox (1966: 37-66).

Soyadlar aynı olan iki yazarın aynı yılda yayınlanmış eserleri, adlarının ilk harfleri ile ayırılır.

Örnek: Smith, O. ve Smith, B. (1958: 251-251).

Kaynağın yazarı ikiden fazla ise, birinci verilişte bütün soyadları yer alır.

Örnek: Bursalıoğlu, Aydın, Kaya, (1995: 120-145).

Daha sonraki verilişlerde “v.d.” kullanılır.

Örnek: Bursalıoğlu v.d. (1995: 120-145).

Bir dizi biçiminde verilen kaynaklar en yeni tarihli olandan eski olana doğru sıralanarak bir parantez içine alınır ve noktalı virgül ile ayrılır.

Örnek: Bu konudaki son gelişmelere göre (Cobb, 1972: 221; Flanders, 1970:124; Bursalıoğlu v.d., 1995: 31).

Kaynakça

Kaynak listesi, yazar soyadı, adının başharfi, basım yılı (parantez içinde), varsa adı, cilt numarası, sayısı, sayfa numarası biçiminde verilir. İkinci satır, birici satırdan 3 harf içeride yazılır. Yazıda kullanılan bütün kaynaklar alfabetik olarak, yazının sonunda ayrı bir sayfada (sayfalarda) verilmelidir. Aynı yazarın birden fazla yapıtı, kaynak olarak kullanılmışsa basım yılına göre eskiden yeniye doğru verilir.

Kitaplar

Yazarın soyadı, adı. Basım yılı (parantez içinde). Kitabın başlığı (*italik yazıyla*), Basım yeri: Basımevi.

Örnek:

Bloom, Benjamin S. (1976). *Human Characteristics and School Learning*, New York: Mc Graw-Hill Company:

Dergiler

Yazarın soyadı, adı. yıl (parantez içinde). Makalenin başlığı (tırnak içinde), Derginin adı (*italik yazıyla*) cilt, sayı ya da ay: sayfalar

Örnek :

Ericson, L.H. (1958). "Certain Ability Factors and Their Effect on Aritmetic". *Teacher*, Vol. 5, No 2: 287-290.

Derlemeler

Yazarın soyadı, adı. Yıl (parantez içinde). Makalenin başlığı (tırnak içinde), in Editörün adı ve (ed.) ya da (eds.), Kitabın adı (*italik yazıyla*), Basım Yeri: Basımevi.

Örnek:

Getzels, J.W. (1958). "The Acquisition of Value in School and Society", in F.S.Chase and H.A. Anderson (eds.) *The High School in the New Era*, Chicago: University of Chicago Press.

Gönderilecek yazılara ait resim, şekil, grafik sayfa yazım alanını taşmayacak biçimde net ve ofset baskı tekniğine uygun olmalıdır. Bunların sıra numarası ve adı her şeklin veya grafiğin altında verilir.

Derginin bir sayısında, ilk isim olarak bir yazarın üçten fazla eseri basılamaz. Dönemler içerisinde üçten fazla gönderilmişse ilk üçü dışında kalanlar, daha sonraki sayılara aktarılır.

CONDITIONS OF PUBLICATION CONCERNING THE ARTICLES WHICH WILL BE PUBLISHED ON TRAKYA UNIVERSITY JOURNAL OF SCIENTIFIC RESEARCH SERIES OF SOCIAL SCIENCES

The articles are published on the Trakya University Journal of Scientific Research Series of Social Sciences in the framework of Trakya University Journals Concerning the General Principals.

1. In the journal original articles are required which is not being submitted for publication elsewhere and not given any copyrights.
2. Any kind of responsibility of the articles which will published on the journal is belong to the writer.
3. Articles should be typed 1,5 line spaced according to the Word 6 programme on the one side of the paper with the 12 font size (True Times New Roman) and sent to the editor in two copies with the disk. Articles should not exceed 10 pages if not they may not published on the journal and unpublished articles are sent back to the writer.
4. Title of the article is written with capital letters starting from the left top of the page by leaving 6 cm empty space. Name/names of the writer is written right bottom of the title side by side. Any kind of academical title of the writer is not written while writing the name/names of the writer. Academical title of the writer , Institution where he/she works (university, faculty, department or others) are written as footnotes at the bottom of the page.
5. Summary in Turkish is written just after the title and names of the writers. Summary is written with capital letters in the middle of the page. Turkish summary of the subject can not exceed 200 words. After summary in Turkish, summary in foreign language must be take part which it was written in one of the languages of the Associated Professorships (English, French, German or Italian) , Key words are given at the bottom of the pages in both summaries in the same languages. If the work is materialized with the support of an institution its name is given at the bottom of the first page as a footnote. Original name of the article is written below the SUMMARY title with small letters.
6. Articles in the field of research and examination are submitted according to the order which is mentioned below.
SUMMARY, INTRODUCTION, PROBLEM, AIM AND PURPOSE, LIMITATIONS (If is needed) , HYPOTHESIS (If it is needed), METHODS, COMMENTS, RESULTS, DISCUSSION, ACKNOWLEDGEMENTS (If it is needed).

References

7. There is no compulsion in the presentations of the new discovery and technique as in the 6th article. They can be sent in the correct order in connection with their original situation. Board of editors can make some changes in such articles by consulting to the writer.

Expalanatory Footnotes

8. Explanatory footnotes are mentioned at the same page consecutively by numbering at the bottom of the page.

Connective References

9. References which is quoted must be given in the text with the connective references according to the technique of " writer and year " , surname of the writer, publishing date and page number.

If the name of the writer is mentioned in the text, year of the references must be written in brackets.

Example: Yildirim (1996) ... or by giving the page number, Yildirim (1996: 70-97).

In some cases name of the writer can be given in the brackets.

Example: New developments have been made in this field. (Raths, 1967: 40-85)

c. If two references will be given which were written at the same year by the same writer it must be given in this way ,

Example: Gates (1967a : 45-50(1967b : 130-170) .

If the references have two writer only their surnames are written.

Example: Massialas and Cox (1967: 37-66)

If the two writers have the same surname and their works which were published at the same year can be distinguished by the first letter of their names.

Example: Smith, O. and Smith, B. (1958: 251-251)

If the reference has more than two writer all surnames are mentioned in the first mentioning.

Example: Bursalioglu, Aydin, Kaya, (1995: 120-145)

In the next mentioning et al. is used.

Example: Bursalioglu , et al. (1995: 120-145)

The references which are given as a line should be ordered from the oldest date to the recent one and must be separated with semicolon in the brackets.

Example: According to the latest development on this subject (Cobb, 1972: 221(Flanders , 1970: 124(Bursalioglu et al. 1995 : 31).

References

Reference list can be given in this order (surname of the writer , first letter of his/her name , publishing date (in brackets), name if there is, number of volume, number of edition and page number. Second line is written 3 letter intended from the first line. All references which are used in the article should be given in alphabetical order on a separate page at the end of the writing. If more than one work of a writer are used as references they should be given from the oldest to the recent one.

Books : Surname of the writer, name. Publishing date (in brackets) . Title of the book (in Italic) , Place of publishing: Printing House

Example: Bloom, Benjamin S. (1967) Human Characteristics and School Learning, New York : MC Graw- Hill Company.

Journals : Surname of the writer , name. Year (in brackets) Title of the Article (in quotation marks) , Name of the journal (in Italic) , number of volume, number of edition or month: pages.

Example : Ericson, L.H. (1958) "

Certain

Ability Factors and Their Effect on Arithmetic" Teacher ,Vol.5 No 2 : 287-290.

Selecteds : Surname of the writer , name . Year (in brackets) Title of the article (in quotation marks), Name of the editor and (ed.) or (eds.) , name of the book

Ability Factors and Their Effect on Arithmetic" Teacher ,Vol.5 No 2 : 287-290.

Selecteds : Surname of the writer , name . Year (in brackets) Title of the article (in quotation marks), Name of the editor and (ed.) or (eds.) , name of the book

(in italic) , Place of Publishing : Printing House .

Example : Getzels, J.W. (1958) " The Acquisition of Value in School and Society " , F.S. Chase and H.A.Anderson (eds.) The High School in the New Era , Chicago: University of Chicago Press.

Pictures, figures, graphs belong to the articles which will sent must be clear and suitable for the technique of offset printing and should not exceed the area off writing . Their row number and names are given below the each figure or graph.

More than three works of a writer can not be published on the first edition of the journal as a first name. Among the sessions if it is sent more than three works they will be delayed to the next edition except the first three.